

Льотна академія
Національного авіаційного університету

ISSN 2522-1477

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Кропивницький - 2021

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ISSN 2522-1477

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

Збірник наукових праць

ВИПУСК 10

Кропивницький
2021

УДК 378:37.013
DOI 10.33251/2522-1477-2021-10

*Збірник наукових праць затверджено
Вченою радою Льотної академії Національного авіаційного університету
(протокол № 9 від 28.08.2021 р.) та
Вченою радою Національного авіаційного університету (протокол № 7 від 30.08.2021 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації КВ № 22644-12544Р від 26.04.2017 року
Міністерства юстиції України*

*Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б»
Наказом МОН України від 02 липня 2020р. № 886*

*Збірник реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації Національної академії наук України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського), журнал індексується в міжнародній наукометричній базі **Index Copernicus** (ICV 2019: 86,45) *Google Scholar*, базі метаданих *CrossRef*, *WorldCat*, *Research Bible*, *Fatcat*.*

Рецензенти:

Хомич Л. О. – доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ

Марусинець М. М. – доктор педагогічних наук, професор, директор департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації, м. Ужгород

Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць / Гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький: «Поліум», 2021. Вип. 10. 200 с.

У «Науковому віснику Льотної академії. Серія: Педагогічні науки» зібрано статті авторів, що сприяють вирішенню існуючих проблем професійної підготовки фахівців різних галузей, аналізу зарубіжного досвіду фахової підготовки та застосуванню інноваційних підходів до професійної освіти у контексті євроінтеграції.

Публікації видання адресовано науковцям і практикам у галузі педагогіки. Збірник наукових праць буде корисним студентам, курсантам, магістрантам, аспірантам, докторантам та всім зацікавленим особам.

Редакційна колегія публікує статті у авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність інформації, точність фактів, цитат, інших відомостей.

При використанні матеріалів, опублікованих у науковому віснику, збереження авторських прав обов'язкове.

Адреса редакційної колегії: 25005, м. Кропивницький, вул. Добровольського, 4,
тел. 38 (0522) 39-44-34; e-mail: kafedra.kla.nau@ukr.net

ISSN 2522-1477

© Науковий вісник Льотної академії.
Серія: Педагогічні науки, 2021

MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE
NATIONAL AVIATION UNIVERSITY
FLIGHT ACADEMY OF NATIONAL AVIATION UNIVERSITY

ISSN 2522-1477

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

SCIENTIFIC BULLETIN OF FLIGHT ACADEMY

Section: Pedagogical Sciences

Collection of scientific papers

ISSUE 10

Kropyvnytskyi
2021

УДК 378:37.013
DOI 10.33251/2522-1477-2021-10

*Collection of scientific papers is approved by
Academic Board of Flight Academy of National Aviation University
(Protocol № 9 from 28.08.2021) and by
Academic Board of National Aviation University (Protocol № 7 from 30.08.2021)*

*Certificate of state registration
Printed mass media KB № 22644-12544P from 26.04.2017
Ministry of Justice of Ukraine*

*Bulletin is included in Professional Publications List of Ukraine of category "B"
Order of MSE of Ukraine from July, 2, 2020, № 886*

*Bulletin is reviewed by Ukrainian reviewed journal "Dzherelo" (founders: Institute of Information Registration Problems of National Academy of Science of Ukraine, Vernadsky National Library of Ukraine). The journal is indexed in the international scientific databases **Index Copernicus** (ICV 2019: 86,45) Google Scholar and CrossRef, WorldCat, Research Bible, Fatcat metadata database.*

Referents:

Khomych L.O. – Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education, National Academy of Education Sciences of Ukraine, Kyiv

Marusynets M.M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Department of Education and Science, Youth and Sports of the Zakarpattia Regional State Administration, Uzhhorod

Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences. Collection of readings / editor-in-chief T.S. Plachynda. Kropyvnytskyi: "Polium", 2021. Issue 10. 200 p.

"Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences" represents the articles which highlight modern problems of specialists' professional training in different fields, the analysis of foreign experience of professional training and innovative approaches to professional education in the context of European integration.

The scientific publications are addressed to the scientists and practicing professionals in pedagogics. Collection of scientific papers may be useful for students, cadets, Master students, post-graduate students and all concerned.

Editorial board publishes the articles in authorial release. Authors bear responsibility for authenticity of information, accuracy of facts, quotations, other relevant information.

Provision of authors' copyright of the materials published in Scientific Bulletin.

Address of Editorial Board: 25005, Kropyvnytskyi, Str. Dobrovolskogo, 4,
tel. 38 (0522) 39-44-34; e-mail: kafedra.kla.nau@ukr.net

ISSN 2522-1477

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Плачинда Тетяна Степанівна, доктор педагогічних наук, професор, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Відповідальний секретар:

Урсол Оксана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Члени редакційної колегії:

Айвазян Едвард Ішханович, доктор педагогічних наук, професор, Єреванський державний університет, Республіка Вірменія

Барановська Лілія Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Національний авіаційний університет, Україна

Довга Тетяна Яківна, доктор педагогічних наук, професор, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Україна

Дроздова Ірина Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, Державний біотехнологічний університет, Україна

Жалтоускас Раймундас (Raimundas Žaltauskas), доктор фізичних наук, доцент, старший науковий співробітник, Університет Vytautas Magnus, Литва

Колотуха Олександр Васильович, доктор географічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Крижевська Катерина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Лаврентьєва Олена Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, Університет імені Альфреда Нобеля, Україна

Мельник Юрій Борисович, доктор філософії з освітніх наук, доцент, Науково-дослідний інститут ХОГОКЗ, Харківська обласна громадська організація «Культура Здоров'я», Україна

Пухальська Галина Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Рябовол Лілія Тарасівна, доктор педагогічних наук, професор, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Україна

Семенюта Марина Фролівна, кандидат фізико-математичних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Скляренко Інна Юрївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Державний університет інфраструктури та технологій, Україна

Смирнова Ірина Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія», Україна

Токарь Євгенія Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Файнман Інна Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Харадзе Ефемія Мефодіївна, доктор педагогічних наук, доцент, Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі, Грузія

Хенк Анастасія, доктор філософії PhD, Бізнес Школа Нурд Університету, Норвегія

EDITORIAL STAFF

Chief Editor:

Plachynda Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Executive secretary:

Ursol Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Members of Editorial Staff:

Ayvazyan Edvard, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Yerevan State University, Republic of Armenia

Baranovska Liliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Aviation University, Ukraine

Dovha Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Ukraine

Drozdova Iryna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, State Biotechnological University, Ukraine

Žaltauskas Raimundas, Doctor of Physical Sciences and Physics, Associate Professor, Senior Scientific Researcher, Vytautas Magnus University, Lithuania

Kolotukha Oleksandr, Doctor of Geographical Sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Kryzhevskaya Kateryna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Lavrentieva Olena, Doctor of pedagogical science, Professor, Alfred Nobel University, Ukraine

Melnyk Yuriy, Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor, Scientific Research Institute KRPOCH, Kharkiv Regional Public Organization "Culture of Health", Ukraine

Pukhalska Galyna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Ryabovol Liliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Ukraine

Semeniuta Maryna, Ph.D. in Physico-mathematical sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Sklyarenko Inna, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, State University of Infrastructure and Technologies, Ukraine

Smyrnova Iryna, Doctor of pedagogical science, Professor, National University – Odessa Maritime Academy, Ukraine

Tokar Yevheniia, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Fainman Inna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Kharadze Ephemina, Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Department of Psychology and Educational Sciences, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Henk Anastasiya, PhD, Nord University Business School, Norway

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

БОНДАР О. П., ЗАДОРЖНА О. В., ЯКУНІНА І. Л. Методика прикладного спрямування математики в авіаційному закладі вищої освіти	13
БОНДАР О. П., СЕМЕНЮТА М. Ф. Методика застосування критеріїв Віллоксона і Манна-Уїтні в педагогічному експерименті	20
КОВАЛЬ М. С., РУДЕНКО Л. А. Підготовка майбутніх менеджерів до професійної комунікативної взаємодії	27
КОЗЛОВСЬКА І. М., СТЕЧКЕВИЧ О. О., ЯКИМОВИЧ Т. Д. Професійна спрямованість як системотвірний чинник підготовки майбутніх фахівців	34
КОЛОТУХА О. В., ОЛЕКСИН М. П. Позааудиторна робота як вагомий чинник професійної підготовки фахівців з активного туризму (на прикладі роботи турклубу «Крила Мандрів» ЛА НАУ)	41
КРАМАРЕНКО В. В. Сутність і структура поняття «інформаційна компетентність майбутніх фахівців з навігації та управління суднами»	47
РЯБОВОЛ Л. Т. Студентоцентроване навчання: поняття, вимоги, шляхи реалізації	55
SURKOV Kostiantyn, SURKOVA Kateryna, LOMAKINA Maryna Problems of flight dispatchers' professional adaptation	64
ЦЮПРИК А. Я. Інтерактивне навчання в контексті самостійної діяльності студентів закладів вищої освіти	70

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

AVETISYAN Meri Comparative analysis of systems of higher education management in Greece and Italy	77
SZAST Mateusz Values of surveyed adolescents during the covid-19 pandemic. Analysis and report	84
ШУМОВЕЦЬКА С. П. Професійна підготовка і розвиток лідерського потенціалу співробітників прикордонних служб США та європейських країн	94

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

- НАУРАПЕТЯН Lusine**
Art-technologies as innovative approaches in the learning process102
- ГЕРАСИМЕНКО Л. С., МУРАВСЬКА С. М., ПІДЛУБНА О. М.**
Шляхи мотивації до навчання іноземних мов
майбутніх авіаційних фахівців в умовах дистанційної освіти 107
- ЛЕЩЕНКО Г. А.**
Підготовка науково-педагогічних працівників
до роботи в умовах дистанційного навчання114
- РУБЦОВА С. В.**
Експериментальна перевірка методики формування
англомовної лексичної компетентності в майбутніх інженерів
у професійно орієнтованому активному читанні121
- СНАЛА Natalya, KOVALOVA Inna**
Presentations, portfolio and blog-folio as a variety
of innovative educational technologies among methods of studying
a foreign language in higher educational establishments129
- ШВАРДАК М. В.**
Кейс-технології в системі підготовки майбутніх керівників закладів освіти
до застосування технологій педагогічного менеджменту135
- ЮНИК І. Д.**
Перспективні напрями вдосконалення
наукового іміджу викладача закладу вищої освіти141

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

- ДЕПЧИНСЬКА І. А.**
Застосування прогресивних ідей минулого
в сучасній освітній практиці вивчення іноземних мов 149
- ZELENSKA Liliia, TYMCHENKO Svitlana**
Dialogic interaction in the formation of future aviation
specialists' foreign language communicative competence 155
- ЗЕЛЕНСЬКА О. М., МАРЧЕНКО О. Г.,
ОНИПЧЕНКО П. М., КОНДРА О. В.**
Англомовна підготовки майбутніх вертольотчиків до ведення радіообміну160

РАДУЛ С. Г.
Особливості забезпечення англомовної підготовки
(майбутніх) авіаційних фахівців до професійної самореалізації
з використанням технологій дистанційного навчання169

САВИЦЬКА А. П.
Дидактичні аспекти навчання майбутніх операторів БПЛА
англійської мови за професійним спрямуванням177

***ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ
ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ***

AVETISYAN Arman
Crossfit and circuit training method. Comperative analysis184

БАГДАСАРЯН А. Р.
Современная структура специальных предметов
образовательной программы «Спортивная журналистика» 191

CONTENTS

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

BONDAR Olga, ZADOROZHNA Oksana, YAKUNINA Irina Method of applied direction of mathematics in the aviation institution of higher education	13
BONDAR Olga, SEMENYUTA Marina Methods of application of Wilcoxon and Mann-Whitney criteria in pedagogical experiment	20
KOVAL Myroslav, RUDENKO Larysa Future manager's professional communicative interaction training	27
KOZLOVSKA Iryna, STECHKEVYCH Oleh, YAKYMOVYCH Tetyana Professional direction as a system and forming factor of training of future specialists	34
KOLOTUKHA Oleksandr, OLEKSYN Mykola Extracurricular activities as a significant factor in professional training of active tourism specialists (evidence from "Wings of Travel" tourist club in flight academy of NAU)	41
KRAMARENKO Viktoria The essence and structure of the concept "information competence of future navigation and ship handling specialists"	47
RIABOVOL Lillia Student-centered learning: concepts, requirements, ways of implementation	55
SURKOV Kostiantyn, SURKOVA Kateryna, LOMAKINA Maryna Problems of flight dispatchers' professional adaptation	64
TSIUPRYK Andrii Interactive learning in the context of students independent activities at higher educational institutions	70

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF PROFESSIONAL TRAINING

AVETISYAN Meri Comparative analysis of systems of higher education management in Greece and Italy	77
SZAST Mateusz Values of surveyed adolescents during the covid-19 pandemic. Analysis and report	84

SHUMOVETSKA Svitlana

Vocational training and development of leadership potential
of the US and European countries border guards94

***INNOVATIVE APPROACHES TO PROFESSIONAL EDUCATION IN
ACCORDANCE WITH THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT***

HAYRAPETYAN Lusine

Art-technologies as innovative approaches in the learning process102

HERASYMENKO Liudmyla, MURAVSKA Svitlana, PIDLUBNA Olha

Ways of motivation to learn foreign languages
of future aviation specialists in remote learning conditions107

LESHCHENKO Hennadii

Preparation of scientific and pedagogical workers for work
in the conditions of distance learning114

RUBTSOVA Svitlana

Experimental testing of the methodology of English language lexical competence
formation of future civil engineers in professionally-oriented reading121

CHALA Natalya, KOVALOVA Inna

Presentations, portfolio and blog-folio as a variety
of innovative educational technologies among methods of studying
a foreign language in higher educational establishments129

SHVARDAK Marianna

Case technologies in the system of training future leaders of educational institutions
for the application of pedagogical management technologies135

YUNYK Ivan

Prospective directions of improvement of university professor's scientific image141

***SPECIFICS OF TEACHING PROFESSIONALLY
ORIENTATED LINGUISTIC DISCIPLINES***

DEPCHYNSKA Ivetta

Application of progressive ideas of the past in modern
educational practice of studying foreign languages 149

ZELENSKA Liliia, TYMCHENKO Svitlana

Dialogic interaction in the formation of future aviation
specialists' foreign language communicative competence 155

**ZELENSKA Olena, MARCHENKO Olga,
ONYPCHENKO Pavlo, KONDRYA Olena**

English training of future helicopters to radio exchange 160

RADUL Serhii
Features of providing english – language training of future aviation specialists
for professional self-realization with the use of distance learning technologies169

SAVYTSKA Alla
Didactic aspects of training of future unmanned aerial systems (UAS)
operators in ‘english for special purposes’177

***PHYSICAL TRAINING AS A CONDITION
OF PROFESSIONAL RELIABILITY***

AVETISYAN Arman
Crossfit and circuit training method. Comperative analysis184

BAGDASARYAN Arevat
Modern structure of special subjects of the educational program "Sports journalism"191

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 37.012:519

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-13-19

БОНДАР Ольга Петрівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент
кафедри фізико-математичних дисциплін, Льотна
академія Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0001-5877-5667

ЗАДОРЖНА Оксана Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
фізико-математичних дисциплін, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0003-3220-9581

ЯКУНІНА Ірина Леонідівна,

кандидат технічних наук, доцент кафедри
фізико-математичних дисциплін, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-0327-2349

МЕТОДИКА ПРИКЛАДНОГО СПРЯМУВАННЯ МАТЕМАТИКИ В АВІАЦІЙНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто елементи розробленої і застосованої нами методики прикладного спрямування вищої математики в авіаційному закладі вищої освіти. Наведено приклади поєднання фундаментальних математичних понять і практичних методів їх застосування. Детально проілюстровано прикладами професійного спрямування паралельний перенос і поворот систем координат з теми «Відображення лінійних (векторних) просторів».

***Ключові слова:** прикладне спрямування математики, системи координат в авіації, паралельний перенос, поворот осей, фундаментальні математичні поняття в авіації.*

Постановка проблеми. Викладання математики в авіаційному закладі вищої освіти (ЗВО), як і в будь-якому ЗВО, ґрунтується на знаннях студентів, отриманих ними у середній школі. При цьому розв'язування прикладних задач математики в середній школі охоплює різні галузі людської діяльності, зазвичай не заглиблюючись у їх професійний характер. Наприклад, шкільні класичні задачі на рух розглядають однакові для руху човнів, автомобілів, пішоходів закони, не вдаючись у їх специфіку.

Відтак, вивчення вищої математики в ЗВО потребує від майбутнього фахівця, в першу чергу, переосмислення отриманих ним у школі знань в напрямі його спеціальності.

Разом з цим існують проблеми математичної освіти, власне, вищої школи. Вони виражаються, зокрема, у невідповідності рівня математичної підготовки фахівця потребам сучасного соціально-економічного розвитку суспільства [3]. Однією з таких проблем є відсутність тісного зв'язку між математичною і професійною підготовкою фахівця.

Зокрема, багатьом молодим випускникам авіаційних ЗВО знайома проблема, коли значна частина накопичених ними у вищому навчальному закладі знань, умінь та навичок з

вищої математики не знаходить застосування у подальшій роботі. Спілкування з багатьма авіаційними фахівцями підтверджує це.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учасники сучасного освітнього процесу пропонують різноманітні підходи до вирішення проблем математичної освіти у технічних ЗВО [5]. При цьому розв'язання проблем має змінювати думку деяких випускників вищої школи, які вважають математику не потрібною для студентів, спеціальністю яких не є математика. Мовляв, наразі «усе автоматизовано й оптимізовано», «майже для кожної теми математичного курсу давно існують онлайн-калькулятори».

Успішні фахівці вважають математику важливим предметом, покликаним закласти фундамент майбутніх професійних знань, навчити логічно мислити й встановлювати зв'язки між поняттями. Вони стверджують, що планомірна фундаментальна математична підготовка необхідна випускникам, зокрема, авіаційних закладів вищої освіти. Але при цьому підкреслюють, що математичні знання і уміння повинні обов'язково мати прикладне спрямування, орієнтоване на сучасні потреби авіаційної галузі [1].

Забезпечення прикладного спрямування є нелегкою педагогічною проблемою, яка потребує необхідного математичного і методичного забезпечення [4].

Такий підхід виражається у необхідності поєднання фундаментального і прикладного спрямування математики. Прикладне спрямування передбачає орієнтацію змісту і методів викладання на тісний зв'язок з життям, з основами інших наук, на широке використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій [2].

Оптимізація змісту дисципліни разом з ефективними методами її викладання повинні робити математичну освіту у навчальних закладах важливим інструментом професійної діяльності фахівця. Відтак, методика викладання математики в авіаційному ЗВО має бути такою, щоб отримані майбутніми фахівцями знання не були даремним вантажем, а були орієнтиром їх професійного зростання в майбутньому.

Мета статті. Нашою метою є надання учасникам освітнього процесу в авіаційних ЗВО сформованих на нашому досвіді практичних підходів до розв'язання зазначених вище проблем. Це стосується, в першу чергу, проблем методики прикладного спрямування викладання математики в авіаційному закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для здобуття якісної сучасної освіти у вищих навчальних закладах потрібні нові підходи, зорієнтовані на професійний і особистісний розвиток людини. Серед них важливе місце займає формування й використання педагогічних методів і засобів викладання фундаментальних дисциплін. Вища математика є однією з фундаментальних дисциплін в авіаційному закладі вищої освіти. Тому зміст дисципліни разом з методикою її викладання в значній мірі має готувати авіаційних фахівців нової формації.

Якість освіти має визначатися не тільки фундаментальною науковою підготовкою, але й спроможністю застосовувати отримані знання і навички у професійній діяльності. Тому вища математика ще на перших курсах навчання студента повинна сприйматися ним не як абстрактна дисципліна, а як інструмент набуття фахових знань, умінь та навичок.

Викладач вищої математики в першу чергу має визначити, яким має бути наповнення дисципліни, які розділи і в якому об'ємі слід включати в курс, з якими дисциплінами і які взаємозв'язки математики з ними найважливіше розглянути.

Відбір тем з послідовністю їх викладання є важливою задачею з точки зору прикладного спрямування. Вони залежать, насамперед, від існуючої математичної підготовки студентів, яка має бути підґрунтям для засвоєння спеціальних дисциплін. Вони також залежать від запланованої послідовності вивчення безпосередньо фундаментальних дисциплін разом з послідовністю вивчення фундаментальних і спеціальних дисциплін.

Структурування матеріалу визначається також внутрішніми взаємозв'язками тематики самої вищої математики. Визначившись зі змістом предмету, викладач має обрати такі способи подання програмного матеріалу і методику його викладання, які підвищать якість його сприйняття студентами. Професійне спрямування тут є чи не найважливішим компонентом.

Наведемо отримані з нашого досвіду викладання вищої математики елементи методики прикладного її спрямування в авіаційному закладі вищої освіти.

Формуванню конструктивності мислення студентів на перших етапах вивчення ними вищої математики сприяє засвоєння елементів математичної логіки. Тому для швидкості і ясності розуміння математичних тверджень використовуються символи математичної логіки. З нашої точки зору, є сенс починати виклад вищої математики саме з елементів математичної логіки, тобто з найпростіших її символів і відношень.

Так, якщо A і B – деякі висловлення, і символ « \neg » позначає заперечення «не», а символ « \Rightarrow » позначає «впливає» (рос. следует), то вираз

$$\neg B \Rightarrow A$$

«із заперечення B впливає A » пришвидшує розуміння логічного виразу.

Наприклад, якщо висловлення: A – «повітря – це суцільне і неперервне середовище, тобто середовище, в якому не враховується молекулярна будова атмосфери», висловлення B – «висота польоту дуже велика (понад 100 км)», то наведений вище вираз означає «На невеликих висотах польоту повітря вважається суцільним і неперервним середовищем». Вираз

$$B \Rightarrow \neg A$$

означає «На великих висотах польоту потрібно враховувати молекулярну будову атмосфери».

Зауважимо, що не будь-які логічні взаємозв'язки доречно подавати символами математичної логіки. Але у випадку осмислення студентом, наприклад, означення границі або формулювання необхідної і/або достатньої умови тверджень використання символів математичної логіки суттєво пришвидшує розуміння матеріалу.

Зацікавленості майбутніх авіаційних фахівців у вивченні векторної алгебри сприяє звернення їх уваги на те, що закони руху літака описуються законами математики, фізики та інших точних наук. Так, рух літального апарата є єдиним процесом, що описується складною системою диференціальних рівнянь.

Наприклад, розташування центра мас літака в прямокутній системі координат визначається її радіус-вектором \vec{r} . Кінематичне рівняння зміни її розташування є диференціальним рівнянням

$$\frac{d\vec{r}}{dt} = \vec{V},$$

де $\vec{r} = \vec{r}(x_g, y_g, z_g)$ – координатна форма радіус-вектора в нормальній системі координат, \vec{V} – швидкість центра мас літака, як матеріальної точки.

Однак нерідко складний рух літака розбивають на найпростіші його види – кутові рухи і рух центра мас, поздовжній і боковий рухи і таке інше. Це значно спрощує і полегшує майбутньому авіаційному фахівцю виконання завдань по вивченню динаміки польоту літального апарату.

З цієї точки зору професійного спрямування набуває вивчення такої теми вищої математики, як «Відображення лінійних або векторних просторів», зокрема, перетворення систем координат. Тут доцільно, на наш погляд, розглянути спочатку системи координат, які застосовуються в авіації. А саме, для визначення розташування літака в повітряному просторі застосовуються два різновиди систем координат: пов'язані з Землею і пов'язані безпосередньо з літаком. З них найбільш вживаними є:

- земна (нормальна земна);
- нормальна система координат;
- зв'язана система координат (координатних осей);
- швидкісна система координат (координатних осей);
- траєкторна система координат.

Всі вони є прямокутними правими. Наприклад, земна система координат $O_0X_gY_gZ_g$ (рис. 1 (а)) є правою ортогональною системою координат, яка жорстко пов'язана з Землею і має початок, що обирається у відповідності до розглядуваної задачі на поверхні Землі. Положення літака відносно земної системи координат визначається трьома координатами x_g , y_g і z_g центра мас O літака.

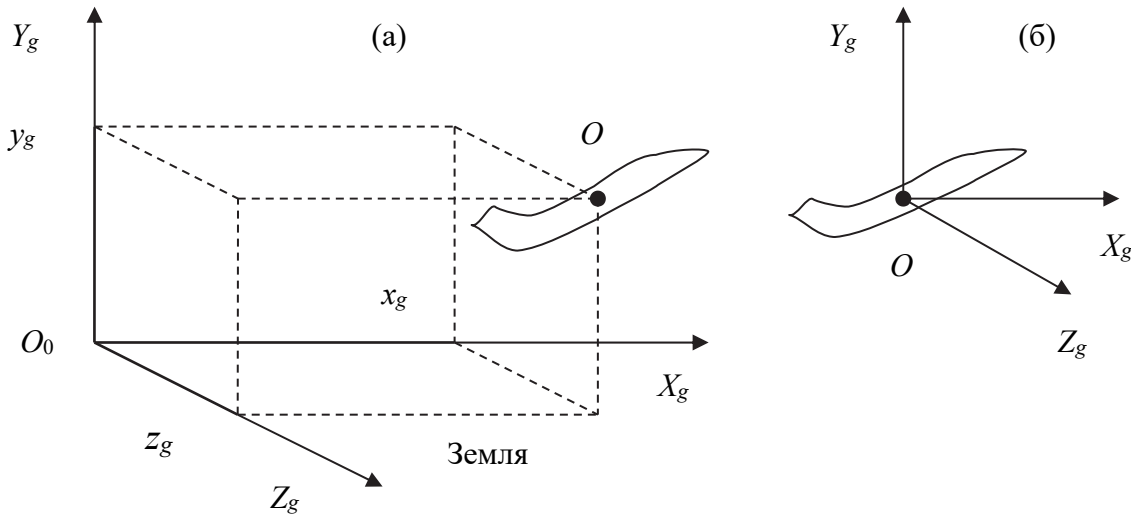

Рис. 1 Земна система координат $O_0X_gY_gZ_g$ (а) і нормальна система координат (б)

Нормальна система координат $OX_gY_gZ_g$ (рис. 1 (б)) – рухома система координат, початок якої розташовано в центрі мас літака, вісь OY_g направлена по місцевій вертикалі, а напрями осей OX_g і OZ_g обираються відповідно до задачі, наприклад, паралельно відповідним осям земної системи координат.

На відміну від нормальної системи координат зв'язана система координат нерухома відносно літака. Початок зв'язаної системи координат $OXYZ$ (рис. 2) зазвичай розташований в площині OXY симетрії літака. Поздовжня (рос. продольная) вісь OX лежить в площині симетрії літака і направлена від хвостової частини літака до носової паралельно середній аеродинамічній хорді крила. Нормальна вісь OY знаходиться в площині симетрії і направлена до верхньої частини літака. Поперечна вісь OZ перпендикулярна площині симетрії літака і направлена в сторону правого півкрила.

Проілюструвавши таким чином поняття систем координат, викладач отримує підґрунтя для зацікавлення студентів у вивченні рівнянь руху, визначення прискорень, швидкостей і переміщень. Він зазначає, що розташування літака щодо рухомої системи відліку визначають сферичними, або так званими географічними координатами: географічною довготою, географічною широтою та відстанню літака від центру Землі.

Для запису векторних рівнянь руху в проекціях використовуються рухомі системи координат, початок яких умовно розташовують в центрі мас літака. Для таких систем координат необхідно задати опорний напрямок і основну площину по відношенню до системи відліку (наприклад, до земної) або, що те ж саме – ейлерові кути, що визначають розташування одних осей відносно інших.

Аналогічно, професійного спрямування набуває вивчення перетворень координат на площині, яке в загальному випадку може бути розбите на паралельний перенос (Рис. 3 (а)), який задається рівняннями

$$x_g = a + x, \quad y_g = b + y$$

і поворот осей (Рис. 3 (б)), який задається рівняннями

$$x_g = x \cdot \cos \varphi - y \cdot \sin \varphi, \quad y_g = x \cdot \sin \varphi + y \cdot \cos \varphi.$$

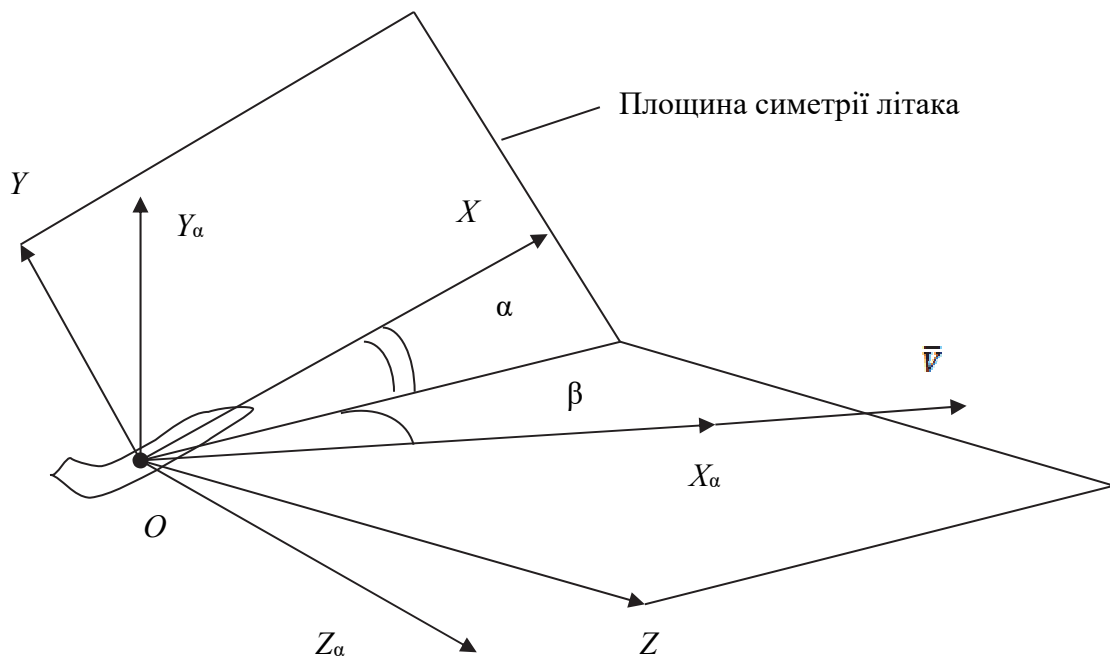

Рис. 2 Розташування літака у зв'язаній $OXYZ$ і швидкісній $OX_\alpha Y_\alpha Z_\alpha$ системах координат

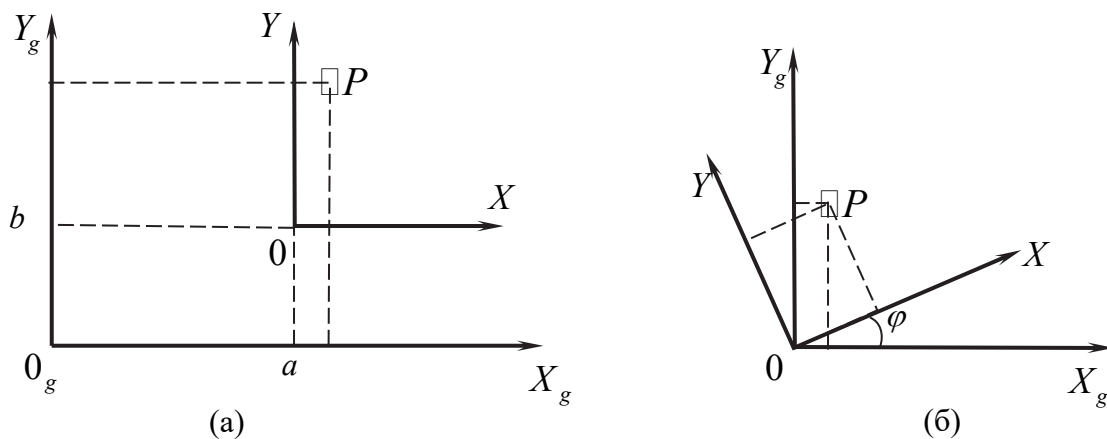

Рис. 3 Перетворення координат при паралельному переносі (а) і повороті (б) осей

Ми навели кілька прикладів авіаційного спрямування викладання вищої математики. Існують й інші приклади, сформовані нами на основі спілкування з успішними авіаційними фахівцями і вивчення спеціальних дисциплін, але об'єм даної статті не дозволяє навести їх всі.

Зазначимо, що в професійні обов'язки викладача математики не входить знання спеціальних дисциплін. Але сумлінний викладач має орієнтуватися не тільки в сучасних тенденціях розвитку математики, а і в напрямках її застосування, зокрема, в спеціальних дисциплінах. Його широкий науковий світогляд і постійне удосконалення, зокрема, методики викладання має спонукати студентів отримати компетентності, необхідні для їх професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нами розглянуто деякі напрями реалізації прикладного спрямування вищої математики в авіаційному закладі вищої освіти. Наведено елементи методики поєднання фундаментальних математичних понять і практичних

методів їх застосування. Проілюстровано деякі теми навчального матеріалу прикладами професійного спрямування. Звідси впливають методичні прийоми формування у майбутніх фахівців авіаційного профілю практичних умінь і навичок, що сприяють реалізації прикладного спрямування математики. Деякі приклади методики прикладного спрямування математики в авіаційному ЗВО ми навели в джерелах, які наразі здані до друку.

Перспективою наших досліджень є подальше удосконалення практичних підходів до розв'язання проблем математичної підготовки студентів авіаційних закладів вищої освіти. Це має сприяти підвищенню рівня методичної підготовки науково-педагогічних працівників ЗВО, удосконаленню методики викладання математики в аспекті її прикладного спрямування. В результаті випускник закладу вищої освіти має бути готовим до успішної професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Глухов В. П. Математические модели в авиации / кол. авт. Ульяновск: УВАУ ГА, 2009. 45 с.
2. Євтушенко О. В., Легун В. Т., Юрова О. Л. Математика і професія: навчально-методичний посібник за професійним спрямуванням математики. К: НЦ МАНУ, 2018. 97 с.
3. Носаченко І. М. Інноваційні освітні технології. *Проблеми освіти: наук.-метод. зб.* / кол. авт. К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2006. Вип. 44. 132 с.
4. Реалії і перспективи природничо-математичної підготовки у закладах освіти: збірник матеріалів науково-практичної конференції. Херсон: ПП В.С. Вишемирський, 2019. 119 с.
5. Ярхо Т. О. Психолого-педагогічні особливості фундаменталізації базової математичної підготовки майбутніх фахівців технічного профілю у ВНЗ в умовах інформаційного суспільства. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 449–457.

References

1. Glukhov, V.P. (2009). *Matematicheskie modeli v aviatsii [Mathematical models in aviation]*, aut. Ulyanovsk: UVAU GA. 45 p. [in Russian].
2. Yevtushenko, O.V., Legun, V.T., Yurova, O.L. (2018). *Matematyka i profesiia: navchalno-metodychnyi posibnyk za profesiinym spriamuvanniam matematyky [Mathematics and profession. Educational and methodical manual on the professional direction of mathematics]*. K: NC MANU, 97 p. [in Ukrainian].
3. Nosachenko, I.M. (2006). *Innovacijni osvritni texnologiyi [Innovative educational technologies]*. Problemy osvity: nauk.-metod. zb. / kol. avt. K.: Nauk.-metod. tsentr vyshchoi osvity, 2006. Vyp. 44. 132 s. [in Ukrainian].
4. Realii i perspektyvy pryrodnycho-matematychnoi pidhotovky u zakladakh osvity *[Realities and prospects of natural and mathematical training in educational institutions]*, zbirnyk materialiv naukovopraktychnoi konferentsii. Kherson: PP V.S. Vyshemyrskyi, 2019. 119 s. [in Ukrainian].
5. Jarho, T.O. (2016). *Psykhologo-pedahohichni osoblyvosti fundamentalizatsii bazovoi matematychnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv tekhnichnoho profilu u VNZ v umovakh informatsiinoho suspilstva [Psychological and pedagogical features of fundamentalization of basic mathematical training of future technical specialists in universities in the information society]*. Pereyaslav-Khmelytsky. P. 449-457 [in Ukrainian].

BONDAR Olga, The Candidate of Physics and Mathematics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Physical and Mathematical Disciplines, Flight Academy of National Aviation University;

ZADOROZHNA Oksana, The Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Physical and Mathematical Disciplines, Flight Academy of National Aviation University;

YAKUNINA Irina, The Candidate of Technical Sciences, Associate Professor at the Department of Physical and Mathematical Disciplines, Flight Academy of National Aviation University.

METHOD OF APPLIED DIRECTION OF MATHEMATICS IN THE AVIATION INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

***Abstract.** The elements of the method of applied direction of mathematics in the aviation institution of higher education developed by us are considered. We use this technique in higher mathematics classes at the Flight Academy of the National Aviation University. Examples of a combination of fundamental mathematical concepts and practical methods of their application are given.*

We illustrate in detail the coordinate systems used in aviation. Among these systems are mobile and fixed coordinate systems. Problems of higher mathematics related to one or another coordinate system are indicated.

For example, to record vector equations of motion in projections, moving coordinate systems are used, the beginning of which is located in the center of mass of the aircraft.

Therefore, the study of the topic "Reflection of linear (vector) spaces" acquires a professional orientation. In particular, we present the formulas of coordinate transformations for parallel transfer and rotation of the axes. Note that the transformations of rectangular coordinate systems are used in aviation.

Having considered aviation coordinate systems, the teacher is interested in students in the study of equations of motion, determination of accelerations, velocities and displacements.

Methodical methods of formation of practical skills and abilities of future aviation specialists contribute to the implementation of the applied direction of mathematics. We have given some examples of methods of applied direction of mathematics in aviation in the sources that are currently published.

The prospect of our research is to further improve practical approaches to solving problems of mathematical training of students of aviation institutions of higher education.

This should help increase the level of methodological training of scientific and pedagogical staff of higher education institutions. At the same time, it should contribute to the improvement of methods of teaching mathematics in terms of its application. As a result, the graduate of the aviation institution of higher education must be ready for successful professional activity.

Key words: *applied direction of mathematics, coordinate systems in aviation, parallel transfer, rotation of axes, fundamental mathematical concepts in aviation.*

*Одержано редакцією: 17.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 28.08.2021 р.*

УДК 37.012:519

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-20-26

БОНДАР Ольга Петрівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри фізико-математичних дисциплін,
Львівська академія Національного
авіаційного університету
ORCID 0000-0001-5877-5667

СЕМЕНЮТА Марина Фролівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри фізико-математичних дисциплін,
Львівська академія Національного
авіаційного університету
ORCID 0000-0003-4639-0545

МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ВІЛКОКСОНА І МАННА-УІТНІ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ЕКСПЕРИМЕНТІ

Сформульовано алгоритм застосування критеріїв Вілкоксона і Манна-Уїтні для перевірки гіпотези $H_0: F_1(x) = F_2(x)$ про однорідність вибірок. Розглянуто приклади застосування критеріїв у педагогічному експерименті. Зокрема, обчислено статистичні значення критерію Вілкоксона і критерію Манна-Уїтні, показано їх зв'язок з областю прийняття гіпотези H_0 при різних альтернативних гіпотезах H_1 .

Ключові слова: критерій Вілкоксона, критерій Манна-Уїтні, однорідність вибірок, область прийняття гіпотези, ранг вибірки.

Постановка проблеми. В [1] ми розглянули проблеми ідентифікації і обчислення критеріїв перевірки гіпотези про однорідність двох незалежних вибірок. Зокрема, звернуто увагу на неоднозначні назви критерію перевірки гіпотези, відмінність припущень і формулювань гіпотези, нееквівалентність формул і неповноту висновків в різних джерелах інформації. Також наведено приклад застосування критерію в педагогічних дослідженнях.

Але наш досвід показав, що для набуття стійких навичок практичного застосування, в першу чергу, педагогам-гуманітаріям не достатньо обґрунтованих розрахункових прикладів (в джерелах інформації, що не є суто математичними) застосування зазначених критеріїв.

Відтак, проблема методики застосування критеріїв Вілкоксона і Манна-Уїтні залишається нагальною в науково-педагогічних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показує аналіз Internet-джерел інформації [4; 5], приклади обчислень статистичних значень критеріїв однорідності вибірок в значній мірі носять технічний характер, тобто містять засоби зазвичай комп'ютерної реалізації обчислень. Це є позитивною практикою, але тільки частиною загальної практики використання критеріїв.

Теоретичне підґрунтя, наприклад [2; 3], застосування критеріїв Вілкоксона і Манна-Уїтні, в свою чергу, містить приклади, які не охоплюють всі можливості застосування критеріїв. Відтак, методика використання критеріїв потребує оптимального поєднання теоретичних засад з формуванням практичних навичок перевірки гіпотези про однорідність вибірок.

Мета статті. Нашою метою є надання учасникам освітнього процесу, переважно, здобувачам вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня сформованих на нашому досвіді практичних підходів до розв'язання зазначених проблем. Це стосується, в першу

чергу, проблем методики застосування в науково-педагогічних дослідженнях критеріїв однорідності вибірок.

Виклад основного матеріалу. При проведенні педагогічного експерименту характеристики контрольної та експериментальної груп вважаються репрезентативними вибірками з аналогічних характеристик генеральної сукупності.

Першим етапом статистичної обробки досліджуваних характеристик контрольної та експериментальної груп зазвичай є перевірка цих вибірок на однорідність. Під *однорідністю* розуміють наявність в усіх елементів вибірок таких властивостей, які визначають їх однотипність.

Неоднорідність вибірок може бути зумовлена наявністю похибки оцінки даних або ж присутністю у вибірці «аномальних» елементів. Якщо неоднорідність вибірки зумовлена похибкою вимірювань і дослідник знає її причину, то відповідні елементи вибірки можна виключити перед початком статистичного аналізу даних. В іншому випадку причини неоднорідності потребують досліджень.

Наприклад, при тестуванні двох груп студентів всі студенти отримали «добре» та «відмінно», за винятком одного студента, який отримав «незадовільно». Ці дві вибірки оцінок, вочевидь, не є однорідними. Якщо причиною незадовільної оцінки, наприклад, були суб'єктивні обставини або збій комп'ютерної програми тестування, то є сенс вилучити з вибірки незадовільну оцінку.

Однорідність вибірок не завжди можна визначити за безпосереднім спостереженням їх елементів. Наприклад, дві вибірки оцінок «добре» за шкалою ECTS

Вибірка №1	76	81	81	82	83	86	
Вибірка №2	74	75	76	78	81	82	85

є однорідними, а наступні вибірки оцінок «добре» за тією ж шкалою

Вибірка №1	76	81	83	85	86	88	
Вибірка №2	74	75	76	78	79	80	82

не є однорідними. Безпосереднє порівняння оцінок тут не дає можливості зробити однозначні висновки.

Якщо однорідність вибірок не можна визначити безпосередньо, то її визначають за результатами застосування відповідних статистичних гіпотез.

Нагадаємо, що для перевірки статистичних гіпотез використовується випадкова величина, яку називають статистичним критерієм. Відомі критерії перевірки гіпотези про однорідність вибірок – критерії Вілкоксона і Манна-Уїтні, які іноді об'єднують, називаючи критерієм Вілкоксона-Манна-Уїтні.

Тут важливо, що перевіряються на однорідність незалежні вибірки з генеральної сукупності, що мають неперервні функції розподілу $F_1(x)$ і $F_2(x)$. Однорідність вибірок означає рівність функцій розподілу, відтак основна гіпотеза H_0 про однорідність вибірок полягає в тому, що $F_1(x) = F_2(x)$.

Конкуруючою – альтернативною – гіпотезою при перевірці однорідності вибірок може бути одна з гіпотез: $F_1(x) \neq F_2(x)$, $F_1(x) > F_2(x)$, $F_1(x) < F_2(x)$.

В [1] для кожної з цих гіпотез ми зобразили критичну область, якій належить статистичне значення критерію у разі справедливості альтернативної гіпотези. Звідси випливає визначення області прийняття гіпотези H_0 .

Так, якщо альтернативною є гіпотеза $F_1(x) \neq F_2(x)$, то областю прийняття гіпотези H_0 є відрізок (k_1, k_2) , нижня межа k_1 якого зазвичай називається критичною точкою відповідного критерію і знаходиться з таблиць критичних точок критерію Вілкоксона чи Манна-Уїтні. Верхня межа k_2 обчислюється за формулою.

Якщо альтернативною є гіпотеза $F_1(x) < F_2(x)$, то областю прийняття гіпотези H_0 є промінь $(-\infty, k_{кр})$, тобто множина чисел, менша за критичну точку $k_{кр}$ критерію. Це означає, що якщо статистичне значення критерію виявиться меншим за $k_{кр}$, то гіпотезу про однорідність можна прийняти з певною ймовірністю.

Якщо ж альтернативною є гіпотеза $F_1(x) > F_2(x)$, то областю прийняття гіпотези H_0 є промінь $(k_{кр}, \infty)$, тобто множина чисел, більша за критичну точку $k_{кр}$ критерію. Це означає, що якщо статистичне значення критерію виявиться більшим за $k_{кр}$, то гіпотезу про однорідність можна прийняти з певною ймовірністю. Один з прикладів визначення однорідності вибірок з даною альтернативною гіпотезою подано нижче.

Зауважимо, що якщо кількість елементів хоча б однієї з двох вибірок більша за 25, то для обчислення критеріїв використовується функція Лапласа [2]. Тут же розглядатимемо тільки ситуації, коли кількість елементів двох незалежних вибірок не перевищує 25 і кількість n_1 елементів першої вибірки не більша за кількість n_2 елементів другої вибірки: $n_1 \leq n_2$. Якщо це не так, то вибірки перенумеровуються, тобто міняються місцями. Це потрібно для зручності користування відповідними таблицями.

Алгоритм застосування критеріїв Вілкоксона і Манна-Уїтні для перевірки гіпотези $H_0: F_1(x) = F_2(x)$ про однорідність вибірок.

1. Задати рівень значущості α , який дорівнює ймовірності можливої помилки висновку про однорідність. Відтак, число $1 - \alpha$ визначатиме ймовірність правильного висновку щодо однорідності вибірок.

2. Задати конкуруючу гіпотезу H_1 , за якою визначити область прийняття гіпотези H_0 . Якщо $H_1: F_1(x) \neq F_2(x)$, то областю прийняття гіпотези H_0 є відрізок (k_1, k_2) , де нижню межу k_1 знаходимо з таблиць критичних точок:

критерію Вілкоксона $k_1 = W_{\text{нижнє кр}}(\alpha/2, n_1, n_2)$,

критерію Манна-Уїтні $k_1 = U_{\text{кр}}(\alpha, n_1, n_2)$.

Верхню межу k_2 знаходимо за формулою $k_2 = (n_1 + n_2 + 1) n_1 - k_1$.

Якщо $H_1: F_1(x) > F_2(x)$, то областю прийняття гіпотези H_0 є числа, більші за k_1 , а в разі, якщо $H_1: F_1(x) < F_2(x)$, то областю прийняття гіпотези H_0 є числа, менші за k_1 .

3. Об'єднати обидві вибірки в одну спільну вибірку, розташувавши її елементи у зростаючому або спадному порядку. Пронумерувати елементи об'єднаної вибірки.

4. Визначити для кожного елемента цієї вибірки ранг – номер елемента, якщо елемент не повторюється. Якщо елементи різних вибірок повторюються, то їх рангом є середнє арифметичне їх номерів в об'єднаній вибірці.

5. Знайти суму R_1 рангів елементів першої вибірки.

6. Визначити статистичне значення критерію.

Статистичне значення W критерію Вілкоксона – це сума рангів елементів першої вибірки: $W = R_1$.

Статистичне значення U критерію Манна-Уїтні знаходимо наступним чином:

– обчислюємо суму R_2 рангів елементів другої вибірки;

– визначасмо найбільший з рангів $R = \max(R_1, R_2)$ і кількість n елементів вибірки з найбільшим рангом;

– обчислюємо значення U критерію Манна-Уїтні за формулою

$$U = n_1 \cdot n_2 + \frac{n \cdot (n + 1)}{2} - R.$$

7. Сформулювати висновок. Якщо знайдене статистичне значення W або U відповідного критерію належить області прийняття гіпотези, то з ймовірністю $1 - \alpha$ можна стверджувати, що вибірки однорідні, в іншому разі вибірки не є однорідними.

Визначений нами алгоритм застосування критеріїв продемонструємо на згаданих прикладах вибірок оцінок «добре» за шкалою ECTS.

Приклад 1. Планується провести педагогічний експеримент в групі з 7 студентів і порівняти його результат з показниками контрольної групи, яка складається з 6 студентів. На початку експерименту оцінки x_i студентів контрольної групи і оцінки y_j студентів експериментальної групи є такими:

x_i	76	81	81	82	83	86	
y_j	74	75	76	78	81	82	85

Для об'єктивності дослідження на початку експерименту групи мають бути однорідними. Відтак, за рівнем значущості $\alpha = 0,05$ перевіримо гіпотезу $H_0: F_1(x) = F_2(x)$ про однорідність вибірок оцінок x_i і y_j . За конкуруючу гіпотезу H_1 приймемо $F_1(x) \neq F_2(x)$ при перевірці за критерієм Вілкоксона і гіпотезу $F_1(x) > F_2(x)$ при перевірці за критерієм Манна-Уїтні.

Перевірка за критерієм Вілкоксона. Оскільки у вибірці оцінок студентів контрольної групи 6 оцінок, а у вибірці оцінок студентів експериментальної групи більше оцінок – 7, то першою вважатимемо вибірку з меншою кількістю елементів, тобто $n_1=6$, тоді $n_2=7$. Зауважимо, що якщо б вибірки мали однакову кількість елементів, то першою можна було б вважати будь-яку з вибірок.

За умовою конкуруючою гіпотезою є $H_1: F_1(x) \neq F_2(x)$, тому областю прийняття гіпотези H_0 буде інтервал. Нижню його межу знайдемо з таблиці критичних точок критерію Вілкоксона:

$$k_1 = W_{\text{нижнє кр.}}(0,05/2, 6, 7) = W_{\text{нижнє кр.}}(0,025, 6, 7) = 27.$$

Тоді верхня межа дорівнює: $k_2 = (n_1 + n_2 + 1)n_1 - k_1 = (6 + 7 + 1)6 - 27 = 84 - 27 = 57$.

Відтак, областю прийняття гіпотези H_0 є відрізок (27, 57).

Обчислимо статистичне значення W критерію Вілкоксона, для чого об'єднаємо обидві вибірки, записавши їх елементи у зростаючому порядку:

Об'єдн. вибірка 74 75 76 76 78 81 81 81 82 82 83 85 86

Пронумеруємо елементи цієї вибірки за їх порядком і виділимо елементи першої вибірки:

Об'єдн. вибірка 74 75 **76** 76 78 **81** **81** 81 **82** 82 **83** 85 **86**
Пор. номер 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13

Кожному елементу, що не повторюється, поставимо у відповідність ранг – порядковий номер елемента. А елемент 76 **р і з н и х** вибірок повторюється, тому його рангом буде середнє арифметичне його порядкових номерів 3 і 4:

$$\frac{3+4}{2} = 3,5.$$

Аналогічно визначається ранг елемента 81 $\frac{7+8}{2} = \frac{15}{2} = 7,5$ і ранг елемента 82 є таким:
 $\frac{9+10}{2} = 9,5$.

Запишемо ранги елементів, виділивши серед них ранги елементів першої вибірки

Об'єдн. виб. 74 75 **76** 76 78 **81** **81** 81 **82** 82 **83** 85 **86**
Пор. номер 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13
Ранг ел-та 1 2 **3,5** 3,5 5 **6** **7,5** 7,5 **9,5** 9,5 **11** 12 **13**

Знайдемо суму рангів елементів першої вибірки:

$$R_1 = 3,5 + 6 + 7,5 + 9,5 + 11 + 13 = 50,5.$$

Таким чином, обчислено статистичне значення W критерію Вілкоксона

$$W = R_1 = 50,5.$$

Оскільки воно належить області $(27, 57)$ прийняття гіпотези, тобто

$$50,5 > 27 \text{ і } 50,5 < 57,$$

то з ймовірністю $1 - 0,05 = 0,95$ можна стверджувати, що вибірки однорідні.

Перевірка за критерієм Манна-Уїтні. Оскільки за конкуруючу гіпотезу H_1 прийнято $F_1(x) > F_2(x)$, то областю прийняття гіпотези H_0 є числа, більші за критичну точку k_1 . Знайдемо її за таблицями критичних точок критерію Манна-Уїтні: $k_1 = U_{\text{кр}}(\alpha, n_1, n_2) = U_{\text{кр}}(0,05; 6, 7) = 6$.

Відтак, областю прийняття гіпотези H_0 є числа, більші за $k_1 = 6$.

Знайдемо суму рангів елементів другої вибірки:

$$R_2 = 1 + 2 + 3,5 + 5 + 6,5 + 9,5 + 12 = 39,5.$$

Більший з рангів $R = \max(R_1, R_2) = \max(51,5; 39,5) = 51,5$ є рангом першої вибірки, тому n дорівнює кількості її елементів $n = 6$.

Обчислюємо статистичне значення U критерію Манна-Уїтні:

$$U = n_1 \cdot n_2 + \frac{n \cdot (n + 1)}{2} - R = 6 \cdot 7 + \frac{6 \cdot 7}{2} - 51,5 = 42 + 21 - 51,5 = 11,5.$$

Оскільки воно належить області $U > U_{\text{кр}}$ прийняття гіпотези, тобто $11,5 > 6$, то з ймовірністю $1 - 0,05 = 0,95$ можна стверджувати, що вибірки однорідні.

Ми бачимо, що висновки про однорідність вибірок в прикладі 1 за критерієм Вілкоксона і критерієм Манна-Уїтні збігаються.

Приклад 2. Нехай на початку експерименту оцінки x_i студентів контрольної групи і оцінки y_j студентів експериментальної групи є такими:

Вибірка №1	76	81	83	85	86	88	
Вибірка №2	74	75	76	78	79	80	82

Так, як і в прикладі 1, за рівнем значущості $\alpha = 0,05$ перевіримо гіпотезу $H_0: F_1(x) = F_2(x)$ про однорідність вибірок оцінок x_i і y_i . За конкуруючу гіпотезу H_1 приймемо $F_1(x) \neq F_2(x)$ при перевірці за критерієм Вілкоксона і гіпотезу $F_1(x) > F_2(x)$ при перевірці за критерієм Манна-Уїтні.

Перевірка за критерієм Вілкоксона. Аналогічно прикладу 1, отримаємо:

Об'єдн. виб.	74	75	76	76	78	79	80	81	82	83	85	86	88
Пор. номер	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Ранг ел-та	1	2	3,5	3,5	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Статистичне значення W критерію Вілкоксона

$$W = R_1 = 3,5 + 8 + 10 + 11 + 12 + 13 = 57,5$$

не належить області $(27, 57)$ прийняття гіпотези тому, що $57,5 > 57$.

Відтак, з ймовірністю $1 - 0,05 = 0,95$ можна стверджувати, що вибірки не є однорідними.

Перевірка за критерієм Манна-Уїтні. Аналогічно прикладу 1, отримаємо:

$$R_2 = 1 + 2 + 3,5 + 5 + 6 + 7 + 9 = 33,5.$$

$$R = \max(R_1, R_2) = \max(57,5; 33,5) = 57,5$$

є рангом першої вибірки, тому n дорівнює кількості її елементів $n = 6$.

Статистичне значення U критерію Манна-Уїтні:

$$U = 6 \cdot 7 + \frac{6 \cdot 7}{2} - 57,5 = 42 + 21 - 57,5 = 5,5.$$

З таблиці критичних точок критерію Манна-Уїтні знаходимо

$$U_{кр} = U(0,05, 6, 7) = 6.$$

Оскільки $U < U_{кр}$, тобто $5,5 < 6$, то з ймовірністю $1 - 0,05 = 0,95$ можна стверджувати, що вибірки не однорідні. Висновки про неоднорідність вибірок в прикладі 2 за критерієм Вілкоксона і критерієм Манна-Уїтні також збігаються.

Протилежні висновки щодо однорідності вибірок у прикладах 1 і 2 свідчать про суттєву відмінність цих вибірок. Однорідність вибірок у першому прикладі означає, що відмінності елементів вибірок можна вважати не статистично достовірними, тобто вони мають випадковий характер. Неоднорідність вибірок у другому прикладі означає, що відмінності їх елементів можна вважати статистично стійкими. Іншими словами, перетин інтервалів обох вибірок в першому прикладі, тобто зона збігу оцінок, є значно більшою за зону збігу у другому прикладі. Так, якщо у другому прикладі з першої вибірки вилучити 76, а з другої – 82, то всі оцінки студентів першої групи будуть вищими за оцінки студентів другої групи, що вже наочно показує неоднорідність вибірок.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нами сформульовано алгоритм застосування критеріїв Вілкоксона і Манна-Уїтні для перевірки гіпотези $H_0: F_1(x) = F_2(x)$ про однорідність вибірок. Розглянуто приклади застосування критеріїв у педагогічному експерименті. Зокрема, обчислено статистичні значення критерію W Вілкоксона і критерію U Манна-Уїтні, показано їх зв'язок з областю прийняття гіпотези H_0 при різних альтернативних гіпотезах H_1 .

Перспективою наших подальших досліджень є формування методики застосування критеріїв найбільш вживаних в науково-педагогічних дослідженнях розподілів випадкових величин.

Список використаних джерел

1. Бондар О. П., Якуніна І. Л., Задорожна О. В. Критерії Вілкоксона і Манна-Уїтні в педагогічних дослідженнях. Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Кропивницький. 2018. Вип. 4. С. 53–57.
2. Гмурман В. Е. Теория вероятностей и математическая статистика: учеб. пособие для вузов. Москва: Высш. школа, 2003. 479с.
3. Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи). Москва: МЗ-Пресс, 2004. 67с.
4. Онлайн расчет критерия U-Манна-Уитни. URL:<https://statpsy.ru/mana-uitni/online-raschet-kriteriya-u-manna-uitni/> (дата звернення 02.09.2021).
5. Пример расчета критерия U-Манна-Уитни. URL: <https://statpsy.ru/mana-uitni/primer-manna-uitni/> (дата звернення 02.09.2021).

References

1. Bondar, O.P., Yakunina, I.L., Zadorozhna, O.V. (2018). Kryteriyi Vilkoksona i Manna-Uitni v pedahohichnykh doslidzhennyakh [*Wilcoxon and Mann-Whitney criteria in pedagogical research*]. Naukovyy visnyk L'otnoyi akademiyi. Seriya: Pedahohichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats'. Kropyvnyts'kyu. Vyp. 4. S. 53-57 [in Ukrainian].
2. Gmurman, V.E. (2003). Teoriya veroyatnostey i matematicheskaya statistika: ucheb. posobiye dlya vuzov [*Probability theory and mathematical statistics: textbook. manual for universities*]. Moskva: Vyssh. shkola. 479 s. [in Russian].
3. Novikov, D.A. (2004). Statisticheskiye metody v pedagogicheskikh issledovaniyakh (tipovyye sluchai) [*Statistical methods in pedagogical research (typical cases)*]. Moskva: M3-Press. 67 s. [in Russian].
4. Onlayn raschet kriteriya U-Manna-Uitni. [*Online calculation of the U-Mann-Whitney test*]. Retrieved from: <https://statpsy.ru/mana-uitni/online-raschet-kriteriya-u-manna-uitni/> (Last accessed: 02.09.2021) [in Russian].

5. Primer rascheta kriteriya U-Manna-Uitni [Example of calculation of the U-Mann-Whitney criterion]. Retrieved from: <https://statpsy.ru/mana-uitni/primer-manna-uitni/> (Last accessed: 02.09.2021) [in Russian].

BONDAR Olga, The Candidate of Physics and Mathematics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Physical and Mathematical Disciplines, Flight Academy of National Aviation University;

SEMENYUTA Marina, The Candidate of Physics and Mathematics, Associate Professor, Head of the Department of Physical and Mathematical Disciplines, Flight Academy of National Aviation University.

METHODS OF APPLICATION OF WILCOXONE AND MANNA-WHITNEY CRITERIA IN PEDAGOGICAL EXPERIMENT

***Abstract.** In [1], we considered the problems of identifying and calculating the criteria for testing the hypothesis of homogeneity of two independent samples. In particular, we drew attention to the ambiguous names of the hypothesis test criterion. We also noted the difference between the assumptions and formulations of the hypothesis. In this case, different formulas for calculations require proof of their equivalence.*

Our analysis of research and publications has shown that examples of the application of the criteria of homogeneity of Wilcoxon and Mann-Whitney samples are largely technical in nature. That is, these examples usually contain tools for calculating statistics and do not cover all the possibilities of applying the criteria.

Therefore, the method of using criteria requires an optimal combination of theoretical principles with the formation of practical skills of hypothesis testing. When conducting a pedagogical experiment, the researcher should be able to consider theoretically sound calculation examples. These examples of the application of criteria should be available primarily to researchers who are not mathematicians.

Our experience has confirmed the need for the researcher to acquire stable skills in the practical application of the criteria of sample homogeneity in scientific and pedagogical research.

We considered the concept of sample homogeneity in conducting a pedagogical experiment on the examples of statistical information of control and experimental groups. It was noted that the homogeneity of the samples can not always be determined by direct observation of their elements.

We formulated an algorithm for applying the Wilcoxon and Mann-Whitney criteria to test the hypothesis $H_0: F_1(x) = F_2(x)$ about the homogeneity of the samples. We have considered examples of the application of criteria in a pedagogical experiment. In particular, the statistical values of the Wilcoxon test and the Mann-Whitney criteria were calculated. Also, we show their connection with the area of acceptance of hypothesis H_0 under different alternative hypotheses H_1 .

The prospect of our further research is the formation of methods for applying the criteria most commonly used in scientific and pedagogical research of distributions of random variables.

Key words: Wilcoxon criteria, Mann-Whitney criteria, sample homogeneity, hypothesis acceptance area, sample rank.

Одержано редакцією: 20.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 27.08.2021 р.

УДК 378:351:371:134

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-27-33

КОВАЛЬ Мирослав Стефанович,
доктор педагогічних наук, професор,
ректор Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності
ORCID 0000-0002-0662-862X

РУДЕНКО Лариса Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, старший науковий
співробітник, професор кафедри практичної
психології та педагогіки, Львівський державний
університет безпеки життєдіяльності
ORCID 0000-0003-1351-4433

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Сучасні динамічні перетворення в державі закономірно впливають на зростання суспільних вимог до якості управлінських процесів у різних галузях економіки. Відповідно, актуалізується потреба вдосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів у закладах вищої освіти. У зв'язку з тим, що професія менеджера належить до комунікативних професій, серед вимог до фахівців цього профілю важливе місце посідає здатність до ефективної комунікативної взаємодії.

У статті обґрунтовано необхідність врахування у підготовці майбутніх менеджерів до професійної комунікативної взаємодії соціально-адаптивного, статусно-рольового аспектів та аспекту самовираження, які розглянуто в контексті соціально-професійної адаптації випускників ЗВО до професійного середовища.

Соціально-адаптивний аспект відображає зорієнтованість фахівця з менеджменту на професійне самовдосконалення шляхом розкриття внутрішнього особистісного потенціалу, прагнення неперервного саморозвитку в управлінській діяльності. Статусно-рольовий аспект підготовки майбутніх менеджерів до професійної комунікативної взаємодії об'єднує функціональні та соціальні контексти управлінської діяльності та спрямований на підготовленість студентів до продуктивного виконання соціально-професійних ролей у трудовому середовищі. Аспект самовираження пов'язаний із набуттям навичок самопрезентації, яка, опираючись на самооцінку й саморегуляцію менеджера під час комунікативної взаємодії, відображає рівень його здатності до координування комунікативних дій та залежність від системи внутрішніх засобів їх регуляції.

Урахування у професійній підготовці майбутніх менеджерів у ЗВО цих аспектів забезпечить підґрунтя для реалізації продуктивних ділових стосунків у трудовому середовищі, які позитивно впливатимуть на процес адаптації фахівців із менеджменту до умов професійної діяльності та підвищення якості управлінських процесів загалом.

Ключові слова: *заклад вищої освіти; професійна підготовка; майбутні менеджери; професійна адаптація; комунікативна взаємодія.*

Постановка проблеми. Сучасні динамічні перетворення в державі закономірно впливають на зростання суспільних вимог до якості управлінських процесів у різних галузях економіки. Відповідно, актуалізується потреба вдосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів у закладах вищої освіти. Одним із першочергових завдань їхньої професійної освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців, спроможних до активної

діяльності, самостійного ухвалення оптимальних рішень, неперервного професійного та особистісного саморозвитку. Загальновідомо, що менеджмент охоплює професії «гностикооперативного» типу, спрямовані, передусім, на розуміння людини і задоволення її потреб [4, с. 40]. Характерною особливістю роботи менеджера є її висока динамічність, чисельність різноманітних за природою та психоемоційним навантаженням контактувань, які інколи навіть не мають мотиваційного підсилення та позбавлені позитивного зворотного зв'язку. Вона передбачає координування дій підлеглих, організацію їхньої ефективної співпраці для якісного виконання виробничих завдань, підтримування конструктивних стосунків із керівництвом вищої ланки, а також – із клієнтами різного психічного типу.

Очевидно, однією із специфічних рис професії менеджера є її комунікативна природа [8]. У зв'язку з цим, серед вимог до професійної компетентності менеджерів важливе місце посідають здатності щодо: розуміння поведінки партнерів по взаємодії й адекватного ставлення до неї; свідомої саморегуляції власної поведінки; вибору оптимальної поведінкової стратегії під час комунікативної взаємодії; врахування психологічних особливостей людей і добору індивідуальних методів роботи з персоналом. Зважаючи на це, менеджер, як суб'єкт трудової діяльності, є її головним знаряддям, а результативність його роботи прямо пропорційно залежить від якості організації ним комунікативної взаємодії й рівня відповідальності за її перебіг.

Викладене дає підстави стверджувати, що під час професійної підготовки майбутніх менеджерів у ЗВО потрібно приділяти посилену увагу якісним параметрам їхнього спілкування і належному рівню комунікативної культури, оскільки від цього значною мірою залежить їхня успішна адаптація до професійного середовища та ефективність професійної діяльності в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх менеджерів висвітлені у працях В. Бережної, Ю. Васильєва, Г. Дмитренко, О. Дубініної, О. Капітанець, В. Кірсанова, В. Кричевського, Ю. Конаржевського, В. Лівенцової, В. Любарець, В. Маслова, М. Морозової, Г. Овчинникової, В. Олійника, М. Поташника, Р. Шакурова та ін. У їхніх публікаціях розглядаються новітні підходи до підготовки фахівців цього профілю у ЗВО, проблеми підготовленості випускників до управлінської діяльності в різних сферах народного господарства, різноманітні аспекти формування професійної компетентності фахівців із менеджменту.

Водночас, результати наукових досліджень свідчать, що часто роботодавці висловлюють претензії щодо слабкої адаптивності менеджерів-випускників ЗВО до конкретних виробничих умов, що пояснюють недостатнім обсягом практичної компоненти освітніх програм, зокрема це стосується здатності молодих фахівців організувати та реалізувати конструктивну професійно-комунікативну взаємодію в управлінських відносинах. Стейкхолдери не мали можливості об'єктивно оцінити професійну компетентність випускників, оскільки якість їхньої підготовки у ЗВО вимірювалася здебільшого повнотою освоєння змісту освітніх програм і відображених у галузевих стандартах вищої освіти кваліфікаційних вимог [7, с. 3]. Зважаючи на це, вважаємо, що під час професійного становлення студентів у ЗВО педагогічну взаємодію потрібно використовувати як модель майбутньої професійно-комунікативної взаємодії менеджерів, у якій би поєднувалися їхня професійна й навчально-професійна адаптація [5, с. 77]. Це сприятиме самоактуалізації майбутніх фахівців із менеджменту в управлінських відносинах та оптимізує процес їхньої професіоналізації під час навчання, зокрема шляхом підвищення рівня комунікативної культури.

Мета статті – обґрунтувати актуальність врахування у підготовці майбутніх менеджерів до ефективної комунікативної взаємодії соціально-адаптивного, статусно-рольового аспектів та аспекту самовираження як важливих чинників соціально-професійної адаптації до трудового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із визначальних критеріїв якості підготовки випускників закладів вищої освіти вважається їхня здатність до швидкої адаптації у трудовому середовищі саме на початку професійної діяльності [1, с. 448]. У цей період, внаслідок взаємовпливу особистості та професійного середовища, утворюється нова система внутрішньо колективних взаємодій. Ознайомлення молодого фахівця із персоналом організації, структурного підрозділу, встановлення вертикальних і горизонтальних ділових контактів, опанування норм і приписів трудового колективу опосередковується індивідуальними особливостями випускника ЗВО, які в подальшому також впливатимуть на характер цих відносин. Деякі з цих особливостей сприятимуть успішній адаптації молодого менеджера, інші – навпаки – ускладнюватимуть її.

Зазначимо, що саме в цей період відбувається інтеріоризація професійних цінностей, практичне опанування специфіки управлінської діяльності в обраній сфері та формування внутрішньої готовності до її успішної реалізації, прагнення професійного вдосконалення і саморозвитку, що в сукупності зумовлює динаміку, тривалість і характерологічні риси адаптації. Її ефективність істотно залежить від того, наскільки адекватним є самосприйняття особистості, її бачення міжособистісних стосунків, здатності їх оптимально будувати, керувати власною поведінкою у професійній комунікативній взаємодії тощо. Таким чином, соціально-професійна адаптація молодого фахівця відбувається на двох рівнях: зовнішньому (реалізується у соціальному середовищі через засвоєння його життєвих норм, правил та цінностей, та водночас передбачає внесення власних коректив у ділові стосунки) і внутрішньому (коли, внаслідок самоідентифікації молодий фахівець-менеджер самостверджується як суб'єкт професійної діяльності, відповідно змінюється його поведінка, відбувається переосмислення ціннісних преференцій, самооцінки тощо). Іншими словами, сутність соціально-адаптивного аспекту здатності менеджера до професійної комунікативної взаємодії полягає як в ознайомленні молодого фахівця зі специфікою трудових функцій, розвитку його управлінських навичок, необхідних для їх якісного виконання, а й у вдосконаленні соціально і професійно значущих особистісних якостей та утвердженні стійкого ціннісного ставлення до управлінської діяльності. Отже, цей аспект відображає зорієнтованість фахівця з менеджменту на професійне самовдосконалення шляхом розкриття внутрішнього особистісного потенціалу, прагнення неперервного саморозвитку як суб'єкта управлінської діяльності.

Розглядаючи властиву молодим фахівцям тенденцію до самоствердження й самоідентифікації в контексті особистісного та професійного самовдосконалення, доцільно враховувати, що їхня адаптація до нового офіційного статусу визначається певною соціально-професійною роллю. Саме із рольовим самовизначенням особистості менеджера тісно пов'язані механізми задоволення професійних потреб і очікувань та відповідність вимогам змісту управлінської діяльності, умовам її реалізації та групам, що здійснюють соціальний контроль. Прийняття соціальної ролі значною мірою визначається відповідністю цієї ролі потребам самої особистості в саморозвитку й самореалізації [6, с. 146]. Важливою умовою соціально-професійної адаптації й самоідентифікації особистості як суб'єкта управлінської діяльності є її здатність до рольової гнучкості під час професійної комунікативної взаємодії, саморегулювання когнітивних і вольових процесів у конкретній ситуації тощо.

Отже, професійна комунікативна взаємодія менеджерів передбачає рольову комунікацію, учасники якої є носіями певних ролей (менеджер – підлеглий, менеджер – керівник вищої ланки, менеджер – клієнт тощо). Учасник рольової комунікативної взаємодії позиціонується не лише як індивідуальність, а й як соціальна одиниця, що виконує певні функції, передбачені поведінковою роллю. Домінантним чинником порозуміння під час такої взаємодії є готовність її учасників до спілкування певного типу, продиктованого виконуваною роллю.

Оскільки набір поведінкових моделей задається внутрішньо [9, с. 438-452], то вид, рівень, зміст і механізми функціонування рольової поведінки людини уможливають прогнозування її дій у конкретних ситуаціях професійно-комунікативної взаємодії. Таким чином, чітке уявлення про свій професійно-рольовий репертуар забезпечить майбутніх

менеджерів здатністю адекватно оцінювати власний потенціал щодо виконання професійної ролі під час комунікативної взаємодії та розвивати рольову гнучкість, що сприятиме їхній успішній адаптації, вдосконаленню вмінь ефективно взаємодіяти з вищим керівництвом, партнерами, підлеглими, клієнтами тощо.

Як уже зазначалося, у процесі професійно-комунікативної взаємодії менеджер може виконувати певні ролі як у вертикальній, так і в горизонтальній структурі управління, що, відповідно, потребує вироблення у нього: вмінь – аналізувати ситуацію з урахуванням позиції партнера на основі знань про психологічні особливості особистості; вибирати найбільш доцільний спосіб налаштування контакту завдяки розвинутим навичкам вербального й невербального спілкування; здатностей – орієнтуватися на результативність комунікативної взаємодії та справляти позитивний вплив на партнерів; формувати власну стратегію комунікативної поведінки під час взаємодії, що ґрунтується на повазі до партнера незалежно від його статусу.

Таким чином, статусно-рольовий аспект підготовки майбутніх менеджерів до професійної комунікативної взаємодії об'єднує функціональний та соціальний контексти управлінської діяльності та зорієнтований на підготовленість студентів до продуктивного виконання соціально-професійних ролей в управлінських відносинах.

В умовах все більшого утвердження ринкової економіки, що характеризують сучасний етап розвитку суспільства, висуваються нові вимоги до молодих управлінців – випускників закладів вищої освіти. Щоб успішно адаптуватися до цих умов, фахівцям із менеджменту недостатньо мати диплом про одержання певної кваліфікації. Перед тим, як розпочати трудову діяльність на посаді менеджера певної ланки, претендент має переконати працедавця у своїй відповідності цій посаді, що зумовлює потребу формування у майбутніх фахівців із менеджменту навичок ефективною самопрезентації.

За походженням термін «самопрезентація» пов'язаний із англійським «self-presentation», що означає «самоподача», «самопред'явлення», «представлення себе іншим». Дослідники називають XXI ст. століттям самопрезентації як однієї з фундаментальних соціальних потреб особистості мати «своє обличчя», запам'ятовуватися іншим [3, с. 245]. Самопрезентація використовується фахівцями будь-якого профілю з метою створення позитивного образу в повсякденному житті та досягнення успіху під час самореалізації у професійній сфері [6, с. 148].

Один із перших дослідників цього поняття – Е. Гоффман – розглядав його як загальну особливість соціальної поведінки [11]. Проте, найбільш уживаним у зарубіжній науковій літературі з цієї проблематики вважається визначення, сформульоване Ж. Тедеші та М. Ріесом: самопрезентація – це навмисна та свідомо поведінка особистості, спрямована на створення в оточуючих певного враження про себе [12], що має на меті досягнення людиною бажаних результатів у взаємодії. У контексті підготовки майбутніх менеджерів до професійної комунікативної взаємодії доцільно звернутися до публікації Т. Чигирин, яка, опираючись на сучасні теорії самопрезентації, розглядає цей феномен як процес управління сприйманням довколишнього соціуму шляхом привернення уваги з метою реалізації мотивації, задоволення потреб і досягнення цілей особистості, а також формування її образу «Я» і підтримання самооцінки [10, с. 247]. Таке розуміння спонукає до позиціонування самопрезентації як засобу безпосереднього самовираження особистості відповідно до обставин, де виявляються різні аспекти її Я-концепції, гнучкість яких сприяє неперервній адаптації до ситуацій, що постійно змінюються. До основних технік самопрезентації, якими потрібно оволодіти майбутнім менеджерам, відносять: самоподачу переваги (виділення зовнішніх якостей переваги в зовнішньому вигляді, вербальній і невербальній комунікативній поведінці); самоподачу привабливості (відповідність зовнішніх якостей та зовнішнього вигляду); самоподачу ставлення (демонстрування ставлення до партнера); самоподачу стану і причин поведінки (привернення уваги партнера до найбільш припустимої для нього причини власних дій) [2, с. 17-19].

Ми розглядаємо самопрезентацію як аспект самовираження менеджера, важливий для ефективної професійної комунікативної взаємодії під час виконання управлінських функцій. Слід зазначити, що в такому розумінні самопрезентація, опираючись на самооцінку й саморегуляцію менеджера як суб'єкта комунікативної взаємодії, відображає ступінь його здатності до організації та координування комунікативних дій та залежності від системи внутрішніх засобів їх регуляції. Успішність самопрезентації менеджера визначається досягненням поставленої мети, здатністю привернути увагу до себе як висококваліфікованого управлінця, переконати працедавця у своїй надійності та конкурентоспроможності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У підсумку зазначимо, що підготовка майбутніх менеджерів до професійної комунікативної взаємодії передбачає активізацію комунікативних і управлінських здібностей студентів і вироблення в них умінь моделювати комунікативну взаємодію у професійній сфері та прогнозувати її результат, передбачати можливі реакції партнерів, визначати конгруентність їхніх вербальних і невербальних сигналів, розпізнавати емоційні стани, наміри і мотиви їхньої поведінки, гнучко поводитися в нестандартних професійно-комунікативних виробничих ситуаціях. Підготовленість майбутніх менеджерів до ефективної професійної комунікативної взаємодії виявляється у прийнятті ними управлінських функцій та належному виконанні, розумінні специфіки власного професійно-рольового репертуару, а також в умінні презентувати себе як висококваліфікованого управлінця. Ці якості суттєво впливають на розвиток стійкого позитивного ставлення менеджерів до управлінської діяльності, мотивують до неперервного особистісного саморозвитку і фахового самовдосконалення, сприяючи в такий спосіб підвищенню якості управлінських процесів загалом.

Урахування в професійній підготовці майбутніх менеджерів у ЗВО соціально-адаптивного, статусно-рольового аспектів та аспекту самовираження забезпечить підґрунтя для реалізації продуктивних управлінських відносин, що позитивно впливатиме на процес адаптації фахівців із менеджменту до умов професійної діяльності.

Подальшого розроблення потребують проблеми вдосконалення професійної підготовки майбутніх менеджерів у закладах вищої освіти, зокрема впровадження новітніх підходів і сучасних освітніх технологій, ефективних моделей професійно-особистісного та професійно-практичного розвитку майбутніх фахівців із менеджменту.

Список використаних джерел

1. Бідюк Н. Професійна адаптація випускників вищих навчальних закладів до вимог сучасного ринку праці: світовий досвід. *Інноваційність у науці і освіті* / [В. Кремень (голова редкол.), Є. Куніковські (заст. голови), Н. Ничкало (заст. голови)]; упоряд.: Н. Ничкало; І. Савченко: Хмельницький нац. ун-т. Київ: Богданова А. М., 2013. С. 447–453.
2. Бороздина Г. В. Психология делового общения. Москва: Инфра-М, 2006. 224 с.
3. Дорошкевич А. С. Стратегії самопрезентації особистості у повсякденності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 5 (19). С. 245–254.
4. Коваленко Т. М. Творчість і креативність – риси майбутніх фахівців у вищій економічній освіті. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2009. № 3 (27). Ч. 2. С. 35–41.
5. Руденко Л. А. Професійно-адаптивний компонент комунікативної культури фахівців сфери обслуговування. *Проблеми сучасної філології: лінгвістика, літературознавство, лінгводидактика*: зб. наук. праць, присв. 25-річчю кафедри філологічних дисциплін. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. Вип. 9. С. 76–84.
6. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: монографія. Львів: Піраміда, 2015. 343 с.

7. Станулевич О. Е. Профессиональные компетенции как показатель качества профессионального образования. *Среднее профессиональное образование*. 2013. № 4. С. 3–5.
8. Творогова Н. Д. Общение: диагностика и управление: монография. Москва: Смысл, 2002. 246 с.
9. Хьелл Л., Зиглер Д. Теория личности. Санкт-Петербург: Питер, 1997. 607 с.
10. Чигирин Т. О. Самопрезентація: визначення, види, стратегії, техніки. *Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України* / за ред. С. Д. Максименка. Т. XIV, ч. 5. Київ: А.С.К., 2012. С. 245–253.
11. Goffman E. The presentation of self in everyday life. New York: 1st Anchor Books ed., 1959. 259 p.
12. Tedeschi J. T., Riess M. Identities, the phenomenal self, and laboratory research. *Impression management theory and social psychological research*. New York: Academic Press, 1981. P. 3–22.

References

1. Bidiuk, N. (2013). Profesiina adaptatsiia vypuskykiv vyshchych navchalnykh zakladiv do vymoh suchasnoho rynku pratsi: svitovy dosvid [*Professional adaptation of higher educational institutions graduates to the requirements of the modern labor market: world experience*]. Innovatsiynist u nauki i osviti – Innovations in science and education / [V. Kremen (chief ed.), Ye. Kunikovski, N. Nychkalo]; comp.: N. Nychkalo; I. Savchenko : Khmelnytskyi State University. Kyiv, 447-453. [in Ukrainian].
2. Borozdina, G.V. (2006). Psikhologiya delovogo obshcheniya [*Psychology of business communication*]. Moscow: Infra-M. [in Russian].
3. Doroshkevych, A.S. (2013). Stratehii samoprezentatsii osobystosti u povsiakdennosti [*Strategies of self-presentation of personality in everyday life*]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho" – Bulletin of the National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine", 5 (19), 245-254. [in Ukrainian].
4. Kovalenko, T.M. (2009). Tvorchist i kreatyvnist – rysy maibutnykh fakhivtsiv u vyshchii ekonomichnii osviti [*Creative activities and creativity as the features of future specialists in higher economic education*]. Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskyi politekhnichnyi instytut". Filosofii. Psykholohiia. Pedagogika – Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy, 3 (27), part 2, 35-41. [in Ukrainian].
5. Rudenko, L.A. (2016). Profesiino-adaptyvnyi komponent komunikatyvnoi kultury fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia [*Professional and adaptive component of service specialists' communicative culture*]. Problemy suchasnoi filolohii: lnhvistyka, literaturoznavstvo, lnhvodydaktyka : zb. nauk. prats, prysv. 25-richchiiu kafedry filolohichnykh dystsyplin – Problems of modern philology: linguistics, literary criticism, lingo-didactics: collection of scientific works for the 25th anniversary of the Department of Philological Disciplines. Poltava: PNPi imeni V. H. Korolenka, Issue. 9, 76-84. [in Ukrainian].
6. Rudenko, L.A. (2015). Formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnykh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh: monohrafiia [*Formation of future service specialists' communicative culture at vocational schools: monograph*]. Lviv: Piramida. [in Ukrainian].
7. Stanulevich, O.E. (2013). Professionalnyye kompetentsii kak pokazatel kachestva professionalnogo obrazovaniya [*Professional competencies as an indicator of vocational education quality*]. Sredneye professionalnoye obrazovaniye – Secondary vocational education, 4, 3-5. [in Russian].
8. Tvorogova, N.D. (2002). Obshcheniye: diagnostika i upravleniye: monografiya [*Communication: diagnostics and management: monograph*]. Moscow: Smysl. [in Russian].

9. Khyell, L. & Zigler, D. (1997). *Teoriya lichnosti [Theory of personality]*. St-Peterburg: Piter. [in Russian].

10. Chyhyryn, T.O. (2012). *Samoprezentatsiia: vyznachennia, vydy, stratehii, tekhniky [Self-presentation: design, vision, strategy, technology]*. Zb. nauk. prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za red. S. D. Maksymenka – Collection of scientific works of H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine / S. D. Maksimenko (ed), XIV, part 5. Kyiv: A.S.K., 245-253. [in Ukrainian].

11. Goffman, E. (1959) *The presentation of self in everyday life*. New York: 1st Anchor Books ed. [in English].

12. Tedeschi, J.T. & Riess, M. (1981). *Identities, the phenomenal self, and laboratory research. Impression management theory and social psychological research*. New York: Academic Press, 3-22. [in English].

KOVAL Myroslav, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, rector Lviv State University of Life Safety;

RUDENKO Larysa, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Professor at Practical Psychology and Pedagogy Department Lviv State University of Life Safety.

FUTURE MANAGER'S PROFESSIONAL COMMUNICATIVE INTERACTION TRAINING

Abstract. *Modern dynamic transformations in the state naturally affect the growth of social demands for the quality of management processes in various sectors of the economy. Accordingly, the need to improve future managers' training at higher schools is highlighted. Due to the fact that the profession of a manager belongs to communicative professions, among the requirements for specialists in this field, the ability to communicate effectively is important.*

The article substantiates the necessity to take into account socio-adaptive, status-role aspects and aspects of self-expression while training future managers for professional communicative interaction; the above-mentioned aspects are considered in the context of their socio-professional adaptation to the professional environment.

The social-adaptive aspect reflects the management specialist's orientation on professional self-improvement by revealing the inner personal potential, the desire for continuous self-development in management activities. The status-role aspect of future managers' preparation for professional communicative interaction combines functional and social contexts of management activities and is focused on the students' readiness to perform efficiently socio-professional roles in the labor environment. The aspect of self-expression is related to the acquisition of self-presentation skills, which, based on self-assessment and self-regulation of a manager during communicative interaction, reflects the level of a manager's ability to coordinate communicative actions and dependence on the system of internal means of their regulation.

Taking these aspects into account while training future managers at higher schools will provide a basis for the implementation of efficient business relations in the labor environment, which will positively affect the process of management specialists' adaptation to professional conditions and improve the quality of management processes in general.

Key words: *higher school; professional training; future managers; professional adaptation; communicative interaction.*

*Одержано редакцією: 12.06.2021 р.
Прийнято до публікації: 24.06.2021 р.*

УДК 377.01

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-34-40

КОЗЛОВСЬКА Ірина Михайлівна,
доктор педагогічних наук, провідний науковий
співробітник Міжнародного інституту освіти,
культури та зв'язків з діаспорою Національного
університету «Львівська політехніка»
ORCID 0000-0002-8610-8594

СТЕЧКЕВИЧ Олег Орестович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки та інноваційної освіти, Національний
університет «Львівська політехніка»
ORCID 0000-0002-2194-8787

ЯКИМОВИЧ Тетяна Дмитрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії
і методики технологічної освіти, креслення та
комп'ютерної графіки Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова, Львівський
навчально-науковий центр професійної освіти
ORCID 0000-0003-1777-1699

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК СИСТЕМОТВІРНИЙ ЧИННИК ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Метою статті є обґрунтування професійної спрямованості навчання, як системотвірного чинника підготовки майбутніх фахівців. Виявлено сутність принципу професійної спрямованості, функції та місце у формуванні змісту сучасної освіти. Проаналізовано різні підходи до тлумачення поняття «професійна спрямованість». Сутність професійної спрямованості підготовки має суб'єктне та об'єктне трактування. Принцип професійної спрямованості націлює на формування професійної спрямованості особистості, яка є однією з якостей особистості – орієнтація на професію. Професійна спрямованість навчання є необхідною передумовою якісної майбутньої професійної діяльності. Професійна спрямованість є системотвірним чинником змісту освіти та сприяє оволодінню здобувачами освіти системними, інтегрованими знаннями, формуванню умінь розв'язання фахових завдань тощо. Принцип професійної спрямованості виконує методологічну та регулятивну функції.

***Ключові слова:** професійна спрямованість, професійна підготовка, професійна готовність, зміст освіти, принцип, системотвірний чинник.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі зростання значущості оптимального поєднання професійного та загальноосвітнього компонентів в освіті породжує суперечність між вимогами професійної спрямованості усіх непрофільних дисциплін та необхідністю збереження цілісності непрофільних навчальних предметів, необхідністю проблемного підходу до професійної підготовки та домінування предметного підходу у реальному освітньому процесі. Це окреслює проблему дослідження розвитку принципу професійної спрямованості у теорії і практиці професійної освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Аналіз широкого науково-педагогічних джерел засвідчує, що останнім часом у педагогічній науці приділяється значна увага принципу професійної спрямованості навчання у професійній школі, однак проблема становлення і

розвитку професійної спрямованості у професійній педагогіці є малодослідженою, оскільки практично усі наукові розробки стосуються теоретичних основ або конкретних методик.

Проблемі професійної спрямованості навчання у професійній школі присвячено низку праць (О. Дубинчук [3], Є. Ільїн [4], С. Король [5], М. Махмутов [6], О. Москалюк [7], І. Савка [8], Н. Самрук [10] та ін.). У них розглянуто особливості професійної спрямованості навчання природничо-наукових [4] та гуманітарних дисциплін [5; 8], математики [10], мови [9; 11], права [2] тощо. Водночас, незважаючи на досить значну кількість досліджень з питання, проблема становлення і розвитку принципу професійної спрямованості залишається актуальною.

Метою статті є обґрунтування професійної спрямованості навчання, як системотвірного чинника підготовки майбутніх фахівців. Виявити сутність принципу професійної спрямованості, функції та місце у формуванні змісту сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях по-різному розглядається структура професійної спрямованості. Це зумовлено, перш за все, неоднозначністю трактування сутності поняття «професійна спрямованість». Найчастіше зміст та структуру професійної спрямованості пов'язують зі структурою мотивації діяльності. Структура професійної спрямованості може бути простою і складною, але в основі лежить наявність певної потреби чи інтересу, завдяки яким людина настійно шукає засоби збудувати в собі потрібні їй переживання як можна частіше та сильніше [4]. Оскільки професійна спрямованість є поняттям інтегративним, динамічним, системотвірним, тому до її структури можуть входити як певні властивості, так і якості.

Структура професійної спрямованості дозволяє виділити такі її основні характеристики [7]: професійна спрямованість як складна система вибудовується з компонентів і структур, тобто вона має певний зміст і внутрішню організацію: вона є елементом складнішої системи (структури особистості в контексті мотивації професійної діяльності), з аналізу функцій і механізмів якої можна зрозуміти її сутність та динамічною системою, в якій всі процеси структурних компонентів перебувають у внутрішній єдності та взаємній опосередкованості; цілісність професійної спрямованості зумовлює її структурну єдність, виділення тих інтегративних, системоутворюючих якостей, властивостей, характеристик навколо яких об'єднуються й інші властивості; вона виконує такі важливі функції: по-перше, виступає в ролі засобу задоволення власних потреб; по-друге, є засобом розвитку знань, умінь, здібностей людини; професійна спрямованість є динамічним утворенням, яке змінюється відповідно до власних уподобань і переконань, впливу різноманітних чинників та поставлених завдань.

З іншого боку професійна спрямованість виступає як «основа зв'язку загального знання та способів його застосування з певними конкретними знаннями та прийомами його використання на рівні однієї професії (групи професій)» [3, с. 42].

Недостатня професійна спрямованість, дублювання навчального матеріалу, неузгодженість вивчення споріднених тем у часі породили ідею профілювання знань, формування інваріантної та варіативної частини освіти.

Під професійною спрямованістю навчання конкретної дисципліни розуміють орієнтацію змісту, форм, методів та засобів навчання на формування професійних знань, умінь та якостей особистості [10, с. 89].

З'ясуємо зміст поняття «професійна спрямованість». У новому тлумачному словнику української мови наведено таке визначення: «спрямованість – це наставляння, учіння, надання потрібного напрямку діяльності, вчинку чи розмови; орієнтування та зосередження на будь-чому (енергія, зусилля, здібність тощо); виділення будь-чого для чогось тощо» [12, с. 792].

Ми проаналізували різні підходи до тлумачення поняття «професійна спрямованість». Так, професійну спрямованість розглядають як якість особистості. У широкому розумінні, професійна спрямованість в освіті – це орієнтація на формування соціальної і психологічної спрямованості на професійну діяльність. Тобто, професійна спрямованість є однією з якостей особистості – орієнтація особистості на професію [9, с. 198].

Професійну спрямованість особистості розуміють, як інтерес до професії і схильність займатися нею, це система усталено домінуючих мотивів особистості, визначальна характеристика спеціаліста, яка дозволяє йому максимально виявити свої здібності. Як мотиви виступають потреби, інтереси, установки, утвердження, ідеали.

На думку С. Батишева, формуванню професійної спрямованості особистості сприяє професійно спрямоване навчання, характерною рисою якого є вплив на мотивацію навчання, розвиток інтересу до майбутньої професії [1, с. 106]. Недостатнє знання фундаментальних дисциплін перешкоджає процесу професійної освіти, що підкреслює необхідність гармонії між професійним та спеціальним навчанням студентів. Водночас не завжди існує чітке розмежування термінів «прикладна» та «професійна» спрямованість, вони практично ототожнюються, проте, є певна відмінність у характеристиці понять «практична» та «професійна» спрямованість.

Сутність професійної спрямованості у навчанні полягає у використанні елементів конкретної професії як компонентів змісту, форм і методів загальної освіти. Тому професійна спрямованість навчання розглядається як форма специфічних міждисциплінарних зв'язків, що характеризується як спеціалізований взаємозв'язок загальноосвітніх знань з професійними.

Як зазначає М. Махмутов: «Професійна спрямованість викладання – це таке використання педагогічних засобів (змісту, форм, методів навчання), яке забезпечує засвоєння мінімуму знань, умінь та навичок, що передбачений програмами, і у той же час, який сприяє розвитку ціннісного за характером ставлення до професії, формуванню професійних якостей особистості» [6, с. 45].

Отже, професійна спрямованість навчання є необхідною передумовою якісної майбутньої професійної діяльності. Професійна спрямованість є системотвірним чинником змісту освіти та сприяє оволодінню здобувачами освіти системними, інтегрованими знаннями, формуванню умінь розв'язання фахових завдань тощо.

Принцип професійної спрямованості виконує певні функції. Методологічною функцією принципу професійної спрямованості є педагогічне «зняття» соціальної суперечності між сучасним суспільним розподілом праці та високою професіоналізацією діяльності людини, що впливає звідси. Регулятивною функцією принципу є зміна структури змісту, методів, засобів навчання з метою професійної спрямованості особистості, окремих навчальних дисциплін і забезпечення інтеграції загальної та професійної освіти, створення умов для якісної професійної підготовки [13, с. 27]. Принцип професійної спрямованості навчання регулює в освіті співвідношення загального і специфічного, визначає діалектику взаємодії цілісного розвитку особистості та її професійного спрямування [5, с. 19].

Професійно спрямоване навчання – це навчальна діяльність, метою якої є формування у здобувачів освіти системи навчально-професійної діяльності, що сприяла би розвитку професійної готовності. Досягнення цієї мети здійснюється на основі єдності змістової і процесуальної сторін професійно спрямованого навчання, зорієнтованого на модель професійної діяльності [11, с. 39]. Професійна спрямованість полягає у розробці та організації навчання загальноосвітніх дисциплін, що охоплює не тільки навчальну інформацію, але й діяльнісний компонент, що визначає систему знань, умінь, навичок та шляхи оволодіння ними.

Зокрема, професійно спрямоване навчання розглядається як педагогічна система зі всіма властивими їй ознаками, особливостями та закономірностями: «вона орієнтує, спрямовує здобувачів освіти на усвідомлення і прийняття основної мети вивчення цього предмету – можливості його використання в майбутній професійній діяльності, його функціонального значення і важливості для розвитку особистості майбутнього фахівця» [9, с. 220].

Усі структурні компоненти системи професійно спрямованого навчання загальноосвітніх дисциплін працюють на реалізацію принципу професійної спрямованості. Цей принцип обрано в якості системотвірного чинника, що визначає спрямованість мети, змісту, методів і засобів навчання на професійну діяльність здобувачів освіти [2, с. 18].

Розглянемо особливості професійної спрямованості з позицій формування професійних якостей майбутніх фахівців. Системний аналіз професійної спрямованості дозволяє виділити такі її особливості [7, с. 302]: професійна спрямованість як складна система вибудовується з компонентів і структур, тобто вона має певний зміст і внутрішню організацію: вона є елементом складнішої системи (структури особистості в контексті мотивації професійної діяльності), з аналізу функцій і механізмів якої можна зрозуміти її сутність, і динамічною системою, в якій всі процеси структурних компонентів перебувають у внутрішній єдності та взаємній опосередкованості; цілісність професійної спрямованості зумовлює її структурну єдність, виділення тих інтегративних, системотвірних якостей, властивостей, характеристик навколо яких об'єднуються й інші властивості. Вона виконує такі важливі функції: по-перше, виступає в ролі засобу задоволення власних потреб; по-друге, є засобом розвитку знань, умінь, здібностей людини; професійна спрямованість є динамічним утворенням, яке змінюється відповідно до власних уподобань і переконань, впливу різноманітних чинників та поставлених завдань.

Оскільки професійна спрямованість є системотвірним чинником, тому до її структури можуть входити потреби, інтереси, переконання, мотиви та інші якості особистості, що стосуються майбутньої професійної діяльності. Основою професійної спрямованості особистості є стійке домінування потреби чи інтересу. Потреба складає психологічну основу домінанти мотиваційної сфери і виявляється в більш високій сенситивності до новизни стимулу. Зокрема, – це потреба займатися майбутньою професійною діяльністю – оскільки професія є галуззю самореалізації особистості.

Усвідомлення потреб є умовою формування інтересів як якісно особливих мотивів особистості. Отже, на основі потреб виникають інтереси, в тому числі професійні, які також є важливими регуляторами поведінки. Вони спрямовують особистість на оволодіння обраною професією в процесі усвідомлення її суспільної і особистісної значущості й привабливості. Професійні інтереси фахівця виражаються в намірі глибше пізнати свою професію, в сумлінному ставленні до оволодіння професійними вміннями і навичками, в психологічній і практичній готовності працювати за обраною професією. Це перш за все інтереси до майбутньої професії, до об'єктів професійної діяльності, до себе як майбутнього фахівця, до професійно-орієнтованих знань тощо.

Висновки та пропозиції. Таким чином, сутність професійної спрямованості підготовки має суб'єктне та об'єктне трактування: з одного боку - це формування певних якостей особистості, з іншого боку – профілювання змісту навчальних дисциплін. Принцип професійної спрямованості націлює на формування професійної спрямованості особистості. Тому одне з трактувань принципу професійної спрямованості навчання – це орієнтація на формування соціальної і психологічної спрямованості на професійну діяльність. До подальших напрямів відносимо розробку окремих методик професійно спрямованих дисциплін.

Список використаної літератури

1. Батышев С. Я. Подготовка рабочих в средних профессионально-технических училищах. М.: Педагогика, 1988. 176 с.
2. Дегтярєва Г. С., Василина С. І. Професійно спрямоване викладання предмета «Основи правових знань» в професійно-технічних навчальних закладах: навч.-метод. посібник, Львів: Львівський Ставропігон, 2010. 140 с.
3. Дубинчук О. С. Дидактичні основи профілювання природничо-наукової підготовки учнів в професійно-технічних училищ. Педагогіка: наук.-метод. збірник. К.: Освіта, 1993. С. 39–46.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы: учеб. пособие. СПб.: Питер, 2000. 512 с. (Серия «Мастера психологии»).
5. Король С. В. Професійна спрямованість гуманітарної підготовки фахівців інженерного профілю в університетах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2010. 246 с.

6. Махмутов М. И., Власенков А. И. Принцип профессиональной направленности в среднем ПТУ. Принципы обучения в среднем ПТУ ПТУ: сб. науч. трудов. М.: АПН СССР, 1986. С. 41–55.

7. Москалюк О. І. Зміст і структура професійної спрямованості майбутніх соціальних педагогів: аналіз у контексті системного підходу. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. К.; Вінниця: ООО «Планер», 2006. Вип. 10. С. 399–405.

8. Савка І. Професійна спрямованість підготовки майбутніх фахівців міжнародного права в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Сер.: Педагогіка та психологія. Чернівці: ЧНУ, 2015. Вип. 748. С. 153–159.

9. Салтыкова Т. М. Профессионально направленное обучение иностранному языку студентов экономических специальностей колледжа: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Тольятти, 1998. 229 с.

10. Самарук Н.М. Педагогічні умови забезпечення професійної спрямованості викладання математичних дисциплін. *Нові технології навчання*: наук.-метод. зб.. К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2007. Вип.46. С. 22–26.

11. Ханцева Г. Г. Формирование профессиональной направленности студентов в процессе изучения иностранного языка (на материале технического вуза): дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Рубцовск, 2000. 126 с.

12. Яременко В. В., Сліпушко О. Н. Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т. К.: Аконт, 2000. Т. 1. 942 с.

13. Savka I.V., Yakymovych T.D., Yaremko T. I. Modern principles of professional education of humanities cycles in higher education institutions. *Научен вектор на Балканите*, 2020. №3 (9). С. 25–30.

References

1. Batyshev, S.YA. (1988). Podgotovka rabochykh v srednykh professyonal'no-tekhnicheskyykh uchylshchakh [*Training of workers in secondary vocational schools*]. М.: Pedahohyka, 176 s. [in Russian].

2. Dehtyarova, H.S., Vasylyna, S.I. (2010). Profesiyno spryamovane vykladannya predmeta "Osnovy pravovykh znan" v profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh [*Professionally oriented teaching of the subject "Fundamentals of legal knowledge" in vocational schools*]: navch.-metod. posibnyk, L'viv: L'vivs'kyy Stavropihion, 140 s. [in Ukrainian].

3. Dubynchuk O.S. (1993). Dydaktychni osnovy profilyuvannya pryrodnycho-naukovoyi pidhotovky uchniv v profesiyno-tekhnichnykh uchylshch [Didactic bases of profiling of natural-scientific preparation of pupils in vocational schools]. Pedahohika: nauk.-metod. zbirnyk. К.: Osvita. [in Ukrainian].

4. Yl'yn, E.P. (2000). Motyvatsyya y motyvy [*Motivation and motives*]: ucheb. posobyе. SPb.: Pyter., 512 s. Seryya "Mastera psykholohyy". [in Russian].

5. Korol', C.V. (2010). Profesiyna spryamovanist' humanitarnoyi pidhotovky fakhivtsiv inzhenernoho profilyu v universytetakh [*Professional orientation of humanitarian training of engineering specialists in universities*]. Dys.na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: 13.00.04. Ternopil', 246 s. [in Ukrainian].

6. Makhmutov, M.Y., Vlasenkov, A.Y. (1986). Prynysyp professyonal'noy napravlennosti v srednem PTU [*The principle of professional orientation in secondary vocational schools*]. Prynysyup obuchenyya v srednem PTU PTU: sb. nach. trudov. М.: APN SSSR, S. 41-55. [in Russian].

7. Moskalyuk, O.I. (2006). Zmist i struktura profesiynoyi spryamovanosti maybutnikh sotsial'nykh pedahohiv: analiz u konteksti systemnoho pidkhodu [*Content and structure of professional orientation of future social teachers*]. Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy: zb. nauk. prats'. К.; Vinnytsya: ООО "Planer", Vyp. 10. S. 399-405. [in Ukrainian].

8. Savka, I. (2015). Profesiynna spryamovanist' pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv mizhnarodnoho prava v protsesi vyvchennya humanitarnykh dystsyplin [*Professional orientation of training future specialists in international law in the process of studying the humanities*]. Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu: zb. nauk. prats'. Ser.: Pedahohika ta psykholohiya. Chernivtsi: CHNU., Vyp. 748. S. 153-159. [in Ukrainian].

9. Saltykova, T.M. (1998). Professyonal'no napravlennoe obuchenye ynostrannomu yazyku studentov ékonomycheskykh spetsyal'nostey kolledzha [*Professionally oriented teaching of a foreign language to students of economic specialties of the college*]. Dyss. na soyskanye uchenoy stepeny kand. ped. nauk: spets. 13.00.08. Tol'yatty, 229 s. [in Russian].

10. Samaruk, N.M. (2007). Pedahohichni umovy zabezpechennya profesiynoyi spryamovanosti vykladannya matematychnykh dystsyplin [*Pedagogical conditions for ensuring the professional orientation of teaching mathematical disciplines*]. Novi tekhnolohiyi navchannya: Nauk.-metod. zb.. K.: Instytut innovatsiynykh tekhnolohiy i zmistu osvity,. Vyp.46. S. 22-26. [in Ukrainian].

11. Khantseva, H.H. (2000). *Formyrovanye professyonal'noy napravlennosti studentov v protsesse yzuchenyya ynostrannoho yazyka (na materyale tekhnicheskoho vuza)* [*Formation of professional orientation of students in the process of learning a foreign language (on the material of the technical university)*] Dysc. na soyskanye uchenoy stepeny kand. ped. nauk: 13.00.08. Rubtsovsk, 126 s. [in Russian].

12. Yaremenko, V.V., Slipushko, O.N. (2000). *Novyy tlumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy* [*New explanatory dictionary of the Ukrainian language*]: u 4-kh t. K.: Akonit, T. 1. 942 s. [in Ukrainian].

13. Savka, I.V., Yakymovych, T.D., Yaremko, T.I. (2020). Modern principles of professional education of humanities cycles in higher education institutions. Научен вектор на Балканите, №3 (9). S. 25-30.

KOZLOVSKA Iryna, Doctor of Pedagogical Sciences, leading researcher of the International Institute of Education, Culture and Relations with the Diaspora, National University "Lviv Polytechnic";

STECHKEVYCH Oleh, Candidate of Pedagogical Science, Docent of the National University Lviv Polytechnic", Department of Pedagogy and Innovative Education;

YAKYMOVYCH Tetyana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Technological Education, Drawing and Computer Graphics.

PROFESSIONAL DIRECTION AS A SYSTEM AND FORMING FACTOR OF TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

Abstract. *The aim of the article is to substantiate the professional direction of education process as a system and forming factor of training of future specialists. Identify the essence of the principle of professional direction; its functions and place in the formation of the content of the modern education are presented in the article.*

The professional direction of teaching the particular discipline is understood as the meaning of the content, forms, methods and means of training on the formation of professional knowledge, skills and personality qualities. Different approaches to the meaning of the concept of "professional direction" are analyzed in the article.

The content of the professional direction of students' training has a subjective and objective interpretation. The principle of professional direction is emphasized on the formation of professional orientation of person. In a wider sense, the concept of "professional direction" of the future specialists in education is the focus on the formation of social and psychological orientation to their professional activity. "Professional direction" is one of the qualities of personality which means the orientation of the person to the profession. The professional direction of the specialists is understood as the interest to the

future profession; it is a system of key dominant motives of the person which allows him to maximize his abilities. Needs, interests, attitudes, assertions, ideals are shown as motives in this article.

The concept "professional direction" is analyzed in the article as a system and forming factor; it contributes for the future students as systematic and integrated knowledge, the formation of skills for solving professional problems, etc. The principle of professional direction has major functions. The methodological function of the professional direction principle is to eliminate the contradiction between the modern social division of job and the high professionalization of human activity.

The regulatory function of the following principle is to change the structure of content, methods and teaching aids.

The concept of "vocational training" means the educational activity. Its aim is to form of the system of educational and professional activities of the future specialists. It would contribute to the development of professional readiness. The features of professional direction as forming the professional qualities are shown in the article.

Key words: *professional direction, training, readiness, content of professional education, principles, system and forming factor.*

*Одержано редакцією: 30.07.2021 р.
Прийнято до публікації: 17.08.2021 р.*

УДК 379.85:[378.147:629.7]
DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-41-46

КОЛОТУХА Олександр Васильович,
доктор географічних наук, доцент,
завідувач кафедри туризму та авіаційних перевезень,
Льотна академія Національного авіаційного
університету
ORCID 0000-0001-6386-611

ОЛЕКСИН Микола Павлович,
аспірант, Льотна академія Національного авіаційного
університету
ORCID 0000-0002-9236-0497

ПОЗААУДИТОРНА РОБОТА ЯК ВАГОМИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З АКТИВНОГО ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ТУРКЛУБУ «КРИЛА МАНДРІВ» ЛА НАУ)

У статті досліджуються найбільш дієві, на думку авторів, аспекти туристської позааудиторної роботи з позицій якісної професійної підготовки організаторів та менеджерів з активного туризму – роль педагога-організатора такої роботи та вибір такої форми позааудиторної роботи як студентський туристський клуб, доводиться їх ефективність.

***Ключові слова:** активний туризм, спортивний туризм, професійна підготовка, туристський клуб, Льотна академія Національного авіаційного університету.*

Постановка проблеми. Активний туризм – різновид туризму, який при подоланні туристських маршрутів використовує активні засоби пересування та подолання перешкод (пішки, на байдарках, лижах, велосипедах, мотоциклах, вітрильних катамаранах тощо), форма подорожей за маршрутами невисоких категорій складності, переважно в слабозміненому природному середовищі, з використанням активних способів пересування [4]. Активний туризм та його вагома складова – спортивний туризм посідає особливе місце в загальній системі туристської та спортивної діяльності. Він має глибокий соціальний зміст, адже забезпечує максимальний соціальний ефект, з точки зору його масової доступності, особливо для молоді, й завдань оздоровлення нації. Спортивному туризму притаманні всі атрибутивні ознаки соціального інституту – самодостатність, організаційна цілісність, наявність власної інфраструктури, автономність, комплекс усталених норм, принципів та правил регулювання туристсько-спортивної діяльності, відповідний кадровий потенціал. Відносно останньої ознаки, то для забезпечення перспектив розвитку спортивного туризму необхідне широкомасштабне, теоретичне дослідження питань якісної професійної підготовки організаторів та менеджерів з активного туризму з широким залученням різних форм і методів позааудиторної роботи. Авторі виходять з тих позицій, щоби стати фахівцем зі спортивного туризму – їм треба безпосередньо займатися під час навчання, а це може бути реалізовано тільки через позааудиторну роботу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На теоретико-методологічному рівні проблема організації самостійної позааудиторної роботи студентів у вітчизняній та зарубіжній практиці знайшла своє висвітлення в працях багатьох педагогів: А. Алексюк, С. Архангельський, Л. Белікова, Т. Глотова, В. Демчук, А. Казьмерчук, Л. Кондрашова, Є. Нікітіна, Л. Новикова, Г. Овчаренко, С. Савченко, М. Соловей, Н. Сребна, В. Чупрасова та ін. Теоретичні положення професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму досліджували Д. Бейкер, В. Зігунов, І. Зорін, В. Квартальнов, А. Конох, О. Любіцева, В. Обозний, Н. Опанашук, Н. Фоменко, В. Федорченко, Г. Цехмістрова, Г. Щука та ін.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що позааудиторна робота у підготовці студентів до майбутньої туристської професійної діяльності набуває важливого значення, а визначальну роль в її організації, на нашу думку, відіграють педагог-організатор та вибір форм позааудиторної роботи. Проте аналіз праць саме з цих позицій засвідчує, що питання ролі педагога-організатора в організації позааудиторної роботи майбутніх фахівців туристичної галузі та вибору форм позааудиторної роботи вивчене недостатньо, що підтвердило актуальність окресленої проблеми й визначило вибір мети дослідження.

Мета статті – визначення ролі та вибір найбільш дієвих форм туристської позааудиторної роботи з позицій якісної професійної підготовки організаторів та менеджерів з активного туризму.

Виклад основного матеріалу. Туристська позааудиторна робота має свою яскраво виражену специфіку. Так, О. Максимець зауважує, що позааудиторна робота на відміну від навчальної діяльності має свої специфічні особливості, які полягають у свободі дій студентів. Студенти можуть добровільно вибирати різні види занять, які проводяться у позааудиторній роботі. Завдання викладача вищого навчального закладу – допомогти, спрямувати студентів до тих чи інших видів або форм позааудиторної діяльності. Важливо не допустити, щоб хтось зі студентів залишався осторонь цієї діяльності [7, с. 65].

Ще однією із особливостей позааудиторної діяльності є різноманітність форм. Зокрема, К. Коробова виділяє такі форми позааудиторної роботи:

– *масову роботу* – клуби, вечори, диспути, конкурси, вікторини, організація різноманітних заходів (в т.ч. походів, змагань, навчально-тренувальних зборів – *додано авторами*) тощо;

– *гурткову роботу* – предметні гуртки, науково-дослідна робота студентів та ін. (в т.ч. вибір гуртків та тем наукових досліджень за напрямками туристсько-спортивної діяльності – *додано авторами*);

– *індивідуальну роботу студентів* – підготовка доповідей, індивідуальні консультації тощо (в т.ч. індивідуальна підготовка до туристських заходів, індивідуальні заняття з набуття туристських навичок (наприклад, в'язання вузлів) – *додано авторами*) [5, с. 119].

Можна стверджувати, що туризм взагалі та сучасний спортивний туризм зокрема стає надзвичайно важливою складовою частиною суспільної діяльності людини, спрямованої на відновлення і розвиток її фізичних, духовних та інтелектуальних сил у позаробочий час, і найважливішою потребою й нормою життя великої кількості жителів планети. Він виконує важливу профілактичну функцію, пов'язану зі здоров'ям людини, сприяє інтелектуальному та духовному розвитку особистості. Ця та інші функції привели до розуміння того, що організація активного відпочинку, в т.ч. і спортивного туризму, стає одним із пріоритетних завдань розвитку людства. Головною соціальною метою спортивного туризму є поліпшення якості здоров'я людини, збільшення тривалості життя.

При цьому все більш важливе суспільне значення мають самодіяльні засади організації туристсько-спортивної діяльності. Самодіяльний спортивний туристський рух – це унікальне суспільне явище, особливістю якого є те, що за мінімальної підтримки держави він може успішно існувати в сучасних економічних умовах. Цьому сприяє доступність спортивного туризму (у т.ч. й матеріальна) для всіх категорій та вікових груп населення, а також придатність та привабливість території будь-якої країни з мінімально достатніми для такого туризму ресурсами.

Важливим моментом є той, що самодіяльна туристсько-спортивна подорож заснована на самоорганізації її учасників. Група спортивних туристів самостійно згуртовується, визначає керівника, обирає район подорожі, розробляє маршрут, складає харчовий раціон, готує спорядження тощо. Та, навіть в організованих туристських групах з активного туризму рівень самоорганізації достатньо високий. Самодіяльність є високою формою соціальної активності. Це вияв особистої ініціативи в будь-якій справі. У спортивному туризмі це детерміноване виявлення самовираження індивідуума та групи в цілому. Спортивний

туризм, будучи за організаційною суттю самодіяльним, ґрунтується на діяльності добровільних туристських об'єднань, які видають власні нормативні акти, регулюють туристську діяльність, проводять туристські заходи, видають власну туристську літературу та періодичні видання [3].

Саме з вищевказаних позицій спортивний туризм посідає особливе місце у середовищі студентської молоді, адже на противагу сидінню у аудиторіях надає активні, діяльнісні форми пізнання світу, відпочинку і оздоровлення, можливості проявити ініціативу.

Важливою формою організації студентської позааудиторної туристсько-спортивної діяльності, на нашу думку, є туристські клуби при ВНЗ нашої країни. Більше 60 вищих навчальних закладів України мають свої туристські клуби з багаторічною історією та туристськими традиціями. Не став виключенням і наш навчальний заклад – Льотна академія Національного авіаційного університету в м. Кропивницькому (ЛА НАУ), для якої спортивний туризм за останні кілька років вже став візитною карткою.

Туристський клуб – найвища форма первинного об'єднання учнівської (студентської) молоді в навчальному закладі, що поглиблено займається туристсько-краєзнавчою чи туристсько-спортивною діяльністю, і об'єднує різні секції і гуртки. До клубу може входити 60 і більше учнів (студентів). Клуби можуть бути туристсько-спортивного та туристсько-краєзнавчого профілю [4]. Клубна система роботи в туризмі дає можливість студентам в повній мірі проявити та реалізувати свої бажання та здібності. Адже в клубі, на відміну від окремої туристської секції певної спеціалізації (наприклад, з пішохідного туризму), можуть бути реалізовані як командні, так і індивідуальні якості бажаючих займатися туризмом. Командними видами діяльності є туристські походи, змагання з командної туристської техніки, де представлена туристська група (туристська команда). Команди в спортивному туризмі, як правило, змішані – у їх складі і юнаки, і дівчата (в цьому контексті – це чи не єдиний вид спорту) і вони долають однакову дистанцію. Така гендерна рівність мотивує представників обох статей до досягнення позитивного результату, до взаємодопомоги та взаємовиручки. Індивідуальними видами діяльності є заняття індивідуальною туристською технікою, спортивним орієнтуванням, спортивним скелелазінням, де кожен має змогу реалізувати свої особисті якості. Представлені в туристському клубі і такі види клубної діяльності як туристська пісня, туристська технічна творчість, туристська фотографія, створення клубної символіки, ведення туристських сторінок клубу в соціальних мережах тощо. Важливим аспектом клубної діяльності є спільні виїзди на змагання, в походи, туристське таборування, приготування їжі на багатті, туристська романтика.

Виходячи з вищевказаних позицій, у 2019 році, за ініціативи авторів, в ЛА НАУ був створений туристський клуб «Крила Мандрів» (турклуб) з метою формування здорового способу життя у курсантів, студентів, викладачів, працівників академії, задоволення потреб членів турклубу в туристському, спортивному, освітньому, духовному й культурному розвитку; розвитку та пропаганди різних видів спортивного туризму серед молоді; співпраці з молодіжними організаціями виховного характеру та сприяння їм у діяльності.

Станом на 2021 рік спортивним туризмом в ЛА НАУ займалися більше 60 курсантів/студентів з різних спеціальностей – крім менеджерів ще й пілоти, штурмани, юристи, рятувальники тощо та, що важливо, – близько 15 викладачів. В академії розвиваються такі види спортивного туризму – пішохідний, водний, велосипедний, гірський, види активної рекреації – спортивне орієнтування, скелелазіння.

За підсумками туристського сезону 2019 року команда туристів туристського клубу «Крила мандрів» ЛАНАУ посіла I місце у Всеукраїнських змаганнях зі спортивних туристських походів серед студентської молоді за 2018-2019 н.р. серед водних спортивних походів I категорії складності (керівник – Микола Олексин). Спортивна команда академії з пішохідного туризму у 2021 році стала чемпіоном Кіровоградської області. На базі команди ЛАНАУ вже існує збірна команда Кіровоградської області зі спортивного туризму.

Туристський сезон 2021 року розпочався зі здійснення технічно достатньо складних водних туристських походів I-II категорії складності річками Південний Буг та Інгул

(керівники – викладачі Олександр Колотуха та Анатолій Залевський). Для здійснення пішохідного туристського походу готується туристська група в Карпати.

Маючи здобутки у пішохідному, водному та велосипедному туризмі, турклуб розвиває й інші види спортивної рекреації, серед яких – спортивне скелелазіння. Магістрант академії Д. Назаренко став призером Чемпіонату України зі скелелазіння серед студентів та увійшов до складу збірної України серед студентів для участі у чемпіонаті світу. Переможні та призові місця на змаганнях зі спортивного орієнтування здобували О. Скиба, С. Молочко, С. Овчіннікова.

Важливим моментом є той, що очолює всю туристсько-спортивну роботу в ЛА НАУ наряду з одним з авторів цього дослідження О. В. Колотухою, який є майстром спорту України, президентом Кіровоградської обласної федерації спортивного туризму, інший автор М. П. Олексин, який є аспірантом і саме він очолює туристський клуб «Крила мандрів». У складі правління клубу лише 2 викладачів, більшість напрямків діяльності очолюють самі курсанти/студенти. Тобто студентське самоврядування реалізується повною мірою.

Таким чином, створення такої важливої громадської туристсько-спортивної структури як туристський клуб ЛА НАУ сприяло проведенню туристсько-спортивної роботи у конкретному вищому навчальному закладі на якісно новому рівні. Адже це не тільки престиж академії, а і всієї Кіровоградської області. І студенти це розуміють й усвідомлюють – тому й завдання ставляться найвищі.

Важливим є той факт, що студенти вже самі здатні організовувати і водити спортивні туристські походи. За 3 роки виросла плеяда керівників студентських туристських походів Антон Дейнега, Олександр Скиба, Данило Назаренко, Віталій Головка та ін.

Турклуб силами самих студентів створює символіку клубу – емблему, прапор та форму (футболки) клубу, з якими виїжджає в походи та на змагання.

Керівництво академії наочно бачить та усвідомлює результативність діяльності туристського клубу та, по можливості, сприяє його діяльності – виділено приміщення для діяльності клубу, придбано спеціальне особисте туристське спорядження для тренувань та участі в змаганнях тощо. На базі лабораторії кафедри пошуку, рятування, авіаційної безпеки та спеціальної підготовки обладнаний спеціалізований тренажерний зал зі спортивного туризму. В планах розвитку спортивного туризму в академії – спорудження 8,5-метрового скелелазного стенду в залі, придбання туристських плавзасобів, створення туристсько-спортивного центру академії зі спеціалізованим туристсько-спортивним та боулдеринговим залом тощо.

Висновки. Якісно спланована та організована позааудиторна робота у підготовці студентів до майбутньої туристської професійної діяльності має важливе значення для їх професійного становлення, а визначальну роль в її організації, на переконання авторів, відіграють педагог-організатор такої роботи та вибір форм позааудиторної роботи. Основною, найбільш дієвою формою позааудиторної роботи в підготовці менеджерів з активного туризму визначено діяльність туристського клубу вищого навчального закладу, на базі якого майбутні менеджери туризму набувають практичних туристських навичок, удосконалюють свою туристсько-спортивну майстерність, набувають організаторських та технологічних туристських навичок.

Таким чином, можна стверджувати, що студентський спортивний туризм є вагомим чинником студентської самоорганізації у соціально важливому виді туристсько-краєзнавчої та туристсько-спортивної діяльності. Студентський спортивний туризм в Україні, будучи в основному самодіяльним, відрізнявся масовістю саме через його самоорганізований характер. При цьому в системі студентського спортивного туризму можна знаходити оптимальні форми і механізми організації, що дозволили цій діяльності швидко і стійко розвиватися. Яскравим прикладом такої діяльності є туристський клуб «Крила мандрів» Львівської академії Національного авіаційного університету.

Список використаних джерел

1. Зігунов В. М. Професійна підготовка майбутніх менеджерів з туризму до організації туристсько-спортивної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2015. 20 с.
2. Казьмерчук А. В. Технологія формування професійної культури майбутнього менеджера туризму в позааудиторній діяльності вищого навчального закладу. *Інноваційні педагогічні технології у системі неперервної професійної освіти*: монографія / за ред. С.С. Вітвицької. Житомир: Полісся, 2015. 368 с.
3. Колотуха О. В. Геопросторова організація спортивного туризму: монографія. Кіровоград: ФО-П Александрова М.В., 2015. 448 с.
4. Колотуха О. В. Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник). URL: <https://geohub.org.ua/node/504> (дата звернення: 15.06.2021).
5. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців зі спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2007. 45 с.
6. Коробова Е.В. Формирование познавательной активности студентов экономических специальностей средствами игровых технологий: дис... канд. пед. наук. М., 2003. 211 с.
7. Максимець О. Роль викладача вищої школи в організації позааудиторної роботи майбутніх фахівців туристичної галузі. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2009. Вип.25. Ч.4. С. 64–72.

References

1. Zihunov, V.M. (2015). Profesiina pidhotovka maibutnikh menedzheriv z turyzmu do orhanizatsii turystsko-sportyvnoi diialnosti: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. ped. nauk: 13.00.04 [*Professional training of future tourism managers to organize tourism and sports activities*]. Kharkiv. [in Ukrainian].
2. Kazmerchuk, A.V. (2015). Tekhnolohiia formuvannia profesiinoi kultury maibutnoho menedzhera turyzmu v pozaaudytornii diialnosti vyshchoho navchalnoho zakladu. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii u systemi neperervnoi profesiinoi osvity: monohrafiia / za red. S.S. Vitvytskoi [*The technology of forming the professional culture of the future tourism manager in the extracurricular activities of higher education*]. Zhytomyr: Polissia. [in Ukrainian].
3. Kolotukha, O.V. (2015). Neoprostorova orhanizatsiia sportyvnoho turyzmu: monohrafiia [*Geospatial organization of sports tourism: a monograph*]. Kirovohrad: FO-P Aleksandrova M.V. [in Ukrainian].
4. Kolotukha, O.V. (2020). Sportyvnyi turyzm ta aktyvna rekreatsiia: heohrafiia, systematyzatsiia, praktyka (slovyk-dovidnyk) [*Sports tourism and active recreation: geography, systematization, practice (dictionary-reference book)*]. Retrieved from: <https://geohub.org.ua/node/504> [in Ukrainian].
5. Konokh, A.P. (2007). Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv zi sportyvno-ozdorovchoho turyzmu u vyshchykh navchalnykh zakladakh: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk: 13.00.04 [*Theoretical and methodical bases of professional training of future specialists in sports and health tourism in higher educational institutions*]. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Korobova, E.V. (2003). Formyrovanye poznavatelnoi aktyvnosti studentov ekonomycheskykh spetsyalnostei sredstvamy yhrovikh tekhnolohiyi: dys... kand. ped. nauk [*Formation of cognitive activity of students of economic specialties by means of gaming technologies*]. M. [in Russian].
7. Maksymets, O. (2009). Rol vykladacha vyshchoi shkoly v orhanizatsii pozaaudytornoi roboty maibutnikh fakhivtsiv turystychnoi haluzi [*The role of a high school teacher in the organization of extracurricular activities of future specialists in the tourism industry*]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna. Vyp.25. Ch.4. (pp. 64-72). [in Ukrainian].

KOLOTUKHA Oleksandr, doctor of Geographical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Tourism and Air Transportation, Flight Academy of the National Aviation University;

OLEKSYN Mykola, PhD student, Flight Academy of the National Aviation University.

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AS A SIGNIFICANT FACTOR IN PROFESSIONAL TRAINING OF ACTIVE TOURISM SPECIALISTS (EVIDENCE FROM "WINGS OF TRAVEL" TOURIST CLUB IN FLIGHT ACADEMY OF NAU)

***Abstract.** The article reveals the most efficacious aspects of tourist extracurricular activities with regard to high-quality professional training of active tourism organizers and managers.*

The analyses of prior studies states that extracurricular activities attach great importance in training tourism students for future profession, and in the authors' opinion, a significant role in its organization is played by a facilitator and their choice of forms of extracurricular activities. However, the analyses of the previous scientific works shows that little research has been undertaken to study the problem of the facilitator role and choice of forms of extracurricular activities for organization of future tourism specialists' training. It has proven the relevance of the problem and determined the purpose of the research – defining the role and choice of the most efficacious forms of tourist extracurricular activities with regard to high-quality professional training of active tourism organizers and managers.

Well-planned and organized extracurricular activities in students' training for future tourism profession have significant importance for their professional growth. The facilitator plays the leading role in organization of such activities and chooses the most impactful forms. The activity of tourist club of higher education institution is defined as the major and most effective form of extracurricular activities for training active tourism managers, which provides acquiring practical tourist skills, improvement of tourist and sport proficiency, and obtaining organizing and technological tourist skills.

A tourist club is the highest form of initial student association in the educational institution, which deals in depth with tourist and sport activities and unites different tourist sections. The club can comprise 60 and more students. The club system of tourism activities gives the possibility for students to reveal and realize their ambitions and abilities. A notable example of such activity is "Wings of Travel" tourist club of Flight Academy of the National Aviation University (Kropyvnytskyi).

Key words: *active tourism, sports tourism, professional training, tourist club, Flight Academy of the National Aviation University.*

*Одержано редакцією: 09.06.2021 р.
Прийнято до публікації: 29.06.2021 р.*

УДК 378.015.3:656.61.052-047.22(043.3)
DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-47-54

КРАМАРЕНКО Вікторія Вікторівна,
старший викладач кафедри навігації і управління
судном, Дунайський інститут Національного
університету «Одеська морська академія»
ORCID 0000-0003-0489-3937

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З НАВІГАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ СУДНАМИ»

У статті висвітлено сутність і структуру поняття «інформаційна компетентність майбутніх фахівців з навігації та управління суднами». Доведено, що інформаційна компетентність фахівця з навігації та управління суднами передбачає його здатність працювати з великими обсягами інформації для вирішення складних завдань професійної діяльності та є важливим чинником його успішної професійної діяльності. Складовими інформаційної компетентності фахівця з навігації та управління суднами служби є мотиваційно-особистісний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-операційний компоненти.

***Ключові слова:** інформаційна компетентність, курсант, фахівець з навігації та управління суднами, мотиваційно-особистісний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-операційний компоненти.*

Постановка проблеми. Важливість формування інформаційної компетентності майбутніх фахівців з навігації й управління суднами зумовлена тим, що її складові необхідні для належного маневрування та управління судном з використанням сучасних електронних радіолокаційних засобів, електронних картографічних навігаційно-інформаційних систем. У сучасному світі судноводії повинні володіти навичками використання інформаційних і комунікаційних технологій, бути здатним забезпечити безпечне плавання шляхом використання електронних картографічних навігаційно-інформаційних систем тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для визначення сутності, структури і змісту інформаційної компетентності майбутніх фахівців з навігації й управління суднами враховано напрацювання науковців щодо особливостей цього особистісного феномену в майбутніх фахівців різних галузей знань. З'ясовано, що багато дослідників виокремлюють компоненти інформаційної компетентності, орієнтуючись на особливості інформаційної діяльності. Зокрема Н. Баловсяк вважає, що інформаційна компетентність охоплює такі три компоненти: по-перше, інформаційну грамотність – здатність ефективно працювати з інформацією у всіх формах її подання; по-друге, комп'ютерну, або комп'ютерно-технологічну, складову – вміння та навички роботи з сучасними комп'ютерними засобами та програмним забезпеченням; по-третє, процесуально-діяльнісну складову – здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних та комп'ютерних технологій для роботи з інформацією та розв'язання різноманітних завдань [1, с. 34-37].

О. Дрогайцев серед складових інформаційної компетентності звертає увагу на інформаційний кругозір; теоретичні знання в царині інформатики; сукупність знань, умінь, навичок з пошуку, аналізу та використання інформації; практичні уміння й навички використання сучасних інформаційних технологій; активну соціальну позицію та мотивацію [4, с. 10]. Своєю чергою Н. Шостаківська розглядає інформаційну компетентність як сукупність таких компонентів: комп'ютерна грамотність; досвід індивідуальної та групової діяльності з використанням сучасних інформаційних технологій для досягнення професійно значущих цілей; готовність до самоосвіти в сфері інформаційних технологій, необхідного для підвищення кваліфікації, самовияву в професійній праці [9, с. 553].

Інші дослідники виокремлюють компоненти інформаційної компетентності, орієнтуючись на структуру особистості. Зокрема О. Пометун щодо складових інформаційної компетентності дослідниця пропонує звертати увагу на організаційні вміння, тобто вміння працювати з текстом, інформаційно-бібліографічні уміння й навички; культуру усного й письмового мовлення, та логічні, що стосуються аналізу і виділення головного, порівняння, узагальнення і систематизації, визначення та пояснення понять, конкретизації, доведення і спростування [6, с. 24]. Цієї ж позиції дотримується і Я. Карлінська, яка у структурі інформаційної компетентності студентів комерційних коледжів виокремлює мотиваційно-цільовий, організаційно-змістовий та процесуально-діяльнісний компоненти [5, с. 9]. Загалом дослідники вказують на доцільність визначення сутності та виокремлення компонентів інформаційної компетентності з урахуванням особливостей інформаційної діяльності фахівців та структури особистості. Потребують доопрацювання на сьогодні питання щодо сутності й структури інформаційної компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління суднами.

Метою статті є висвітлення сутності і структури поняття «інформаційна компетентність майбутніх фахівців з навігації та управління суднами».

Виклад основного матеріалу. З урахуванням напрацювань учених у структурі інформаційної компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління суднами виокремлено мотиваційно-особистісний, когнітивно-пізнавальний і операційно-діяльнісний компоненти. Зокрема значення мотиваційно-особистісного компонента інформаційної компетентності полягає у тому, що мотивація закріплює у майбутніх фахівців стійке позитивне ставлення до навчальної діяльності, викликає допитливість, пізнавальний інтерес, підтверджує особистісно значущий сенс навчальних дій. Сформованість мотиваційно-особистісного компонента свідчить про внутрішню потребу курсантів самостійно навчатися. Навіть такі мотиви, як позитивне ставлення до навчання, загальна допитливість, довіра до викладача, що безпосередньо не пов'язані з діяльністю, суттєвим чином впливають на її успішність. О. Савченко зазначає, що про сформованість мотиваційного компонента вміння вчитися свідчить ставлення до навчання: уміння визначити мету діяльності (здатність ставити цілі, спрямованість на досягнення мети); розвинена допитливість, пізнавальний інтерес; потреба до самостійного пошуку й засвоєння нових знань; позитивні інтелектуальні почуття [6, с. 41].

Мотивація до підвищення свого рівня інформаційної компетентності має важливе значення для майбутніх фахівців з навігації та управління суднами. Це зумовлено тим, що ця професія пов'язана з потребою постійного розширення знань, самонавчання та саморозвитку. Професійна діяльність фахівців з навігації та управління суднами завжди відзначається новизною, нестандартними ситуаціями, потребує постійного пошуку різних варіантів розв'язання проблеми. Саме тому судноводій повинен уміти знаходити, використовувати як відому, так і невідому інформацію для розв'язання складних спеціалізованих завдань та практичних проблем у сфері судноплавства і суднової інженерії. Вміле оперування інформацією фахівцем з навігації та управління суднами свідчить про його готовність до нестандартних і несподіваних ситуацій, про особистісний потенціал працювати в умовах невизначеності та ризику. За допомогою інформації судноводій може не тільки знайти підтвердження своїм діям, але й краще прогнозувати, передбачити наслідки і коригувати дії, знаходити варіанти вирішення нестандартних ситуацій.

Набуті за допомогою різних форм роботи з інформацією знання, уміння і навички допоможуть курсантам у майбутньому постійно вдосконалювати свої вміння протягом усього життя, досягати кращих результатів у професійній сфері. Готовність вчитися, раціонально й ефективно працювати з інформацією допоможе фахівцям з навігації та управління суднами успішно розв'язувати складні нестандартні ситуації. Саме тому мотивацію до підвищення своєї інформаційної компетентності можна вважати однією з найважливіших передумов сформованості інформаційної компетентності.

Окрім мотивації, для роботи з інформацією фахівець з навігації та управління суднами повинен мати певні особистісні якості. Як зазначає Р. Гуревич, фахівець повинен мати такі

особистісні якості, як ініціативність, творчий підхід, інтелектуальний потенціал, високі психомоторні якості, етичні можливості, ерудиція, здібність до творчих здобутків, аналітичні задатки. Важливе значення має також його психологічна адаптивність, навички самопізнання, самоорганізації, саморегуляції і самокорекції [3].

Велике значення має мобільність і адаптивність судноводія, здатність швидко оновлювати знання й генерувати нові ідеї, допитливість та прагнення нового, широкий кругозір, розуміння ролі самоосвіти, саморозвитку й самовиховання для підвищення свого рівня інформаційної компетентності. Важливо також, щоб фахівець з навігації та управління суднами усвідомлював цілі й власні можливості щодо інформаційної діяльності, був спроможний адекватно формулювати мету своєї інформаційної діяльності та передбачати її наслідки. Загалом мотиваційно-особистісний компонент інформаційної компетентності стосується мотивації до інформаційної діяльності, свідомого ставлення і зацікавленості навігаційною інформацією, готовності працювати з різними видами навігаційної інформації та постійно підвищувати свій рівень інформаційної компетентності.

Інформаційно-пізнавальний компонент інформаційної компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління суднами стосується їхньої обізнаності про специфіку роботи з інформацією та загалом особливості інформаційної діяльності. Важливість цього компонента зумовлена тим, що у наш час через стрімке збільшення обсягів інформації навчальні підручники з будь-яких навчальних дисциплін не можуть охопити всіх необхідних відомостей. Сьогодні важливо надати курсантам знання щодо особливостей роботи з інформацією та пошуку інформаційних джерел, сформуванню навички самостійного опрацювання і використання інформаційних джерел.

Когнітивна складова інформаційної компетентності стосується насамперед системи знань про інформаційне середовище, особливості створення, організації і поширення інформації, види інформаційної діяльності судноводія, призначення і склад навігаційної інформаційної системи, методи оцінки навігаційної інформації, отриманої з усіх джерел, зокрема радіолокатора, засобів автоматизованої радіолокаційної прокладки та електронних комплексів навігаційно-інформаційної системи з метою прийняття рішень для уникнення зіткнення та управління безпечним плаванням судна.

Фахівець з навігації та управління суднами повинен знати основи бібліографії в електронних бібліотеках (порядок користування джерелами бібліографічної інформації – каталогами, картотеками, знання системи науководопоміжної і рекомендаційної, галузевої і міжгалузевої, поточної, ретроспективної і перспективної бібліографії, навички бібліографічного опису документів, складання бібліографічних списків), що необхідно для вивчення вимог національного та міжнародного законодавства в сфері мореплавства та заходів щодо забезпечення охорони людського життя на морі, охорони і захисту морського середовища, аналізу інструкцій та інших нормативних актів з питань правового забезпечення юридичних та фізичних осіб на морі, визначення оптимальних морських шляхів, основних маршрутів морських і океанських шляхів світового судноплавства, міжнародних морських протоків і каналів.

Сучасний судноводій повинен знати особливості роботи з електронним форматом подання інформації, методи й алгоритми створення електронних баз та банків даних, значення і відмінності потенційних ресурсів у різноманітті форматів (наприклад, мультимедіа, бази даних, веб-сайт, набір даних, аудіо/відео, книги). Судноводій повинен знати векторні електронні карти, растрові електронні карти, особливості інформаційного забезпечення навігаційних інформаційних систем, засоби спілкування навігаційних інформаційних систем з оператором, переваги та недоліки навігаційних інформаційних систем різних типів, річкові інформаційні служби та їх обов'язки, специфіку корегування та захисту інформації у річкових інформаційних службах, вимоги до технічних специфікацій типових річкових інформаційних служб.

Окремо слід вказати на важливість того, щоб курсанти знали вимоги до документального супроводу діяльності екіпажу судна, організації судноплавства,

перебування у портах та ремонтних базах, ведення електронного та паперового архівів документів, формування бази типових зразків документів. Важливе значення мають знання системи вітчизняного та міжнародного документообігу в морській сфері, специфіки використання комп'ютерної техніки та програмного забезпечення.

Майбутні фахівці з навігації та управління суднами повинні знати, як треба давати визначення й пояснювати сутність понять зі сфери судноводіння, як поширювати інформацію щодо управління персоналом на судні та його підготовки для вирішення повсякденних робочих завдань та керування робочим навантаженням, як доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми та варіанти їх рішення, власний досвід у галузі судноводіння. Майбутні фахівці з навігації та управління суднами повинні також знати, як можна і треба отримувати нормативну, управлінську, довідкову, допоміжну інформацію під час міжособистісних контактів та роботи в команді, контактів з власником, замовником, наглядовими органами, постачальниками палива, продуктів, питної води тощо. Курсанти повинні також знати, як треба створювати запити до різних баз даних для розв'язання проблеми, опитувати навколишніх, консультуватись в експертів, одержувати інформацію під час ділових бесід, переговорів. У цьому випадку йдеться про знання прийомів аналізу інформації зі сфери судноводіння, прийомів смислового групування матеріалу, упорядкування, усного й писемного відтворення інформації (план, алгоритм, таблиця, схема, класифікація, стислий переказ тощо), прийомів розуміння тексту (структурування, визначення пізнавальних запитань тощо).

Отже, інформаційно-пізнавальний компонент інформаційної компетентності фахівця з навігації та управління суднами охоплює знання про види інформаційної діяльності судноводія, призначення і склад навігаційної інформаційної системи, формалізовані методи аналітико-синтетичної переробки інформації, особливості аналізу різних об'єктів, роботи з електронним форматом подання інформації, відомості про методи й алгоритми створення електронних баз та банків даних, про створення, поширення і здобуття інформації у складі групи.

Діяльнісно-операційний компонент інформаційної компетентності майбутніх фахівців з навігації та управління суднами стосується найважливіших умінь і навичок роботи з інформацією. Як зазначає О. Савченко, процесуальний компонент – це різноманітні способи організації та здійснення учіння (уміння, дії, операції, пізнавальні процеси) на різних рівнях пізнавальної самостійності: репродуктивній, частково пошуковій, творчій [6, с. 41]. Орієнтуючись на дослідження Т. Грицької [2], Р. Гуревича [3], Т. Лупиніс [7, с. 85], О. Савченко [6], А. Ткачова [8], можна виокремити низку важливих умінь і навичок, співвідносячи їх із специфікою професійної діяльності фахівця з навігації та управління суднами. Насамперед важливо вказати на уміння швидко актуалізувати й відтворювати інформацію, необхідну для вирішення проблем у повсякденних і кризових ситуаціях, прийняття рішень та дії у непередбачених умовах, зокрема під час аварійних ситуацій та отримання сигналу лиха на морі, для захисту та безпеки пасажирів, екіпажу, судна і вантажу, координації пошуково-рятувальних операцій.

Судноводій повинен уміти самостійно знаходити нову інформацію з різних джерел, здійснювати пошук необхідної інформації, орієнтуватися в інформаційних потоках і комунікаціях, визначати доступність необхідної інформації і приймати рішення щодо розширення процесу пошуку інформації за межами місцевих ресурсів (міжбібліотечного абонементу, використання ресурсів в інших місцях, отримання зображення, відео, тексту чи аудіозапису) щодо основних законів, теорій, принципів, методів і понять навігації та управління морськими суднами, особливостей навігаційного обладнання, планування і навігаційної проробки рейсу, специфіки руху суден.

Важливе значення має уміння працювати з різними джерелами інформації, різними видами і типами літератури (довідковою, навчальною, методичною, науковою, художньою, періодикою), володіння різними методиками читання, аналізу і синтезу одержаної інформації, а також методиками тезисного, реферативного викладу матеріалу й ін. Особливо

необхідно вказати на важливість володіння способами інформаційного пошуку відповідно до професійних інформаційних потреб, уміння знаходити інформацію щодо вимог національного та міжнародного законодавства в сфері мореплавства та заходів щодо забезпечення охорони людського життя на морі, охорони і захисту морського середовища, оптимальних морських і океанських шляхів світового судноплавства.

Судноводій повинен уміти знаходити, розуміти, оцінювати і застосовувати інформацію в різних формах для вирішення особистих, соціальних або глобальних проблем. Він має здійснювати коригування інформації, зокрема щодо положення свого судна, відображення морського району, режиму і орієнтації, картографічних даних, спостережень за маршрутом, інформаційних відображень, за результатами контактів (якщо є взаємодія з автоматизованими інформаційними системами і/або радіолокаційним спостереженням), та аналізувати функції радіолокаційного накладення (якщо є взаємодія).

Велике значення має уміння судноводія здійснювати інформаційно-аналітичне опрацювання інформації, що стосується систем управління судном, управління навігаційними інформаційними ресурсами, системами інформаційної безпеки. Майбутній фахівець повинен уміти критично осмислювати масиви інформації, порівнювати фрагменти з різних джерел з однієї тематики, визначати їх достовірність, аналізувати інформацію, отриману з використанням сучасних електронних радіолокаційних засобів, узагальнювати її для розв'язання завдань щодо визначення варіантів маневрування та управління судном, володіти методами корекції для отримання точного визначення місцезнаходження, взаємозв'язку та оптимального використання всіх навігаційних даних для здійснення плавання.

Фахівець з навігації та управління суднами повинен уміти належним чином використовувати у своїй діяльності сучасні комп'ютерні технології, зокрема системне, прикладне, комунікаційне та спеціальне програмне забезпечення. Він повинен уміти передавати та отримувати інформацію з використанням підсистеми і обладнання глобального морського зв'язку, забезпечувати радіозв'язок у всіх випадках, для розв'язання складних непередбачуваних завдань і проблеми у сфері судноводіння, мати навички оцінки навігаційної інформації, отриманої з усіх джерел, зокрема радіолокатора, засобів автоматизованої радіолокаційної прокладки та електронних комплексів навігаційно-інформаційної системи з метою прийняття рішень для уникнення зіткнення та управління безпечним плаванням судна. Він повинен уміти використовувати можливості інформаційно-комп'ютерних технологій, насамперед навігаційних інформаційних систем у судноводінні, автоматизованих систем управління судном, електронних карт, геоінформаційних систем, інформаційних систем прийняття рішень.

Майбутні фахівці з навігації та управління суднами повинні вміти отримувати інформацію під час міжособистісних контактів та роботи в команді, ставити питання, консультуватись в експертів, одержувати інформацію під час ділових бесід, переговорів. Судноводії повинні уміти давати визначення й пояснювати сутність понять зі сфери судноводіння, поширювати інформацію щодо управління персоналом на судні та його підготовки для вирішення повсякденних робочих завдань, доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми та варіанти їх вирішення, ознайомлювати з власним досвідом у галузі судноводіння. Важливе значення для забезпечення керованості технічними системами судна та дотримання норм закону і вимог статуту членами його екіпажу має уміння надавати різноманітну інформацію членам екіпажу, наглядовим та контролюючим органам. Уміння поширювати і здобувати інформацію у складі групи допоможе їм організувати і координувати взаємодію між членами екіпажу, з іншими суднами та береговими службами, службами навігаційного забезпечення, представниками портових, прикордонних, митних та правоохоронних служб на маршрутах та руху та у портах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інформаційна компетентність фахівця з навігації та управління суднами передбачає його здатність працювати з великими обсягами інформації для вирішення складних завдань професійної діяльності та є важливим чинником його успішної професійної діяльності. З урахуванням наукових праць щодо

формування інформаційної компетентності та особливостей професійної діяльності фахівця з навігації і управління суднами його інформаційну компетентність можна визначити як інтегративну особистісну властивість, що охоплює мотивацію до інформаційної діяльності, свідоме ставлення і зацікавленість навігаційною інформацією, знання про види інформаційної діяльності судноводія, призначення і склад навігаційної інформаційної системи, вміння здійснювати пошук необхідної інформації, орієнтуватися в інформаційних потоках і комунікаціях, оптимально використовувати всі навігаційні дані, здійснювати інформаційно-аналітичне опрацювання інформації, що стосується систем управління судном, навігаційними інформаційними ресурсами та системами інформаційної безпеки. Складовими інформаційної компетентності фахівця з навігації та управління суднами служби є мотиваційно-особистісний, інформаційно-пізнавальний та діяльнісно-операційний компоненти.

Перспективами подальших наукових досліджень є визначення діагностичного апарату для з'ясування рівня сформованості інформаційної компетентності майбутнього фахівця з навігації та управління суднами.

Список використаних джерел

1. Баловсяк Н. В. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2006. 334 с.
2. Грицька Т., Орищенко С. Умови формування інформаційної компетентності студентів радіотехнічних спеціальностей. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. 10. С. 62–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2012_10_17 (дата звернення: 27.07.2021).
3. Гуревич Р. С. Інформаційна культура педагога як необхідний компонент сучасної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Київ – Вінниця: ТОВ Фірма «Планер», 2010. Вип. 23. С. 190–195.
4. Дрогайцев О. І. Формування інформаційної компетентності студентів вищих навчальних закладів у процесі навчання гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Криворізький держ. педагогічний ун-т. Кривий Ріг, 2009. 20 с.
5. Карлінська Я. В. Формування інформаційної компетентності студентів комерційних коледжів у процесі навчання природничо-математичних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Житомир. держ. ун-т ім. І.Франка. Житомир, 2010. 20 с.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
7. Лупиніс Т. Б. Організаційно-педагогічні умови та принципи формування інформаційної компетентності магістрантів соціальної роботи. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер.: Педагогіка. 2012. Т. 188, Вип. 176. С. 89–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2012_188_176_22 (дата звернення: 16.07.2021).
8. Ткачов А. С. Формування у старшокласників умінь працювати з різними джерелами інформації. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2012. Вип. 38. С. 159–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_zntndr_2012_38_25 (дата звернення: 27.07.2021).
9. Шостаківська Н. М. Процес формування інформаційної компетентності майбутніх економістів у системі освіти. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1. С. 551–554. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12 (дата звернення: 16.07.2021).

References

1. Balovsiak, N.V. (2006). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti maibutnoho ekonomista v protsesi profesiinoi pidhotovky [*Formation of information competence to the future*

economist in the process of professional training]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Khmelnytskyi. 334 s. [in Ukrainian].

2. Hrytska, T., Oryshchenko, S. (2012). Umovy formuvannya informatsiinoi kompetentnosti studentiv radiotekhnichnykh spetsialnosti [Conditions for the formation of information competence to students of radio engineering specialties]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti Seriya: Pedahohichni nauky [Sources of Pedagogical Excellence. Series: Pedagogical Sciences]. Vyp. 10. S. 62-66. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2012_10_17 (data zvernennia: 27.07.2021). [in Ukrainian].

3. Hurevych, R.S. (2010). Informatsiina kultura pedahoha yak neobkhidnyi komponent suchasnoi osvity [The information culture of the pedagogue as a necessary component of modern education]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. [Modern information technologies and innovative teaching methods in specialist training: methodology, theory, experience, problems]: zb. nauk. pr. Kyiv – Vinnytsia: TOV Firma "Planer". Vyp. 23. S. 190-195. [in Ukrainian].

4. Drohaitsev, O.I. (2009). Formuvannya informatsiinoi kompetentnosti studentiv vyshcheykh navchalnykh zakladiv u protsesi navchannia humanitarnykh dystsyplin [Formation of informational competence of students of higher education institutions in the process of teaching humanities disciplines]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.09 / Kryvorizkyi derzh. pedahohichniyi un-t. Kryvyi Rih. 20 s. [in Ukrainian].

5. Karlinska, Ya.V. (2010). Formuvannya informatsiinoi kompetentnosti studentiv komertsiiynykh koledzhiv u protsesi navchannia pryrodnycho-matematychnykh dystsyplin [Formation of information competence to students of commercial colleges in the process of teaching natural and mathematical disciplines]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Zhytomyr. derzh. un-t im. I.Franka. Zhytomyr. 20 s. [in Ukrainian].

6. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [Competency-based approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives] / pid zah. red. O. V. Ovcharuk. Kyiv: K.I.S., 2004. 112 s. [in Ukrainian].

7. Lupynis, T.B. (2012). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy ta pryntsyipy formuvannya informatsiinoi kompetentnosti mahistrantiv sotsialnoi roboty [Organizational and pedagogical conditions and principles of formation of information competence to undergraduates of social work]. Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"]. [Scientific Proceedings of the Petro Mohyla Black Sea State University Complex "Kyiv-Mohyla Academy"]. Ser.: Pedahohika. T. 188, Vyp. 176. S. 89-94. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2012_188_176_22 (accessed: 16.07.2021). [in Ukrainian].

8. Tkachov, A.S. (2012). Formuvannya u starshoklasnykiv umin pratsiuvaty z riznymi dzherelamy informatsii [Formation of high school students' skills to work with various sources of information]. Zasoby navchalnoi ta naukovy-doslidnoi roboty [Means of Study and Research]. Vyp. 38. S. 159–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_zntndr_2012_38_25 (accessed: 27.07.2021). [in Ukrainian].

9. Shostakivska, N.M. (2016). Protsey formuvannya informatsiinoi kompetentnosti maibutnykh ekonomistiv u systemi osvity [The process of forming the information competence to future economists in the system of education]. Molodyi vchenyi [Young Scientist]. № 12.1. S. 551-554. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12 (accessed: 16.07.2021). [in Ukrainian].

KRAMARENKO Viktoria, Senior Lecturer, Department of Navigation and Ship Handling, Danube Institute of the National University "Odessa Maritime Academy", Khmelnytskyi, Ukraine.

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE CONCEPT "INFORMATION COMPETENCE OF FUTURE NAVIGATION AND SHIP HANDLING SPECIALISTS"

Abstract. *The article highlights the essence and structure of the concept of "information competence of future specialists in navigation and ship handling". It is proved that information competence of a specialist in navigation and ship handling involves the ability to work with large volumes of information to solve complex problems of professional activity and is an important factor in the success of professional activity. Taking into account the scientific works on the formation of information competence and peculiarities of the professional activity of a specialist in navigation and ship handling their information competence can be defined as an integrative personal quality, encompassing motivation for information activity, conscious attitude and interest in navigational information, knowledge of the types of information activities of a navigator, assignment and composition of the navigation information system, the ability to search for necessary information, understand information flows and communications, make optimal use of all navigational data, to carry out information and analytical processing of information relating to ship handling systems, navigation information resources and information security systems.*

The components of information competence of a specialist in navigation and ship handling service are motivational-personal, information-cognitive and activity-operational. Motivational and personal component concerns motivation to information activity, conscious attitude and interest in navigation information, readiness to work with different types of navigation information and to constantly improve the level of information competence. The information-cognitive component of information competence of a navigation and ship handling specialist covers the knowledge of types of information activities of a navigator, assignment and composition of navigation information system, formalized methods of analytical-synthetic information processing, peculiarities of various objects analysis, work with electronic format of information representation, information on methods and algorithms of electronic databases and data banks creation, distribution and acquisition of information in a group. The activity-operational component of information competence of future navigation and ship handling specialists concerns the most important abilities and skills of working with information, i.e. the ability of a navigator to perform information-analytical processing of information related to ship handling systems, management of navigation information resources, information security systems.

Key words: *information competence, cadet, navigation and ship handling specialist, motivational-personal, information-cognitive and activity-operational components.*

*Одержано редакцією: 22.07.2021 р.
Прийнято до публікації: 08.08.2021 р.*

УДК 378.1

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-55-63

РЯБОВОЛ Лілія Тарасівна,доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
ORCID 0000-0003-3558-2103**СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ:
ПОНЯТТЯ, ВИМОГИ, ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

У статті встановлено, що студентоцентризований підхід – вимога часу, відповідь на освітні потреби здобувачів вищої освіти, а також роботодавців. Мета статті – на основі аналізу національного законодавства та наукових праць вітчизняних вчених узагальнити поняття, визначити основні властивості й вимоги студентоцентризованого навчання. З'ясовано, що сутність відповідної парадигми у тому, що здобувач вищої освіти – свідомий, активний, повноправний, відповідальний суб'єкт свого навчання та власного життя. Виявлено, що основними вимогами студентоцентризованого підходу є створення освітнього середовища, яке враховує потреби, інтереси, здатності, загалом особливості здобувачів, орієнтоване на них, а також встановлення між викладачем та студентом, як основними суб'єктами освітнього процесу, партнерських відносин, в яких панує взаємоповага й довіра. Констатовано, що повноцінне впровадження студентоцентризованого підходу є можливим лише за забезпечення комплексу організаційно-нормативних (відповідні положення освітнього законодавства та локальні нормативні акти ЗВО) та психолого-педагогічних, у тому числі методичних, (форми, методи і технології навчання, покликані активізувати пізнавальну діяльність здобувачів ВО, отже, мають передбачати вирішення проблемних завдань, обговорення їх у групі, формування та обґрунтування своєї позиції) умов. Увагу акцентовано на те, що студентоцентризоване навчання – це навчання, яке вимагає створення для здобувачів вищої освіти можливостей будувати індивідуальну освітню траєкторію. У результаті аналізу вітчизняного освітнього законодавства виявлено, що шляхами реалізації індивідуальної освітньої траєкторії є вибір здобувачами навчальних дисциплін в обсязі не менше як 25 % від обсягу кредитів ЄКТС на ОП, а також можливість вибору форм, методів, технологій навчання, вільне обрання студентами тем для своїх досліджень тощо.

Ключові слова: людиноцентризм, академічна свобода, вища освіта, освітня програма, суб'єкт навчання, інноваційні технології навчання, індивідуальна освітня траєкторія.

Постановка проблеми. У переліку засад державної політики у сфері освіти, закріпленому у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про освіту», першим є людиноцентризм, з яким пов'язані всі інші принципи освітньої діяльності, зокрема: забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності; рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками; розвиток інклюзивного освітнього середовища; нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти; гуманізм; демократизм; єдність навчання, виховання та розвитку тощо [9].

В основі людиноцентризму – розвиток людини. Виходячи із Стратегії людського розвитку, актуальність відповідного питання в сучасних умовах зумовлена тим, що саме «прогрес людського розвитку демонструє нарощування можливостей людини через підвищення її потенціалу для реалізації в усіх сферах життєдіяльності» [10]. Наразі не можна не погодитися із В. Г. Кременем, котрий розглядає людиноцентризм як стратегію

національної освіти. Сутність цього підходу вчений вбачає у тому, що саме людина є пріоритетом в контексті національних і загальнолюдських цінностей. Відтак, цілі та зміст сучасної освіти зумовлюються необхідністю формування духовно розвиненої й вільної особистості, соціально активного і відповідального громадянина як передумови розвитку свідомого і творчого ставлення людини до життя, духовного вдосконалення. Виходячи з філософської сутності цього підходу, учень / студент постає як результат і процес соціокультурного розвитку, на основі чого, у психології та педагогіці учень / студент розглядається як центр тяжіння, а сприяння цим суб'єктам щодо ефективного і творчого освоєння інформації й розвитку вмінь її критичного осмислення – як важлива функція вчителя / викладача [4, с. 273].

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні до 30-річчя незалежності України визначено психолого-педагогічні складові сучасної національної освіти, які ґрунтуються саме на людиноцентризмі й повною мірою розкривають його сутність, яка полягає у визнанні того, що: освіта має провідне значення для людського існування; учень – не об'єкт педагогічної діяльності, а її суб'єкт, здатний активно включатись у суб'єкт-суб'єктну взаємодію не лише у навчанні, в процесі якого відбувається його становлення, а й на всіх рівнях соціальної взаємодії; передумовою розвитку особистісного потенціалу є гуманізація освітнього простору, а це вимагає гарантування права вибору індивідуального шляху розвитку як джерела актуалізації самовизначення; пріоритетними формами організації освітнього процесу є діалог та полілог [6, с. 15].

У вищій освіті конкретним проявом людиноцентризму є студентоцентризм, відповідність вимогам якого – один з важливих індикаторів під час оцінювання Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (далі – Нацагентство) якості освітніх програм (далі – ОП). Позиція цього органу наразі суголосна з викладеними вище. Нацагентство виходить з того, що студентоцентрованість є парадигмальним підходом, згідно з яким, здобувач вищої освіти – суб'єкт із власними унікальними інтересами й потребами, самодостатній і відповідальний учасник освітнього процесу. Такий підхід має остаточно замінити патерналістичне ставлення закладів вищої освіти (далі – ЗВО) до здобувачів вищої освіти (далі – здобувачів ВО), унаслідок чого, студент сприймається як об'єкт навчання, не спроможний на повноцінне залучення до процесів забезпечення якості, не здатний самостійно формулювати власні інтереси й потреби [11, с. 29].

Упровадження студентоцентрованого підходу як парадигмального у вітчизняну вищу освіту є особливо важливим у контексті реалізації євроінтеграційних прагнень України, адже, в Європейському просторі вищої освіти посилюється увага до повноцінної реалізації такого підходу. Свідченням цього, як вказує В. Бахрушин, є важливі документи, серед яких: Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти, Порядок денний Європейського Союзу для вищої освіти, Львівське, Бухарестське та Паризьке комюніке міністрів освіти країн Європейського простору вищої освіти, тощо. Виходячи з цих документів, студентоцентризм – не самоціль, пільги чи поступки студентам, а важливий чинник формування майбутніх лідерів для успішних і конкурентоспроможних громад, професійних спільнот, держав [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психолого-педагогічних працях проблематика студентоцентрованого навчання досліджувалася в різних контекстах. Питання упровадження студентоцентрованого підходу в процес підготовки фахівців / професіоналів з різних сфер діяльності вивчали: М. М. Бойко (студентоцентрований підхід до професійної підготовки вчителя), О. М. Галан (до підготовки соціальних працівників), О. В. Лебідь (до формування готовності майбутнього керівника загальноосвітнього закладу), О. В. Мартинчук (до підготовки фахівців з інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами), М. І. Римарук (до формування професійної готовності майбутніх лікарів) та ін. Студентоцентрований підхід досліджували: Ю. М. Рашкевич (як нову парадигму вищої освіти), Т. О. Міщенко та Н. В. Стаднік (як вектор розвитку гуманітарної

парадигми освіти), Н. О. Сінельнікова (як домінанту розвитку вищої освіти) та ін. Окремим аспектом цієї тематики є питання нормативних основ студентоцентрованого підходу, яке розробляли В. Бахрушин [1] та ін.

Виходячи з того, що студентоцентрований підхід – багатоаспектне явище, відповідна тематика є у колі інтересів представників не лише педагогічної та психологічної наук. Її розробляють фахівці з державного управління, до прикладу, Н. М. Гришина вивчала потенціал цього підходу для удосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти [2]. З позицій соціології аналіз викликів та перспектив студентоцентрованої освіти проведено Ю. Сорокою. Загалом, проблематика студентоцентрованого підходу розроблена достатньо ґрунтовно, проте, у зв'язку зі своєю актуальністю продовжує притягувати науковий інтерес.

Мета статті. На основі аналізу національного законодавства та наукових праць вітчизняних вчених узагальнити поняття, визначити основні властивості й вимоги студентоцентрованого підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В освітньому законодавстві та наукових працях одночасно в одних і тих самих контекстах використовуються наступні поняття: студентоцентрований підхід, студентоцентроване навчання, студентоцентризм. Так, згідно з п. 22¹ ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» (далі – Закон), студентоцентроване навчання позиціонується як відповідний підхід [8]. У нашій статті використовуємо ці терміно-поняття як синонімічні. У згаданому Законі визначення студентоцентрованого навчання як таке відсутнє, натомість, у зазначеній статті викладено перелік сутнісних характеристик відповідного підходу. Зазначено, що ним передбачено: «заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу».

У доступних нам наукових працях визначення студентоцентрованого навчання суголосні з наведеним законодавчим визначенням, хоча й мають деякі не стільки сутнісні, скільки формальні відмінності. Так, Л. Гула, розкриваючи специфіку студентоцентрованого підходу, вказує, що він забезпечує: врахування потреб студентів; взаємоповагу у відносинах між викладачем та здобувачем ВО; автономність студента і водночас необхідний супровід та підтримку викладачем; гнучкі траєкторії навчання; доцільне використання педагогічних технологій, засобів, прийомів та методів; систематичний моніторинг якості освітніх послуг. Загалом, студентоцентризм передбачає розширення автономії студента, разом з тим, підвищення його відповідальності та підзвітності, а також критичне й аналітичне навчання і розуміння [3, с. 160-161]. С. В. Толочко теж зазначає, що шляхами реалізації в освітньому процесі студентоцентрованого підходу є: дотримання принципів толерантності й поваги до здобувачів ВО, врахування їхніх особливостей, потреб, побудови особистісних освітніх траєкторій, використання різних засобів та методів пізнавальної діяльності, поєднання самостійності студентів з наданням їм допомоги викладачами [13, с. 80]. Згідно з науковою позицією Н. Сосницької та С. Глікман, студентоцентризм – феномен, складне явище, впровадження якого стало освітньою відповіддю на потреби ринку праці; це – підхід, за якого студент є суб'єктом, активним учасником освітнього процесу; це – навчання, в якому враховуються індивідуальні якості, здатності, яке уможливорює формування індивідуальних освітніх траєкторій і водночас передбачає новий рівень відповідальності за створення необхідних умов навчання, його результати [12, с. 378].

У «Національному освітньому глосарії: вища освіта» поняття студентоцентрованого підходу (Student-centered approach/ Learner-centered approach) визначено в контексті функціонування ОП, зокрема зазначено, що ОП мають враховувати пріоритети здобувачів ВО і передбачати для них можливості щодо вибору змісту, темпу, способу та місця навчання, зосереджуватися на результатах навчання, ґрунтуватися на реалістичності виконання запланованого навчального навантаження [5, с. 61].

Незважаючи на певні відмінності у визначеннях студентоцентрованого навчання, запропонованих різними дослідниками цієї проблематики, можна визначити загальні риси такого підходу, відповідні істотні властивості. При цьому, на сучасному етапі розвитку вітчизняної ВО, коли єдиним способом її набуття є успішне закінчення навчання за відповідною ОП, визначати поняття студентоцентрованого навчання доцільно саме у цьому контексті, а реалізацію студентоцентрованого підходу на кожній конкретній ОП розглядати як передумову її ефективного функціонування. Наразі студентоцентризм має знаходити свій вияв вже у тому, що здобувачі ВО як особлива категорія стейкхолдерів будь-якої ОП повинні мати можливості щодо участі в розробці й оновленні ОП, за якими вони навчаються.

Наразі погоджуємось із Н. М. Гришиною у тому, що студентоцентризм має істотний потенціал для удосконалення системи забезпечення якості ВО. У результаті узагальнення наукових доробок та досвіду вітчизняних ЗВО до суттєвих ознак студентоцентризму вчена віднесла: підтримання зворотного зв'язку із стейкхолдерами, у тому числі здобувачами ВО; залучення фахівців-практиків для викладання практикоорієнтованих дисциплін; створення й функціонування Регіональних рад, до складу яких можуть входити всі сторони, зацікавлені в конкретних ОП; налагодження партнерських відносин між викладачем та студентом; стимулювання й мотивування студентів до навчання; забезпечення умов для їх особистісно-професійного саморозвитку, створення умов для мобільності, участі у неформальній освіті тощо [2, с. 15].

Найважливішою і такою, що визначає всі інші властивості студентоцентрованого навчання, є вимога щодо створення для кожного здобувача ВО на ОП та у процесі відповідної освітньої діяльності сукупності організаційно-нормативних та психолого-педагогічних, у тому числі методичних, умов для успішного опанування змісту ОП з урахуванням інтересів і потреб здобувача та задоволення їх шляхом побудови індивідуальної освітньої траєкторії (далі – ІОТ). Дослідники проблематики, окресленої темою нашої статті, саме можливості щодо її створення розглядають як умову й вимогу студентоцентрованого навчання.

Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту», ІОТ – це «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання; може бути реалізована через індивідуальний навчальний план» [9].

У наведеному законодавчому визначенні фактично окреслено перелік шляхів побудови й реалізації ІОТ, які конкретизовані у Законі України «Про вищу освіту». Відповідно до ч. 1 ст. 62 цього Закону, особи, які навчаються у ЗВО, мають право на: вибір форми навчання під час вступу до ЗВО; трудову діяльність у позанавчальний час; безоплатне користування бібліотеками, музеями, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами ЗВО; безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами); а також участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, заходах з освітньої, наукової тощо діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу; захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства тощо [9].

У контексті забезпечення практичної підготовки, яка, згідно з ч. 1 ст. 50 Закону, є однією з форм освітнього процесу у ЗВО, важливо, що до прав здобувачів ВО належить також безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях (п. 24 ч. 1 ст. 62 Закону). Для побудови ІОТ істотним є значення права на вибір навчальних дисциплін в обсязі, не менше як 25 % загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених відповідною ОП. Важливо, що здобувачі певного рівня ВО мають право вибрати навчальні дисципліни, які пропонуються для інших рівнів ВО. Додаткові

можливості для реалізації ІОТ законодавство надає здобувачам ВО шляхом закріплення їх прав на: навчання одночасно за декількома ОП та у декількох ЗВО; академічну мобільність, у тому числі міжнародну; академічну відпустку / перерву в навчанні; участь у формуванні індивідуального навчального плану (п.п. 15, 16, 17, 20, 21 ч. 1 ст. 62 Закону) [9].

Окрім цих та інших законодавчих положень, до організаційно-нормативних умов реалізації студентоцентрованого підходу варто віднести локальні нормативні акти ЗВО, сукупність яких має бути необхідною і достатньою для того, аби здобувачі ВО розуміли потенційні напрями побудови ІОТ та реалізували відповідні можливості в освітньому процесі.

Передумовою побудови й реалізації ІОТ є академічна свобода. Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону, це означає «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом». У цьому контексті важливо, що до основних завдань ЗВО, у п. 6 ч. 1 ст. 26 Закону віднесено створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів [9].

Нацагенство вбачає значення академічної свободи у тому, що вона є передумовою для належного виконання ЗВО одного із своїх основних призначень у вільному демократичному суспільстві, яким є розвиток людського мислення через критичне ставлення до усталених у науці й суспільстві догм. Виходячи з цього, у процесі навчання, зокрема виконання відповідних завдань, для здобувачів ВО необхідно забезпечити можливість вільно обирати теми для досліджень, зокрема й контраверсійні. Перешкодою для реалізації здобувачами своєї академічної свободи, при цьому, не мають бути особисті погляди викладачів з певних питань або формальні чи неформальні інституційні практики [11, с. 29-30].

Як такий, що в організації освітнього процесу вимагає врахування інтересів та потреб здобувачів вищої освіти, сприяти в їхньому розвитку, студентоцентрований підхід передбачає застосування відповідних форм, методів і технологій навчання, що власне є відповідними психолого-педагогічними, у тому числі методичними, умовами.

Щодо форм студентоцентрованого навчання, як вказує О. Паламарчук, у рамках проекту Тюнінг (наразі вони позиціонуються як методи викладання) рекомендовано такі, як: лекції, семінари (викладання невеликими групами), консультації, наукові семінари, практичні / лабораторні заняття, заняття з розв'язання проблем, стажування / практика, онлайнове / дистанційне / електронне навчання [7, с. 18].

До технологій навчання, відповідних до вимог студентоцентрованого підходу, переважно відносять інноваційні технології. Це зумовлено тим, що вказаний підхід передбачає перехід від навчання, орієнтованого на викладача, до навчання, орієнтованого на студента. При цьому, не можна не погодитися із О. Паламарчук у тому, що досягнення високих результатів навчання залежить від конкретного способу залучення студентів до опанування змісту дисципліни, яка вивчається. Вчена виокремила два підходи: поверхневий (*surface approach*), за якого студент отримує часткові знання шляхом передачі певної інформації викладачем; глибинний (*deep approach*), який передбачає застосування студентом теоретичних знань до вирішення практичних проблем, що дозволяє не лише досягнути високих результатів навчання, але й задовольнити запити роботодавців [7, с. 6]. Відтак, методи студентоцентрованого навчання мають активізувати навчальну діяльність здобувачів ВО, отже, передбачати вирішення проблемних завдань, обговорення їх у групі, формування та обґрунтування своєї позиції.

С. В. Толочко вважає, що відповідними методами / технологіями є: навчання через дію, адаптивне навчання, віртуальний клас, використання мультимедійних сервісів, застосування інфографіки, масові відкриті онлайн-курси, eLearning, мобільне, «хмарне» навчання, синхронне й асинхронне, змішане, перевернуте навчання, мікронавчання, самонаправляюче навчання, персоналізація, використання смарт-технологій, скринкасти,

скрайбінг, використання можливостей youtube, застосування креативних технік латерального зсуву, гейміфікація, консалтинговий супровід [13, с. 82-84]. О. Паламарчук до методів студентоцентрованого навчання відносить такі, як: завершальні папірці (one minute papers); резюме відповіді іншого студента (student summary of another's answer); побудова проблеми (stage setting); візія майбутнього (visioning and futuring); сократів діалог; проблемно-пошуковий метод; мозковий штурм (brainstorming); подумай – розкажи другу – поділись з усіма (Think, Pair, Share); зображення ідей (Concept Maps); метод креативного мислення; метод коучингових груп [7, с. 20-21].

Зміни в організації освітнього процесу, зумовлені упровадженням студентоцентрованого підходу, спричинили до зміни ролі викладача. На це акцентують всі дослідники окресленої проблеми. Так, С. В. Толочко вважає, що сучасний викладач має бути модератором освітнього блогу, тьютором, наставником, консультантом, архітектором ІОТ здобувачів ВО [13, с. 84]. На думку Н. Сосницької і С. Глікман, оновлена роль викладача наразі передбачає: більш високий рівень консультування й мотивування здобувачів ВО до навчання, активності й самостійності в освітньому процесі, самонавчання, самовдосконалення для досягнення запланованого результату; підтримання партнерських відносин – «викладач-студент»; забезпечення прозорості вимог до організації та проведення контрольних процедур тощо [12, с. 380]. Позаяк студентоцентроване навчання передбачає самостійне осягнення студентом матеріалу, пошук інформації та обговорення його з викладачем, останній стає фасилітатором, який допомагає і підтримує студента під час навчання, суголосна з попередніми вченими О. Паламарчук [7, с. 11].

Дієвим способом реалізації студентоцентрованого підходу також є студентське самоврядування, яке, відповідно до ст. 40 Закону України «Про вищу освіту», здійснюється у ЗВО на різних рівнях (студентської групи, інституту (факультету), відділення, гуртожитку, ЗВО; на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів ЗВО) та означає, що студенти (курсанти, крім курсантів-військовослужбовців) мають право і можливість вирішувати питання навчання і побуту, захисту своїх прав та інтересів, а також брати участь в управлінні ЗВО [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків. Студентоцентрований підхід – вимога часу, відповідь на освітні потреби здобувачів ВО, а також роботодавців. Це – нова реальність, яка спричинила суттєві зміни в організації освітнього процесу, оновлення ролі викладача ЗВО у ньому. Визначальна сутність відповідної парадигми у тому, що здобувач ВО – свідомий, активний, повноправний, відповідальний суб'єкт не лише свого навчання, але й власного життя загалом. Необхідним наразі є створення такого освітнього середовища, яке враховує потреби, інтереси, здатності, загалом особливості здобувачів ВО, орієнтоване на них. У зв'язку з цим, між викладачем та студентом як основними суб'єктами освітнього процесу єдиною можливими наразі є партнерські відносини, в яких панує взаємоповага й довіра. Повноцінне впровадження студентоцентрованого підходу є можливим лише за забезпечення комплексу організаційно-нормативних та психолого-педагогічних, у тому числі методичних, умов. До перших належать відповідні положення освітнього законодавства та локальні нормативні акти ЗВО. До других – відповідні форми, методи і технології навчання, покликані активізувати пізнавальну діяльність здобувачів ВО, отже, мають передбачати вирішення проблемних завдань, обговорення їх у групі, формування та обґрунтування своєї позиції. Дотримання зазначених умов має забезпечувати здобувачам ВО право і можливості побудови й реалізації індивідуальної освітньої траєкторії. Відповідно до освітнього законодавства, здобувачі ВО мають право вільно обирати ОП, ЗВО для навчання, вибіркові навчальні дисципліни в обсязі не менше як 25 % від обсягу кредитів ЄКТС на ОП, форми, методи і технології навчання тощо. Студентоцентроване навчання, підґрунтям якого є академічна свобода, уможлиблює також вільне обрання студентами тем для своїх досліджень, у тому числі контраверсійних. Загалом, реалізація студентоцентрованого підходу на ОП – передумова її ефективного функціонування

та досягнення високих результатів навчання здобувачами ВО, здатних після закінчення ОП відповідати на запити роботодавців, бути конкурентоспроможними на ринку праці. Перспективним у напрямку дослідження є питання технологій студентоцентрованого навчання, а також вивчення досвіду реалізації студентоцентрованого підходу в різних ЗВО.

Список використаних джерел

1. Бахрушин В. Реалізація засад студентоцентрованого підходу в законодавстві України про вищу освіту. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2018. № 1 (5). DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2018-5-1-3-12>
2. Гришина Н. М. Удосконалення внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти: студентоцентрований підхід. *Державне будівництво*. 2019. № 2. DOI: <https://doi.org/10.34213/db.19.02.18>
3. Гула Л. Студентоцентрований підхід до організації самостійної роботи студентів у ЗВО. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 2. С. 157–161. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203545>
4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка, 2008. 424 с.
5. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / За ред. В. Г. Кременя. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / НАПН України; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. (До 30-річчя незалежності України).
7. Паламарчук О. Викладання в університеті на засадах лідерства: навчальний посібник. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
8. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://surl.li/aewnw> (дата звернення: 06.09.2021)
9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://bit.ly/38kL6y3> (дата звернення: 28.08.2021).
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2021 р. «Про Стратегію людського розвитку»: Указ Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. URL: <http://surl.li/aewnz> (дата звернення: 28.08.2021).
11. Рекомендації щодо застосування критерії оцінювання якості освітньої програми / Затверджено НАЗЯВО від 17.11.2020 р. К.: ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон»», 2020. 66 с.
12. Сосницька Н., Глікман С. Студентоцентрований підхід до професійної освіти в умовах сталого розвитку суспільства. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 1. С. 377–381.
13. Толочко С. В. Викладач-інноватор як організатор учіннєвої діяльності в умовах студентоцентрованого навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 189. С. 79-84.

References

1. Bahrushin, V. (2018). Realizaciya zasad studentocentrovanoogo pidhodu v zakonodavstvi Ukraini pro vishchu osvitu [*Implementation of the principles of student-centered approach in the legislation of Ukraine on higher education*]. Mizhnarodnij naukovij zhurnal "Universiteti i liderstvo". № 1 (5) [in Ukrainian].
2. Grishina, N.M. (2019). Udoskonalennya vnutrishn'oï sistemi zabezpechennya yakosti vishchoï osviti: studentocentrovaniy pidhid [*Improving the internal quality assurance system of higher education: a student-centered approach*]. Derzhavne budivnictvo. № 2 [in Ukrainian].

3. Gula, L. (2020). Studentocentrovaniy pidhid do organizacii samostijnoï roboti studentiv u ZVO [Studentcentered approach to the organization of independent work of students]. Aktual'ni pitannya gumanitarnih nauk. Vip. 27. T. 2. S. 157-161. [in Ukrainian].

4. Kremen', V. G. (2008). Filosofiya lyudinocentrizmu v strategiyah osvitynoho prostoru [Philosophy of anthropocentrism in the strategies of educational space]. Kii'v: Pedagogichna dumka. 424 s. [in Ukrainian].

5. Nacional'nij osvitynij glosarij: vishcha osvita [National Education Glossary: Higher Education] / 2-e vid., pererob. i dop. / Za red. V.G. Kremenyu. K.: TOV "Vidavnychij dim "Pleyadi", 2014. 100 s. [in Ukrainian].

6. Nacional'na dopovid' pro stan i perspektivi rozvitku osvity v Ukraïni [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]: monografiya / NAPN Ukraïni; za zag. red. V.G. Kremenyu. Kii'v: KONVI PRINT, 2021. 384 s. (Do 30-richchya nezalezhnosti Ukraïni). [in Ukrainian].

7. Palamarchuk, O. (2016). Vikladannya v universiteti na zasadah liderstva [Teaching at the university on the basis of leadership]: navchal'nij posibnik. K.: DP "NVC "Prioriteti№. 40 s. [in Ukrainian].

8. Pro vishchu osvitu [About higher education]: Zakon Ukraïni vid 01.07.2014 № 1556-VII. [in Ukrainian].

9. Pro osvitu [About education]: Zakon Ukraïni vid 05.09.2017 № 2145-VIII. [in Ukrainian].

10. Pro rishennya Radi nacional'noï bezpeki i oboroni Ukraïni vid 14.05.2021 r. "Pro Strategiyu lyuds'kogo rozvitku" ["About the Human Development Strategy"]: Ukaz Prezidenta Ukraïni vid 02.06.2021 № 225/2021. [in Ukrainian].

11. Rekomendacii shchodo zastosuvannya kriterii ocinyuvannya yakosti osvitynoï programi [Recommendations for the application of criteria for evaluating the quality of the educational program] / Zatverdzheno NAZYAVO vid 17.11.2020 r. K.: TOV "Ukraïns'kij osvityans'kij vidavnychij centr "Orion"", 2020. 66 s. [in Ukrainian].

12. Sosnic'ka, N., Glikman, S. (2017). Studentocentrovaniy pidhid do profesijnoï osvity v umovah stalogo rozvitku suspil'stva [Studentcentered approach to vocational education in the context of sustainable development of society]. Naukovij visnik L'otnoï akademii. Seriya: Pedagogichni nauki. Vip. 1. S. 377-381. [in Ukrainian].

13. Tolochko, S.V. (2020). Vikladach-innovator yak organizator uchinnevoï diyal'nosti v umovah studentocentrovanoogo navchannya [Teacher-innovator as an organizer of student activities in terms of student-centered learning]. Naukovi zapiski. Seriya: Pedagogichni nauki. Vip. 189. S. 79-84. [in Ukrainian].

RIABOVOL Liliia, Doctor of Pedagogical Sciences (Doctor of Education), Professor, Professor of the Department of Law and Law Enforcement, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian state pedagogical university.

STUDENT-CENTERED LEARNING: CONCEPTS, REQUIREMENTS, WAYS OF IMPLEMENTATION

Abstract. The article establishes that the student-centered approach is a requirement of time, a response to the educational needs of higher education seekers, as well as employers. The purpose of the article is to generalize the concepts, determine the basic properties and requirements of student-centered education on the basis of the analysis of the national legislation and scientific works of domestic scientists. It was found that the essence of the corresponding paradigm is that the applicant for higher education is a conscious, active, full-fledged, responsible subject of his studies and his own life. It is revealed that the main requirements of the student-centered approach are the creation of an educational environment that takes into account the needs, interests, abilities,

general characteristics of applicants, focused on them, as well as establishing between teachers and students as the main subjects of the educational process. mutual respect and trust. It is stated that the full implementation of the student-centered approach is possible only by providing a set of organizational and normative (relevant provisions of educational legislation and local regulations) and psychological and pedagogical, including methodological, (forms, methods and technologies of teaching) to enhance cognitive activity VO, therefore, should provide for solving problems, discussing them in a group, forming and justifying their position) conditions. Emphasis is placed on the fact that student-centered learning is learning that requires the creation of opportunities for higher education to build an individual educational trajectory. As a result of the analysis of the domestic educational legislation it is revealed that ways of realization of an individual educational trajectory are a choice by applicants of educational disciplines of not less than 25% of volume of ECTS credits on OP, and also a possibility of a choice of forms, methods, technologies of training. research, etc.

Key words: *human-centeredness, academic freedom, higher education, educational program, subject of study, innovative learning technologies, individual educational trajectory.*

*Одержано редакцією: 02.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 12.08.2021 р.*

UDK 37.013.74:656.7.022

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-64-69

SURKOV Kostiantyn,

Candidate of Technical Sciences, Senior Lecturer
of Air Traffic Services Department, Flight Academy
of the National Aviation University
ORCID 0000-0003-3917-8335

SURKOVA Kateryna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor of Information Technology Department,
Flight Academy of the National Aviation University
ORCID 0000-0002-1388-7611

LOMAKINA Maryna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the National Aviation University, Head of the Foreign
Languages Department, Flight Academy of the National
Aviation University
ORCID 0000-0001-5466-8354

PROBLEMS OF FLIGHT DISPATCHERS' PROFESSIONAL ADAPTATION

The problems of professional adaptation and aspects of flight dispatchers' professional adaptation are considered in the work. The groups of difficulties encountered by flight dispatchers in the process of professional adaptation are presented. The main conditions and factors, on which the success of flight dispatchers' professional adaptation depends, are highlighted. Flight dispatchers perform a lot of tasks related to flight information service, with the calculation of flight parameters, flight planning, assistance to the crew in preparation for the flight, flight control. All these tasks must be performed quickly, confidently and with the great accuracy. All these working conditions result in certain difficulties in the young professionals' adaptation. When analysing different sources and surveys, it has been found that the airline young specialists in terms of professional adaptation can be divided into several groups: young professionals who easily master the profession and quickly join the service or division of the airline; young professionals who easily master the profession, but who need socio-psychological adaptation; young professionals who need all kinds of adaptation to the profession and to the team. It has been found that the most common difficulties, which the airline young employees face with, are the difficulties of adapting to the specifics of the content of specific professional tasks associated with their lack of training. The scientific literature on professional adaptation, factors and conditions of adaptation success have been analyzed; work on the factors of professional adaptation success has been revealed. An expert survey of airline specialists to identify problems, ways to overcome difficulties of adaptation, conditions and factors of flight dispatchers' professional adaptation in obtaining clearance to perform flights have been made. It has been established that young professionals within the professional adaptation are adapted to the peculiarities of professional activity, to the specifics of the content of specific professional tasks, as well as to the the airline staff. We consider the development and substantiation of the young aviation specialists' professional adaptation model components as further directions of the research.

Key words: professional adaptation, flight dispatchers, factors and conditions of successful professional adaptation.

Formulation of the problem. The professional responsibilities of flight dispatchers are to perform a large number of tasks related to flight information service, with the calculation of flight parameters, flight planning, assistance to the crew in preparation for the flight, flight control, etc. Such tasks must be performed quickly, confidently and with the required accuracy. All these working conditions lead to certain difficulties in young specialists' adaptation.

The practice of airlines shows that a fairly high percentage of layoffs in airlines occurs in the first months of young specialists' work. The increase in staff turnover is directly related to the success of young specialists' professional adaptation. Therefore, the creation of an effective model of young aviation specialists' professional adaptation, which will eliminate most of the problems that arise at the beginning of work, is appropriate and relevant.

Analysis of recent research and publications. The study of adaptation, including professional, is reflected in many researches, both domestic and foreign scientists (Krushelnytska O.V, Kibanov A.Ya., Lobza A.V, Moskalenko A.P, Armstrong M., Fowler A. and others). The scientific literature on professional adaptation, factors and conditions of adaptation success has been analyzed. Professional adaptation is expressed in a certain level of mastery of professional skills and abilities, in the formation of some professionally necessary personality traits, in the development of the employee's stable positive attitude to his profession. Professional adaptation is expressed in introduction to professional work, acquisition of professional skills and necessary skills for high-quality performance of professional duties [2]. Great importance is attached to professional adaptation at the state level, interpreting it as a scientifically substantiated system of measures that ensures the entry, mastery and achievement of professional skills in a particular type of work in the workplace [1].

The purpose of the article is to identify and investigate the problems of professional adaptation of air traffic controllers in the performance of flight planning tasks.

Presentation of the main material. Professional activity is an integral part of modern life. The person's satisfaction with his life and his harmonious development depends on the success in his professional career. The speed of adaptation depends on many factors. According to Manukhyna S. Yu. the normal adaptation period for different categories of employees is from one to three years. The inability to enter the labor organization, to adapt to it causes the phenomenon of industrial and social disorganization [2].

The successful operation of any company is the result of well-established processes and efficient interaction of the elements which are the management system of the organization. Therefore, it is advisable to allocate staff as one of the most important resources of the company. After all, it is people who ensure the rational and effective use of other available capabilities of the enterprise, and the successful operation of the company depends on their successful adaptation [4].

Success of adaptation according to Krushelnytska O. V. depends on a number of conditions, the main of which are: the quality of work on career guidance of potential employees; objectivity of business assessment of personnel (both in the selection and in the process of labor adaptation); prestige and attractiveness of the profession, work in the specialty in this organization; features of labor organization that would implement the motivational guidelines of the employee; flexibility of the personnel training system at the enterprise; features of the socio-psychological climate that has developed in the team; personal qualities of the worker who is undergoing adaptation, related to his age, marital status, character [3].

In the work of Panov M. S. the psychological component of professional adaptation is considered, which foresees conformity of professional activity to value institutions and orientation of personality, as well as its satisfaction with results of own work, presence of motivation of professional development and realization of own professional plans [5].

One of the tasks of flight dispatchers is to plan flights. Obtaining a permission to fly is a standard procedure performed by flight dispatchers when planning flights. This is a complex professional task associated with the evaluation and processing of large amounts of information and decision-making based on such processing.

The specifics of the adaptation of young professionals in the airline's departments are due to flight dispatchers' nature of activities, as well as the conditions in which it is carried out. Most often, a young employee who has just started working for the airline, faces with a large amount of independent professional work, he needs to learn the rules and values of the team, enter into a complex system of interpersonal relationships, take their place in the airline and assert themselves, show their inclinations, interests and opportunities.

Psychological assistance during adaptation is necessary to treat anxiety and mobilize a young aviation specialist's professional activity, who may be working in constant emotional stress due to negative factors that complicate professional activities (the need to encode and decode information, speed of information evaluation, high accuracy and responsibility, time constraints, information load).

In the analysis of scientific research, it was found that professional adaptation is the unity of the individual's adaptation to the physical conditions of the professional environment (the first aspect, psychophysiological), adaptation to professional tasks, operations, professional information, etc. (second aspect, professional) and the individual's adaptation to the social components of the professional environment (third, socio-psychological aspect). Such aspects are shown in Fig. 1.

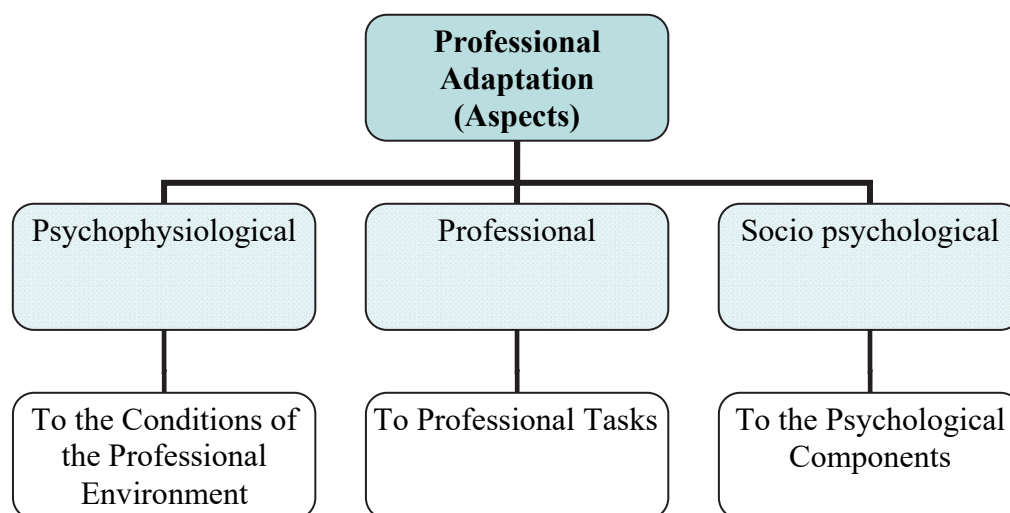

Fig. 1 Aspects of Professional Adaptation

The study conducted experts' survey to identify and study the features of young airline specialists' professional adaptation; identification of professional adaptation problems, identification of factors and conditions of professional adaptation success. The group of twelve experts included flight dispatchers from various airline departments. During the expert survey the following tasks were solved:

1. Describe the problems faced by young professionals – flight dispatchers in the professional adaptation process, the causes of these problems, ways to overcome them and the conditions that affect the professional adaptation success.
2. Conduct a self-assessment of the level of professional adaptability.
3. Identifying the features of young professionals's adaptation to professional activities; factors influencing the success of this process.

According to the results of the survey, it is established that a young specialist may face with the following problems during his probation:

- insufficient basic theoretical training;
- lack of practical skills and abilities;
- high requirements for initial knowledge;
- a large amount of information received simultaneously (during the probation);
- variety and complexity of profile documentation, including English;

- the complexity of integration into the new team;
- difficulties in quickly understanding various aspects of work;
- difficulties in getting used to the specifics and working conditions, including a variable schedule and night shifts, etc.

The analysis of the obtained results allowed to single out such groups of difficulties that young flight dispatchers face in the professional adaptation process (Fig. 2).

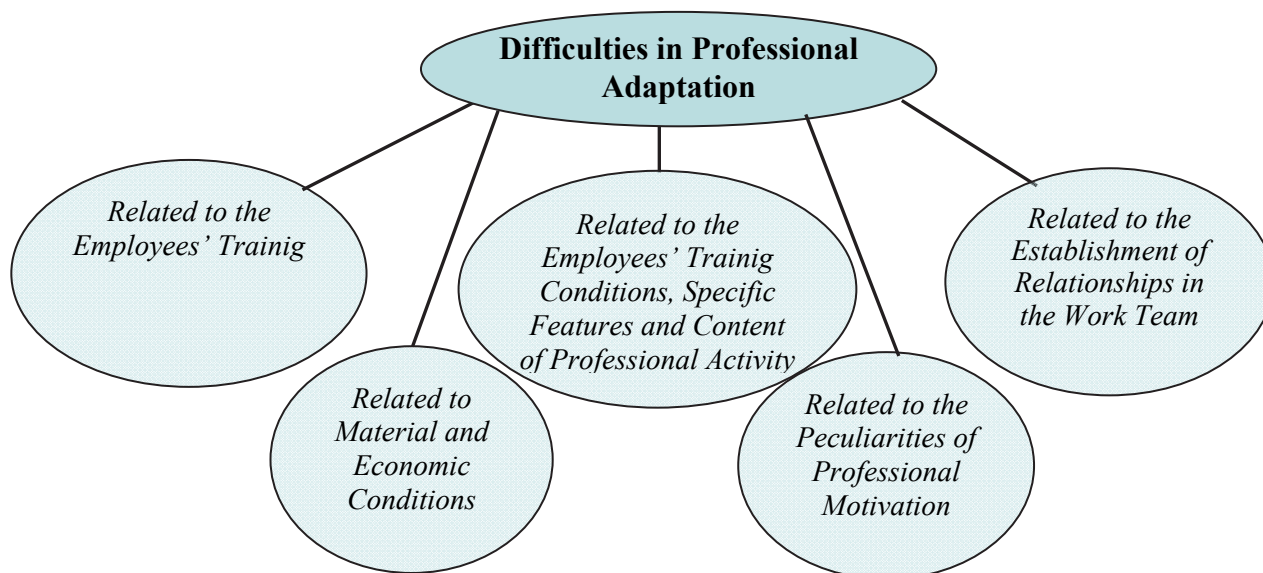

Fig. 2 Groups of Difficulties of Flight Dispatchers' Professional Adaptation when Performing Flight Planning Tasks

For example, the group of difficulties related to the conditions, specific features and content of professional activities includes (in parentheses indicated the percentage of experts who indicated this component):

- high workload (58.3%);
- lack of free time (33.3%);
- seasonal nature of activity (58.3%);
- shift work schedule (41.7%);
- insufficient information of young professionals about the peculiarities of professional tasks (33.3%).

In general, this group of difficulties of professional adaptation was identified by 75% of respondents.

1. Factors related to the support of professional adaptation of a young specialist at the place of work, professional training and working conditions.
2. Factors related to the professional motivation of employees.
3. Factors related to material and economic conditions.
4. Factors related to a young specialist's psychological characteristics.

For example, in the group of factors related to the support of a young specialist's professional adaptation at the place of work, professional training and working conditions, the conditions that contribute to successful adaptation are identified:

- assistance, understanding and support of the young specialist by the airline department staff;
- assistance and support from management;
- presence of professional knowledge, skills and abilities;
- presence of an experienced mentor;
- moderate workload during the period of adaptation, gradual increase in workload, setting specific goals and objectives by managers for young professionals;

- additional classes at the place of work;
- probation at the place of work with mandatory participation in all activities held in the department, the airline in general.

During the analysis of scientific literature and survey of airline employees, it was found that young specialists of the airline in terms of professional adaptation can be divided into several groups: young professionals who easily master the profession and quickly join the service or the airline division; young professionals who easily master the profession, but who need socio-psychological adaptation; young specialists who need all kinds of adaptation to the profession and to the team. It was found that the most common difficulties faced by young employees of the airline are the difficulties of adapting to the specifics of the content of specific professional tasks associated with their lack of training.

Conclusions. The scientific literature on professional adaptation, factors and conditions of adaptation success is analyzed; work on the factors of professional adaptation success is revealed. An expert survey of airline specialists to identify problems, ways to overcome difficulties of adaptation, conditions and factors of flight dispatchers' professional adaptation in obtaining permission to perform flights. It is established that young professionals within the professional adaptation are adapted to the peculiarities of professional activity (information load, time limit and shortage, etc.), to the specifics of the content of specific professional tasks, as well as to the the airline staff. We consider the development and substantiation of the young aviation specialists' professional adaptation model components as further directions of the research.

References

1. Pro Zatverdzhennia Kontseptsii derzhavnoi Systemy Profesiinoi Oriientatsii Naseleunia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №842 vid 17 veresnia 2008 r. [*On approval of the Concept of the State System of Professional Orientation of the Population: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine №842 of September 17, 2008*]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF> (application date: 07.09.2021).
2. Psihologiya Truda: Uchebnik i Praktikum dlya Akademicheskogo Bakalavriata (2015). [*Psychology of Labor: a Textbook and a Workshop for the Academic Bachelor's Degree*]. S. Yu. Manukhyna y dr. M.: Yzdatelstvo Yurait. [in Russian].
3. Krushelnyska, O.V., Melnychuk, D.P. (2005). Upravlinnia Personalom: navch. posibnyk 2-he vyd., pererobl. i dopov. [*Personnel Management*]. K.: Kondor. [in Ukrainian].
4. Myroshnychenko, Yu.V., Lobenko, A.V. (2015). Adaptatsiia Personalu: Dosvid Zarubizhnykh ta Vitchyznianskykh Pidpriemstv [*Personnel Adaptation: Experience of Foreign and Domestic Enterprises*]. Problemy i Perspektyvy Rozvytku Pidpriemnytstva. P. 27. [in Ukrainian].
5. Panov, M.S. (2019). Profesiina Adaptatsiia ta Readaptatsiia vKkonteksti Profesiinoi Realizatsii Osobystosti v Umovakh Suchasnoho Sotsiumu [*Professional Adaptation and Readaptation in the Context of Professional Realization of the Personality in the Conditions of a Modern Society*]. Psykholohichniy chasopys. pp. 177-190 [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України №842 від 17 вересня 2008 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF> (дата звернення: 07.09.2021).
2. Психология труда: учебник и практикум для академического бакалавриата / С. Ю. Манухина и др. М.: Издательство Юрайт, 2015. 485 с.
3. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Кондор, 2005. 308 с.
4. Мирошниченко Ю. В., Лобенко А. В. Адаптація персоналу: досвід зарубіжних та вітчизняних підприємств. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 1 (2). С. 27.

5. Панов М. С. Професійна адаптація та реадаптація в контексті професійної реалізації особистості в умовах сучасного соціуму. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5, № 11. С. 177–190.

СУРКОВ Костянтин Юрійович, кандидат технічних наук, старший викладач кафедри обслуговування повітряного руху, Льотна академія Національного авіаційного університету;

СУРКОВА Катерина Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційних технологій, Льотна академія Національного авіаційного університету;

ЛОМАКІНА Марина Євгеніївна, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри іноземних мов, доцент НАУ, Льотна академія Національного авіаційного університету.

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ДИСПЕТЧЕРІВ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛЬОТІВ

У роботі розглядаються проблеми професійної адаптації та наведені аспекти професійної адаптації диспетчерів із забезпечення польотів. На основі експертної інформації виокремлені групи труднощів, з якими зустрічаються диспетчери із забезпечення польотів в процесі професійної адаптації. Виділено основні умови та фактори, від яких залежить успішність професійної адаптації диспетчерів із забезпечення польотів.

Ключові слова: професійна адаптація, диспетчер із забезпечення польотів, фактори та умови успішної професійної адаптації.

*Одержано редакцією: 13.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 27.08.2021 р.*

УДК 378.147.31-059.1:004.773.5

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-70-76

ЦЮПРИК Андрій Ярославович,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, ORCID 0000-0002-2921-7778

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті презентовано такі аспекти організації інтерактивного навчання як поєднання технологій та творчий підхід до їхнього використання в процесі самостійної діяльності студентів. Проаналізовано можливості інформатизації та визначено основні напрями її використання в навчальній сфері (нові можливості розвитку мислення студентів; відбирання особливих методів здобуття знань завдяки самостійній роботі із допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій як чинника зближення освітньої галузі зі справжнім світом; поєднання узвичаєних та новітніх методів, що творить єдиний освітній інформаційний простір тощо). Інтерактивне навчання дало змогу скористатися групою й індивідуальною формами, завдяки груповій формі навчання було забезпечено можливості співпрацювати, налагоджувати міжособистісні відносини, разом пізнавати навколишній світ. Таку форму реалізували в компактних групах студентів, яких об'єднує спільна навчальна мета, і полягає вона в прямому керівництві викладача через завдання, запропоновані ним групі. Розроблено методичку, основними завданнями якої є розкриття значущості інформаційних технологій у загальній та фаховій освіті, з'ясування психолого-педагогічних аспектів засвоєння дисциплін, розкриття практичної значущості методів і засобів новітніх інформаційних технологій, перспектив їхнього застосування. Показано шляхи прищеплення студентам творчого підходу до виконання лабораторно-практичних робіт, формування знань та вмінь, необхідних для самостійного дослідження навчального процесу, аналізу різних методичних проблем та психолого-педагогічних ситуацій; збільшення ефективності застосування нових інформаційних технологій у навчанні, активізації їхньої пізнавальної діяльності, креативності, пошуку нових знань із самостійним дослідницьким характером. Визначено критерії самостійної роботи студентів (за способом управління та контролю викладачем за якістю знань; за ступенем обов'язковості: обов'язкова, встановлена освітніми планами й робочими програмами, рекомендована та зніційована: за ступенем демонстрування творчості: репродуктивна, реконструктивна, евристична та дослідницька. Розроблено методичку формування вмінь самостійної діяльності студентів засобами інформаційних технологій. Конкретизовано формування вмінь самостійної діяльності студентів у студентів в оболонці «Moodle».

Ключові слова: інтерактивне навчання, самостійна діяльність, студенти заклади вищої освіти, інформатизація, методика, критерії, творчий підхід

Постановка проблеми. Самостійна діяльність студента – основний засіб опанування навчальних тем упродовж часу, вільного від обов'язкових навчальних занять. Розширені функції та велике значення самостійної діяльності студентів зумовлює не лише збільшення її обсягу, а й позначається на взаємовідносинах поміж педагогом і студентом як рівноправними суб'єктами навчальної діяльності; студент привчається самотужки вирішувати проблеми щодо організації, планування, контролю за власною навчальною діяльністю, розвиваючи самостійність як індивідуальну рису вдачі.

Для пізнавальної діяльності студентів під час виконання самостійної роботи

характерний високий ступінь самостійності, що сприяє залученню їх до креативності. Самостійною діяльністю передбачено поступове вивчення нових тем, повторення й закріплення, перспективи практичного його застосування.

Сьогодні для організації навчального процесу необхідно поєднувати різні технології, творчий підхід до їхнього використання, створювати нові технології навчання. Завдяки спроможності викладача застосовувати розмаїття навчальних технологій, він може креативно організовувати навчально-пізнавальну діяльність студентів, обираючи в конкретних умовах технологію навчання, найвідповіднішу для забезпечення засвоєння знань, формування вмій і навичок за мінімальних витрат старань і часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теоретичному й методологічному рівнях проблему самостійної діяльності розглядали у різних контекстах: концептуальні підходи до визначення змісту та технологій самостійної навчальної діяльності студентів (А. Бугра, О. Коновал, Т. Туркот), методологія реалізації науково-дослідницької діяльності (О. Бульвінська та ін.), індивідуалізація самостійної навчальної діяльності (М. Малоіван), теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності (М. Солдатенко) та ін. Водночас, аналіз феномена інтерактивного навчання в контексті самостійної навчальної діяльності студентів закладів вищої освіти не був предметом уваги дослідників, що і зумовило вибір тематики пропонованої статті.

Цілеспрямованими діями студента під керівництвом педагога на базі застосування засобів супроводу процесу навчання передбачено самостійність, тобто змогу самостійно працювати, формуючи якості рефлексивного управління [8].

Інтерактивне навчання є інноваційним педагогічним явищем, і С. Кашлев теоретично обґрунтовує цю технологію [2], а В. Мельник аргументує основні ознаки технології організації інтеракції в навчальному процесі [5].

Основні терміни інтерактивних технологій – «інтерактив» та «інтеракція». Суть інноваційної технології в тім, що навчання супроводжує постійний активний взаємозв'язок усіх учасників процесу. Інтеракція – це «розвитковий процес навчання у вигляді діалогу, тобто активний взаємозв'язок та комунікація його учасників» [5].

Мета статті – проаналізувати можливості інтерактивного навчання в контексті самостійної діяльності студентів закладів вищої освіти

Виклад основного матеріалу дослідження. Самостійна діяльність – одна з найважливіших складових навчального процесу, якою передбачена інтеграція низки видів індивідуальної й групової навчальної діяльності, і на аудиторних, і на позааудиторних заняттях, і без участі викладача, і за прямого його керівництва. У контексті новітньої навчальної системи самостійна діяльність переважає порівняно з іншими видами навчальної діяльності студентів після практичних навичок (це може бути 15-55% навчального програмового матеріалу) та дає змогу вважати здобуті знання об'єктом особистої діяльності студента.

На результативність самостійної діяльності впливають організація, зміст, взаємозв'язок та специфіка завдань. З одного боку, вона – педагогічний засіб організації та керування самостійною діяльністю студента під час навчання, а з іншого – відповідна форма навчально-наукової діяльності. У нинішніх умовах, за суспільної інформатизації й оновлюваної педагогічної системи, проблема самостійності отримує якісно новий ступінь. Згідно з аналізом розвідок щодо проблеми застосування інформатизації у навчанні студентів, можливе визначення основних напрямів їхнього широкого використання в навчальній сфері: ширші перспективи вдосконалення якості освіти, нові можливості розвитку мислення студентів, відбирання осібних методів здобуття знань завдяки самостійній роботі із допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій як чинника зближення освітньої галузі зі справжнім світом, поєднуючи узвичасні та новітні навчальні методи, що допомагає творити єдиний освітній інформаційний простір.

Інтерактивне навчання дало змогу скористатися груповою й індивідуальною формами. Завдяки груповій формі навчання було забезпечено можливості співпрацювати,

налагоджувати міжособистісні відносини, разом пізнавати навколишній світ. Таку форму реалізували в компактних групах студентів, яких об'єднує спільна навчальна мета, і полягає вона в прямому керівництві викладача через завдання, запропоновані ним групі. Тут взаємини педагога зі студентами бути співпрацею.

Під час інтерактивного навчання студенти здійснювали чималий обсяг роботи, більший, ніж за послуговування традиційними технологіями чи за самостійної діяльності. Відтак зростала результативність опанування ними знань і формування вмінь, удосконалювалися вміння співпрацювати, розвивалися мотивація до навчання й пізнавальні навички, як-от: планування, рефлексія, самоконтроль, взаємоконтроль [6].

Було з'ясовано, що форми діяльності за інтерактивного навчання залежні від конкретного навчального предмета й навичок, які належить виробити майбутнім професіоналам.

Вибрані для аналізу технології мають спільні ознаки, що утворюють основу формування фахової ідентичності:

1. Розміщення на сайтах ЗВО інформації з кожного предмету навчального плану та методичної інформації.

2. Створення одного інформаційного середовища з уніфікованою термінологією, понятійним апаратом для комунікації стосовно якості навчання.

3. Розробка модульних програм, у яких міні-модулі підлягають легким заміні, поновленню, трансформації, адаптуванню.

Формування вмінь самостійної діяльності студентів засобами інформаційних технологій передбачає використання методики самостійного вивчення дисциплін. Методикою формування вмінь самостійної діяльності студентів в оболонці «Moodle» передбачено:

- засвоїти відповідні знання та вміння;
- застосувати відповідні форми та види навчальної діяльності;
- використати знання на лабораторно-практичних заняттях;
- сформуванню відповідні вміння самостійної діяльності студентів у процесі здійснення лабораторно-практичних робіт;
- застосувати знання та вміння у процесі виконання індивідуального навчально-дослідного завдання;
- позааудиторну працю на зазначених етапах.

Ціль методики – забезпечити якісне навчання, розвинути навички самостійної діяльності студентів, сформуванню інформаційну культуру, оптимізувати умови креативного розвитку студентів.

Завдання методики:

– розкриття значущості інформаційних технологій у загальній та фаховій освіті, впливу засобів новітніх інформаційних технологій на науково-технічний та соціально-економічний прогрес країни, з'ясування психолого-педагогічних аспектів засвоєння дисципліни, взаємозв'язків з навчальними дисциплінами, науково-технічними здобутками у різних науках, розкриття практичної значущості методів і засобів новітніх інформаційних технологій, перспектив їхнього застосування під час вирішення низки гуманітарних, технічних та наукових проблем;

– забезпечення самостійного вивчення студентами освітніх програм, підручників, навчальних та методичних посібників, засобів застосування у навчанні персональних комп'ютерів та конкретного програмного забезпечення загального і спеціального застосування, усвідомлення методики застосування методів та засобів новітніх інформаційних технологій для навчального процесу;

– прищеплення студентам творчого підходу до виконання лабораторно-практичних робіт, формування знань та вмінь, необхідних для самостійного дослідження навчального

процесу, аналізу різних методичних проблем та психолого-педагогічних ситуацій; розвиток спроможності та відчуття потреби в самостійній діяльності студентів, науковому пошуку методів покращання навчального процесу; збільшення ефективності застосування нових інформаційних технологій у навчанні, формування складових інформаційної культури студентів, активізації їхньої пізнавальної діяльності, креативності, пошуку нових знань із самостійним дослідницьким характером;

– формування у студентів відповідного комплексу вмінь за умов активного застосування інформаційних технологій у процесі самостійної діяльності студентів за навчання у ЗВО.

Знання:

– цінність інформаційних технологій у загальній та фаховій освіті людини, вплив засобів новітніх інформаційних технологій на науково-технічний та соціально-економічний суспільний розвиток;

– психолого-педагогічний бік засвоєння дисципліни;

– практичне значення методів і засобів новітніх інформаційних технологій, перспективи їхнього застосування у вирішенні різних проблем гуманітарного, технічного й наукового характеру;

– засоби застосування під час навчання персональних комп'ютерів та необхідного програмного забезпечення загального й спеціального призначення;

– застосування методів і засобів новітніх інформаційних технологій у навчанні.

Уміння:

– самостійно аналізувати навчальний процес;

– досліджувати розмаїття методичних проблем та психолого-педагогічних ситуацій;

– здійснювати креативний науковий пошук засобів удосконалення навчального процесу завдяки інформаційним технологіям;

– поліпшувати ефективність застосування інформаційних технологій у навчанні;

– вільно послуговуватися загальними й спеціальними програмними засобами.

Наявні різні критерії самостійної діяльності студентів:

1. За способом управління та контролю викладачем за якістю знань (враховуючи місце й час проведення): а) аудиторна – позааудиторна (три–чотири години на день, а також вихідними); б) колективна діяльність, контрольована викладачем (індивідуальна робота з викладачем).

2. За ступенем обов'язковості: а) обов'язкова, встановлена освітніми планами й робочими програмами (виконання домашнього, підготовка до лекцій, практичних та різні завдання, виконувані у процесі ознайомлювальної, навчальної, виробничої, переддипломної практики; підготовка і захист дипломних та курсових робіт тощо); б) рекомендована (участь у діяльності наукових гуртків, у конференціях, написання наукових тез, статей, доповідей, рецензування робіт тощо); в) зініційована (участь у різних конкурсах, олімпіадах, вікторинах, підготовка технічних навчальних засобів тощо).

3. За ступенем демонстрування творчості: а) репродуктивна (за конкретним взірцем (розв'язування звичайних задач, заповнення таблиць, моделі схем, виконання тренувальних завдань, для яких потрібно осмислювати, запам'ятовувати і просто відтворювати колись здобуті знання); б) реконструктивна, якою передбачено прослуховування й доповнення лекцій педагога, складання планів, конспектів, тез тощо; в) евристична (вирішення непростих завдань, одержання нової інформації, її моделювання (опорні конспекти, схеми-конспекти, анотації, технологічні карти, виконання креативних завдань); г) дослідницька, що ґрунтується на проведенні наукових досліджень (експериментування, проєктування приладів, макетів, теоретичні розвідки тощо).

Загальна проблема вищої освіти полягає у зменшенні кількості годин на опанування

матеріалу програми, тож зазвичай мають місце завдання на випередження. Вони полягають у повному чи частковому попередньому самостійному вивченні студентами навчальних тем, які висвітлюватиме викладач на планових лекціях. Заздалегідь опрацьований студентами матеріал можна застосовувати на лекціях, семінарах у вигляді рефератів, наукових доповідей, обговорювати дискусійно. У самонавчанні загалом джерело інформації й порадник – книга, що й бачимо з латинського прислів'я: «Книги – друзі, книги – вчителі». Студентові потрібне синтетичне читання, тобто конкретне й оптимальне, часткове й суцільне читання книги.

Останніми роками актуальне «швидкісне читання», – метод, який до душі особистостям розумової діяльності. Для опанування навчального матеріалу студенти можуть скористатися низкою методів самостійної роботи з книгою: скласти план прочитаного, скласти тези, конспектувати, скласти анотацію, цитувати, рецензувати, реферувати, тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування вмінь самостійної діяльності студентів засобами інформаційних технологій передбачає використання методики самостійного вивчення дисциплін, застосування створеної методики в навчальному процесі ЗВО.

Методикою формування вмінь самостійної діяльності студентів у студентів в оболонці «Moodle» передбачено засвоїти відповідні знання та вміння, застосувати відповідні форми та види навчальної діяльності, використати знання на лабораторно-практичних заняттях, сформувані відповідні вміння самостійної діяльності студентів у процесі здійснення лабораторно-практичних робіт, застосувати знання та вміння у процесі виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань.

До подальших напрямів дослідження інтерактивного навчання відносимо обґрунтування інших джерел інформації, як-от ІКТ (інформаційно-комунікативні технології).

Список використаних джерел

1. Бугра А. В., Коновал О. А., Туркот Т. І. Концептуальні підходи до визначення змісту та технологій самостійної навчальної діяльності студентів. *Наукові записки*. Вип. 7. Ч. 3. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. С. 19-25. (Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти»).
2. Кашлев С. С. Интерактивные методы обучения: учебно-метод. пособ. 2-е изд. Москва: ТетраСистемс, 2013. 222 с.
3. Концепція та методологія реалізації науково-дослідницької діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу університетів: монографія / О. І. Бульвінська та ін.; за ред. О. Г. Ярошенко. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. 178 с.
4. Малоіван М. В. Модель індивідуалізації самостійної навчальної діяльності у вищій школі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*: наук. журн. 2016. № 1(11). С. 261–265. (Серія «Педагогіка і Психологія»).
5. Мельник В. В. Інтеракція в освітньому процесі: технологія організації. *Управління школою*. 2006. № 23(133). С. 15–35.
6. Мельничук І. М. Тренінг професійної ідентичності: навчально-методичний комплекс для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст, магістр спеціальності 7.040202, 8.040202 – «Соціальна робота». Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 88 с.
7. Солдатенко М. М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя: автореф. дис.... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2007. 40 с.
8. Столяренко О. В., Столяренко О. В. Моделирование педагогической деятельности у подготовке фахівця: навч.-метод. посіб. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 196 с.
9. Цюприк А. Я. Професійне спрямування самостійної роботи магістрів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. *Життєдіяльність та життєтворчість особистості в особливих умовах* : кол. монограф. / за наук. ред. проф. М. М. Козяра. Львів: Вид-во ЛДУБЖД, 2017. 520 с. С. 467–487.

References

1. Buhra, A.V., Konoval, O.A., Turkot, T.I. (2015). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia zmistu ta tekhnolohii samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv [*Conceptual approaches to determining the content and technologies of independent learning activities of students*]. Naukovi zapysky. Vyp. 7. Ch. 3. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. S. 19-25. (Seriia "Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity"). [in Ukrainian].
2. Kashlev, S.S. (2013). Ynteraktyvnye metody obucheniya [Interactive teaching methods]: uchebno-metod. posob. 2-e yzd. Moskva: TetraSystems. [in Russian].
3. Bulvinska, O.I. & oth. Yaroshenko, O.H. (Ed.). (2016). Kontseptsiiia ta metodolohiia realizatsii naukovo-doslidnytskoi diialnosti subiektiv navchalno-vykhovnoho protsesu universytetiv: monohrafiia [*The concept and methodology of implementation of research activities of the subjects of the educational process of universities: a monograph*] / Kyiv: Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, 2016. 178 s. [in Ukrainian].
4. Maloivan, M.V. (2016). Model' individualizatsiyi samostiynoyi navchal'noyi diyal'nosti u vyshchyy shkoli [*Model of individualization of independent educational activity in higher school*]. Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelya: nauk. zhurn. № 1(11). S. 261-265. (Seriya "Pedahohika i Psykholohiya"). [in Ukrainian].
5. Mel'nyk, V.V. (2006). Interaktsiya v osvith'omu protsesi: tekhnolohiya orhanizatsiyi [*Interaction in the educational process: technology of organization*]. Upravlinnya shkoloyu. № 23(133). S. 15-35. [in Ukrainian].
6. Mel'nychuk, I.M. (2010). Treninh profesiynoyi identychnosti: navchal'no-metodychnyy kompleks dlya studentiv osvith'o-kvalifikatsiynoho rivnya spetsialist, mahistr spetsial'nosti 7.040202, 8.040202 – "Sotsial'na robota" [*Training of professional identity: educational and methodical complex for students of educational and qualification level specialist, master of specialty 7.040202, 8.040202 – "Social work"*]. Ternopil': TNEU. [in Ukrainian].
7. Soldatenko, M.M. (2007). Teoretyko-metodolohichni osnovy rozvytku samostiynoyi piznaval'noyi diyal'nosti maybutn'oho vchytelya [*Theoretical and methodological foundations of the development of independent cognitive activity of the future teacher*]. Extended abstract of Doctor's thesis. In-t pedahohiky i psykholohiyi prof. osvity APN Ukrayiny. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Stolyarenko, O.V., Stolyarenko O.V. (2015). Modelyuvannya pedahohichnoyi diyal'nosti u pidhotovtsi fakhivtsya [*Modeling of pedagogical activity in specialist training*]: navch.-metod. Posib. Vinnytsya: TOV "Nilan-LTD". [in Ukrainian].
9. Tsyupryk, A.YA. (2017). Profesiynne spryamuvannya samostiynoyi roboty mahistriv u protsesi vyvchennya sotsial'no-humanitarnykh dystsyplin [*Professional orientation of independent work of masters in the process of studying social and humanitarian disciplines*]. Zhyttyediyal'nist' ta zhyttyetvorchist' osobystosti v osoblyvykh umovakh: kol. Monohraf. (pp. 467-487). L'viv: Vydvo LDUBZHD. [in Ukrainian].

TSIUPRYK Andrii, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Applied Psychology and Pedagogy, Lviv State University of Life Safety.

INTERACTIVE LEARNING IN THE CONTEXT OF STUDENTS INDEPENDENT ACTIVITIES AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The article presents such aspects of the organization of interactive learning as technologies combination and creative approach while using them in the process of students self-education. The possibilities of informatization are analyzed and the main directions of its use in the educational sphere are determined new opportunities for the development of students' thinking; the selection of individual methods of obtaining knowledge through independent work with the help of information and computer technologies as a factor of convergence of educational institutions.

Interactive studying made it possible to take advantage of group and individual forms, thanks to the group form of training, opportunities were provided to cooperate, establish interpersonal relationships, and learn about the world around us together. This form was implemented in compact groups of students who are united by a common educational goal, and it consists in direct guidance of the teacher through the tasks offered to the group by him. A methodology has been developed, the main tasks of which are to reveal the significance of information technologies in general and professional education, to clarify the psychological and pedagogical aspects of mastering disciplines, to reveal the practical significance of methods and means of the latest information technologies, the prospects for their application. The ways of developing a creative approach to perform laboratory and practical works, the formation of knowledge and skills necessary for independent study of the educational process, analysis of various methodological problems and psychological and pedagogical situations are shown; increasing the effectiveness of using new information technologies in learning, activating their cognitive activity, creativity, finding new knowledge with an independent research character. The criteria of students independent work (according to the manner of management and control of the teacher in quality of knowledge; by the degree of mandatory as mandatory, established by educational plans and working programs; recommended and vaulted: according to the degree of demonstration of creativity: reproductive, reconstructive, heuristic and research.

The formation of students independent activity with information technologies has been developed. The method of skills forming of students independent activity in the "Moodle" is specified.

Key words: *interactive learning, independent activity, students of higher education institutions, informatization, methodology, criteria, creative approach.*

*Одержано редакцією: 16.07.2021 р.
Прийнято до публікації: 02.08.2021 р.*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

УДК 37.013.8

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-77-83

AVETISYAN Meri,

Ph.D in Pedagogy, Associate professor, Chair of
Pedagogy, Center for Pedagogy and Development of
Education, Yerevan State University, Republic of Armenia
ORCID 0000-0001-9339-1060

COMPARATIVE ANALYSIS OF SYSTEMS OF HIGHER EDUCATION MANAGEMENT IN GREECE AND ITALY

The article touches upon in details and presents the governing bodies of the higher education systems in Greece and Italy, emphasizes the similarities and differences in the education process in the universities of the above-mentioned countries. It mentions their management peculiarities, as well as reveals the importance and role of higher education in the progressive development of each of these countries. At the same time, this article covers favorable conditions for the productive conduct of the education process in universities and the correct approach to solving various issues regarding higher education in Greece and Italy.

Key words: *University; higher education system; management; assessment system; admission; academic freedom; structure of higher education, educational degrees.*

Problem statement: The study of the management of higher education systems in Greece and Italy, as well as their comparative analysis with the identification of positive and negative aspects, provide an optimal approach to solving diverse problems in the field of higher education in the studied countries.

Analysis of recent research and publications: In the study of issues related to the systems of higher education in different countries, with their comparative analysis were engaged such pedagogues-scientists as Harutyunyan N., Vardumyan S., Salimova K., Dodde N., Borisenkova A., Bruchhäuser Kh., Tsivunina I. et al.

Aim of the article: The aim of this study is to carry out a comparative analysis of the higher education systems in Greece and Italy, identifying their similarities and differences, as well as management peculiarities.

Presentation of the main research material: Greece is a country distinguished by its prestigious and affordable form of higher education for Greeks and applicants from various countries. Higher education system in Greece is characterized by its free tuition with professional faculty, multidisciplinary specialization and further prospects for the successful advancement of students in the chosen direction.

The Ministry of Education and Religious Affairs has overtaken the management of the Greek education system at the governmental level since 2019, which oversees education at Greek universities [4].

The main administrative body of the Greek university is the Senate, responsible for internal management, which includes the rector and vice rectors, deans of faculties, chairmen of various schools of the university, representatives of adjunct professors and senior faculty, special laboratory teaching staff and administration, as well as student representatives and PhD students from each faculty.

The administrative body of management comprises also the Rector's Council consisting of the rector with vice-rectors, representatives of students and administrative bodies (see Table 1).

According to the Greek Constitution, the opportunity for citizens to receive qualified higher education plays an important role in improving the livelihoods and well-being of the population. Therefore, the state takes full responsibility for financing education, as a result of which education offered by the state is free [2, p. 158-159].

In Greece, there are certain benefits for foreign students too: free education or education with a small amount of fee with the receipt of a diploma of a European standard [12]. They also benefit from free study materials, health insurance, three meals a day with preferential tariff, and more.

Higher education institutions in Greece include university-type educational institutions (about 18), technical universities (about 14) and non-state universities, mainly funded by branches of various foreign universities. All these educational institutions differ in their levels of student training, as well as in terms and amounts of tuition fees. The most prestigious and multidisciplinary in terms of specialties are state universities. Technological universities are characterized by a narrower specialization, whereas non-state universities by high tuition fees. The Ministry of Education and Religious Affairs oversee all the mentioned universities [10].

In Greece, like in Italy, they are no entrance exams: Admission is based on the average score of the school certificate. In this case, documents are submitted to the Ministry of Education and Religious Affairs [8].

For admission to Greek universities, a certificate of complete secondary education (a certificate of graduation from a lyceum) and a certificate of a language center on knowledge of the Greek language are required. Applicants who do not speak Greek can attend special paid courses, while securing their places (see Table 2).

The structure of higher education in Greece is tertiary, consisting of a basic course in a specialty – a Bachelor's degree, a second cycle of specialization – a Master's degree and a higher research course - doctoral studies (see Table 4). Studying at any cycle of higher education, students have the opportunity to receive a scholarship, as well as to work part-time. Doctoral graduates with high academic performance can teach in universities in Greece. However, in addition to a doctoral degree (PhD), they must have a number of published scientific articles in journals, their own research projects and in-depth knowledge of the discipline studied.

Greek universities are actively cooperating with the best specialists from the teaching staff of a number of foreign countries.

In Greek universities, in contrast to Italy, there is a 10-point assessment system, with a passing score equal to 5 (see Table 3) [9].

Educational reforms in universities in Greece, like in Italy, led to the use of a credit accumulation system. However, unlike Italy, the transfer of credits from one university to another is very difficult, and in the case of international transfers it is strictly limited [3, p.90].

The main language of instruction in universities in Greece is Greek. However, in some relevant specializations, teaching is in English. University faculty carries out scientific research work. Independent non-university research centers cooperating with universities can participate in these works.

Summarizing the above-mentioned, we can conclude that graduates of Greek universities are able to get appropriate qualified jobs both in Greece and in other foreign countries by using their professional knowledge and skills in research and pedagogy.

The modern system of higher education in Italy is inextricably linked to various factors related to changes in its political and socio-economic life, as well as to the attraction to the common European educational space. In the field of higher education, Italy is leading the way by combining the preservation of the characteristics of national education with the principles of internationalization. By creating and using significant experience in international educational projects, it provides connections and interactions with other foreign universities and contributes to the active student and staff mobility [5].

The central governing body of higher education in Italy is the Italian Ministry of Education, University and Research, which is responsible for the management and control of the relevant departments of the regions, and ensures active interaction and strengthening of productive cooperation with universities in various foreign countries.

The governing bodies also include the regional education governing bodies responsible for the control and distribution of funding, compliance with state standards, as well as university governing bodies. Certain advisory bodies in Italy are responsible for innovative and progressive changes in university education (see. Table 1). Italian universities are autonomous, administrative institutions by independently distributing finances, developing special educational programs and conducting research work [5].

Table 1

**Comparative Analysis
of Management and Financing of Higher Education Systems In Greece and Italy**

Greece	Italy
External governing bodies (governmental administration)	
Central management: Ministry of Education and Religious Affairs. Regional management: regional education authorities. Local management: university.	Central management: Ministry of Education, University and Research. Regional management: regional education authorities. Local management: university National Council of Universities National Student Council Board of university rectors
Internal governing bodies (intra-university management)	
University Senate Rector General Assembly Rector's Council Deans of faculties Heads of departments Student council	Rector Academic Senate Board of directors Deans of faculties Heads of departments Student council
Financing	
The state budget Extra-budgetary funds (non-state funds, private payments, etc.)	The state budget, Extra-budgetary funds (foundations, private payments, educational programs, grants, etc.)

The Italian higher education system, unlike Greece, consists of the university sector, non-university and higher professional education sectors. The university sector includes about 60 state and 17 non-state universities with state-license, 2 universities for foreigners and 3 postgraduate universities. The non-university sector includes the academy, conservatory, and high-level art schools. The sector of higher professional education includes a short-term program for acquiring knowledge in specialties in demand in the labor market [6].

A characteristic feature of Italy, as well as Greece, is admission to universities without entrance examinations with a certificate of maturity from a lyceum graduate. However, with a relatively easy admission, the learning process in universities requires a lot of work and effort to obtain a positive result (See Table 2).

Education in state universities in Italy, both for its citizens and for foreigners, is free (state-funded), but depending on the family's social condition, students are charged small annual fees.

There are two or three sessions during the year. The "academic freedom" acting here gives the student the right to choose the professor and the subject, the individual plan of his/her training, as well as the timing of the exam [7]. Students who enrolled in free education, having large academic arrears, are usually transferred to a paid form for further education.

Education in Italian universities is both in Italian and in English. The academic year starts from October-November to May-June, divided into two or three semesters. Training sessions in Italy, as well as in Greece, are conducted in the form of lectures, seminars, practical and laboratory works. Unlike Greece, Italian universities use a 30-point assessment system (See Table 3).

Table 2

Comparative analysis of admission to universities in Greece and Italy

Greece	Italy
Secondary education maturity certificate. Compulsory knowledge of the Greek language, both for Greeks and for foreigners.	Certificate of maturity. Foreign applicants pass entrance exams in the form of interviews.

Table 3

Comparative analysis of the assessment system of higher education in Greece and Italy

Greece	Italy
<u>10-point assessment system:</u> <u>8.5-10 – excellent</u> <u>7-8.4 – good</u> <u>5.0-6.9 – satisfactory</u> <u>4.9 – unsatisfactory.</u>	<u>30-point assessment system:</u> <u>30 – excellent</u> <u>29-27 – good</u> <u>26-25 – satisfactory</u> <u>24-18 – medium</u> <u>17 and below – unsatisfactory or bad.</u>

The next difference in the higher education system of Italy from Greece is the absence of examination tickets during learning process. This requires intensive self-preparation and hard, focused work from the student to get a positive result. The educational process for students ends with a successful defense of the thesis at the end of each academic year [11].

With the transition to a highly developed credit system in 1999, Italy received the opportunity to increase the transparency of the national education system, to show general cooperation in the development of curricula, and to actively develop student and staff mobility [3, p. 91].

One of the characteristic features of the Italian higher education system is the presence of volunteers in universities, who can transfer to the category of students and back under appropriate conditions. [1, p. 134].

In universities in Italy, as in Greece, education is tertiary that meets European standards, providing a trend of a high level of academic education, research activities and professionalism in various fields (see. Table 4).

Based on the above-mentioned data, the comparative analysis of the management of higher education systems in Greece and Italy is presented below in tables 1, 2, 3, 4.

Conclusions and prospects for further research. Thus, the acquisition of significant experience in the creation and implementation of international educational projects, which makes it possible to develop the prospects for the competitiveness of Greek, Italian and other European universities, leads to an increase in the efficiency and quality of the higher education system around the world.

A comparative analysis of the management of higher education systems in Greece and Italy allows us to draw a conclusion about their development, positive and negative features, identifying features for use in the further practice of the educational process in different countries.

Table 4

**Comparative analysis of the structure
of higher and postgraduate education systems In Greece and Italy**

Greece	Italy
Universities: state and non-state with an educational license	
Bachelor's degree - 4-5 years (bachelor's degree diploma - Ptychio)	<u>1st cycle</u> : 3 years / Laurea degree
Master's degree - 1-3 years (Master's degree diploma - Metaptychiakón)	<u>2nd cycle</u> : 1st level of a special degree (Specialization degree), two-year master's degree with an academic bias or 1st level master (University Master degree) focused on professional activities.
Doctorate - 3 years (Doctor of Science degree - Didaktoriko)	<u>3rd cycle</u> : Doctor's degree (Research Dottorate degree), analogue of PhD / from 3 years 2nd level of a special degree (Specialization degree), professionally oriented postgraduate study / from 2 to 6 years or 2nd level master (University Master degree) / minimum 1 year.

Список использованных источников

- Капранова В. А., Сравнительная педагогика. Школа и образование за рубежом: учебное пособие. Минск: Новое знание, 2004г. 221 с.
- Салимова К. А., Додде Н. Л. Педагогика народов мира: история и современность: учебное пособие для высших учебных заведений. М.: Педагогическое общество России, 2001. 568 с.
- Վարդույան Ս., Հովհաննիսյան Ա., Վարելյա Գ., Ժամանակակից մանկավարժական մոտեցումներ. Մասնագիտական կրթություն և մասնագիտական զարգացում, ձեռնարկ մանկավարժների և կրթության կազմակերպիչների համար, «Նոյյան տապան», Երևան, 2005. 312 էջ.
- Министерство образования и по делам религии (Греция). URL: https://ru.qwe.wiki/wiki/Ministry_of_Education,_Research_and_Religious_Affairs (дата обращения: 12.09.2020).
- Борисенкова А. В. Система высшего образования стран группы восьми: Италия. URL: http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/06/1268032170/System_higher_education_countries_G8.pdf (дата обращения: 24.03.2020).
- Цивунина И.В., Петрова М.А, Образовательная система Италии: традиции и особенности. Вестник КГТУ, 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatelnaia-sistema-italii-traditsii-i-osobennosti> (дата обращения: 22.03.2020).
- Бакалавриат в Италии. URL: http://www.unipage.net/ru/bachelor_italy (дата обращения: 22.03.2020).
- Высшее образование в Греции: качество и доступность. URL: https://tranio.ru/articles/vysshee-obrazovanie-v-grecii-kachestvo-i-dostupnost_5442/ (дата обращения: 12.01.2021).
- Образование в Греции. URL: https://www.unipage.net/-ru/education_greece (дата обращения: 12.01.2021)
- Особенности системы высшего образования. URL: <http://znanie.info/portal/ie-education/8.html>. (дата обращения: 10.09.2020).
- Система образования в Италии. URL: <http://www.bookyourstudy.by/sistema-obrazovaniya-v-italii> (дата обращения: 21.03.2020)

12. Университеты Греции. URL: https://www.unipage.net/ru/-universities_greece (дата обращения: 10.09.2020).

References

1. Kapranova, V.A. (2004). Comparative pedagogy. School and education abroad, textbook, Minsk: New knowledge. 221 p. [in Russian].
2. Salimova, K.A., Dodde, N.L. (2001). Pedagogy of the peoples of the world: history and modernity, textbook for higher educational institutions. M.: Pedagogical Society of Russia. 568 p. [in Russian].
3. Vardumya, S., Hovhannisyann, A., Varella, G. (2005). Modern pedagogical approaches. Specialized education and Development, Handbook for Teachers and Education Specialists, Noyan Tapan. Yerevan. 312 p. [in Armenia].
4. Ministry of Education and Religious Affairs (Greece). Retrieved from: https://ru.qwe.wiki/wiki/Ministry_of_Education,_Research_and_Religious_Affairs. (Last accessed: 12.09.2020). [in Russian].
5. Borisenkova, A.V. Higher Education System of G-8 Countries, Italy, State University, High School of Economics, Retrieved from: http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/06/1268032170/System_higher_education_countries_G8.pdf. (Last accessed: 24.03.2020). [in Russian].
6. Tsivunina, I.V. Petrova, M.A. (2014). Educational system of Italy: traditions and features. KSTU Bulletin. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovatel'naya-sistema-italii-traditsii-i-osobennosti>. (Last accessed: 22.03.2020). [in Russian].
7. Bachelor in Italy. Retrieved from: http://www.unipage.net/ru/bachelor_italy. (Last accessed: 22.03.2020). [in Russian].
8. Higher education in Greece: quality and availability. Retrieved from: https://tranio.ru/articles/vysshee-obrazovanie-v-grecii-kachestvo-i-dostupnost_5442/. (Last accessed: 12.01.2021). [in Russian].
9. Education in Greece. Retrieved from: https://www.unipage.net/ru/education_greece. (Last accessed: 12.01.2021). [in Russian].
10. Features of the higher education system. Retrieved from: <http://znanie.info/portal/ie-education/8.html>. (Last accessed: 10.09.2020). [in Russian].
11. Education system in Italy. Retrieved from: <http://www.bookyourstudy.by/sistema-obrazovaniya-v-italii>. (Last accessed: 21.03.2020). [in Russian].
12. Universities of Greece. Retrieved from: https://www.unipage.net/ru/universities_greece. (Last accessed: 10.09.2020). [in Russian].

АВЕТИСЯН Мери Бабкеновна, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры педагогики Центра педагогики и развития образования, Ереванский государственный университет.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ В ГРЕЦИИ И ИТАЛИИ

Аннотация. Эта статья раскрывает важные вопросы и проблемы, связанные с управлением системами высшего образования в Греции и Италии, подчеркивает их сходства и различия, а также особенности управления. Результаты этого исследования показали, что есть как сходства, так и различия в управлении системами высшего образования в Греции и Италии.

Центральным руководящим органом греческой системы высшего образования на правительственном уровне является Министерство образования и по делам религии. Главным административным органом греческого университета является Сенат, в который входят ректор и проректоры, деканы факультетов, председатели различных факультетов

университета, представители адъюнкт-профессоров и старших преподавателей, профессорско-преподавательский состав специальной лаборатории и администрации, представители студентов и докторантов от каждого факультета. В административные органы управления также входит ректорский совет, в который входят ректор с проректорами, представители студентов и административные органы.

В Италии центральным руководящим органом высшего образования является Министерство образования, университетов и исследований. Управление также осуществляется региональными органами управления образованием, которые несут ответственность за контроль и распределение финансирования, соблюдение государственных стандартов, а также органами управления университетом. Консультативные органы в Италии несут ответственность за инновационные и прогрессивные изменения в университетском образовании. Итальянские университеты являются автономными административными учреждениями, которые самостоятельно распределяют финансы, разрабатывают специальные образовательные программы и проводят исследовательскую работу.

Высшие учебные заведения Греции включают учебные заведения университетского типа, технические университеты и негосударственные университеты. Университеты в Италии – это учебные заведения университетского сектора, неуниверситетского сектора и сектора высшего профессионального образования.

В Греции, как и в Италии, нет вступительных экзаменов: зачисление основывается на среднем балле школьного аттестата. Система высшего образования Греции и Италии имеет третичную структуру с разными степенями. Система оценивания в университетах Греции составляет 10 баллов, а в Италии – 30 баллов.

Университеты обеих стран используют систему кредитной оценки. В Греции и Италии обучение в государственных университетах в основном бесплатное. Обучение в итальянских университетах ведется на итальянском и английском языках, а в Греции – на греческом и английском языках.

В этой статье дается четкое понимание оптимальных возможностей для достижения лучших результатов в высшем образовании в Греции и Италии, а также использования новых реформ для дальнейшего развития систем высшего образования этих двух стран.

Ключевые слова: университет; система высшего образования; управление; система оценки; допуск; академическая свобода; структура высшего образования, ученые степени.

Одержано редакцією: 26.07.2021 р.
Прийнято до публікації: 27.08.2021 р.

UDK 316.752.4

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-84-93

SZAST Mateusz,

Dr (PhD), Pedagogical University of Krakow (Poland)

ORCID 0000-0001-5677-6471

VALUES OF SURVEYED ADOLESCENTS DURING THE COVID-19 PANDEMIC. ANALYSIS AND REPORT

The aim of this article is to highlight research among young people living in and around Kraków regarding their axiology. The research was analyzed taking into account publicly available COBS representative survey data, as well as research by another author who carried out a similar project in 2016 in Wrocław. Taking into account the nationwide (representative) research regarding axiology in the plague period, this article notes some discrepancies in terms of values, as the respondents value faith the least, they attach increasingly less importance to external appearance as well as money, at the same time they value tolerance, acceptance, love, friendship and only family the most. Thus, one can observe a significant difference in the understanding or determination of life strategies of the younger generation in relation to the general population of Polish women and men, for whom family and faith are of great significance. Knowledge as a value is more highly valued by respondents than family, friends giving way to health. Honesty and freedom were rated the highest. It can be concluded that for the surveyed people affiliate values are important (love, friendship, tolerance, freedom), with a slightly smaller orientation to values building the sense of stability and success in life (money, appearance), and the least orientation to autotelic values, i.e. faith.

Key words: values, axiology, value system, youth.

Introduction. The problem of values is an interesting issue raised by numerous scientific disciplines (sociology, ethics, economics), however it is used in everyday language as well. Considering the transformations in the functioning of a modern man in economic, educational and social areas, it is vital to present the issue of axiology, especially of the generation of young people, during the COVID-19 pandemic. Are they focused on the pursuit of particular individual interests, or do they conservatively recognise values which have so far been most highly valued among Poles, including family, health, love and material goods? Which values are the most significant for the surveyed? The probable answer to such research questions is not straightforward, since nationwide research provides information on the values of Polish society¹ (general research on samples representative of the entire population), nevertheless it does not take into account merely young people. The hypothesis is that a contemporary young person participating in the study focuses his head on realising his own life strategy without explicitly taking into account traditional values and values ascribed to the whole society of mature people. He or she is guided by affiliation values and less by stability values and least by religious values.

Theoretical outline of the problem of values. As mentioned above, the problematic aspects of values are considered from countless scientific perspectives. I share Professor Janusz Mariański's opinion that values ought to be classified as unclear and disputable notions. It is connected with the category of goodness – these are relative and strongly subjective notions and their study is rather a challenge². Detailed sciences such as economy, law or sociology relate values to what is desirable or worthy of desire (values in relative terms, conditioned by personality, culture or society). In sociological terms, values refer to the central and general framing of the goals and guiding lines of an individual's life orientation. They contain a historically changeable character, are

¹ B. Badora, *Wartości w czasach zarazy, Komunikat z badań*, nr 160/2020, CBOS.

² J. Mariański, *Socjologia moralności*, Wydawnictwo KUL. Lublin 2006, s. 333.

susceptible to transformation and modification, as well as depend on the totality of social relations that prevail in a given society and fully reflect it. They are therefore not homogeneous - goodness may be positive for others and for some not, as a result it is not surprising that in practice they are difficult to grasp. They exist autonomously in relation to judgments, materialize in human life except such values as goodness, beauty, truth and justice are independent of man – says Mariański³.

For the purposes of this text, in accordance with definitions presented by Jan Szczepański, I define a value as "any material or ideal object, idea or institution, real or imagined, towards which individuals or collectives assume an attitude of respect, ascribe to it an important role in their lives, and feel compelled to strive to achieve it"⁴. The satisfaction of needs gives the individual a demand for balance as well as inner peace. In some groups the highest demand may be religious objects, while for others it may be political goals, fame, honor, health or prestige. They constitute an important determinant of human behaviour, thus influencing the relations between individuals, as each individual has a specific hierarchy of values valued to a greater or lesser extent. They may be granted or not admitted by an individual however single thing is certain – they are regulators of human aspirations and behaviour, making it possible to assess the behavior of others. They may as well serve as a basis for assessing the usefulness of members of a given group, setting the principles of social hierarchy and determining the rules of social coexistence⁵.

For the purpose of this article, I treat values from the position of an individual, not from the position of values in collective life. Values are closely related to norms and sanctions, since, in order to realise a harmonious order, every society produces common ideas about reality and patterns of behavior, which are expressed in social customs or mores, as well as through permanent guidelines of behavior that would not violate the well-being of others, even its own, called moral norms, which in turn are justified by values⁶ and linked to sanctions. All values "form a system called value networks – a hierarchy of values is then formed"⁷.

Various information concerning the studies. The data used in this article comes from three research studies conducted in 2020 and 2021. The studies were carried out using a web-based CAWI (*Computer-Assisted Web Interviews*) survey⁸. The first survey was carried out in spring (May) 2020 among 820 people under the title "Contemporary ideals". The second study on a group of 607 people was entitled "Preferences of contemporary singles" and was implemented now, i.e. in April 2021, while the third research project entitled "Trust and distrust in the age of pandemics" was implemented among 808 respondents in October 2020. The questions on axiology and social norms in the aforementioned projects were to become variables used for other analyses in this research. It occurred that in the course of analysis and preparation of reports from individual surveys, interesting tendencies regarding the norms and values preferred by the respondents were noticed. It should be noted that the respondents were mainly young people between 18 and 25 years of age, living mainly in the Małopolska region and Kraków itself, where women predominated in terms of gender (table 1). The population participating in the research was similar, the research was carried out with the use of a purposeful sample, therefore it was not randomly selected⁹, consequently the research does not meet the criteria of representativeness¹⁰ and the results will not be generalised to the entire community. Similar assumptions were made in the article on social norms.

³ Tamże, s. 334.

⁴ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965, s. 58.

⁵ Tamże, s. 59.

⁶ K. Bolesta-Kukuła, *Socjologia ogólna*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2003, s. 196.

⁷ I. Dudzik, S. Nowak, *Rola wartości w życiu współczesnego człowieka. Na podstawie przeprowadzonych badań własnych*, w: I. Dudzik i in. (red.), *Rola wartości etycznych we współczesnym świecie. Wartości etyczne współczesnego człowieka* (cz. I), Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław 2017, s. 12.

⁸ D. Mider, *Jak badać opinię publiczną w Internecie? Ewaluacja wybranych technik badawczych*, „Przegląd Socjologiczny”, 1/2013, Vol. 62, s. 2010.

⁹ Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, przeł. E. Hornowska, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2001, s. 198.

¹⁰ A. Sułek, *Ogród metodologii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 14.

Gender of respondents

	Female	Male
"Ideals of contemporary youth"		
Number of respondents (N)	707	113
Percentage of respondents (%)	86,2%	13,8%
"Trust and distrust"		
Number of respondents (N)	527	280
Percentage of respondents (%)	65,3%	34,7%
"Singles"		
Number of respondents (N)	329	271
Percentage of respondents (%)	58,0%	42,0%

Source: Own calculations.

Values based on the analysis of the answers of the respondents participating in the projects. Taking into account sociological concepts, the "value orientation" of the surveyed group was used as particularly important, determining to some extent other values (goals), which is undoubtedly related to a person's view of the world and his/her place in it¹¹. Several concepts of values were taken into account: family, friends, health, money, knowledge, tolerance, acceptance, honesty, appearance, love and faith. Obviously the notions given on purpose in a synthetic way reflect the idea of the coupling of the object with the subject, as to break down difficult in a definition as broad in scope as for example the notion of being, the act and also taking into account the element of feeling and evaluation, which additionally complicates its description¹².

The discussion of the issue of values should begin with the prepared "ranking of values" of the surveyed people. Such a formulation was used on purpose, since taking into consideration the analysis of the nationwide data, where a representative group of Polish women and men were surveyed, some discrepancies in the area of preferred values can be noticed. This may result from several premises, which include, among others, the fact that the research described in this text is not representative, as it was conducted in purposive groups. Secondly, they concern young people aged between 18 and 25, who may have a different system of values, be guided by different points of reference in life, have a different "moral backbone" than the population of Polish women and men. Thirdly, the research concerned residents of Kraków and its vicinity, which is as well significant in terms of axiology. Place of residence or place of origin is able to be a variable in the study (incidentally, the values I am describing here were appropriate variables used in the circumstances of other research, however the data obtained was so interesting that I decided to describe them in separate articles on norms and values).

"Ranking of values" is worth starting with a discussion of the issue of sincerity. It appears (table 2) that this is the most significant issue for the respondents. It is worth concentrating on the data from the three research projects, especially the column (sum of rather yes and definitely yes) to notice that sincerity and freedom are the most valued values by youth participating in the research.

Health is equally highly valued and "valuable" to the respondents. It is not apparent whether this is due to the fact that the surveys were conducted in the era of the COVID-19 pandemic and social isolation, or whether it is for the reason that health is important to respondents (table 3). In all surveys, more than three quarters of the respondents stated that health was definitely important, and more importantly, missing data accounted for a small proportion of the surveys. Thus health in this study is important for the respondents, similarly to the national survey¹³.

¹¹ J. Mariański, *dz. cyt.*, Wydawnictwo KUL. Lublin 2006, s. 338.

¹² S. Kowalczyk, *Filozoficzne koncepcje wartości*, "Collectanea Theologica", 56/1986, s. 38.

¹³ B. Badora, *dz. cyt.*, nr 160/2020, CBOS, s. 2.

Table 2

Honesty and freedom according to respondents

Sincerity								
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideals"	589 (71,6%)	209 (25,4%)	798 (97%)	8 (1%)	7 (0,9%)	6 (0,7%)	3 (0,4%)	822 (100%)
"Trust"	561 (70%)	196 (24,4%)	757 (94,4%)	9 (1,1%)	13 (1,6%)	16 (2%)	7 (0,9%)	802 (100%)
"Singles"	476 (79%)	111 (18,4%)	587 (97,4%)	4 (0,7%)	5 (0,8%)	5 (0,8%)	2 (0,3%)	603 (100%)
Freedom								
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideals"	589 (71,6%)	209 (25,4%)	798 (97%)	8 (1%)	7 (0,9%)	6 (0,7%)	3 (0,4%)	822 (100%)
"Trust"	561 (70%)	196 (24,4%)	757 (94,4%)	9 (1,1%)	13 (1,6%)	16 (2%)	7 (0,9%)	802 (100%)
"Singles"	476 (79%)	111 (18,4%)	587 (97,4%)	4 (0,7%)	5 (0,8%)	5 (0,8%)	2 (0,3%)	603 (100%)

Source: Own calculations.

Table 3

Importance of health among the respondents

Health								
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideals"	632 (76,9%)	160 (19,5%)	792 (96,5%)	5 (0,6%)	16 (1,9%)	7 (0,9%)	2 (0,2%)	822 (100%)
"Trust"	601 (74,9%)	164 (20,5%)	765 (95,4%)	8 (1%)	17 (2,1%)	10 (1,2%)	2 (0,3%)	802 (100%)
"Singles"	467 (77,4%)	112 (18,6%)	579 (96%)	7 (1,2%)	9 (1,5%)	6 (1%)	2 (0,3%)	603 (100%)

Source: Own calculations.

Knowledge as a value was ranked in the fourth place. It is now common to say that in the 21st century, the century of computerisation of life as well as transformation in this area, the area of artificial intelligence as well as replacement of human with machine, knowledge is of great importance for the respondents. The issues of social capital, relational capital are not as important for the respondents as knowledge is (table 4). In a fluid reality, knowledge and time are becoming scarce commodities. The value of education, as Piotr Sztompka says, may result from two circumstances, as on the one hand it is an autotelic satisfaction – knowledge satisfies the impulse of curiosity (a folk saying defines such a person as "curious about the world"), furthermore on the other hand education and knowledge is currently an important instrumental value, as it allows for social advancement - better job, better salary and better standard of living. In modern society, it is an enabler to gain authority (it is not the only and necessary condition), e.g. we can point to the theory of leadership, where expert power is mentioned. Therefore, knowledge may be a criterion in selecting person in charge, currently referred to as social leaders¹⁴. As Mirosław Szymański says: "In the conditions of market economy, tangible educational values acquired by a human being, i.e. e.g. certificates and diplomas, become an important element of his/her mobility and a determinant of chances of success on the labour market. Educational credentials (educational credentials) – as Turner and Collins proved in their work, are currently one of the most important contemporary "letters of credentials". They are

¹⁴ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004, s. 335.

becoming an increasingly important recommendation in job applications, facilitate winning competitions, succeeding in professional competition, which is constantly intensifying with the development of market competition. A "pass" to a superior, desired job is at the same time an opening of the way to the preferred model of life as well as its desired quality. A job which is in line with expectations is necessary for the fulfillment of aspirations and plans, both concerning professional activity and other areas of human activity"¹⁵.

Table 4

Knowledge as a value according to respondents

	Knowledge							
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideals"	460 (56%)	331 (40,3%)	791 (96,3%)	10 (1,2%)	10 (1,2%)	10 (1,2%)	1 (0,1%)	822 (100%)
"Trust"	449 (56%)	305 (38%)	754 (94%)	7 (0,9%)	24 (3%)	8 (1%)	9 (1,1%)	802 (100%)
"Singles"	334 (55,4%)	242 (40,2%)	576 (95,6%)	11 (1,8%)	8 (1,3%)	6 (1%)	2 (0,3%)	603 (100%)

Source: Own calculations.

The above mentioned issue of social capital as well as friendship relations is another value preferred by respondents. It is noticed that friends as a value are slightly higher in the hierarchy of values of the surveyed, before love and family. Is this due to a change in the implementation of marriage and family life strategies? Or perhaps alternative forms of marital-family life (Casus Friends), where friends are the core of interpersonal relationships (table 5). After that was the family – it is significant that the family is treated as one of the most important values in the national research. In this case it is slightly different – one should remember that the respondents were mainly young people. In terms of family issues, there is a large percentage of respondents for whom it is not important - especially the survey of singles. Afterward, there was acceptance. Obviously, in the scope of the implementation of strategies for satisfying family needs as well as emotional and sexual needs, the issues of friendship, family and acceptance are present due to the connection - feelings. However, it is noteworthy that the (nuclear) family is displaced by friendship relationships, therefore less obliging for formal reasons.

Love as a value has been superseded by acceptance – the respondents who provided answers stated that acceptance is more important to them (table 6). This may result from several reasons. Firstly, love does not always guarantee acceptance, moreover acceptance always guarantees psychological well-being of a person in terms of preferences, worldview, ideology or life strategy. It is worth noting that love today is a "commodity" only by name, as young people are guided in life by their own strategies, pursue their own plan in pursuit of their own needs or preferences, where acceptance becomes significant. Apart from this, love and family relations are not only the bond between two people, however in addition broader family bonds (even in the case of a nuclear family), which as well requires acceptance and tolerance which will be discussed below.

It is interesting that another value for the respondents was tolerance. It is a value highly rated by the respondents which in comparison with acceptance is not surprising at all, although it is surprising that in the research project regarding singles tolerance is not important for a large percentage of the respondents (table 7).

¹⁵ Mirosław J. Szymbański, *Wartości i antywartości – aspekt edukacyjny*, "Ruch Pedagogiczny", 2/2012, s. 24.

Table 5

The importance of friendship, family and acceptance according to the respondents

	Friends							
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideale"	526 (64%)	257 (31,2%)	783 (95,2%)	8 (1%)	18 (2,2%)	7 (0,9%)	6 (0,7%)	822 (100%)
"Trust"	488 (60,9%)	264 (32,9%)	752 (93,8%)	5 (0,6%)	26 (3,2%)	14 (1,8%)	5 (0,6%)	802 (100%)
"Singles"	394 (65,3%)	175 (29%)	569 (94,3%)	9 (1,5%)	16 (2,7%)	9 (1,5%)	0	603 (100%)
	Family							
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideale"	599 (72,9%)	170 (20,7%)	769 (93,6%)	10 (1,2%)	34 (4,1%)	9 (1,1%)	0	822 (100%)
"Trust"	627 (78,2%)	144 (17,9%)	771 (96,1%)	5 (0,6%)	19 (2,4%)	7 (0,9%)	0	802 (100%)
"Singles"	375 (62,2%)	169 (28%)	544 (90,4%)	20 (3,3%)	27 (4,5%)	11 (1,8%)	1 (0,2%)	603 (100%)
	Acceptance							
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideals"	562 (68,3%)	215 (26,2%)	777 (94,5%)	14 (1,7%)	14 (1,7%)	14 (1,7%)	3 (0,4%)	822 (100%)
"Trust"	516 (64,4%)	210 (26,2%)	726 (90,6%)	17 (2,1%)	28 (3,5%)	22 (2,7%)	9 (1,1%)	802 (100%)
"Singles"	411 (68,2%)	148 (24,5%)	559 (92,7%)	10 (1,6%)	12 (2%)	21 (3,5%)	1 (0,2%)	603 (100%)

Source: Own calculations

Table 6

The feeling of love and its meaning according to the respondents

	Love							
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideale"	588 (71,5%)	193 (23,5%)	781 (95%)	7 (0,9%)	20 (2,4%)	14 (1,7%)	0	822 (100%)
"Trust"	508 (63,3%)	204 (25,4%)	712 (88,7%)	12 (1,5%)	51 (6,4%)	23 (2,9%)	4 (0,5%)	802 (100%)
"Singles"	399 (66,2%)	158 (26,2%)	557 (92,4%)	13 (2,1%)	25 (4,2%)	6 (1%)	2 (0,3%)	603 (100%)

Source: Own calculations

Table 7

Importance of tolerance for respondents

	Tolerance							
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideals"	512 (62,3%)	243 (29,6%)	755 (91,9%)	21 (2,6%)	13 (1,6%)	30 (3,5%)	3 (0,4%)	822 (100%)
"Trust"	463 (57,7%)	229 (28,6%)	692 (87,7%)	32 (4%)	34 (4,2%)	31 (3,9%)	13 (1,6%)	802 (100%)
"Singles"	337 (55,9%)	179 (29,7%)	516 (85,3%)	27 (4,5%)	29 (4,8%)	31 (5,1%)	0	603 (100%)

Source: Own calculations

The issue of money is a sensitive topic in Polish society. It is sometimes described as controversial, embarrassing for some and irrelevant for others. What does money mean to the

respondents? Well, according to the collected research material, money is not a desired value among the respondents. All three research projects show comparable percentages of respondents considering money as an important value (mean 84.5%). The detailed distribution of responses is shown in Table 8. Money is a material good that is one of the factors generating social inequality. It is a desirable value, as it can additionally generate prestige – thus a rare good – "if everyone was famous, no one would be famous"¹⁶.

Table 8

Importance of money among the respondents

	Money							Total
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	
"Ideals"	217 (26,4%)	491 (59,7%)	708 (86,1%)	34 (4,1%)	61 (7,5%)	19 (2,3%)	0	822 (100%)
"Trust"	233 (29,1%)	419 (52,2%)	652 (82,6%)	37 (4,6%)	69 (8,6%)	31 (3,9%)	13 (1,6%)	802 (100%)
"Singles"	221 (36,6%)	296 (49,1%)	517 (85,7%)	33 (5,5%)	30 (5%)	22 (3,6%)	1 (0,2%)	603 (100%)

Source: Own calculations

Physical appearance as a value according to the three research projects does not occupy top positions – on the contrary, it is in penultimate place. This is interesting, as taking into account the contemporary trends of be fit, slim figure, well-groomed body, figure and healthy lifestyle, the appearance is not that important for the respondents, because taking into account all the research projects, the appearance is important only for 81.7% of the respondents – the sum of the answers definitely yes and rather yes (table 9). Appearance – an ambiguous concept can be implemented for sales and brand image, as well as personal image. It can include aesthetic value, symbolic value, functional value – the impression of quality, ergonomic value – related to the ease of use – product categorisation in addition to also attracting attention¹⁷.

The last value considered is faith. This is the value that received the lowest support in the opinion of respondents answering in the three research projects. Summing up and calculating the average support for this value, it amounts to only 43.5% (the combined response of definitely yes and rather yes) of the percentage of respondents. Less than half of the respondents recognise faith as an important value – it should be noted that in the research, faith was treated as a variable used for analyses, and it was not concretised, as a result the respondents defined faith through the prism of their religion. In the context of nationwide studies, the percentage of people considering faith as an important value in their lives is lower. This may be due to the young age of the respondents, the COVID-19 pandemic, which may have had an impact on people while filling in the questionnaires, and re-evaluation of their view of the world, where more attention was paid to health and interpersonal relations (friendship, family), and not to the connection of a person with the deity they profess. The detailed distribution of answers is presented in Table 10. Within the scope of faith and religion it is worth mentioning the field of symbolic culture, as the world of autotelic values – striving for their realisation is an intrinsic goal, not a path beyond them. In this case, these are symbols generally associated with faith, e.g. a cross in Christian culture, in Polish culture it is the image of Our Lady of Czestochowa, which are treated with respect, while their violation is defined as profanation¹⁸.

¹⁶ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004, s. 334.

¹⁷ H. Lewicka, *Wartość jako kluczowe pojęcie w dziedzinie nauk ekonomicznych*, Społeczeństwo I Ekonomia, Society And Economics, 2(2)/2014, s. 70.

¹⁸ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008, s. 93.

Table 9

Appearance as a value according to the respondents

	Appearance							
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideals"	104 (12,7%)	511 (62,1%)	615 (74,8%)	43 (5,2%)	88 (10,7%)	39 (4,7%)	37 (4,6%)	822 (100%)
"Trust"	495 (61,7%)	250 (31,2%)	745 (92,9%)	5 (0,6%)	18 (2,2%)	27 (3,4%)	7 (0,9%)	802 (100%)
"Singles"	122 (20,2%)	345 (57,2%)	467 (77,4%)	51 (8,5%)	62 (10,3%)	23 (3,8%)	0	603 (100%)

Source: Own calculations

Table 10

Value of faith according to the respondents

	Faith							
	Definitely yes	Rather yes	Total of Yes and Rather yes	Definitely no	Rather no	I have no opinion	No data	Total
"Ideals"	152 (18,5%)	216 (26,3%)	368 (44,8%)	212 (25,8%)	177 (21,5%)	63 (7,7%)	2 (0,2%)	822 (100%)
"Trust"	143 (17,8%)	201 (25,1%)	344 (42,9%)	183 (22,8%)	177 (22,1%)	78 (9,7%)	20 (2,5%)	802 (100%)
"Singles"	114 (18,9%)	144 (23,9%)	258 (42,8%)	143 (23,7%)	135 (22,4%)	67 (11,1%)	0	603 (100%)

Source: Own calculations

Conclusion. According to Szczepański, "behavioral patterns are certain patterns used in specific situations (...) while the value system determines the choice of means of satisfying needs and interests, determines preferences in aspirations"¹⁹. Therefore, "valuing is connected with the impact, the relationship that appears between the thing and the recipient. The needs expressed by human beings and the fulfillment of human expectations in some measure raise a value"²⁰. According to the presented research results of three scientific projects, values as "abstract notions defining what the society considers as good, right and desirable"²¹ in the case of the researched youth from the Kraków region can be defined in several points.

1. The respondents value faith the least.
2. The respondents attach increasingly less importance to external appearance.
3. Money was as well of little importance to the respondents participating in the study, moreover tolerance was more significant to them.
4. Love has given way to acceptance in the respondents' value system, just as family has given way to friends. Thus, one notices a significant difference in the understanding or determination of life strategies of the younger generation in relation to the general population of Polish women and men, for whom family and faith are of great significance.
5. Knowledge as a value is more appreciated by the respondents than family, friends giving way to health.
6. The analysis of the collected research material has revealed that the respondents value freedom and honesty the most. It is noteworthy that there were slight data gaps in the answers given by the respondents. It is worth noting the percentage of respondents for whom these values are not

¹⁹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1965, s. 60.

²⁰ L. Drenda, *Teoria wartości, wartość teorii*, "Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach", Nr 259/2016, s. 41.

²¹ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, przeł. J. Polak, J. Ruszkowski, U. Zielińska, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997, s.375.

important. Honesty and freedom are interrelated qualities, as they condition a person to implement (authentically) his/her own life strategy.

Below, in Table 11, I have made a comparison of the most important indications according to the respondents storming the survey by comparing them with the research among students of two majors at the University of Wrocław in 2016. Thus, it is worth considering how the system of values has changed with the general social changes (pandemic) over the years by comparing the analyses of the results of my own research with others, what values are most important for people of different ages – it may soon occur that representative research in the group of 18-25 years will be different from the nationwide research carried out in all age groups. I did not employ analyses, statistics or even scales, consequently my research results may be different. In addition, the system of data collection was different as well, nevertheless the conclusions are interesting, which I leave for the reader to elaborate on their own. It can be concluded that for the people surveyed both affiliate values are important (love, friendship, tolerance, freedom), with a slightly lesser orientation to values building the sense of stability and success in life (money, appearance) as well as the least orientation to autotelic values, i.e. faith.

Table 11

Summary of the most important values according to the respondents and CBOS nationwide surveys

Value	Author's research 2020/2021	CBOS 2020 ²²	Research by Jolanta Kędzior 2016 ²³	
			Faculty: Pedagogy	Faculty: Heritage of material culture
Honesty	73,5%	1%	-	-
Freedom	73,5%	3%	24%	30%
Health	76,4%	47%	63%	54%
Knowledge	55,8%	1%	-	-
Friendship	63,4%	45%	42%	54%
Family	71,1%	39%	70%	90%
Acceptance	66,9%	1%	-*	10*
Love	67,0%	2%	66%	10%
Tolerance	58,6%	2%	11%**	-
Money	30,7%	4%	43%	60%
Appearance	31,5%	-	-	-
Faith	18,4%	3%	27%	-

* Social recognition (achieving success through professional, scientific, artistic achievements)

** Equality (equal opportunities for all)

References

1. Badora, B. (2020). *Wartości w czasach zarazy*, Komunikat z badań, nr 160/2020, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa.
2. Bolesta-Kukuła, K. (2003). *Socjologia ogólna*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.
3. Drenda, L. (2016). *Teoria wartości, wartość teorii*, "Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach", Nr 259. ss. 39-49.
4. Dudzik, I., Nowak, S. (2017). *Rola wartości w życiu współczesnego człowieka. Na podstawie przeprowadzonych badań własnych*, w: I. Dudzik i in. (red.), *Rola wartości etycznych we współczesnym świecie. Wartości etyczne współczesnego człowieka (cz. I)*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Jarosław. ss. 9-23.

²² Barbara Badora, *Wartości w czasach zarazy*, Komunikat z badań, nr 160/2020, CBOS, s. 2.

²³ J. Kędzior, *Wartości, którymi kierują się dzisiejsi studenci (na przykładzie Uniwersytetu Wrocławskiego)*, w: J. Kędzior, B. Krawiec, M. Biedroń, A. Mitreğa (red.), *Komunikacja a zmiana społeczna*, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018, s. 223. ss. 213-230.

5. Frankfort-Nachmias, Ch., Nachmias, D. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*, przeł. E. Hornowska, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
6. Goodman, N. (1997). *Wstęp do socjologii*, przeł. J. Polak, J. Ruszkowski, U. Zielińska, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
7. Kędzior, J. (2018). *Wartości, którymi kierują się dzisiejsi studenci (na przykładzie Uniwersytetu Wrocławskiego)*, w: J. Kędzior, B. Krawiec, M. Biedroń, A. Mitreǵa (red.), *Komunikacja a zmiana społeczna*, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, ss. 213-230.
8. Kowalczyk, S. *Filozoficzne koncepcje wartości*, "Collectanea Theologica", 56/1986, ss. 37-51.
9. Lewicka, H. *Wartość jako kluczowe pojęcie w dziedzinie nauk ekonomicznych*, "Społeczeństwo I Ekonomia", Society And Economics, 2(2)/2014, ss. 64-73.
10. Mariański, J. (2006). *Socjologia moralności*, Wydawnictwo KUL. Lublin.
11. Mider, D. *Jak badać opinię publiczną w Internecie? Ewaluacja wybranych technik badawczych*, "Przegląd Socjologiczny", 1/2013, Vol. 62, ss. 209-224.
12. Sułek, A. (2015). *Ogród metodologii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
13. Szacka, B. (2008). *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
14. Szczepański, J. (1965). *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
15. Sztompka, P. (2004). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
16. Szymański M. J. *Wartości i antywartości – aspekt edukacyjny*, "Ruch Pedagogiczny", 2/2012, ss. 19-27.

ШАСТ Матеуш, кандидат соціологічних наук, доцент Інституту філософії та соціології Педагогічного університету імені Комісії національної освіти у Кракові (Республіка Польща).

ЦІННОСТІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ДУМКУ ПІДЛІТКІВ. АНАЛІЗ І ЗВІТ

Анотація. Мета цієї статті – висвітлити дослідження серед молодих людей, які проживають у Кракові та його околицях, щодо їх аксіології. Дослідження було проаналізовано з урахуванням загальнодоступних репрезентативних даних опитування COBS, а також дослідження іншого автора, який здійснював подібний проект у 2016 році у Вроцлаві. Беручи до уваги загальнонаціональні (репрезентативні) дослідження, що стосуються аксіології в час епідемії, ця стаття відзначає деякі розбіжності з точки зору цінностей, оскільки респонденти найменше цінують віру, вони надають все менше значення зовнішньому вигляду, а також грошам, водночас вони найбільше цінують толерантність, прийняття, любов, дружбу і сім'ю. Таким чином, можна спостерігати значну відмінність у розумінні чи визначенні життєвих стратегій молодого покоління щодо загального населення польських жінок та чоловіків, для яких сім'я та віра мають велике значення. Знання як цінність цінуються респондентами більше, ніж сім'я, друзі, які теж поступаються місцем здоров'ю. Чесність і свобода були оцінені найвищою оцінкою. Можна зробити висновок, що для опитаних людей важливі партнерські цінності (любов, дружба, толерантність, свобода), децю менша орієнтація на цінності, що формують почуття стабільності та успіху в житті (гроші, зовнішність), а найменша орієнтація на автотелічні цінності, тобто віра.

Ключові слова: цінності, аксіологія, система цінностей, молодь.

Одержано редакцією: 27.07.2021 р.
Прийнято до публікації: 13.08.2021 р.

УДК 351.746.1: 356.13(73+100)

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-94-101

ШУМОВЕЦЬКА Світлана Павлівна,

доктор педагогічних наук, доцент кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної
служби ім. Б. Хмельницького
ORCID 0000-0001-5419-1576

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА І РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СПІВРОБІТНИКІВ ПРИКОРДОННИХ СЛУЖБ США ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

У статті охарактеризовано роботу щодо розвитку лідерського потенціалу співробітників прикордонних служб США та окремих європейських країн. Детально розкрито значення лідерського потенціалу офіцера, важливість лідерства в системі охорони кордону. Висвітлено основні напрями роботи щодо розвитку особистісних характеристик офіцера як лідера, специфіку формування його лідерських якостей, психологічні основи виховання лідера. Представлено тематику «Курсів безпеки та управління кордоном для старших лідерів» для офіцерів кордону середньої і старшої ланки в Коледжі з управління персоналом ОБСЄ.

Ключові слова: професійна підготовка, лідерство, лідерський потенціал, офіцер-прикордонник, управління, охорона кордону.

Постановка проблеми. У професійній підготовці співробітників прикордонних служб США та багатьох європейських країн розвиток їхнього лідерського потенціалу є пріоритетним. У цих країнах у системі професійної освіти надають першочергової уваги тому, що потрібно в складній, в тому числі бойовій, ситуації: знання і аналітичний розум. Саме тому професійна військова освіта США зосереджена на лідерстві, теорії і практиці управління. Для України такі пріоритети ще не загально визнані. В Збройних силах та правоохоронних органах ще не повсюдним є розуміння того, що офіцери повинні покладатися не так на застосування влади і контроль, як насамперед на інтелект й аналітичний розум, щоб керувати та перемагати у складній ситуації чи динамічній війні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблематику лідерства ґрунтовно дослідили вчені закордоном. Р. Гандапас [1], Д. Гоулман, Р. Бояціс та Е. Маккі [2], Р. Дженніфер і М. Роджер [4], С. Мак-Клатчі [8] та ін. детально обґрунтували важливість формування лідерського потенціалу в сфері менеджменту. Щодо військових фахівців цю проблематику досліджують Ф. Анніс [11], С. Гантігтон [17], Е. Хоул [16], М. Лагас [19] та ін. Про певну увагу до проблеми лідерства у Збройних силах України свідчить прийняття Доктрини військового лідерства у Збройних силах України, розроблене у Головному управлінні доктрин та підготовки генерального штабу Збройних сил України спільно з Центром оперативних стандартів і методики підготовки Збройних сил України [5]. На важливість формування українського військового як лідера звертає увагу А. Зелінський [6, 10]. Він вважає, що лідерство є душею армії. Воно означає насамперед прийняття вчасних і правильних рішень в умовах стресу; чітке визначення мети, критичний аналіз наявних ресурсів, пошук шляхів трансформації ресурсів у мету, а згодом й аналіз дій, необхідних для розвитку військового колективу [6]. На думку А. Зелінського, «у новій українській військовій культурі звання має бути ознакою не статусу чи винагороди, а компетентності, заслуги та відповідальності. Відповідальність – це найглибший етичний вимір військового звання. Відповідальність за довірених підлеглих, відповідальність за ефективне виконання завдань, відповідальність за свій обов'язок, за власну гідність і воїнську честь, за власне сумління – ось що має лежати в основі чергового військового звання» [10].

Важливою є позиція британського військового експерта Г. Гранта, який пропонує переосмислити систему лідерства в українській армії, стверджуючи, що система підтримки Збройних сил України не змінилася настільки, наскільки це необхідно. Г. Грант підкреслює, що допоки мислення в штабах залишається радянським, необхідні фундаментальні зміни ніколи не відбудуться. Основна необхідна зміна системи – це насамперед зміна лідерства. Радянський менталітет вимагає контролю та покарання винних. На думку Г. Гранта, це потрібно замінити делегуванням, мотивацією та винагородою. Система, що базується на застосуванні влади, є застарілим похміллям радянської епохи і не підходить для нової сучасної України, вона вбиває Збройні сили України. Г. Грант підкреслює, що офіцери повинні покладатися не на застосування влади і контроль, а мати насамперед інтелектуальну спритність і мудрість, щоб керувати та перемагати у динамічній війні [3].

Щодо діяльності офіцера-прикордонника як лідера прикордонного підрозділу важливе значення мають дослідження О. Луцький і О. Маковський. Зокрема О. Луцький охарактеризував специфіку розвитку управлінської компетентності керівних кадрів Державної прикордонної служби України у процесі фахової підготовки [7], О. Маковський – особливості формування лідерських якостей майбутніх офіцерів [9], Загалом учені визнають значення лідерського потенціалу прикордонників, зв'язок лідерства з призначенням і змістом діяльності органів охорони державного кордону, специфікою службових відносин. Проте на сьогодні потребує доопрацювання питання про можливість запозичення зарубіжного досвіду розвитку лідерського потенціалу з урахуванням реалій професійної діяльності захисників українського кордону. Вивчення зарубіжного досвіду щодо розвитку лідерського потенціалу офіцерів є вкрай нагальним завданням вищої військової школи.

Метою статті є розкриття особливостей роботи з розвитку лідерського потенціалу співробітників прикордонної служби США та європейських країн у системі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Формуванню і розвитку лідерського потенціалу відведено важливе місце в системі військової освіти США, підготовки у цій країні фахівців з охорони кордону. Військова освіта США широко послуговується поняттям професіоналізму. Професіонал в американській армії – це той, хто взяв на себе зобов'язання щодо оборони нації і держави, несе відповідальність за виконання професійних завдань й дотримується етичних норм. В американській армії професіоналізм містить такі три складові: компетентність, відповідальність та відданість своїй справі. Вперше ці якості запропонував брати до уваги у роботі «Солдат і держава: теорія та політика цивільно-військових відносин» С. Гантінгтон [17]. Учений вважає, що офіцерський корпус має спеціалізовані знання, підтримує монополію на освіту та несе основну відповідальність перед суспільством, якому він служить. З огляду на це, на думку вченого, військова освіта має стосуватися питань про військову справу, формування стратегічного мислення, а також організаційних та лідерських якостей [17].

У провідних військових навчальних закладах США (Військова академія (Вест-Пойнт, штат Нью-Йорк), Військово-морська академія (Аннаполіс, штат Меріленд), Академія військово-повітряних сил (Колорадо-Спрингс, штат Колорадо), Школа спеціальних операцій військово-повітряних сил (Херлберт-Філд, штат Флорида), Академія берегової охорони (Нью-Лондон, штат Коннектикут)) акцентовано увагу на набутті курсантами лідерського досвіду, що передбачає чотири напрями роботи: навчання, загартовування характеру, фізичну і військову підготовку [21].

Пріоритетом системи військової професійної освіти в США, які мають найбільш ефективні збройні сили світу, є увага до того, що потрібно в бойовій ситуації: знання і аналітичний розум. Саме тому професійна військова освіта США зосереджена на лідерстві, теорії і практиці управління, вивченні військової історії, оперативної доктрини, національної оборонної політики, плануванні та прийнятті рішень, юридичних обов'язках і професійній етиці. Академічні оцінки передусім стосуються продуктивності й здатності ефективно функціонувати як лідер і член команди. У методиці навчання базового курсу переважає експериментальне навчання, що ґрунтується на вивченні конкретних випадків та використанні

імітаційних пристроїв і практичних додатків. Другий етап – навчання в командній школі озброєння і обслуговування. Тут використовують методики навчання в невеликих групах, призначені для поліпшення здатності офіцера аналізувати і вирішувати проблеми, спілкуватися усно і письмово, ефективно взаємодіяти і застосовувати оперативну доктрину. Щоб стимулювати міждисциплінарне мислення, майбутні фахівці вивчають особливості бойових дій та бойової підтримки, доктрину застосування різних видів зброї [20].

Великого значення у військових навчальних закладах США надають також питанням психологічних основ управління, формуванню у майбутніх офіцерів практичних навичок керівництва, запозичених з менеджменту. Тут загальноприйнятою є думка про те, що управлінська компетентність офіцерського складу підвищує ефективність дій підрозділів. Як зазначає Ф. Анніс, навіть дії сержантів – молодших лідерів – мають стратегічний вплив як на успіх кампаній, так і на національну безпеку [11].

Методика навчання військовослужбовців навичок управління ґрунтується на спільності особистих цілей з цілями діяльності, передачі соціокультурних стандартів і досвіду подолання труднощів, на засвоєнні певних алгоритмів, схем, зразків необхідних дій. Філософія військового навчання, пише В. Кейн, передбачає докладні огляди та аналіз після дій в імітаційних бойових умовах. Під час таких навчань рішення лідерів і наслідки цих рішень оцінюють з використанням автоматизованих записів дій, спостережень контролерів і, що суттєво, на основі думок учасників підрозділу. Методика також допомагає навчати майбутніх офіцерів мислити та критично сприймати навколишнє середовище. Дж. Кеннеді та К. Нейлсон підкреслюють, що офіцерський корпус може успішно діяти на полі бою тільки завдяки здатності ефективно мислити [18]. Дж. Карафано, А. Кочемч також вважають, що вміння мислити потрібне для того, щоб застрахуватися від несподіваних оперативних і стратегічних вимог, тобто це найкраща підготовка до ситуацій невизначеності, що можуть виникнути під час планування та проведення операцій. На думку дослідників, підготовка освіченого офіцерського корпусу, який має навички критичного мислення, може бути найважливішим внеском, який міністерство оборони може зробити у зміцнення збройних сил [13].

Свою чергою у Федеральному центрі підготовки співробітників правоохоронних органів (FLETC – Federal Law Enforcement Training Centers) (м. Глінко, штат Джорджія), що здійснює підготовку фахівців (керівників, менеджерів, працівників) для Митно-прикордонної служби США, програма базової підготовки готує професійних співробітників правоохоронних органів з інструментами, необхідними для оперативної ефективності, знанням тактики та методики правозастосування, спроможних вирішувати завдання все більш глобалізованого і складного характеру, забезпечувати безпеку кордонів і запобігати тероризму. В курсі базової підготовки акцент ставиться на розумінні всіма учасниками основних цінностей правоохоронних органів. Йдеться про дисципліну, ідентифікацію себе з агентством, високу внутрішню мотивацію, професіоналізм, упевненість. Філософія навчання у центрі передбачає високі стандарти базової підготовки, яка є фундаментом прикордонної служби [15].

У Федеральному центрі підготовки передбачено декілька програм, що передбачають розвиток лідерських навичок представників прикордонного відомства. Зокрема навчальна програма «Лідерство в кризовій ситуації» побудована на наукових дослідженнях і призначена допомогти співробітникам правоохоронних органів і керівникам служб з надзвичайних ситуацій федеральних, штатних установ підвищити рівень лідерських навичок, необхідних у критичних ситуаціях. Оскільки критичні події можуть сильно відрізнятися за розміром, обсягом і впливом, ця програма фокусується на основних концепціях комунікації, співпраці, критичного мислення й особливостях прийняття рішень.

За рахунок використання інноваційних технологій програма «Лідерство в кризовій ситуації» передбачає створення середовища, яке формує здатність учасників застосовувати лідерські навички, навички міжособистісного спілкування і прийняття рішень у кризовій ситуації. Програма бере до уваги вимоги національної безпеки в прикордонній сфері, необхідність формування компетенцій ведення переговорів, міжособистісного спілкування, вирішення проблем та управління ризиками.

Ще одна навчальна програма «Лідерство через розуміння людської поведінки» допомагає учасникам краще зрозуміти себе, міжособистісну динаміку і те, як їхні сильні й слабкі сторони та ролі в робочих групах і командах впливають на результат місії Митно-прикордонної служби. Фахівці дізнаються, як адаптуватися і використовувати сильні сторони один одного, щоб досягти ефективних результатів місії. Програма «Лідерство через розуміння людської поведінки» передбачає розвиток самосвідомості й здатності розпізнавати поведінкові стилі для налагодження відносин. Після того, як робочі групи / учасники вивчають сильні сторони і переваги, пов'язані з поведінковими стилями і системами цінностей, вони розробляють стратегії для ефективного досягнення цілей. Програма необхідна для створення більш ефективних робочих груп і команд, використання переваг кожного учасника групи [15].

Загалом навчальні програми роблять наголос на базових навичках правоохоронних органів і пріоритетах Митно-прикордонної служби. Слухачі відпрацьовують також навички інтерв'ювання, аналізу поведінки і складання звітів. Серед методів навчання передбачено лекції, обговорення у невеликих групах, вирішення завдань, ситуативне моделювання, ділові ігри, індивідуальні й групові презентації, комп'ютеризовані опитувальники щодо стилю управління. Для підтвердження засвоєння програми слухачі складають письмовий іспит, демонструють 7–10-хвилинну вступну презентацію і 40-хвилинну презентацію плану заняття.

Отже, професійна підготовка співробітників Митно-прикордонної служби США є важливим елементом успішного виконання місії прикордонного нагляду. Навчальні заклади використовують комплексний підхід до навчання, звертаючи увагу на формування цінностей та розуміння місії прикордонної служби, набуття співробітниками професійних умінь та навичок, формування у них комунікативних умінь (інтерв'ю, написання звітів, опитування пасажирів). У методиці навчання використовують теоретичні та практичні заняття, виконання ситуативних завдань, ділові ігри, тренінги.

У Європейському Союзі також діє багато програм щодо розвитку лідерського потенціалу співробітників прикордонних служб. Зокрема важливе значення має діяльність Коледжу з управління персоналом ОБСЄ (BMSC – Border Management Staff College Table of Contents). Коледж є першим міжнародним центром підготовки спеціалістів з охорони кордонів, який надає всім 57 державам-учасницям ОБСЄ та 11 партнерам для співпраці спільну платформу для діалогу, обміну інформацією з питань прикордонної безпеки [12]. З часу створення Коледжу в 2009 році він організував підготовку майже трьох тисяч представників середньої та вищої ланки безпеки й управління з 54 країн. Колегія з управління персоналом ОБСЄ є єдиним пунктом надання знань, поєднаним з дослідженнями та розробками, що полегшує обмін інформацією між державами-учасницями ОБСЄ та партнерами, у тому числі з національними навчальними закладами і відповідними міжнародними організаціями.

Коледж організовує різні курси, зокрема «Курси безпеки та управління кордоном для старших лідерів» для офіцерів кордону середньої і старшої ланки, офіцерів митниці, імміграції, поліції, відділів контролю за наркотиками, інструкторів національної прикордонної служби / поліцейських та митних академій. Курси безпеки та управління кордонами для старших лідерів – це один рік змішаного курсу навчання (поєднує лекції в аудиторії та онлайн-навчання), який спрямований на підвищення професійних навичок керівників прикордонної безпеки відповідно до міжнародних стандартів. Курс поєднує знання з різних дисциплін для досягнення взаємосумісності під час управління кордонами. Учасники вивчають і досліджують важливі особливості сучасного середовища безпеки, різні аспекти загроз, концепції безпеки та управління кордонами ОБСЄ, методику вирішення конфліктів, особливості стратегічного мислення, управління та лідерства. Навчальний план складається з трьох модулів: «Сучасні проблеми безпеки та управління кордонами», «Управління та лідерство», «Сучасні та нові тенденції управління безпекою кордонів».

Своєю чергою «Курс прикордонного управління» присвячений вивченню принципів і стандартів концепції безпеки кордонів і управління ОБСЄ, яка охоплює всі три аспекти

безпеки, зокрема військово-політичний, економічний, екологічний та людський. Курс складається з семи модулів, які представляють всеосяжний підхід ОБСЄ до ефективної безпеки кордонів і управління ними. Кожен з модулів відображає відповідні передові практики та передбачає вивчення специфіки гарантування безпеки кордонів і управління в регіоні ОБСЄ; моделей прикордонної безпеки та управління (військово-політичний вимір); економічних та екологічних чинників безпеки кордонів і управління ними (економічний та екологічний вимір ОБСЄ); людських ресурсів прикордонного контролю й управління (людський вимір ОБСЄ).

Під час вивчення усіх курсів серед методів навчання переважають:

- самонавчання в електронному середовищі (електронне навчання);
- лекції та презентації;
- обговорення з теми;
- групові вправи;
- групові дослідницькі проекти;
- дискусії та вправи за підтримки експертів;
- круглі столи з експертами дипломатичної спільноти;
- навчальні візити (поїздки на кордон) [14].

Загалом курси, що їх проводить Колегія з управління персоналом ОБСЄ, допомагають готувати вищих посадових осіб з охорони кордонів, створюють можливості для їхнього професійного розвитку, вдосконалення професійних навичок з охорони кордонів відповідно до міжнародних стандартів.

Отже, для підвищення управлінського рівня майбутніх офіцерів-прикордонників важливо розвивати їхній лідерський потенціал, ознайомити їх з тим, що означає бути лідером, як треба організувати роботу в команді, як управляти підлеглими та відповідати за керівництво прикордонним підрозділом. З урахуванням досвіду зарубіжних країн доцільно пропонувати майбутнім фахівцям Державної прикордонної служби України самостійно дослідити проблематику лідерства та управління прикордонним підрозділом. Важливо пропонувати їм такі теми, як «Система лідерства в армії США», «Підготовка лідерів у армії США», «Лідерський курс у Військовій академії США (United States Military Academy)», «Лідерство, теорія і практика управління у професійній військовій освіті США». Щодо українських реалій це були теми на кшталт: «Лідерство – душа армії (А. Зелінський)», «Військове лідерство як прийняття рішень», «Лідерство в умовах динамічної війни», «Військове лідерство і відповідальність», «Цінності військового лідерства», «Лідерство і нова українська військова культура», «Лідерство і шлях української армії до перемоги» та ін. Важливими мають бути також дослідження лідерського потенціалу офіцера-прикордонника, лідерства в системі охорони кордону, характеристики офіцера як лідера прикордонного підрозділу, специфіки формування лідерських якостей офіцера-прикордонника, психологічних основ виховання лідера у Державній прикордонній службі України.

Такі дослідницькі методи допоможуть розвивати інтелектуальні здібності майбутніх офіцерів-прикордонників, формувати їх як національну інтелектуальну еліту. Виконуючи такі роботи, курсанти матимуть можливість розширити та систематизувати теоретичні знання з проблематики управління, управлінського впливу та лідерства, зможуть з'ясувати, що означає бути лідером, як організувати роботу в команді, як управляти підлеглими та нести відповідальність за керівництво прикордонним підрозділом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для розвитку лідерського потенціалу співробітників прикордонних відомств у зарубіжних країнах використовують комплексний підхід до навчання, звертаючи увагу на формування аналітичного мислення, набуття професійних управлінських умінь та навичок. У методиці навчання широко використовують теоретичні та практичні заняття, виконання ситуативних завдань, ділові ігри, тренінги. Вивчення досвіду професійної підготовки співробітників митної та прикордонної служб США, персоналу прикордонних відомств європейських країн має важливе значення для підвищення ефективності професійної підготовки захисників кордону України.

Перспективами подальших наукових досліджень є визначення ролі гуманітарних дисциплін у системі професійної підготовки представників прикордонників відомств США та країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Гандапас Р. Харизма лідера / пер. з рос. А. Стояновської. Дніпро: Моноліт, 2020. 296 с.
2. Гоулман Д., Бояціс Р., Маккі Е. Емоційний інтелект лідера / пер. з англ. Валерія Глінка. Київ: Наш формат, 2021. 288 с.
3. Грант Г. Як українцям побудувати армію, здатну перемогти Путіна. URL: sensor.net.ua (дата звернення: 10.09.2019).
4. Дженніфер Р., Роджер М. Техніка ухвалення рішень. Як лідери роблять вибір / пер. з англ. Наталія Кошманенко. Київ: Наш формат, 2019. 248 с.
5. Доктрина військового лідерства у Збройних силах України. Київ: Головне управління доктрин та підготовки генерального штабу Збройних сил України спільно з Центром оперативних стандартів і методики підготовки Збройних сил України, 2020. С. 11–19. URL: https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna_rozvytku_viyskovoho_liderstva_v_Zbroynukh_sylakh_Ukrainy_compressed.pdf (дата звернення: 28.08.2020).
6. Душа війська: як АТО стала територією автентичності українського воїнства. Україна молода. № 143. 29.11.2017. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3244/188/118208/> (дата звернення: 28.08.2019).
7. Луцький О. Л. Розвиток управлінської компетентності керівних кадрів Державної прикордонної служби України у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2013. 16 с.
8. Мак-Клатчі С. Будь лідером: вирішуй, плануй, дій / пер. з англ. І. Гнатковської. Харків: Віват, 2020. 208 с.
9. Маковський О. К. Формування лідерських якостей майбутніх офіцерів: дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02. Хмельницький, 2002. 145 с.
10. Сампан І. Настав час повернути Збройним силам функцію школи життя. Для чого армії капелани? URL: ua.112.ua (дата звернення: 11.09.2019).
11. Annis F. C. A Better Model of Leader Development; Repairing the Education Philosophy within Army Leader Developmen. URL: medium.com (last accessed: 28.07.2019).
12. Border Management Staff College. URL: <https://www.oscebmsc.org/en/> (last accessed: 11.09.2019).
13. Carafano J., Kochems A. Rethinking Professional Military Education. The Heritage Foundation. Washington, 2005. № 976. URL: www.heritage.org (last accessed: 11.09.2019).
14. Courses: Border Management Staff Course / OSCE. URL: www.oscebmsc.org (last accessed: 28.07.2019).
15. Customs and Border Protection, Officer Basic Training / Federal Law Enforcement Training Centers (FLETC). URL: www.fletc.gov (last accessed: 28.07.2019).
16. Hoyle E, Wallace M. Educational Leadership: Ambiguity, Professionals and Managerialism. SAGE Publications Ltd, 2005. 212 p.
17. Huntington S. P. The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations. New York: Belknap Press. 1957. 534 p.
18. Kennedy G., Neilson K. Military Education: Past, Present, and Future. London: Praeger, 2002. 256 p.
19. Lagace M. How the U.S. Army Develops Leaders. URL: hbswk.hbs.edu (last accessed: 28.07.2019).
20. Military Professional Education System. URL: education.stateuniversity.com (last accessed: 28.07.2019).
21. United States Military Academy / Wikipedia: the free encyclopedia. URL: en.wikipedia.org (last accessed: 30.06.2019).

References

1. Handapas, R. (2020). Kharyzma lidera [*A Leader's Harisma*] / per. z ros. A. Stoianovskoi. Dnipro: Monolit, 296 s. [in Ukrainian].
2. Goulman, D., Boiatsis, R., Makki, E. (2021). Emotsiynyi intelekt lidera [*Unleashing the Power of Emotional Intelligence*] / per. z anh. Valeriia Hlinka. Kyiv: Nash format. 288 s. [in Ukrainian].
3. Hrant, H. Yak ukrainsiam pobuduvaty armiiu, zdatnu peremohty Putina [*Yow Ukrainians should Build the Army Capable of Defeating Putin*]. Retrieved from: https://censor.net.ua/ua/resonance/3048160/yak_ukrayintsyam_pobuduvaty_armiyu_zdatnu_peremogty_putina (Last accessed: 10.09.2019). [in Ukrainian].
4. Dzhennifer, R., Rodzher, M. (2019). Tekhnika ukhvalennia rishen. Yak lidery robliat vybir [*Creting Great Choicts. A leader's Guide to Integrative Thinking*] / per. z anh. Nataliia Koshmanenko. Kyiv: Nash format. 248 s. [in Ukrainian].
5. Doktryna viiskovoho liderstva u Zbroinykh sylakh Ukrainy [*The doctrine of military leadership in the Armed Forces of Ukraine*]. Kyiv: Holovne upravlinnia doktryn ta pidhotovky heneralnogo shtabu Zbroinykh syl Ukrainy spilno z Tsentrom operatyvnykh standartiv i metodyky pidhotovky Zbroinykh syl Ukrainy, 2020. S. 11-19. Retrieved from: https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna_rozvytku_viys-kovoho_liderstva_v_Zbroinykh_sylakh_Ukrainy_compressed.pdf [in Ukrainian].
6. Dusha viiska: yak ATO stala terytoriiieu avtentychnosti ukrainskoho voinstva [*Soul of the Army: How the ATO Area Became the Territory of Authenticity of the Ukrainian Army*]. Ukraina moloda. № 143. 29.11.2017. Retrieved from: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3244/188/118208/> (Last accessed: 28.08.2019). [in Ukrainian].
7. Lutskyi, O.L. (2013). Rozvytok upravlinskoï kompetentnosti kerivnykh kadriv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy u protsesi fakhovoi pidhotovky [*Development of managerial competence of managers of the State Border Guard Service of Ukraine in the process of professional training*]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Nats. akad. Derzh. prykordon. sluzhby Ukrainy im. Bohdana Khmelnytskoho. Khmelnytskyi. 16 s. [in Ukrainian].
8. Mak-Klatchi, S. (2020). Bud liderom: vyrishui, planui, dii [*Work Smarte, reduce Stress, and lead by Example*] / per. z anh. I. Hnatkovskoi. Kharkiv: Vivat. 208 s. [in Ukrainian].
9. Makovskyi, O.K. (2002). Formuvannia liderskykh yakosteï maibutnikh ofitseriv [*Formation of leadership qualities of future officers*]: dys. ... kand. ped. nauk: 20.02.02. Khmelnytskyi. 145 s. [in Ukrainian].
10. Sampan, I. Nastav chas povernuty Zbroinym sylam funktsiiu shkoly zhyttia. Dlia choho armii kapelany? [*It Is Time to Return to the Armed Forces the Function of the University of Life. Why the Army Chaplains?*]. Retrieved from: <https://ua.112.ua/interview/nastav-chas-povernuty-zbroinym-sylam-funktsiiu-shkoly-zhyttia-dlia-choho-armii-kapelany-427548.html> (Last accessed: 11.09.2019). [in Ukrainian].
11. Annis, F.C. A Better Model of Leader Development; Repairing the Education Philosophy within Army Leader Developmen. Retrieved from: medium.com (last accessed: 28.07.2019). [in English].
12. Border Management Staff College. Retrieved from: <https://www.oscebmsc.org/en/> (last accessed: 11.09.2019). [in English].
13. Carafano, J., Kochemc, A. Rethinking Professional Military Education. The Heritage Foundation. Washington, 2005. № 976. Retrieved from: www.heritage.org (last accessed: 11.09.2019). [in English].
14. Courses: Border Management Staff Course / OSCE. Retrieved from: www.oscebmsc.org (last accessed: 28.07.2019). [in English].
15. Customs and Border Protection, Officer Basic Training / Federal Law Enforcement Training Centers (FLETC). Retrieved from: www.fletc.gov (last accessed: 28.07.2019). [in English].
16. Hoyle, E, Wallace, M. Educational Leadership: Ambiguity, Professionals and Managerialism. SAGE Publications Ltd, 2005. 212 p. [in English].

17. Huntington, S.P. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. New York : Belknap Press. 1957. 534 p. [in English].
18. Kennedy, G., Neilson, K. *Military Education: Past, Present, and Future*. London: Praeger, 2002. 256 p. [in English].
19. Lagace, M. *How the U.S. Army Develops Leaders*. URL: hbswk.hbs.edu (last accessed: 28.07.2019). [in English].
20. *Military Professional Education System*. Retrieved from: education.stateuniversity.com (last accessed: 28.07.2019). [in English].
21. *United States Military Academy* / Wikipedia: the free encyclopedia. Retrieved from: en.wikipedia.org (last accessed: 30.06.2019). [in English].

SHUMOVETSKA Svitlana, Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Professor, National Academy of the State Border Service named after B. Khmelnytsky.

VOCATIONAL TRAINING AND DEVELOPMENT OF LEADERSHIP POTENTIAL OF THE US AND EUROPEAN COUNTRIES BORDER GUARDS

Abstract. *This article outlines the work on development of leadership potential of the US and separate European countries border guards. It elaborates in detail the significance of the officer leadership potential, importance of the leadership in the border protection system. There are enlightened the main lines of work on development of personal attributes of the border guard officer as a leader, specific features of his leadership skills formation, psychological basis of leadership training.*

The author discloses the programs of leadership development, being deployed in the Federal Training Center of the US Customs and Border Protection. The "Leadership in a crisis environment" training program is based on the research studies and is supposed to help law enforcement officials to raise the level of leadership skills required in crisis. This program focuses on the basic concepts of communication, cooperation, critical thinking and the features of decision-making. It provides for the creation of an environment that shapes the ability of participants to apply leadership qualities, interpersonal communication and decision-making skills in a crisis situation. In its turn, the "Leadership through Understanding Human Behavior" training program helps participants better understand themselves, interpersonal dynamics, and how their strengths and weaknesses and roles in working groups and teams affect mission outcomes. The program provides for the development of self-consciousness, the ability to recognize behavioral styles to establish relationships, required for the creation of more effective working groups and teams. There presented the topics of the "Security and Border Management Courses for Senior Leaders" for middle and senior border officers at the OSCE Border Management Staff College. It is found that in order to develop the leadership potential of border officials, foreign countries apply an integrated approach to training, paying attention to the formation of analytical thinking, the acquisition of professional management skills and abilities. In the training methodology, theoretical and practical classes, situational tasks, business games, trainings are widely used.

Taking into account foreign experience, in order to increase the managerial level of future border guard officers, it is proposed to familiarize them with what it means to be a leader, how to organize work in a team, how to manage subordinates and be responsible for leading the border unit. There also outlined the importance of research on the leadership potential of the border guard officer, leadership in the border protection system, the characteristics of the officer as a leader of the border unit.

Key words: *vocational training, leadership, leadership potential, border guard officer, management, border protection.*

*Одержано редакцією: 03.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 15.08.2021 р.*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

UDK 37.013.8

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-102-106

HAYRAPETYAN Lusine,

Ph.D in Pedagogy, Associate professor Center for
Pedagogy and Development of Education, Yerevan State
University, Republic of Armenia

ORCID 0000-0003-2884-7935

ART-TECHNOLOGIES AS INNOVATIVE APPROACHES IN THE LEARNING PROCESS

Pedagogical art technologies and methods to increase the efficiency of the teaching process are considered as innovative approaches to the pedagogical process. Within the framework of the article, new approaches to make the pedagogical process more creative were revealed, due to which a number of problems of pedagogical nature can be solved, including the organization of the process of teaching, socialization, upbringing, etc.

Aim of the article: *The aim of the research conducted within the framework of the article is to identify the importance of involving art technologies and methods in increasing the efficiency of the learning process, to interpret their role in terms of improving the learning process.*

A number of scientific-pedagogical research methods were used for the research, such as analysis, comparison, abstract, generalization, coordination. As a result of the study, we came to the conclusion that pedagogical art methods and technologies are unique pedagogical alternatives that can solve not only the problem of making the teaching process more active, creative and effective.

Those can also contribute to the development of a person's creative potential, self-discovery and self-perception, as well as be useful in organizing joint educational activities for biologically healthy children and children with special needs as unique mechanisms of mental regulation, making the learning process more inclusive, collaborative and constructive.

Key words: *Pedagogical art technologies, art methods, isotherapy, book therapy, music therapy, teaching process, pedagogical process.*

Today, the young branch of pedagogy, art pedagogy, has its place and role in the search for new ways of effectively organizing the teaching process. The pedagogical process is viewed from the aspect of discovering the creative potential of the learner, based on the principle of freedom of thought and independence, which pushes the learner to be active, to be enriched with new motivations. The approach of art pedagogy is characterized by the active involvement of the learner in practical artistic activities, the development of interactive teaching models with elements of art, health, psychology, culture, their implementation in classroom learning, as well as in the learner's extracurricular activities.

Combining artistic activity with the learning process, the learner begins an intensive process of discovering creativity and self-awareness, within which he develops an authentic unique perception through the mediation of the senses. As a result, art becomes a mediator between the learner, the teacher, the material being taught, to find new connections (emotional, social, etc.) between what has already been learned and new knowledge. A creative environment is created, mental flexibility is manifested, which helps to turn learning from a tedious process, which requires

flexibility, into a right-brain activity that ensures free creativity. In general, during the training, systems of connections between objects, the previous and the new knowledge are formed. It is a flow or movement of thought in terms of finding the logical connections between them. The transfer of learning material from teacher to the learner is carried out through specially organized interactions, where in order to add something new to what already exists, it is necessary to provide the organization of the perception of the material, comprehension of its meaning, and then feedback. The more impressive they are, the more they motivate the learner, the more they are involved in the educational process. Through the learner's own comments and analyzes, the effectiveness of understanding the new material becomes clear, which is conditioned by the successful implementation of the processes between the expectation and the final result.

It is well known that the motivations of the learner to engage in learning activities are different, which can have an impact on the expected outcome. But no less important is the pedagogical mastery of the teacher, which is manifested in a clear understanding of the pedagogical patterns, a comprehensive study of the child's personality, their active involvement in the learning process. Thus, learning as a process of multifaceted interactions ensures the formation of needs in the child's personality system, the change of aspirations, cognitive and thinking ways, the formation of an idea of the objective world, the realization of one's own role and place in society. The development of a person's independence, the promotion of creativity, the development of a person's psychological infrastructure are especially important in them. The success of the learning process lies in the exploring, recognizing, and discovering the learner from all angles. It is because of this that the child develops perceptions of what is happening, and then a value attitude. The more complete the organized learning process with its self-centered, value-structured content, the faster and more regular the processes of cognition, depth of perception, self-interpretation, and creativity develop in the learner.

The inclusion of artistic activities, elements and means in the learning process helps learners to initiate, analyze, interpret, and transmit the material presented instead of mechanically reproducing it. In other words, art pedagogy is a field of artistic pedagogy, which is considered as a combination of art and pedagogy, reveals the principles of artistic didactics, which are aimed at increasing the learner's creative activity, independence, defining a new content of originality.

Using the vast possibilities of the means of art and educational technologies, combining them, art methods and art technologies emerge, which are often therapeutic in nature, so they are new formulas for solving complex pedagogical problems [5].

At the center of our study are art technologies and methods that increase the effectiveness of teaching, which are distinguished by their characteristics, have strong pedagogical content, are applicable to solve various pedagogical problems.

Depending on the artistic direction, we differentiate between the following types of art methods.

1. Fiction reading.
2. Listening to music.
3. Role staging of the situation, recitation.
4. Preparation of works by means of papers, threads.
5. Work with putty, clay, gypsum.
6. Painting, coloring, color filling of the silhouette, etc.

Art methods are not only a means of supporting the organization of learning, but also the practical benefits they bring can be innovative in nature, completely changing the logic of the learning process towards positive thinking, creativity, and so on [1]. They can lay the groundwork for unique interpersonal relationships, where love, care, and the ability to get to know each other will enable the pedagogue to gather additional information about the learner, to see him or her beyond the learning material, and to understand the problems [2].

Depending on the artistic direction, we distinguish several types of art technologies.

Bibliotherapy as an art technology is based on speech, its influential power. This art technology can be used in social-pedagogical activities with both biologically healthy children and children with special needs. It has several forms, the specifics of which depend on the specifics of the learner's problem. The main means of bibliotherapy is reading, written or spoken. We can consider the works of different literary genres, from short prose to poetry, etc., as educational material for carrying out book therapy. Here, one can explore the ways of conducting book therapy, which are various, to adapt it to the child's problem or to a specific pedagogical goal, for which the book can be a useful way.

Music therapy in all its forms – rhythm therapy, singing, composing music - have a special place in the system of art technologies. They help a person to develop a system of stress resistance, develop associative thinking, calm the nervous system, develop a healthy ecopsychological culture of the subjects of the pedagogical process, etc. As part of the educational process, music therapy can help the child to relax emotionally, also have a health-promoting significance.

Drama therapy and imagotherapy / image therapy / are types of role-playing activities, when the sound, stage plasticity, sketches, staging of imagination, emotions, situational theatricality of the problem are all separately important. They can be used both in school theater and in class. It differs from traditional theatrical performances in that in this technology the alleged theatrical material is based on the mental state of the person, his fears or incidents with other people, and so on.

For fairy tale therapy several types of fairy tales are selected: receptive, miraculous, didactic, etc. You can draw a fairy tale, make it up on the spot, use a ready-made fairy tale for teaching to make alternative decisions in situations that require a situational solution, to be more flexible and resourceful. Fairy tales also help to increase the activity of the person in the learning process, to promote independence, imagination [4].

Isotherapy is a way of stimulating the creativity of a biologically healthy person, but in some cases, it is a way to alleviate the problem of children with special needs, a corrective-rehabilitation art technology implemented by a pedagogue. Its types are painting, collage, sculpture, plasterwork, ready-made works of art, etc [4].

Art-technologies allow involving the child in the learning process in a multifaceted way, raising his inner anxieties, providing psychological-pedagogical help and support, making the process of socialization of the child more constructive, promoting the active mastering of psychological and moral standards [3].

Art-technologies are most effective, especially when the teacher tries to perceive the child's feelings, share feelings, empathize with him/her, which leads to social relationships, the constructiveness of networking and strengthening them, contributes to a freer and beneficial learning environment-based on trust.

Art technologies are self-oriented, self-centered, they are selected by taking into account the age-psychological capabilities of the person, meeting the needs of the child, stimulating the child's creativity in the learning process. An innovative manifestation of art technologies in the process of learning can be value – orientation, which will lead to the development of a person's self-management skills. The introduction of art technologies in the learning process can also be interesting from an anthropological point of view. It contributes to the holistic development of the person, the ability of a person to value the situation from the point of view of artistic development, the decoding of symbols created in artwork.

Such an innovative approach leads to a multi-level impact on the formation of the person [5].

The logic of the structure of pedagogical art-technologies develops in 3 stages.

1. Diagnosis stage – In this stage, the level of sensitivity of the person is determined, the degree of its ability to express itself as an internal state, the identification of "weak" sides of the person requiring pedagogical assistance.

2. Symbolic stage – In this stage, the child reproduces the phenomenon that is currently disturbing him / her through artistic-experimental forms. Those are projections of internal mental

states that can be used to solve a variety of significant psychological and pedagogical problems as a simulated version of that problem.

3. Reflective-value-oriented – At this stage, the person realizes non-verbal emotional activities, their verbal formulation, new, alternative instructions are given instead of already familiar approaches, which indirectly direct the person to adapt to new value positions.

Art-methods and technologies can transform the learning process from performance to creativity, enriching it with a living breath, colors and sound, body movement and speech culture. Due to them, a cultural context is included in the learning process, which develops a positive emotional orientation in the learner.

References

1. Anisimov, V.P., Skvortsova, T.P. (2017). Art-pedagogical prevention of negativism in children: monograph. Tver: Tver State University. pp. 97-98 [in Russian].
2. Копытин, А.И. (2014). Art therapy methods in overcoming the consequences of traumatic stress. М.: Kogito-Center. 208 p. [in Russian].
3. Lebedeva, L.D. (2003). The practice of art therapy: approaches, diagnostics, training system. SPb.: Rech. Series – psychological workshop. p. 106 [in Russian].
4. Medvedev, E.A. (2019). Art pedagogy and art therapy in special and inclusive education, Moscow: Yurayt. p. 174 [in Russian].
5. Svetonosova, L.G. Art technologies as a means of forming the pedagogical culture of a future teacher. Retrieved from: <https://mir-nauki.com/PDF/48PDMN316.pdf>

Список используемых источников

1. Анисимов В. П., Скворцова Т. П. Арт-педагогическая профилактика негативизма детей: монография. Тверь: Твер.гос.ун-т, 2017. С. 97–98.
2. Копытин А. И. Методы арт-терапии в преодолении последствий травматического стресса. М.: Когито-Центр, 2014. 208 с.
3. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. СПб.: Речь, 2003. С. 106. (Серия: «Психологический практикум»).
4. Медведев Е. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном и инклюзивном образовании. Москва: Юрайт, 2019. С. 174.
5. Светонослова Л. Г. Арт-технологии как средство формирования педагогической культуры будущего учителя URL: <https://mir-nauki.com/PDF/48PDMN316.pdf>

АЙРАПЕТЯН Лусине Хачатуровна, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры педагогики Центра педагогики и развития образования, Ереванский государственный университет.

АРТ-ТЕХНОЛОГИИ КАК ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. Педагогические арт-технологии и методы повышения эффективности обучения рассматриваются как способы повышения эффективности педагогического процесса, как альтернатива традиционным педагогическим подходам.

Цель данной статьи – выявить важность привлечения художественных технологий и методов для повышения эффективности учебного процесса и интерпретировать их роль с точки зрения улучшения учебного процесса. В статье исследуются новые подходы к творчеству педагогического процесса, позволяющие решить ряд педагогических задач, в том числе не только в области личностного образования, но и в социализации и воспитании.

Для проведения исследования использовался ряд научно-педагогических методов исследования, таких как анализ, компиляция, абстракция, обобщение и согласование.

В результате можно сделать вывод, что методы и технологии педагогического искусства представляют собой уникальные педагогические альтернативы, которые могут сформировать инклюзивную, толерантную и согласованную среду и решить проблему создания более творческого и эффективного процесса обучения.

Ключевые слова: педагогические технологии искусства, художественные методы, изотерапия, музыкальная терапия, библиотерапия, учебный процесс, педагогический процесс.

*Одержано редакцією: 15.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 26.08.2021 р.*

УДК 378.147

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-107-113

ГЕРАСИМЕНКО Людмила Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0001-9843-0073

МУРАВСЬКА Світлана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0001-8123-7293

ПІДЛУБНА Ольга Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
іноземних мов, Льотна академія Національного
авіаційного університету
ORCID 0000-0003-1326-8690

ШЛЯХИ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано проблему мотивації до навчання іноземних мов майбутніх авіаційних фахівців в умовах дистанційної освіти. Констатовано, що мотивація є критичною детермінантою навчання студентів та їхніх досягнень, оскільки від рівня мотивації студентів залежить рівень їх успішності. Зазначено, що демотивація або відсутність мотивації негативно впливають на освітній процес. Окреслено основні труднощі онлайн навчання та запропоновано шляхи їх подолання. Акцентовано увагу на потребі пошуку ефективних шляхів організації навчання іноземної мови в онлайн форматі. Запропоновано шляхи мотивації студентів до навчання іноземної мови, що базуються на підвищенні інтересу до предмета за рахунок групових та інтерактивних методів роботи, розвитку критичних умінь.

***Ключові слова:** мотивація до навчання іноземних мов, підготовка авіаційних фахівців, дистанційне навчання, розвиток комунікативної компетентності, пандемія COVID-19, інтерактивні методи навчання.*

Постановка проблеми. Умови пандемії COVID-19 змусили велику кількість людей, які не мали бажання навчатися й викладати онлайн, перейти до дистанційного навчання. Швидкість, з якою потрібно реагувати на виклики сьогодення, розгубленість та брак знань із застосування технологічних інновацій не дали можливість зробити цей перехід якісним. Вплив цих чинників на систему освіти важко оцінити сьогодні й передбачити наслідки через кілька років. Одним із найсуттєвіших впливів, який мав цей перехід, є зменшення мотивації до навчання, яка особливо потрібна у навчанні іноземної мови для майбутніх авіаційних фахівців.

Дослідження, проведене американськими вченими з Indiana University [14] показало, що навантаження студентів із впровадженням дистанційного навчання збільшилося, у той час як їх успішність зменшилася. 72.5% опитаних студентів США зазначило, що їм знадобилося більше зусиль, щоб пройти курс, водночас 77% з них зазначили, що вони отримали нижчі оцінки, ніж очікували. Студенти доклали більше зусиль та часу, ніж при звичайному відвідуванню занять, у той же час задоволення від отриманих оцінок було меншим. Збільшення зусиль для отримання оцінки може змусити студентів почуватися менш

успішними, навіть коли завдання є корисним для навчання. Як це не парадоксально, але відчуття, коли студент докладає більше зусиль іноді може змусити людину відчувати, що вона має нижчу компетентність [15], і це було б нормально, якщо б цей студент отримав кращу оцінку за більш вагомі зусилля, однак, як стверджують результати опитування, цього не відбулося у більшості випадків.

Перехід до дистанційного навчання змусив викладачів поспіхом створити завдання для онлайн курсів, які не завжди відповідають очікуваним результатам. Для таких завдань існує англomовний термін «busywork» («марна робота»), що означає залучення до навчальної діяльності заради залучення. Такі дії знижують мотивацію до навчання та негативно впливають на успішність студентів.

Рівень англomовної компетенції для професійного спілкування авіаційних фахівців повинен бути високим для успішного вирішення завдань. Пілоти та диспетчери ведуть радіопереговори англійською мовою, інженери мають справу з технічною документацією англійською, менеджери та інші працівники аеропорту постійно спілкуються в мультикультурному середовищі. Мовний бар'єр не повинен заважати виконанню професійних обов'язків в авіації, адже від нього залежить безпека та людські життя. Саме тому навчання англійської мови, незалежно від обставин, має бути якісним, інтенсивним та результативним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему мотивації до навчання іноземних мов у вищій школі досліджували вітчизняні (Н. Арістова, І. Демченко, О. Москаленко, О. Малінка, О. Яцишин та інші) та зарубіжні вчені (Е. Л. Дечі (E.L.Deci), З. Дорні (Z. Dornyei), М. Д. Ісан (Mas D. Ihsan), Дж. Норріс (J. Norris), Р. М. Райан (R. M. Ryan), Дж. Хамер (J. Harmer) та інші). Вплив пандемії на освітній процес навчання іноземних мов був предметом дослідження Дж. Бек (J. Beck), Ю. Гонг (Yu. Gong), Дж. Дарбі (J. Darby) та ін. Однак питання пошуку ефективних шляхів мотивації до навчання іноземних мов за професійним спрямуванням, а саме в галузі авіації, в умовах вимушеної дистанційної освіти залишається ще недостатньо вивченим.

Мета статті – проаналізувати проблему мотивації до навчання іноземних мов майбутніх авіаційних фахівців в умовах дистанційної освіти та окреслити шляхи її розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема мотивації залишається об'єктом дослідження багатьох психологів та теоретиків освіти. Е. Л. Дечі (E.L. Deci) та Р. М. Райан (R.M. Ryan) [4] розуміють термін «мотивація» як почуття людини, яка має достатньо енергії та сил йти до кінця. Таким чином, бути мотивованим означає мати рушійну силу чогось досягти. Вчені наголошують на тому факті, що люди є різними в залежності від типу та обсягу мотивації, якою вони володіють.

Мотивація у вивченні іноземної мови розуміється як «орієнтація учнів, спрямована на мету у вивченні англійської мови як іноземної» [16, с. 2]. Н. Саєнко [19], досліджуючи тему когнітивного розвитку студентів у процесі оволодіння іноземною мовою, звертає увагу на той факт, що практика викладання показує, що високий рівень мотивації може забезпечити успіх у навчанні, навіть для студентів із середніми здібностями. За її словами, разом з такими компонентами як освітні завдання, тренувальні дії, контроль та самоконтроль, оцінювання та самооцінювання, мотивація формує зовнішню оболонку освітнього процесу та впливає на академічну поведінку студентів, яка має два основних виміри: зосередженість та інтенсивність. Когнітивний тип академічної мотивації базується на інтелектуальних здібностях студентів та постійному прагненні до нових знань. Негативна мотивація відкривається у спробах уникнути низьких оцінок та осуду з боку викладача за невдачі у виконанні завдань. Якщо мотиваційна детермінанта є недостатньо розвиненою, вона не здатна стимулювати ефективно навчання та провокує несприятливі умови для розвитку лінгвістичних здібностей.

М. Д. Ісан (Mas D. Ihsan) [9] вказує на певні характеристики терміну «мотивація». По-перше, мотивація має відмінні риси, її не можна побачити, але вона має певні психологічні складники: поведінку або зусилля, ставлення, інтерес, цінності або бажання. По-друге, мотивацію сприймають як успішний аспект, коли вивчення мови стосується розвитку навичок говоріння.

Дж. Хамер (J. Harmer) [7] продовжуючи більш глибоке дослідження поняття «мотивація» у вивченні іноземних мов, розрізняє такі її види: демотивація, внутрішня мотивація та зовнішня мотивація. Демотивацію можна спостерігати, коли людина має дуже низький рівень мотивації щодо виконання будь-якого завдання. Е. Л. Дечі (E.L. Deci) та Р. М. Райан (R.M. Ryan) [4], з іншого боку, пояснюють термін «демотивація» як відсутність мотивації, яка спричинена почуттями некомпетентності та безнадійності, коли виникає потреба у виконанні будь-якого завдання, але ні в якому разі не відсутністю інтересу на початковому етапі. Інше визначення відсутності мотивації було запропоноване З. Дорні (Z. Dornyei), який пояснює його як «особливі зовнішні сили, які зменшують або знищують мотиваційну базу біхевіористського наміру або дії, яка триває» [5, с. 143]. Зовнішня мотивація виявляється у зовнішніх факторах, таких як, наприклад, успішне складання іспиту або влаштування на роботу. Внутрішня мотивація базується на власних почуттях, коли студенти бажають задовольнити свої потреби.

У результаті аналізу теоретичних досліджень з проблеми та спостережень ми дійшли висновку, що деякі фактори сприяють розвитку зовнішньої мотивації, наприклад, визнання викладачем успіхів студентів. Інші фактори, такі як віра в отримання позитивних результатів, подальший розвиток отриманих знань допомагають розвинути внутрішню мотивацію. Такі фактори, як автократичне ставлення викладача до студентів, недружелюбні відносини з одногрупниками, занадто великий обсяг домашніх завдань сприяють розвиткові демотивації. Це все стосується не лише аудиторного навчання, а й дистанційної освіти.

У зарубіжних дослідженнях існує термін – «wheel-spinning» (авт. «буксування колеса»), який означає явище, яке виникає, коли студент не може досягти мети навчання, незважаючи на затрачені зусилля. Він віддає значну кількість часу й зусиль, щоб засвоїти матеріал, але не може досягти досконалого володіння [2]. Студент повторює одну й ту саму помилку й велика кількість вправ не усуває її. Наслідком цього явища є закріплення помилки, перехід її у звичку, у результаті мотивація у навчанні знижується. Під час дистанційного навчання слідкувати за зусиллями студентів та якістю засвоєння навчального матеріалу надзвичайно важко через брак об'єктивності оцінювання та технічні фактори.

Результати спостережень та опитування студентів констатують основні причини зниження якості навчанням в умовах дистанційної освіти, які згодом призводять до демотивації студентів:

- результати онлайн завдань та тестування не надають об'єктивного оцінювання, з якого потім складається загальна оцінка успішності студента;
- студенти не готові сприймати велику кількість нової інформації онлайн у зв'язку з переходом та адаптацією курсу на дистанційний режим;
- величезна кількість онлайн завдань, які не завжди відповідають завданням навчання та недостатньо формують уміння студентів;
- труднощі повсякденного життя студентів, які під час пандемії знаходяться вдома та через різні причини не можуть приділяти достатньо часу навчанню;
- технічні труднощі у зв'язку із доступом до інтернету та технічними можливостями вдома;
- відсутність уніфікованого підходу до організації онлайн навчання з різних дисциплін у ЗВО;
- відсутність достатніх знань у викладачів із використання потенціалу інформаційних технологій;
- низький рівень самоорганізації студентів під час дистанційного навчання.

Аналіз практики дозволив виявити неефективні шляхи онлайн освіти, які теж негативно впливають на розвиток мотивації до навчання іноземних мов:

- використання невлучних відео з мережі замість пояснення від викладача;
- надання завдань, які не відповідають цілям та результатам навчання, а мають на меті просто залучення до діяльності;
- відсутність зворотного зв'язку під час заняття;
- відсутність життєвих прикладів.

Аналіз зарубіжного досвіду [3; 10; 11; 12; 18] дозволив визначити кілька інституційних практик, які допомагають зробити навчання онлайн більш ефективним:

- завдання, у яких студенти висловлюються з приводу вивченого матеріалу та того, що вони не змогли засвоїти;
- поділ видів діяльності на занятті на менш тривалі, ніж в аудиторії;
- часті тести та інші види оцінювання для моніторингу якості навчання;
- сесії в прямому ефірі, на яких студенти можуть задати питання та взяти участь у дискусії;
- зустрічі в «breakout rooms» з викладачем під час онлайн заняття;
- особисті повідомлення студентам з метою рівня опанування курсу та наявності доступу до матеріалів;
- використання влучних життєвих прикладів до ілюстрації контенту;
- використання методу проєктів та додаткової роботи з ним.

Важливим аспектом є створення дружньої атмосфери, відчуття присутності викладача та підтримки. Цього можна досягти завдяки спілкуванню через обраний канал зв'язку (групи вайбер, телеграм, тощо), де можна розмішувати повідомлення щодо курсу, оголошення, цікаві факти з предмету. Додатковими варіантами є запис welcome video із запрошенням студентів до навчання, поясненням системи вимог до курсу, або прохання зробити селфі з робочого місця, яке вони обрали вдома для навчання.

Значним у процесі встановлення зв'язку є вчасний зворотний зв'язок. Встановлення правил щодо часу звернення до викладача, консультацій та відповідей на запитання допоможе уникнути непорозумінь та напруги. Необхідно ознайомити з курсом, оцінюванням, встановити чіткі тижневі очікування, що зробить навчання більш регулярним та системним. Під час зворотного зв'язку важливим є підбадьорювання, похвала та схвалення. Наприклад, у чаті обов'язковою є коротка відповідь на перші повідомлення для Ці речі позитивно впливають на атмосферу присутності викладача. У груповій онлайн дискусії можливим є варіант залучення студентів до оцінки позитивних моментів відповідей іншого студента, схвальне ставлення мотивує до подальшого розмовного мовлення.

Цікавим досвідом, запропонованим Association of College and University Educators (ACUE) є створення рубрики на платформі курсу «Online café» або «The watercooler» [3], де студенти можуть вільно обмінюватися репліками, задати питання, пожартувати.

Особливу роль мотивація відіграє у розвитку комунікативних умінь студентів. Дж. Бейкер (J. Baker) та Х. Вестрап (H. Westrup) [1] стверджують, що заняття з іноземної мови є тим місцем, де студенти можуть навчатися у підтримуючій обстановці, а не лише вивчати правила мови. Успіх у вивченні мови та ефективність курсу іноземної мови оцінюються студентами, зважаючи на рівень їхнього прогресу саме у говорінні. Тож, логічним є те, що більшість студентів зацікавлені у розвитку комунікативних умінь і намагаються їх покращити у більшій мірі, ніж всі інші навички [20]. Отже, успіх у навчанні іноземної мови асоціюється із здібністю вільно спілкуватися, і якщо ти можеш вільно говорити, це означає, що ти добре знаєш мову [6; 17]. Саме тому необхідно застосовувати певний формат завдань для належного підтримання рівня мотивації студентів у процесі розвитку комунікативної компетентності.

У процесі навчання дисциплінам «Професійна іноземна мова» та «Іноземна мова» майбутніх авіафахівців, викладачі мають не більше 14 осіб, що є значною перевагою для використання інтерактивних методів навчання. Наведемо приклади деяких завдань, які успішно використовуються викладачами іноземної мови у Львівській академії Національного авіаційного університету, які були успішно адаптовані в онлайн формат.

Завдання на розвиток критичного мислення виявилися ефективними для формування комунікативних умінь [8]. Наприклад, відоме завдання для розвитку критичного мислення «6 капелюхів» було трансформовано у авіаційний контекст, а потім технічно адаптовано у онлайн формат. Метою завдання було розвиток комунікативних умінь розгляду проблеми,

висловлюючи різні позиції. Викладач обирає 6 студентів, які будуть представляти 6 капелюхів, тобто різних точок зору. Вони повинні були описати картинку авіаційної події, використовуючи представлені викладачем лексичні одиниці. *Білий капелюх* представляє фактичні дані та інформацію. Він не повинен надавати оцінні судження. *Червоний капелюх* асоціюється з почуттями, емоціями та інтуїцією. Уся представлена інформація про авіаційну подію повинна передавати почуття та емоції. *Жовтий капелюх* представляє позитивну точку зору. Він має представити позитивні риси ситуації. Цей капелюх має викликати позитивні думки навіть у песимістичних людей. *Чорний капелюх* пов'язаний з негативними сторонами події, визначенням помилок. *Зелений капелюх* покликаний демонструвати креативне мислення, тобто нестандартне вирішення проблеми, та генерувати нові ідеї. *Синій капелюх* має надати висновки, підсумки та рішення. Заняття проходило на онлайн платформі, яка схвалена ЗВО. Викладач у особистому повідомленні призначав «капелюхи», інші учасники групи вгадували, яку точку зору представляє студент і надавали аргументи, що підтверджували їх думку.

Ще одним завданням на розвиток комунікативної компетенції є «Створення винаходу». Окрім розвитку мовленнєвих умінь студенти розвивають уміння мислити креативно та робити презентації. Викладач проводить заняття на онлайн платформі з можливістю поділити студентів на групи («break-out rooms»). У групах 3-5 осіб студенти мають створити винахід майбутнього для вирішення проблем комунікації між пілотом та диспетчером. Студенти дають відповіді на такі запитання: *Що цей пристрій робить? Як його використовувати? Яким чином він покращує рівень безпеки? Яким чином він робить життя користувача легшим?* Під час обговорення студенти мають також створити слайд сумісно у додатку Jamboard. Наприкінці заняття студенти презентують свої винаходи. Співпраця є корисною для розвитку мотивації, отже викладач за допомогою таких завдань не лише розвиває комунікативні уміння, але й формує інтерес до предмету.

Дискусії для висловлювання власної точки зору та надання аргументів є надзвичайно корисними для підвищення мотивації [13]. Оскільки окрім розвитку комунікативної компетентності, студенти мають можливість висловити власну точку зору та надати необхідні аргументи. Дискусії у онлайн форматі можна організувати за допомогою онлайн платформ зв'язку (zoom, skype, discord, google classroom тощо) і платформи Padlet. Викладач проводить онлайн заняття і додатково надає посилання на створену сторінку в Padlet, де є твердження, яке повинно спровокувати дискусію. Наприклад: *«Використання безпілотних літаків для перевезення пасажирів буде можливим через 5 років»*. Викладач надає студентам 5 хвилин для того, щоб написати в коментарях коротко свою думку за допомогою фраз іноземною мовою: 1) *Мені не цікава ця тема.* 2) *Я погоджуюся. Це правда.* 3) *Я не погоджуюся. Це не є так насправді.* 4) *Я не впевнений в цьому.* 5) *Я погоджуюся з цим аспектом, але я не погоджуюся з іншим.* 6) *Я погоджуюся або не погоджуюся, тому що...* 6) *Я погоджуюся або не погоджуюся по декільком причинам, але я хочу більше доказів.* Потім викладач вислуховує кожного студента, ставить додаткові питання, інші студенти також мають можливість активно спілкуватися зі своїми одногрупниками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Модернізація освіти у сторону впровадження онлайн занять у вищій школі є викликом сьогодення. Потрібно створити умови «дружнього та комфортного віртуального середовища», яке дозволить студентам процвітати, досягати успіху та долати мовні бар'єри. У процесі впровадження дистанційної роботи зі студентами Львівської академії Національного авіаційного університету ми дійшли наступних висновків. Мотивація є дуже важливою у навчанні іноземної мови, тож заняття (аудиторно або он-лайн) повинно стати місцем, де відбувається практика мовлення у підтримуючій атмосфері. Мотивацію можна розглядати як критичну детермінанту навчання студентів (аудиторно або он-лайн) та їхніх досягнень, оскільки курсанти, які мають високий рівень мотивації прикладають більше зусиль та працюють більш наполегливо над академічними завданнями у порівнянні зі студентами, який мають нижчий рівень мотивації. Демотивація або відсутність мотивації будуть негативно впливати на освітній процес, отже

потрібно віднайти ефективні шляхи щодо покращення навчання іноземної мови в умовах дистанційної освіти. Запропоновані шляхи до мотивації студентів до навчання іноземної мови спираються на підвищенні інтересу до предмета за рахунок групових та інтерактивних методів роботи, розвитку критичних умінь.

У подальших наукових дослідженнях плануємо окреслити дидактичні можливості ІКТ у мотивації до навчання іноземних мов майбутніх авіаційних фахівців та здійснити аналіз інших дистанційних технологій з метою їх подальшого використання в українських ЗВО авіаційної галузі.

References

1. Baker, J., & Westrup, H. (2003). *Essential speaking skills: A handbook for English language teachers*. London: Continuum.
2. Beck J.E., Gong Y. (2013) Wheel-Spinning: Students Who Fail to Master a Skill. In: Lane H.C., Yacef K., Mostow J., Pavlik P. (eds) *Artificial Intelligence in Education. AIED 2013. Lecture Notes in Computer Science*, vol 7926. Springer, Berlin, Heidelberg. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-642-39112-5_44
3. Darby, F. (2019, April 17). How to be a better online teacher. *The Chronicle of Higher Education*. URL: <https://www.chronicle.com/article/how-to-be-a-better-online-teacher/#1>
4. Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.
5. Dornyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
6. Folse, K. (2006). *The art of teaching speaking*. Michigan: Michigan University Press.
7. Harmer, J. (2001). *The practice of English language teaching*. London: Longman.
8. Herasymenko, L., Muravska, S., Radul, S., & Pidlubna, O. (2019). Developing future pilots' critical thinking skills in the framework of aviation English. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 11(4), 91-104.
9. Ihsan, Mas D. (2016). Students' motivation in speaking English. *JEES [Journal of English Educators society]*, 1 (1), 31-48. <http://ojs.umsida.ac.id/index.php/jess>
10. Jaggars, S.S., & Xu, D. (2016). How do online course design features influence student performance? *Computers & Education*, 95, 270–284.
11. Luskin, B.J. (2019). 12 best practices in online teaching and learning. *Psychology Today*, Luskin Learning Psychology Series, N, 44. URL: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/themedia-psychology-effect/201903/12-best-practices-in-online-teaching-and-learning>
12. Means, B., & Neisler, J. (2021). Teaching and learning in the time of COVID: The student perspective. *Online Learning*, 25(1), 8-27. URL: <https://doi.org/10.24059/olj.v25i1.2496>
13. Moskalenko, O.I., Muravska, S.M., Didenko, O.V., & Biliavets, S.Y. (2019). Defining the Underlying Factors of Ukrainian Student Pilots' Motivation to Learn Aviation English. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 11(2), 198-221. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/125>
14. Motz, B.A, Quick, J.D., Wernert, J.A., Miles, T.A. (2021). A Pandemic of Busywork: Increased Online Coursework Following the Transition to Remote Instruction is Associated with Reduced Academic Achievement. *Online Learning Journal*, Volume 25 Issue 1, 70-85. URL: <http://dx.doi.org/10.24059/olj.v25i1.2475>
15. Nicholls, J.G. (1984). Achievement motivation: Conceptions of ability, subjective experience, task choice, and performance. *Psychological Review*, 91(3), 328-346. URL: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.91.3.328>
16. Norris, J. (2001). *Motivation as A Contributing Factor in Second Language Acquisition*. (On line. Retrieved on July 2011 URL: <http://itesjl.org/Article/Noris-Motivation.html>
17. Richards, J.C. (2008). *Teaching listening and speaking*. Cambridge: Cambridge University Press.

18. Saienko, N. (2017). Cognitive development of students in foreign language acquisition. *Advanced Education*, 7, 4-8.

19. Salcido, A., & Cole, J. (2018, September 10). Best practices for teaching online. Teach Online. Arizona State University. <https://teachonline.asu.edu/2018/09/best-practices-for-teachingonline/>

20. Ur, P. (1996). *A course in language teaching: Practice and theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

HERASYMENKO Liudmyla, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Foreign Languages Department. Flight Academy of National Aviation University;

MURAVSKA Svitlana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Foreign Languages Department. Flight Academy of National Aviation University;

PIDLUBNA Olha, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Foreign Languages Department. Flight Academy of National Aviation University.

WAYS OF MOTIVATION TO LEARN FOREIGN LANGUAGES OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS IN REMOTE LEARNING CONDITIONS

Abstract. *The problem of future aviation specialists' motivation to learn foreign languages in the conditions of remote learning has been analyzed in the given article. It has been defined that motivation is a critical component of students' learning and their achievements as their success in studying depends on the level of their motivation. It has been underlined that demotivation has a negative effect on educational process.*

The results of the observation and students' interviewing have helped to define the main problems which lead to students' demotivation. Among them we can distinguish the following ones: the students are not ready to perceive a big amount of information online; technical problems with the Internet; some personal problems caused by the fact that students stay at home; the absence of universal approach for teaching different subjects; the teachers' lack of knowledge in the sphere of IT; a big amount of tasks online which do not fully correspond to the learning tasks.

A few practices have been developed to make online learning more effective. They are presented underneath: using the tasks in which students express their point of view on the learnt material and the aspects they haven't covered yet; making the activities used in the classroom shorter and, therefore, more effective; using tests and other evaluation techniques to monitor the quality of the learning process; using the sessions in which students can ask questions and take part in the discussions; meetings in breakout rooms during online classes; personal messages to students encouraging them to be actively involved in the learning process; applying real life situations to demonstrate the content; using the project method and additional work with it.

The process of modernization of the sphere of education nowadays in the terms of online classes in higher educational establishments is a real challenge today. To succeed in it, we need to create friendly and comfortable virtual environment which will help students to become successful and overcome language barriers. It has also been advised to use different methods to motivate the students to learn the languages by referring to group work and interactive methods and developing critical thinking skills.

Key words: *motivation to learn foreign languages, aviation specialists' training, remote learning, development of communicative competence, COVID-19 pandemic, interactive teaching methods.*

*Одержано редакцією: 17.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 25.08.2021 р.*

УДК 378.1:004

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-114-120

ЛЕЩЕНКО Геннадій Анатолійович,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри пошуку, рятування, авіаційної безпеки та
спеціальної підготовки, Львівська академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0001-9780-060x

ПІДГОТОВКА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто окремі питання проблеми переходу закладів освіти від традиційного до дистанційного навчання. Проаналізовано процес підготовки науково-педагогічних працівників до роботи в системі дистанційного навчання. Проведено дослідження з визначення професійно важливих якостей викладачів дистанційного навчання.

***Ключові слова:** дистанційне навчання, тьютор, курси підвищення кваліфікації, освітній процес, професійно важливі якості.*

Постановка проблеми. В епоху інформаційного суспільства володіння і швидкий обмін інформацією для прийняття правильних рішень, постійне оперативне оновлення знань, формування потреби в самостійному оволодінні ними відіграють ключову роль в професійному та особистому розвитку сучасного фахівця. Інформатизація, як провідна тенденція соціально-економічного прогресу розвинених країн, є об'єктивним процесом в усіх сферах людської діяльності, в тому числі в освіті. Інформатизація освіти представляє собою систему методів, процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, зберігання, поширення та використання інформації в інтересах її споживачів. Метою інформатизації освіти є глобальна інтенсифікація інтелектуальної діяльності за допомогою нових інформаційних технологій.

Важливим напрямком реформування системи освіти, що надає можливість людині отримати не лише основну, а й додаткову освіту, є дистанційне навчання. Важливо зазначити, що дистанційне навчання не заперечує існуючі на теперішній час освітні тенденції та технології, форми та методи навчання. Насамперед, воно має інтегруватися в ці системи доповнюючи, розвиваючи і розширюючи їх можливості.

Доцільність проведеного дослідження обумовлена низкою суперечностей між глобальними потребами освітньої галузі і локальними проблемами, що постають перед викладачами під час роботи в дистанційному форматі навчання. Адже, на теперішній час, фактично відсутня система практичної підготовки викладачів, не розроблено критерії їх готовності (предметної, технічної, психологічної) до роботи в системі дистанційного навчання. Окрім того, значна кількість викладачів освітніх закладів, котрі так чи інакше впроваджують технології дистанційного навчання, не достатньо ознайомлені з його специфікою і працюють за традиційними схемами. Тому однією з основних суперечностей, на нашу думку, є те, що обґрунтування теоретико-методологічних основ розвитку професійної компетентності, вдосконалення педагогічної майстерності педагога безперечно різносторонньо збагачують тематику наукових досліджень, проте питання підготовки викладачів, здатних ефективно перетворювати інформаційно-комунікативний простір, продукувати нові способи педагогічної взаємодії в електронних платформах, розробляти дистанційні курси й виконувати роль тьюторів у процесі дистанційного навчання залишається відкритою проблемою як для науки, так і для педагогічної практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-методичні основи дистанційного навчання знаходяться в фокусі досліджень науковців: О. Андрєєва,

Х. Беккера, Р. Бергера, Н. Жевакіної, В. Олійника, Є. Полат, С. Калашнікової, Г. Кравцова, В. Кухаренка, П. Стефаненка, Ж. Таланової, Б. Шуневича та ін. Проте, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, сучасна дистанційна освіта в Україні нагадує традиційне заочне навчання, без застосування всіх можливостей принципово нових форм і методів навчання. Недостатньо науково обґрунтованими залишаються, передусім, й засади практичної підготовки викладачів ЗВО до роботи в умовах дистанційного навчання.

Мета статті – визначити провідні аспекти проблеми підготовка науково-педагогічних працівників до роботи в системі дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку із суспільними процесами інформатизації та глобалізації, підвищення динаміки соціально-економічного розвитку суспільства відбувається модернізація вищої школи, яка тісно пов'язана із підготовкою науково-педагогічних кадрів, від наукової та професійно-педагогічної компетентності яких залежить формування нових поколінь фахівців [3].

Проблема підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів завжди була однією з ключових проблем системи освіти України. Проте, карантинні обмеження на фоні пандемії COVID-19 та пов'язаний з цим вимушений перехід закладів освіти на дистанційну форму навчання актуалізував проблему підготовки викладачів саме до цього виду освітньої діяльності, оскільки підготовку людей з різними когнітивними здібностями, інтересами, мотивацією, врахування особистісних особливостей тих, хто навчається, а також специфіки навчання в дистанційній формі може здійснити ефективно лише спеціально підготовлений викладач.

Проведений аналіз літературних джерел з теоретичних основ дистанційного навчання, узагальнення практичного досвіду його організації і реалізації, дозволили визначити дефініцію «дистанційне навчання» як самостійний вид навчання в дидактиці, в основі якого лежить міжособистісна індивідуалізована взаємодія за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій, при територіальній роз'єднаності суб'єктів навчання.

Дистанційна форма навчання має ряд беззаперечних переваг. Зокрема, здобувач вищої освіти може навчатися у зручній для нього час, звичному оточення та у відносно автономному темпі. Варто врахувати також і нижчу вартість такого навчання, оскільки відпадає потреба в оренді приміщень, оплаті значної кількості персоналу та економію часу [1].

Проте, система дистанційного навчання має і недоліки. По-перше, для успішної корекції навчання та адекватного оцінювання важливо мати безпосередній контакт із здобувачем. Крім того, неможливо точно перевірити, чи саме та людина працює, виконує завдання чи це робить хтось інший. Тому остаточний контроль якості знань все ж таки проводиться на очній сесії. Крім того, не у всіх населених пунктах є можливість доступу до мережі Інтернет зв'язку. І найголовніше, при дистанційному навчанні втрачається безпосередній контакт між викладачем та студентом [4].

При тривалому дистанційному навчанні студент перестає правильно формулювати свої думки, висловлюватись та проводити дискусійне обговорення. Разом з тим, така форма навчання потребує свідомого і мотивованого підходу до отримання освіти. Можливість навчатися у зручній час може перетворитися не на систематичне навчання, а на постійну прокрастинацію цього виду діяльності. Саме тому дистанційна форма потребує особливої самоорганізованості та вміння розрахувати свій час [2].

Дистанційне навчання ґрунтується на низці психолого-педагогічних принципів, а саме: принцип активності і самостійності; принцип кооперативної діяльності суб'єктів навчання з планування, організації, оцінювання і корекції освітнього процесу; принцип рефлексивності; принцип модульно-блочного структурування змісту освітнього контенту; принципи діалогічності, проблемності та практичної спрямованості змісту і характеру взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Складовими дистанційного навчання є три основних компонента: технічний (комп'ютерна техніка), навчально-методичний (мультимедійні курси з дисциплін, презентації тощо) і, власне, викладачі, що здійснюють діяльність в режимі дистанційного навчання.

Визначення дистанційного навчання як порівняно нової форми навчання, що стала поширеною і включена, поруч із традиційним, відносно недавно в освітній процес ЗВО, в якій діяльність педагога зорієнтована на створення сприятливих умов для ефективного процесу саморозвитку студентів, актуалізує потребу здійснення підготовки викладачів конкретно до такого виду освітньої діяльності [5].

Підготовку викладачів до роботи в системі дистанційного навчання ми визначаємо як цілеспрямований процес оволодіння комплексом знань, умінь, навичок, настанов, а також розвитку та саморозвитку професійно значущих якостей, необхідних для ефективного здійснення даного виду діяльності за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій. Результатом такої підготовки є сформована готовність викладача (технічна, предметна, психологічна) до тьюторської діяльності.

Підготовка науково-педагогічних працівників до роботи в системі дистанційного навчання має певні складнощі, обумовлені поліфункціональністю даної діяльності. Організації, що покладають на себе таке завдання, мають вирішити достатньо складне завдання. Вони повинні навчити сформованого фахівця, який вже має знання в певній вузькій професійній галузі навичкам і вмінням, що дозволяють виступати в якості наставника, психолога, організатора, особистості, здатної впроваджувати педагогічні технології, управляти їх якістю, реалізовувати комплекс дидактичних задач; при цьому – володіти в достатньому обсязі знаннями комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, бути готовим до засвоєння нових інформаційних технологій тощо.

Системне рішення даного питання можливе за умови залучення до такої роботи широкого кола фахівців-практиків з різних галузей знань: педагогіки, психології, ІТ, освітнього менеджменту, економіки тощо.

Підготовку викладачів до роботи в умовах дистанційного навчання доцільно здійснювати в рамках курсів підвищення кваліфікації. Для ефективної їх організації доцільно визначити деякі типологічні ознаки: дидактичні цілі (базовий рівень, просунутий рівень, поглиблений рівень, професійно-профільний рівень); характер керівництва навчальним процесом (самостійне індивідуальне завдання, робота під керівництвом викладача, змішаний); тематика (цільові тематичні, інтегровані); структура (модульні, однорідні); інтерактивність (інтерактивні, неінтерактивні); технологічна основа переважного використання (лише електронна пошта; електронна пошта, інформаційні інтернет-ресурси; електронна пошта, он-лайн конференції, вебінари; комплексне застосування різних ІТ).

При розробці курсів підвищення кваліфікації для викладачів дистанційного навчання доцільно враховувати специфіку, а також цілі і завдання, що стоять перед ЗВО, де працюють викладачі. Розробники таких курсів, зазвичай, також є викладачами, що працюють в системі дистанційного навчання, тому є обізнаними з базовими потребами та специфікою діяльності різних категорій педагогічних працівників.

Найбільш поширеними і базовими для всіх педагогів, які збираються працювати або вже працюють в системі дистанційного навчання, незалежно від рівня освітньої установи є як очні, так і дистанційні курси для початкового і просунутого навчання по застосуванню нових педагогічних технологій і засобів ІТ. Без цього робота в галузі викладання в системі дистанційного навчання неефективна.

Підготовка кваліфікованих викладачів, які володіють навичками організації навчально-пізнавальної діяльності в системі дистанційного навчання, може здійснюватися через он-лайн курси, пропоновані окремими освітніми закладами (наприклад, ДЗВО «Університет менеджменту освіти») або в самому навчальному закладі за місцем роботи викладача, що представляється нам більш доцільним. Підготовка викладачів може включати в себе наступні модулі: основи інформатики; робота в обчислювальних мережах; особливості та технології дистанційного навчання; розробка навчальних матеріалів в електронному вигляді; складання тестів і організація контролю в системі дистанційного навчання тощо.

Специфіка дистанційного навчання (значна роль комп'ютерних комунікацій, велика частка самостійної роботи студентів, особливості спілкування на відстані тощо) обумовлює

специфічні ролі, функції, вимоги до викладача в дистанційному навчанні. В системі дистанційного навчання закріпився термін «тьютор» (від англ. tutor – наставник, керівник групи студентів, тренер). Тьютор – викладач-консультант, наставник, керівник навчальної групи, що вивчає певний курс; займається методичною підготовкою і проводить групові заняття-практикуми (тьюторіали), надає допомогу у виконанні атестаційних робіт, перевіряє і оцінює їх; проводить консультації та надає психологічну і педагогічну підтримку. Природно, що вимоги, котрі пред'являються до тьютора системою дистанційного навчання, відрізняються від тих, яким повинен відповідати традиційний викладач як по особистісним якостям, так і за способом навчання.

У процесі дистанційного навчання тьютору доводиться взаємодіяти з різними учасниками освітнього процесу, в тому числі:

- з авторами (розробниками) навчальних курсів (при виникненні будь-яких питань щодо змісту матеріалу, що вимагають компетентних роз'яснень, якщо знань тьютора мало);
- технічними фахівцями (наприклад, програмістами, системними адміністраторами);
- менеджерами курсів (допомагає вирішувати поточні адміністративні питання, складає графік проведення тьюторіалів, конференцій тощо);
- студентами (як індивідуально, так і з усією групою).

Проте, найважливішою ланкою курсів, що забезпечує якість і ефективність освітнього процесу, є викладач. Наскільки він сам добре взаємодіє з колегами, слухачами, знає навчальний матеріал, володіє ситуацією, освічений і грамотний – залежить ефективність дистанційної освіти.

У зв'язку з тим, що викладачеві-розробнику навчального курсу нерідко доводиться самому здійснювати процес дистанційної освіти, додатково до своєї базової спеціальності (наприклад, якщо він має багаторічний досвід роботи в сфері традиційної освіти) він повинен оволодіти тими навички та вміння, без яких неможливо здійснення дистанційного навчання. Нерідкі випадки, коли розробником курсу є одна людина (або група людей), а реалізацією його на практиці займається інша: в такій ситуації прийнято говорити про діяльність викладача-консультанта/тьютора. У будь-якому випадку педагог, який проводить заняття в дистанційній формі, виступає в цій якості. Тобто, до його функції належить повний супровід процесу освіти і всього змісту курсу; роль радника-консультанта, технолога, координатора, експерта, дослідника, проектувальника, менеджера, адміністратора.

У роботі викладачів в системі дистанційного навчання окрім знань, вмінь і навичок важливе місце ми відводимо професійно значущим якостям. Вони відіграють важливу роль в процесі педагогічної діяльності. На нашу думку, розвиток професійно значущих якостей педагогів є важливою умовою їх фахового становлення, що, по великому рахунку, зумовлюють рівень виконання ним своїх професійних функцій.

З огляду на специфіку педагогічної діяльності у дистанційному навчанні, вважаємо, що під професійно значущими якостями викладача дистанційного навчання необхідно розуміти інтегративну характеристику, що включає в себе сукупність певних професійно і особистісно необхідних якостей, функціонально задіяних в процесі реалізації освітніх завдань при дистанційному навчанні.

Викладач повинен володіти певною системою професійно значущих якостей, щоб ефективно виконувати свої функції. Для цього необхідно формувати і розвивати ці якості у майбутнього педагога в педагогічному вузі, а у працюючого педагога – в системі підвищення кваліфікації й стимулювати їх до самостійного розвитку і формування професійно значущих якостей.

У нашому дослідженні ми спираємося на положення про те, що професійно значущі якості викладачів формуються нерівномірно, гетерохронно. Однак, керуючи цим процесом, професійно значущі якості можна розвинути до необхідного рівня. Тут викладач виконує декілька ролей. Він є і носієм вже засвоєних професійно значущих якостей, і об'єктом впливу ззовні, і суб'єктом, активно перетворює себе і власну педагогічну позицію.

Аналіз педагогічної практики засвідчує, що на теперішній час не варто розраховувати на швидке залучення до педагогічної діяльності в дистанційне навчання великої кількості педагогів, що володіють комплексом професійно значущих для даної педагогічної реальності якостей. Ці якості необхідно формувати і розвивати їх як у фахівців, які вже працюють, так і у майбутніх фахівців, які проходять навчання в ЗВО для роботи в дистанційному навчанні. В ідеалі, ці якості необхідно розвивати в період навчання у ЗВО, готувати професійні кадри до педагогічної діяльності в нових умовах сучасного інформаційного суспільства. Проте, на сьогоднішній день жоден педагогічний ЗВО не готує викладачів дистанційного навчання в рамках вищої педагогічної освіти

Незважаючи на це, в рамках курсів підвищення кваліфікації, як зазначалося вище, підготовка викладачів (тьюторів) дистанційного навчання проводиться цілою низкою закладів.

Аналіз програм курсів підвищення кваліфікації, пов'язаних з підготовкою до діяльності в дистанційному навчанні показав, що в процесі їх викладання професійно значущі якості викладача дистанційного навчання або не формуються взагалі, або формуються на недостатньому рівні. На наш погляд, це пов'язано з тим, що даний процес на сьогоднішній день ще не є завданням жодного із запропонованих курсів підвищення кваліфікації.

На наш погляд, подібні курси підвищення кваліфікації концентрують свою увагу виключно на підготовці викладача до виконання певного набору дій, не враховуючи необхідність у формуванні професійних якостей, вкрай необхідних викладачеві в процесі роботи в дистанційному навчанні.

Разом з тим усвідомлюючи, що за час, котрий відводиться на різні курси підвищення кваліфікації з підготовки до роботи в дистанційному навчанні, сформувати професійно значущі якості практично неможливо, одним з пріоритетних завдань таких курсів вважаємо розроблення індивідуальної програми саморозвитку таких якостей у викладачів. Можливо навіть, що певний курс буде підпорядковано саме цій основній меті.

Грунтуючись на аналізі теорії і практики дистанційного навчання, на деякому особистому досвіді в реалізації дистанційного навчання, на аналізі професійно значущих якостей викладача в широкому сенсі, запропонованих різними авторами, нами було проведено опитування викладачів Льотної академії Національного авіаційного університету (21 особа) з метою оцінити значущість запропонованих якостей викладачів для ефективної реалізації процесу дистанційного навчання. Даний перелік включає 39 професійно значущих якостей викладача дистанційного навчання: активність, аналітичність мислення, комунікабельність, гнучкість мислення, дисциплінованість, доброзичливість, довготривала пам'ять, оперативна пам'ять, оптимізм, організаторські здібності, ініціативність, інформаційна грамотність, комп'ютерна грамотність, вмотивованість, спостережливість, наполегливість, винахідливість, загальна ерудованість, організованість, відповідальність, педагогічна рефлексія, педагогічний такт, педагогічне передбачення, професійна мобільність, професійна ерудованість, психічне здоров'я, психологічна гнучкість, працездатність, розподіл уваги, самокритичність, самостійність, прагнення до саморозвитку, толерантність, вимогливість, стійкість уваги, цілеспрямованість, чуйність, емоційна стійкість, емпатійність.

Респонденти мали проранжувати запропоновані якості викладача дистанційного навчання в порядку убутання значущості (найбільш значуща якість, дуже значуща якість, значуща якість, менш значуща, не є значущою). Із запропонованих нами в опитувальнику професійно значущих якостей викладачів дистанційного навчання до розряду «не є значущою» віднесено три якості (оптимізм, чуйність, емпатійність) за результатами відповідей лише одного респондента, що свідчить про те, що запропоновані професійно значущі якості нами обрані вірно, і що для викладача дистанційного навчання розвиток саме цих якостей є необхідним компонентом процесу професійного становлення.

Дане дослідження дозволило з повного переліку якостей виділити професійно значущі якості, що є для викладача дистанційного навчання «найбільш значущими». Даний список включає наступні 19 якостей: організаторські здібності, інформаційна грамотність, комп'ютерна грамотність, комунікабельність, доброзичливість, оперативна пам'ять,

ініціативність, спостережливість, педагогічна рефлексія, психологічна гнучкість, професійна мобільність, розподіл уваги, стійкість уваги, цілеспрямованість, емоційна стійкість, прагнення до саморозвитку, відповідальність, організованість, самостійність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вище викладене спонукає до висновку, що, як і в кожній формі отримання знань, у дистанційній, окрім переваг, є і свої недоліки. Проте їх подолання є можливим завдяки напрацюванню практики застосування цієї форми не лише як допоміжної або альтернативної, а як рівної традиційній формі здобуття освіти. Одним з необхідних завдань вирішення даної проблеми є підготовка викладацького складу до такого виду діяльності. Зважаючи на викладене, можна спрогнозувати певні тенденції розвитку дистанційного освіти, а саме: збільшення кількості відкритих дистанційних курсів, розробка програм дистанційного навчання, комбінування переваг та взаємодоповнення дистанційного навчання й традиційної форми освіти тощо.

Перспективами подальших досліджень вважаємо необхідність розробки технології формування професійно важливих якостей викладачів дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. *Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби і технології*: кол. монографія. Київ: Атіка, 2015. С. 77–140.
2. Власенко І. Г. Впровадження дистанційного навчання – вимога сучасності. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.)*. Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2017. С. 12–14.
3. Козлакова Г. О. Інформаційно-програмне забезпечення дистанційної освіти: зарубіжний і вітчизняний досвід: монографія. Київ: Ін-т вищ. освіти АПН України, 2002. 231 с.
4. Клокар Н. Методологічні основи запровадження дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації. *Шлях освіти*. 2012. № 4 (46). С. 38–41.
5. Лещенко Г. А. Викладач-тьютор як суб'єкт дистанційного освітнього процесу у вищій школі. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 2. С. 57–62.

References

1. Bykov, V.Yu. (2015). *Dystantsiine navchannia v krainakh Yevropy ta SShA i perspektyvy dlia Ukrainy [Distance learning in Europe and the USA and prospects for Ukraine]*. Informatsiine zabezpechennia navchalno-vykhovnoho protsesu: innovatsiini zasoby i tekhnolohii: kol. monohrafiia. Kyiv: Atika, S. 77-140. [in Ukrainian].
2. Vlasenko, I.H. (2017). *Vprovadzhennia dystantsiinoho navchannia – vymoha suchasnosti [The introduction of distance learning is a requirement of modernity]*. Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitiia tekhnolohiia: materialy mizhvuzivskoho vebinaru (m. Vinnytsia, 31 bereznia 2017 r.). Vinnytsia: VTEI KNTEU, S. 12-14. [in Ukrainian].
3. Kozlakova, H.O. (2002). *Informatsiino-prohramne zabezpechennia dystantsiinoi osvity: zarubizhnyi i vitchyzniani dosvid [Information and software of distance education: foreign and domestic experience]*: monohrafiia. Kyiv: In-t vyshch. osvity APN Ukrainy, 231 s. [in Ukrainian].
4. Klokar, N. (2012). *Metodolohichni osnovy zaprovadzhennia dystantsiinoho navchannia v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii [Methodological bases of introduction of distance learning in the system of advanced training]*. Shliakh osvity. № 4 (46). S. 38-41. [in Ukrainian].
5. Leshchenko, H.A. (2017). *Vykladach-tiutor yak subiekt dystantsiinoho osvitnoho protsesu u vyshchii shkoli [Teacher-tutor as a subject of distance educational process in higher school]*. Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Serii: Pedagogichni nauky. Vyp. 2. S. 57-62. [in Ukrainian].

LESHCHENKO Hennadii, doctor of pedagogical sciences, professor, Head of the Department of Search, Rescue, Aviation security and special training, Flight Academy National Aviation University.

PREPARATION OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS FOR WORK IN THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

***Abstract.** The article deals with the problem of improving the quality of education on the basis of introduction into the educational process of distance learning. It is determined that distance education is a kind of educational system, which uses mainly remote learning technologies and educational process organization, or one of the forms of obtaining education, in which the mastery of one or another of its levels in one or another specialty is carried out in the process of distance learning. Factors that contributed to the emergence of forms of distance education are: globalization, increasing the dynamics of socio-economic development of society, the emergence of new needs of those who study, and the development of information and communication technologies, their full implementation in virtually all spheres of human life, the need for wide application in educational Practice as a means of learning and subject of study. It is established that the effectiveness of distance learning depends on the professional training of the teacher-tutor as a subject of the educational process. The process of training the tutors focuses on the development of their communicative, analytical, reflective skills and psychological readiness to work in the virtual space, the skills of facilitation, that is, the establishment and maintenance of information links and interaction between the listeners and other participants in the system of distance education, the regulation of various problems, conflict resolution, adaptation of listeners to a new form of learning. The author stresses that the main problems of the creation and implementation of distance learning systems are computer-technological, organizational-managerial, psychological and pedagogical, financial-economic and normative-legal. Along with the awareness of the need for an integrated and balanced solution to each of these problems, one should highlight the psychological and pedagogical as such, the theoretical and practical solution of which today is the task of the most complex, to the required boundary is not defined and therefore not properly resolved. The conceptual foundations of practical implementation of the model of training of teachers of higher education and designing the routes of their professional training for the implementation of distance learning are determined.*

***Key words:** distance learning, tutor, advanced training courses, educational process, professionally important qualities.*

*Одержано редакцією: 13.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 25.08.2021 р.*

УДК 811.111:378.147'6(045)
DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-121-128

РУБЦОВА Світлана Вячеславівна,
доцент кафедри мовної підготовки і комунікації,
Київський національний університет будівництва і
архітектури
ORCID 0000-0003-4114-5874

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ У ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОМУ АКТИВНОМУ ЧИТАННІ

У статті описано результати методичного експерименту, організованого з метою перевірки ефективності методики формування в майбутніх інженерів англomовної лексичної компетенції у професійно орієнтованому активному читанні. Для експериментального навчання обрано і обґрунтовано вибір двох методів активного читання (Know-Want-Learn (KWL), Survey, Questions, Read, Recall, Review (SQ3R)). Розроблено вправи і завдання з автентичною візуалізацією навчальної інформації. Відповідно до гіпотези експерименту, формування англomовної лексичної компетенції у професійно орієнтованому активному читанні для студентів спеціальності 192 Будівництво та цивільна інженерія буде ефективним за умов: використання підсистеми вправ і завдань розроблених на основі автентичної візуалізації навчальної інформації; спеціально відібраного автентичного текстового матеріалу з фаху; навчання за обраними методиками активного читання. Описано етапи реалізації експериментального навчання: дотестовий, текстовий, післятекстовий. Представлено дані передекспериментального і післяекспериментального зрізів. Результати експериментального дослідження перевірено за допомогою методів математичної статистики. Проведено аналіз експериментальних даних і надано інтерпретацію результатів методичного експерименту.

Ключові слова: методичний експеримент, експериментальне навчання, результати експерименту, формування лексичної компетентності, майбутні інженери, професійно орієнтоване читання, активні методи читання.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою підготовки майбутніх інженерів є подальша професійна діяльність спеціалістів. У суспільстві є запит на фахівців, які слідкують за сучасними технологіями, володіють новітньою інформацією про перспективні напрями галузі. Безсумнівним є той факт, що така тенденція вимагає від майбутніх інженерів володіння англійською мовою, як мовою міжнародного спілкування, зокрема важливим для розуміння сучасних світових проблем галузі є опанування професійно орієнтованого читання (ПОЧ). Практична реалізація формування в майбутніх спеціалістів галузі Будівництво та цивільна інженерія англomовної лексичної компетентності (АЛК) у ПОЧ можлива завдяки проведенню навчання за методикою активного читання з використанням розроблених вправ і завдань з різними формами автентичної візуалізації навчальної інформації (АВНІ). Запропонована методика передбачає її перевірку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що низка робіт науковців присвячена перевірці різних методів навчання ПОЧ, оволодінню студентами професійною лексикою. Зокрема, дослідженнями питань формування лексичної компетентності, проблемами пов'язаними з ПОЧ займалися такі науковці, як Г. В. Барабанова, Л. С. Бірецька, Ю. В. Гнаткевич, О. С. Малюга, А. А. Махиня, О. В. Паніна, Т. І. Петрова, Ю. О. Семенчук, Н. М. Тарасюк, О. Б. Тарнопольський, В. В. Черниш, Е. І. Щукіна та інші.

Однак, незважаючи на значну кількість проведених досліджень, присвячених формуванню АЛК і ПОЧ, питання формування АЛК в професійно орієнтованому активному

(ПОАЧ) для студентів галузі знань 19 Архітектура та будівництво спеціальності 192 Будівництво та цивільна інженерія не було розглянуто і потребує даних експериментального навчання, чим і зумовлено необхідність проведення дослідження.

Метою статті є опис і інтерпретація результатів експериментальної перевірки ефективності методики формування АЛК в ПОАЧ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експеримент було проведено за етапами запропонованими М. В. Ляховицьким: організація експерименту (визначено задачі експерименту, розроблено гіпотезу, проведено підготовку навчальних матеріалів, відібрано учасників експериментального навчання); реалізація експерименту (проведено передекспериментальний зріз, експериментальне навчання за запропонованою методикою, післяекспериментальний зріз); констатація та інтерпретація отриманих даних експерименту (обробка отриманих результатів, перевірка даних методами математичної статистики, формулювання висновків) [3, с. 47-48].

Розділяємо думку М. В. Ляховицького про зародження теоретичної гіпотези, яка виникає на підґрунті невідповідності між поняттями про системи, форми, способи навчання і новими гіпотетично можливими результатами ефективності процесу освіти [3]. Пошук експериментальної методики, яка зможе задати напрям до самоосвіти завдяки підвищенню внутрішньої мотивації майбутніх інженерів, допоможе проявити викладачу менеджерські якості, дасть можливість студентам ділитися набутими знаннями, було продиктовано:

- переліком компетентностей, які зазначені у Стандартах вищої освіти України галузі знань 19 Архітектура та будівництво для першого (бакалаврського рівня) [6];
- рекомендованим цільовим рівнем володіння англійською мовою в академічному і професійному середовищах світу для майбутніх інженерів [1];
- невеликою кількістю аудиторних годин навантаження дисципліни «Професійна англійська мова».

Було проаналізовано можливості використання методів активного читання, зокрема *KWL* [7] і *SQ3R* [8] методів в освітньому процесі навчання ПОАЧ у закладах вищої освіти технічного спрямування і сформульовано таку *гіпотезу* дослідження: формування АЛК у ПОАЧ буде ефективним за умови використання покрокових системних механізмів впливу на процеси запам'ятовування лексичного матеріалу, врахування цінності сприйняття і запам'ятовування термінологічних лексичних одиниць (ЛО) через провідні репрезентативні системи здобувачів освіти, зокрема зорову; використання підсистеми вправ і завдань з АВНІ; реалізацію поетапного навчання за допомогою розроблених методик активного читання на основі *KWL* та *SQ3R* методів.

Метою експерименту є перевірка ефективності двох варіантів розробленої методики для формування в майбутніх інженерів АЛК у ПОАЧ.

Об'єктом експериментального навчання відповідно до висунутої гіпотези є рівень сформованості АЛК у ПОАЧ у студентів експериментальних груп. В результаті використання запропонованої методики навчання очікуємо отримати результати сформованості АЛК у ПОАЧ на рівні, який досягне і перевищить умовний коефіцієнт навченості 0,7 за В. П. Беспальком [2].

Неварійованими умовами експерименту були: 1) склад учасників навчання експериментальних груп (ЕГ) ЕГ-1 і ЕГ-2, 16 студентів в кожній групі, разом 32 студенти; 2) використання однакової підсистеми вправ з АВНІ; 3) тривалість експериментального навчання; 4) кількість годин навчання; 5) один викладач – експериментатор; 6) завдання передекспериментального та післяекспериментального зрізів; 7) критерії оцінювання рівня сформованості АЛК у ПОАЧ.

Формування у майбутніх інженерів інтелектуальних вмінь в освітньому процесі вважаємо необхідним, оскільки такі уміння сприяють логічному структуруванню і кращому запам'ятовуванню нового матеріалу, зокрема уміння прогнозувати очікуваний матеріал, критичне осмислення прочитаного, можливість систематизувати отриману інформацію. Аналіз

питання використання *KWL* і *SQ3R* методів активного читання в освітньому процесі інших країн дозволяє стверджувати про наявність такого потенціалу.

Отже, *варійованою умовою експерименту* була організація експериментального навчання на основі обраних *KWL* та *SQ3R* методів активного читання. У *варіанті А*, який організований за *KWL* методом активного читання, передбачено використання додаткових передтекстових завдань перед початком читання, які спрямовані на активацію попередніх знань студентів про тему тексту з фаху. У *варіанті Б*, який організований за *SQ3R* методом активного читання, передбачено виконання розроблених завдань під час читання запропонованого тексту. Реалізація експериментального навчання представлена орієнтуючись на текст і завдання для читання, а саме на таких етапах: дотекстовому, текстовому і післятекстовому. На передтекстовому етапі експериментальні групи навчалися за розробленою підсистемою вправ з АВНІ, однаковою для варіантів А і Б. Метою дотекстового етапу було ознайомлення студентів із професійно орієнтованою лексику, навчання обґрунтованої здогадки значень термінологічних ЛО, співвідношення їх з відповідними об'єктами і явищами у вигляді АВНІ, автоматизація дій з новими ЛО [4, с. 37-43]. Група ЕГ-1 навчалася за варіантом А, на основі *KWL* методу активного читання, відповідно, група ЕГ-2 навчалася за варіантом Б, на основі *SQ3R* методу активного читання.

Експериментальна перевірка розробленої методики формування АЛК у ПОАЧ була проведена з грудня по квітень 2018-2019 навчального року на базі Київського національного університету Будівництва і архітектури. Учасниками експерименту були студенти четвертого курсу, які навчаються за спеціальністю 192 Будівництво та цивільна інженерія. В експерименті приймало участь дві експериментальні групи. Загальна кількість студентів – 32.

Реалізацію експерименту було проведено в три етапи: 1) передекспериментальний зріз, на цьому етапі було визначено вихідний рівень сформованості АЛК у ПОЧ у студентів експериментальних груп; 2) експериментальне навчання, представлене розробленою підсистемою вправ і завдань і реалізоване у двох варіантах методики; 3) післяекспериментальний зріз, метою якого була перевірка вихідного рівня сформованості АЛК у ПОЧ після проведення експериментального навчання і перевірка ефективності запропонованої методики. Структуру проведення експерименту представляємо в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура проведення експерименту

Етапи експериментального навчання	Час і термін проведення	Кількість годин на групу	Завдання етапу
Передекспериментальний зріз	17.12.18–20.12.18	4	Визначення вихідного рівня сформованості АЛК у ПОЧ на рівні слова, словосполучення, речення, тексту.
Експериментальне навчання	15.02.2019– 2.04.2019	26	Перевірка ефективності розробленої методики
Післяекспериментальний зріз	15.04.19–17.04.19	4	Визначення досягнутого рівня сформованості АЛК у ПОЧ на рівні слова, словосполучення, речення, тексту.

Тестові завдання було створено з метою контролю перевірки сформованості лексичних навичок майбутніх інженерів при різних видах читання та можливості визначення рівня розуміння текстів студентами при практичному пошуку необхідної інформації з її повним розумінням.

При розробленні тестових завдань для визначення рівня сформованості АЛК в майбутніх інженерів у ПОЧ було враховано такі критерії:

1) правильність розуміння термінологічних ЛО на рівні слова, словосполучення, речення;

2) правильність розуміння лексичних трансформацій термінологічних ЛО на рівні слова, словосполучення;

3) коректність використання контекстуальної здогадки і прогнозування змісту тексту;

4) правильність розуміння термінологічних ЛО на рівні тексту при ознайомлювальному читанні (*skimming*);

5) правильність розуміння термінологічних ЛО на рівні тексту при пошуковому читанні (*selective*) для пошуку конкретної інформації, вивчаючому читанні (*scanning/search reading/in-depth reading*) для повного розуміння інформації.

Тестові завдання для передекспериментального зрізу розроблені відповідно критеріям контролю і складаються з чотирьох комплексних завдань. Максимальна кількість балів за тестові завдання складає – 42,5.

Результати середнього коефіцієнту навченості було визначено за формулою В. П. Беспалька: $K=Q/N$, в якій K – коефіцієнт навченості; Q – загальна максимальна кількість правильних відповідей, отриманих студентом; N – загальна кількість правильних відповідей завдання [2].

Результати середніх показників рівня сформованості АЛК у ПОЧ в двох експериментальних групах подані у таблиці 2.

Таблиця 2

Середні показники рівня сформованості АЛК у ПОЧ по групах ЕГ-1, ЕГ-2 (передекспериментальний зріз)

Індекс групи	Бали за критеріями				Середній бал по групах	Середній коефіцієнт навченості
	Правильність розуміння термінологічних ЛО та їх трансформацій на рівні слова, словосполучення, речення	Коректність використання контекстуальної здогадки і прогнозування змісту на рівні компонента тексту	Правильності розуміння термінологічних ЛО на рівні тексту при ознайомлювальному читанні	Правильність розуміння термінологічних ЛО на рівні тексту при пошуковому/вивчаючому читанні		
ЕГ-1	4,56	6,38	3,38	4,12	18,44	0,43
ЕГ-2	4,75	6,94	3,19	3,94	18,81	0,44
Максимальні показники	9,5	12	6	15	42,5	1

Як видно з таблиці 2, середні коефіцієнти навченості рівня сформованості АЛК у ПОЧ в експериментальних групах не досягають мінімально задовільного рівня, який має складати 0,7 за В. П. Беспальком, щоб вважати рівень сформованості достатнім. Результати по групах, відповідно, складають: ЕГ-1 – 0,43, ЕГ-2 – 0,44, що є нижчим результатом за необхідний.

Представимо організацію експериментального навчання за *KWL* методом активного читання.

Передтекстовий етап представлений підготовчою складовою і складовою виклику. Мета підготовчої складової: ознайомлення з технічними термінами і лексикою з фаху; автоматизація дій з технічними термінами на рівні словосполучення, речення, частини тексту; розрізнення омонімів термінологічних ЛО АМ; прогнозування і складання конструкцій складних термінів АМ на основі простих технічних термінів. Мета складової виклику: активізувати попередній досвід і знання майбутніх інженерів з певної теми перед читанням; розвиток прогнозування нової інформації за заголовком.

Текстовий етап представлений складовою осмислення, порівняння, інтеграції. Метою цього етапу є осмислення, порівняння і інтеграція ідей студентів з ідеями з тексту.

Післятекстовий етап представлений двома складовими, а саме осмисленого відбору та розпізнавання і розуміння технічних термінів і лексики з фаху. Метою першої складової є спонукання студентів до отримання додаткової інформації з додаткових джерел. Мета другої складової – перевірка засвоєння лексичного матеріалу з фаху у професійних завданнях з можливістю використання отриманих знань і власного досвіду з фаху.

Опишемо організацію експериментального навчання за *SQ3R* методом активного читання.

Передтекстовий етап представлений однією складовою, а саме підготовчою, яка представлена передтекстовими вправами з АВНІ. Підготовча складова однакова для варіантів А і Б експериментального навчання.

Текстовий етап представлений трьома складовими: виклику; повного розуміння і осмислення; порівняння і інтеграції. Мета складової виклику полягає в знаходженні головної інформації в тексті і активації попереднього досвіду студентів. Мета другої складової – осмислення, узагальнення і трансформація отриманої інформації. Мета третьої складової – порівняння і інтеграція студентами ідей з тексту зі своїми ідеями.

Післятекстовий етап містить дві складові: осмисленого відбору; розпізнавання, розуміння лексики з фаху і технічних термінів. Мета першої складової: стимулювати бажання майбутніх інженерів до отримання додаткової інформації. Мета другої складової: здійснення перевірки засвоєння лексичного матеріалу у професійних завданнях.

Тестові завдання післяекспериментального зрізу розроблені згідно таких же критеріїв як завдання передекспериментального зрізу і є ідентичними. Отримані результати показників рівня сформованості двох експериментальних груп представляємо в таблиці 3.

Аналізуючи середні показники рівня сформованості АЛК у ПОЧ по групах ЕГ-1 і ЕГ-2 у післяекспериментальному зрізі, зазначимо, що експериментальне навчання з використанням АВНІ при різних методах активного читання показало вищі результати за необхідний рівень коефіцієнта навченості за В. П. Беспальком.

Достовірність і об'єктивність отриманих даних було перевірено за допомогою математичних методів обробки даних, а саме за допомогою статистичного критерія ϕ^* – кутового перетворення Фішера.

Враховуючи, що в обох експериментальних групах студенти досягли достатнього рівня навченості, вважаємо «ефектом» коефіцієнт навченості – 0,8, а «відсутністю ефекту» вважаємо коефіцієнт, якого не досягнуто, тобто менший за 0,8. Для остаточного підтвердження більш ефективного варіанту сформулюємо дві гіпотези: нульова гіпотеза **H**, яка свідчить про відсутність ефекту, а саме, частка осіб, які досягли коефіцієнта навченості 0,8 у групі ЕГ-2 не більша, ніж у групі ЕГ-1; гіпотеза **H**, яка свідчить про досягнення результату, а саме, частка осіб, що досягли коефіцієнта навченості 0,8 у ЕГ-2 більша, ніж у групі ЕГ-1 [5, с. 158-166].

Результати підрахунків критерію при зіставленні двох груп випробовуваних по процентній частці, які брали участь в експерименті, представимо в таблиці 4. [5, с. 158-166; 330-332].

Таблиця 3

**Середні показники рівня сформованості АЛК у ПОЧ по групах
ЕГ-1, ЕГ-2 (післяекспериментальний зріз)**

Індекс групи	Бали за критеріями				Середній бал по групах	Середній коефіцієнт навченості
	Правильність розуміння термінологічних ЛО та їх трансформаций на рівні слова, словосполучення, речення	Коректність використання контекстуальної здогадки і прогнозування змісту на рівні компонента тексту	Правильності розуміння термінологічних ЛО на рівні тексту при ознайомлювальному читанні	Правильність розуміння термінологічних ЛО на рівні тексту при пошуковому/вивчаючому читанні		
ЕГ-1	9,06	9,56	5,25	10,5	34,34	0,80
ЕГ-2	9,0	10,12	5,62	11,06	35,75	0,84
Максимальні показники	9,5	12	6	15	42,5	1

Таблиця 4

Таблиця для підрахунку ϕ^* з метою визначення більш ефективної методики навчання

Групи	«є ефект»			«немає ефекту»			Загальна кількість студентів
	Кількість студентів	Проц. частка	ϕ^*	Кількість студентів	Проц. частка	ϕ^*	
ЕГ-1	7	43,7%	1,444	9	56,3%	1,697	16
ЕГ-2	10	62,7%	1,828	6	37,3%	1,316	16
Кількість студентів	17			15			32

Згідно даних таблиці 4 підрахуємо значення ϕ емп.

$$\phi^* \text{ емп.} = (1,828 - 1,444) \cdot \sqrt{\frac{16 \cdot 16}{16 + 16}} = 0,384 \cdot \sqrt{\frac{256}{32}} = 0,384 \cdot \sqrt{8} = 2,83$$

Порівняємо отримане значення $\phi^* \text{ емп.} = 2,83$ з $\phi^* \text{ кр.} = \begin{cases} 1,64, \text{ для } P \leq 0,05 \\ 2,31, \text{ для } P \leq 0,01 \end{cases}$

Побудуємо «вісь значущості» (рис. 1).

Рис. 1 Вісь «значущості»

Отримане емпіричне значення Φ^* знаходиться і в зоні значущості, відкидаємо гіпотезу **H** і залишаємо гіпотезу **H**. Приймаємо, що кількість студентів експериментальної групи ЕГ-2, які досягли достатнього рівня коефіцієнта навченості більша, ніж у групі ЕГ-1.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що розроблена методика активного читання з використанням підсистеми вправ і завдань з АВНІ виявилася ефективною і може бути рекомендована для впровадження у навчальний процес з метою формування АЛК в майбутніх інженерів у ПОЧ. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці методики формування АЛК у ПОАЧ для суміжних спеціальностей в рамках інших тем програми.

Список використаних джерел

1. English for Specific Purposes (ESP) National Curriculum for Universities / Г. Є. Бакаєва та ін.; Київ: Ленвіт, 2005
2. Беспалько В. П. Опыт разработки и использования критериев качества усвоения знаний. *Советская педагогика*. 1968. № 4. С. 52–69.
3. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков: учеб. пособие для студ. филол. спец. вузов. Москва: Высшая школа, 1981.
4. Рубцова С. В. Підсистема вправ і завдань для формування в майбутніх інженерів англомовної лексичної компетентності у професійно орієнтованому читанні. *Іноземні мови*. 2021. № 3. С. 37–43.
5. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт Петербург: ООО «Речь», 2002.
6. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський рівень), галузь знань 19 – Архітектура та будівництво, спеціальність 192 – Будівництво та цивільна інженерія. 2017. URL: http://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/proekty_standartiv_vo/192-budivnicztvo-bakalavr-22.09.2017
7. Ogle D. K-W-L: A teaching model that develops active reading in expository text. *The reading Instructor*. 1986. 39, 564–570.
8. Robinson, F. P. *Effective study* (6th ed.). New York: Harper & Row. ISBN 978-0-06-045521-7. 1978.

References

1. English for Specific Purposes (ESP) National Curriculum for Universities (2005) / Bakaeva G.C and others. Kiiiv: Lenvit. [in Ukrainian, in English].
2. Bepal'ko, V.P. (1968). Opyt razrabotki i ispol'zovaniya kriteriev kachestva usvoeniya znaniy [Experience in the development and use of criteria for the quality of knowledge assimilation]. *Sovetskaya pedagogika*, 4, 52-69. [in Russian].
3. Lyakhovitskiy, M.V. (1981). Metodika prepodavaniya inostrannykh yazykov [Methods of teaching foreign languages]: ucheb. posobie dlya stud. filol. spets. vuzov. Moskva: Vysshaya shkola. [in Russian].
4. Rubtsova, S.V. (2021). Pidsistema vprav i zavdan' dlya formuvannya v maybutnikh inzheneriv angломовної лексичної компетентності у професійно орієнтованому читанні [Systems of exercises and tasks for the formation of future engineers' lexical competence in professionally oriented reading]. *Inozemni movi*, 3, 37-43. [in Ukrainian].
5. Sidorenko, E.V. (2002). Metody matematicheskoy obrabotki v psikhologii [Methods of mathematical processing in psychology]. Sankt Peterburg: OOO "Rech". [in Russian].
6. Standart vishchoї osviti Ukraїni [Standard of higher education in Ukraine]: pershiy (bakalavrs'kiy riven'), galuz' znan' 19 – Arkhitektura ta budivnitstvo, spetsial'nist' 192 – Budivnitstvo ta tsivil'na inzheneriya. (2017). Retrieved from: http://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/proekty_standartiv_vo/192-budivnicztvo-bakalavr-22.09.2017 [in Ukrainian].
7. Ogle, D. (1986). K-W-L: A teaching model that develops active reading in expository text. *The reading Instructor*, 39, 564-570. [in English].
8. Robinson, F.P. (1978). *Effective study (6th ed.)*. New York: Harper & Row. ISBN 978-0-06-045521-7. [in English].

RUBTSOVA Svitlana, Docent of the Department of Language Training and Communication, Kyiv National University of Construction and Architecture.

EXPERIMENTAL TESTING OF THE METHODOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE LEXICAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE CIVIL ENGINEERS IN PROFESSIONALLY-ORIENTED READING

Abstract. *The article describes the results of a methodical experiment organized to test the effectiveness of the English language lexical competence formation of future civil engineers in professionally-oriented reading. Two methods of active reading (Know-Want-Learn (KWL) and Survey, Questions, Read, Recall, Review (SQ3R)) have been selected and substantiated for the experimental training. Exercises and tasks with authentic visualization of educational information have been developed. According to the hypothesis of the experiment, the formation of lexical competence of English language in professionally-oriented active reading for students of the field of knowledge 19 Architecture and construction, specialty 192 Construction and civil engineering will be effective provided by the using of a subsystem of exercises and tasks developed on the basis of authentic visualization of educational information and special selected authentic professional-oriented texts; implementation of training at the pre-test, text, post-text stages on the basis of KWL and SQ3R methods of active reading. The experimental testing proves the effectiveness of the developed exercises and tasks and the presented methodology. The results of the efficiency of the methodology have been confirmed by the methods of mathematical statistics.*

Key words: *methodological experiment, experimental training, results of the experiment, the formation of lexical competence, future civil engineers, professionally-oriented reading, active methods of reading.*

Одержано редакцією: 22.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 27.08.2021 р.

UDK 811.111:378.147

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-129-134

CHALA Natalya,Senior Teacher of Foreign Languages Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-3042-0105**KOVALOVA Inna,**Senior Teacher of Foreign Languages Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-0923-579X**PRESENTATIONS, PORTFOLIO AND BLOG-FOLIO AS A VARIETY OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AMONG METHODS OF STUDYING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS**

The article presents an analysis of the most popular innovative educational technologies used in the modern educational process in Ukraine and abroad – presentations, portfolios and blog folios. The main methodological principles and criteria that can ensure the effectiveness of innovative educational technologies use and improve the quality of foreign language learning in higher educational establishments.

Key words: *educational process, innovative technologies, millennials, educational technologies, portfolio, portfolio presentation, checklist, blog folio, interactive online blog.*

Problem issue. Implementation of the requirements for the education quality at different levels is impossible without the use of innovative educational technologies. Such technologies in the educational process of higher education are designed to develop cognitive and creative activity of students, to improve the education quality the use of educational time, to reduce the amount of time spent by students on reproductive activities.

Traditional teaching of a foreign language in non-linguistic domestic universities was focused on reading and translating special texts, including grammatical features of a certain style study, in accordance with the future student professional activity. Currently, the emphasis has determinately shifted to the communication skills development. Oral speech includes listening or reading, comprehension and reproductive creation of what is heard or read both orally (dialogue or monologue) and in a written form.

Innovative technologies of teaching foreign languages in non-linguistic universities is a combination of functional-communicative linguo-didactic language model, and working-out a holistic system of language communication teaching on professional topics.

Nowadays, when computer technology has covered all areas of human activity, the process of learning a foreign language improvement is absolutely necessary, as foreign language skills is one of the factors influencing the competitiveness of young professionals in the global labor market.

Learning process improvement means the use of innovative methods, in particular, introduction into the learning process of modern technologies - computer and network tools. The implementation of modern innovative methods and techniques in the process of a foreign language learning can be achieved through the use of Internet technologies.

The variety of information resources on the Internet allows students to perform various search and research nature tasks.

In addition, the World Wide Web provides students with a unique opportunity to visually communicate with native speakers in real time, which promotes the correct perception of living language based on authentic sounds, facial expressions and gestures. Another advantage of using the Internet in the learning process is to check students' mastery material passed through real-time testing.

The teacher does not only have to motivate students to use modern innovative technologies in performing certain tasks, but also actively apply these technologies, constantly improving their skills.

The importance of innovative technologies application in the educational process draws the attention of many domestic and foreign scientists, as their usage can significantly diversify the content, methods and forms of education. Moreover, innovative technologies provide an unlimited amount of information that can be effectively applied in individual work [1, 2, 3, 6, 9].

The core of innovative processes introduction in technology and methods of higher education have become the subject for studying both foreign and Ukrainian scientists.

Analysis of recent researches and publications. Scientific researches of A.M. Aleksyuk, I.I. Dobroskok, H.P. Klimova, G.P. Kotsura, S.O. Nikitchyna, V.H. Kremin, V.V. Ilin, S.V. Proleiev, M.V. Lysenko, P.Yu. Saukh and others are devoted to general theoretical and scientific-practical problems of the innovation paradigm in higher education, some modern teaching forms and technologies, experience and prospects for their use in educational practice [2]. The works of M.M. Bulynskiy, M.I. Potieiev, and D. Kolehov are devoted to quality management technologies in new higher education process, which are based on the integrative application system approaches and innovative didactic means of training modern specialists.

The analysis of the domestic scientific literature has shown that the focus in the vast majority of publications is on innovative technologies and teaching methods study. In particular, A. Aleksyuk, A. Pavlenko and S. Steshenko, M. Kademiia, I. Bohdanova and others explore the implementation of innovations in the educational process and in education in general. Many authors note that the main innovative directions in teaching are related to the necessity to improve the traditional pedagogical process (modernization, modification, rationalization); the existing traditional educational process transformation, i.e. radical transformations and complex changes.

Instead, pedagogical innovation problems researchers O.I. Abdalova, O.Yu. Isakova, O.V. Vasylenko, I.O. Halytsia and O.S. Halytsia, V.V. Dokuchaieva, O.V. Fatkhutdinova correlate understanding of the new in education process with such characteristics as useful, progressive, positive, modern, advanced [1].

The purpose of this article is to theoretically substantiate innovative technologies such as presentations, portfolio, blog folio in the process of a foreign language learning.

Presenting main content. In our opinion, educational innovations are characterized by a purposeful process of partial changes that lead to aim modification, content, methods, learning forms, activity methods and style, educational process adaptation to present-day time and social demands of the labor market.

At the same time, the introduction and approval of new in educational practice is due to positive transformations, i.e. should be a means for solving relevant problems in a particular institution and withstand experimental testing for the final innovations application. First of all, it should consist of: modern simulation, non-standard lectures, practical, seminar classes organization; teaching aids individualization; classroom use, group and additional training; optional, at the students' choice, knowledge intensification; problem-oriented learning; scientific and experimental training in the new material study; new control system for knowledge assessment development; computer, multimedia technologies and educational products application of the new generation.

Modern students are members of the millennials generation (English Millennials) or generation Y – the generation to which people born between 1981 and 1994-2000 are usually included, at the time of the new millennium, they were in young age. They were born and grew up in a modern technology environment, which has led to a change in students' expectations of how teachers should present material [8; 10].

One of the trends in modern education is the increasing integration of innovative technologies into the educational process, but this innovation does not mean that any use of multimedia programs will lead to successful learning results. On the other hand, like never before, teachers need to be more careful in choosing innovative educational technologies and adhering to

the principles that will allow to implement them most effectively. For example, PowerPoint presentations, which have been used fairly quickly and confidently as a learning tool, are not always efficient without taking into account the principles that increase the effectiveness of learning through their use.

Let's examine some teaching methods from the point of their recency, efficiency, effectiveness, application expediency in modern conditions of informatization of a higher education establishment. In today's market of educational services these are innovative active and interactive teaching methods. As the education creative component grows significantly, the role of all educational process participants is intensified, the creative and exploratory students' independence is consolidated, the problem-based and interactive learning concepts related to the use of computer systems have become especially relevant. Thus, M. Miller examines and draws attention to the following principles necessary for the successful application of innovative technologies:

1. Signaling Principle. According to this principle, only the most important aspects of the material should be visually distinguished.

2. Spatial Contiguity Principle. This principle says that for better material mastering texts and images should be placed as close as possible to each other, and when using graphics, place the text where its most important parts are.

3. Temporal Contiguity Principle. According to this principle, a description and explanation should be introduced at the same time as the diagram and images demonstration, even at small periods of time will not give the desired result.

4. Segmenting Principle. When explaining complicated material or during students' practical work who are unaware with the subject, the material should be divided into shorter segments, and students should be allowed to control the speed of changing from one part to another.

5. The Pre-Training Principle. If students are not familiar with the terminology that will be used during the presentation, it is necessary to create a separate module aimed at a detailed explanation of the basic concepts.

6. Modality Principle. Students will remember the material better if the graphic images are supported by audio not by text, unless the text does not contain technical terms or students are not native speakers. [7, p. 155].

In addition to presentations, the next innovation in the educational process is an electronic portfolio. If presentations are an excellent way to explain new material that is currently being studied, then electronic portfolios are a better way to assess students' knowledge and skills. Thus, a portfolio is a collection of works prepared by the students, selected by them or with the teacher assistance and demonstrates his progress in learning. The portfolio provides an opportunity for individual learner assessment and often used in the process of a foreign language learning as one of the control elements over foreign language proficiency level.

Electronic portfolios are still the same collection of student work, but they also include audio and video materials collected on one electronic platform. Creating an electronic portfolio must also comply with certain rules and requires the following tasks realization [5].

1. Determine the purpose for which the e-portfolio is created. This goal should be aimed at highlighting the students most important educational needs.

2. Outline exactly how the information contained in the electronic portfolio will be used.

3. Choose the type of e-portfolio: this is a portfolio-collection, which may consist of all works, including teacher comments and observations:

– portfolio presentation, which will include only the student's best works;

– portfolio evaluation, consisting of students systematically selected works with teacher comments and observations.

4. Compare the records in the portfolio with the activities in the classroom. This means to think about which students' activities can be used in the process of creating their own portfolio.

5. Introduce the creation of a portfolio to the list of mandatory tasks, gradually enriching the portfolio during the term, academic year and complicating the task.

6. Plan how the progress of students' skills and abilities will be monitored and evaluated. In this case, a formal assessment will not be an effective. The use of checklists, detailed teacher headings and comments will allow to characterize the progress of students most accurately.

7. Involve students in their own portfolios design according to certain criteria and recommendations.

8. Use creative ways to monitor and evaluate students' portfolios, for example:

- choose several portfolios every day or week and discuss them with the whole group;
- give students time to evaluate each other's portfolios or ask them to evaluate their own portfolios.

Next, we turn to the principles analysis for using a relatively new type of electronic portfolio, called a blog portfolio (blog folio) and which is gaining popularity among methods of a foreign language learning.

A folio blog is an interactive online blog created by educational process participants to improve practical skills in a foreign language learning.

Blogs are often used in the learning process to improve foreign language reading and writing, increase involvement in the educational process, and to provide opportunities for students' self-expression and creativity.

Like more traditional electronic portfolios, blog folios have certain criteria by which their use will be an effective tool for a foreign language learning.

1. One of the most important criteria is the topic choice for discussion in the blog folio.

2. Next, students need to provide resources in the process of using and analyzing which they will enable them to improve and expand their knowledge on the chosen topic of blog folio.

3. The next step is to gradually fill the blog folio with the material that the students have chosen based on the information provided to them. At this stage, you should also encourage the search for additional information and its coverage in the blog.

4. At the last stage, students should not only finish filling their blog, but also create a presentation (in this case it is better to use the cloud service Prezi) and on its basis to record their own video, which will reveal the chosen topic for blog folio [4].

Using computer technology in the process of a foreign language learning, we encounter a high level of emotional component. On the one hand, computer programs influence different types of feelings, that increases the visual material repletion, makes it brighter, more convincing. On the other hand, the process of foreign languages learning is getting more creative, promotes the development of students' cognitive independence. At a certain training stage, they can be involved in the creation of their own computer projects in the form of presentations, portfolios, portfolio presentations, checklists, blog folios, interactive online blogs. Such students' creativity, directly calls back with their urgent interests, stimulates motivation to learn a foreign language through interesting work with a computer.

However, it should be noted that this positive effect can be achieved only through careful goals and activities planning, all of which should be aimed at meeting the educational needs and needs of students.

Conclusions and further scientific research perspectives. Thus, the innovative educational process core and structure in higher educational establishments must correspond to the nature and rate of social changes.

The modern content of higher education should focus on the information technology use, the expansion of interactive e-learning with access to digital resources and intelligence learning for the future. Due to this, the following urgent issues need to be solved immediately:

1) amendments to the Regulations on the organization of the educational process in higher educational establishments;

2) mechanisms for promoting learning on the Internet prediction (electronic, distance learning);

3) normative regulation of electronic educational and methodical resources uses in the educational digital space of universities;

- 4) development of new programs on the basics of Internet safety;
- 5) educational materials and products of the new generation introduction in accordance with the modern economy and the social demand of the labor market requirements.

It should be noted that educational innovations are characterized by a purposeful process of partial change, leading to aim modification, content, methods, learning forms, activity methods and style, educational process adaptation to modern time and social demands of the labor market.

Thus, the use of innovative technologies in education, in particular in a foreign language learning, will significantly expand and diversify the students' activities, which in turn will positively affect the results of the educational process.

References

1. Abdalova, O.I. Isakova, O.Ju. (2014). Ispol'zovanie tehnologij jelektronnogo obuchenija v uchebnom processe [*The use of e-learning technologies in the learning process*]. Distancionnoe i virtual'noe obuchenie. № 12. 52p. [in Russian].
2. Vasylenko, O.V. (2008). Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv zaочноi formy navchannia vyshchych navchalnykh zakladiv yurydychnoho profilu profile]: avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.04. K.: Nauk. svit. 9p. [in Ukrainian].
3. Halytsia, I., Halytsia, O. (2011). Intelektualno-konkurentni ihry yak kreatyvnyi mekhanizm aktyvizatsii pedahohichnoho, naukovoho ta innovatsiinoho protsesiv [*Intellectual and competitive games as a creative mechanism for activating pedagogical, scientific and innovative processes*]. Vyshcha shkola. № 1. 105p. [in Ukrainian].
4. Fatkhutdinova, O.V. (2012). Vprovadzhennia novykh tekhnolohii v protsesi pidhotovky spetsialistiv pravoznavstva [*Introduction of new technologies in the process of training legal specialists*]. Humanitar. visn. Zaporiz. derzh. inzh. akad. Vyp. 48. 38p. [in Ukrainian].
5. Ananyeva, M. (2014). "Blog folios" and their role in the development of research projects in an advanced academic literacy class for ESL students. Boston: Springer US [in English].
6. Brown, J.D. (2013). New ways of classroom assessment. Alexandria, VA: Teachers of English to Speakers of Other Languages [in English].
7. Camilleri, M.A., & Camilleri, A.C. (2017). Digital learning resources and ubiquitous technologies in education. *Technology, Knowledge and Learning*. 22(1). P. 65 [in English].
8. Miller, M.D. (2014). Minds online: Teaching effectively with technology. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press [in English].
9. Nikirk, M. (2012). Teaching millennial students. *Education Digest*. 77(9). P. 41-44. [in English].
10. Stewart, K. (2009). Lessons from teaching millennials. *College Teaching*. 57(2). P. 111-117 [in English].

Список використаних джерел

1. Абдалова О. И., Исакова О. Ю. Использование технологий электронного обучения в учебном процессе. *Дистанционное и виртуальное обучение*. 2014. № 12. С. 52.
2. Василенко О. В. Організація самостійної роботи студентів заочної форми навчання вищих навчальних закладів юридичного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. К.: Наук. світ, 2008. С. 9.
3. Галиця І., Галиця О. Інтелектуально-конкурентні ігри як креативний механізм активізації педагогічного, наукового та інноваційного процесів. *Вища школа*. 2011. № 1. С. 105.
4. Фатхутдінова О. В. Впровадження нових технологій в процесі підготовки спеціалістів правознавства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*: збірник наукових праць. 2012. Вип. 48. С. 38.
5. Ananyeva M. "Blog folios" and their role in the development of research projects in an advanced academic literacy class for ESL students. Boston: Springer US. 2014.

6. Brown J. D. New ways of classroom assessment. Alexandria, VA: Teachers of English to Speakers of Other Languages. 2013.
7. Camilleri M. A., & Camilleri A. C. Digital learning resources and ubiquitous technologies in education. *Technology, Knowledge and Learning*. 2017. 22(1), P. 65-82.
8. Miller M. D. *Minds online: Teaching effectively with technology*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 2014.
9. Nikirk M. Teaching millennial students. *Education Digest*. 2012. 77(9), P. 41-44.
10. Stewart K. Lessons from teaching millennials. *College Teaching*. 2009. 57(2), P. 111-117.

ЧАЛА Наталія Дмитрівна, старший викладач кафедри іноземних мов, Льотна академія Національного авіаційного університету;

КОВАЛЬОВА Інна Валеріївна, старший викладач кафедри іноземних мов, Льотна академія Національного авіаційного університету.

ПРЕЗЕНТАЦІЇ, ПОРТФОЛІО І БЛОГ-ФОЛІО ЯК РІЗНОВИД ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ СЕРЕД МЕТОДИК ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

***Анотація.** У даній розвідці представлений аналіз та переваги вивчення іноземної мови із використанням найбільш популярних інноваційних освітніх технологій, що застосовуються в сучасному освітньому процесі в Україні і за кордоном, – презентацій, портфоліо і блог-фоліо.*

Опрацьовано та зроблено огляд друкованих матеріалів, що стосуються інноваційних освітніх технологій, які значно урізноманітнюють змістовий компонент, методи і форми навчання. Більш того, нові технології надають необмежений обсяг інформації, який можна ефективно застосовувати у самостійній роботі

Наведено основні методичні принципи і критерії, що можуть забезпечити ефективність використання інноваційних освітніх технологій і підвищити якість вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах.

Зазначено, що інтеграція інноваційних технологій в освітній процес, ще не означає отримання миттєвого позитивного результату. Отож викладачам слід найбільш ретельно підходити до вибору освітніх технологій і дотримуватися принципів, які дозволять впровадити ці їх найбільш ефективно. Наведено конкретні приклади застосування інноваційних методів та методологій.

Акцентовано увагу на дотриманні певних принципів і концепцій такого навчання та необхідних для успішного застосування інноваційних технологій і методів, а також форм навчання, способів і стилю діяльності, усіх учасників навчального процесу у період адаптації до сучасних вимог часу і соціальних запитів ринку праці.

Таким чином, використання інноваційних технологій в освіті, зокрема у процесі вивчення іноземної мови, дозволить значно розширити і урізноманітнити види діяльності під час занять, що в свою чергу позитивно вплине на результати освітнього процесу навчання, адже креативний підхід до звичних речей, сприяє заохоченню і зацікавленню студентів та самоосвіті і самовдосконаленню викладачів.

***Ключові слова:** освітній процес, інноваційні технології, міленіали, освітні технології, портфоліо, портфоліо-презентація, чек-лист, блог-фоліо, інтерактивний онлайн блог.*

*Одержано редакцією: 06.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 27.08.2021 р.*

УДК 378:37.091.113:373]:005.3
DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-135-140

ШВАРДАК Маріанна Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової
освіти та освітнього менеджменту,
Мукачівський державний університет
ORCID 0000-0002-9560-9008

КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПЕДАГОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті проаналізовано особливості використання кейс-технології в процесі підготовки майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти до застосування в подальшій практичній діяльності технологій педагогічного менеджменту. Визначено мету, алгоритм застосування, наведено приклад кейсу із рефлексивними запитаннями до нього, окреслено результативність, вказано недоліки та переваги застосування кейс-технології в професійній підготовці.

Ключові слова: кейс, технологія, професійна підготовка, майбутній керівник, педагогічний менеджмент.

Постановка проблеми. Розбудова професійної освіти в умовах сьогодення потребує посиленої уваги до якості системи підготовки. Це, в свою чергу, вимагає активного застосування сучасних прогресивних технологій навчання, які б дозволили забезпечити високий рівень знань здобувачів вищої освіти, вміння самостійно набувати і застосовувати їх на практиці.

Саме кейс-технологія враховує сучасні тенденції освіти, забезпечує успішну освітню діяльність та професійну спрямованість системи підготовки майбутніх керівників ЗЗСО. Дана технологія передбачає використання реальних ситуацій, які дають можливість на етапі професійної підготовки поставити магістранта в конкретні умови його майбутньої професійної діяльності. Це дозволить йому не тільки здобути конкретні знання, а й оволодіти здатністю оптимальної компетентної поведінки, забезпечить системність та ефективність дій у складних професійних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень. Розвинули теоретичні засади кейс-методу у вітчизняній педагогіці В. Лобода, О. Сидоренко, Ю. Сурмін, В. Чуба та ін. Проблеми застосування кейс-технології в системі професійної підготовки досліджували: О. Друганова, Л. Козак, О. Кошук, Т. Пащенко, Г. Рідкодубська та ін.

Мета статті: проаналізувати особливості використання кейс-технології в процесі підготовки майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти до застосування в подальшій управлінській діяльності технологій педагогічного менеджменту.

Виклад основного матеріалу. В основі кейс-технології лежить кейс, який у контексті нашого дослідження розглядаємо як опис конкретної ситуації професійного спрямування з управлінської практики в закладах освіти та містить у собі деяку проблему, яка потребує вирішення.

Педагогічний потенціал кейс-технології потужніший, цілі ширші, ніж традиційної технології навчання. Розбір управлінської ситуації, яка пропонується в кейсі професійного спрямування та розгляд альтернативних рішень спонукають майбутніх освітніх менеджерів ретельно аналізувати всі умови, прогнозувати і перевіряти гіпотези щодо факторів, які зумовлюють ситуацію; вчать виділяти головні та другорядні аспекти проблеми; трактувати фактори поведінки учасників ситуації, що склалася [1].

Аналіз, синтез, рольове розігрування ситуації, декомпозиція, уявний експеримент, дискусія, компроміс, аргументація, узагальнення – складові методи кейс-технології, які сприяють:

- усуненню розриву між теоретичною та практичною складовими системи підготовки;

- формуванню в здобувачів уміння знаходити раціональні шляхи розв'язання проблеми, відчувати їх правильність чи хибність, нести відповідальність за прийняті рішення;

- розвитку критичного, тактичного, стратегічного та креативного мислення, асертивності, стресостійкості, комунікативних здібностей, управлінської техніки, вміння співпрацювати в команді, презентувати результати власної діяльності;

- відпрацюванню автоматизму навичок та способів пошуку рішень.

Це, в свою чергу, дозволить фахівцям у майбутньому успішно здійснювати управлінську діяльність.

Що ж до викладача, то він має глибоко володіти змістом навчальної дисципліни, здійснювати міждисциплінарні зв'язки. Особливої значущості в результативності застосування кейс-технології в освітньому процесі набуває вміння викладача змоделювати професійну ситуацію та захопити нею слухачів. Для цього він мусить бути достатньо емоційним та володіти емпатією. Крім того, в процесі роботи з кейсом, викладач створює умови співпраці та конкуренції між учасниками обговорення; виконує роль фасилітатора, генератора запитань, «розпалює» та підтримує дискусію; спонукає здобувачів активно аналізувати ситуацію, обговорювати та приймати рішення; фіксує їх, виявляє сильні та слабкі сторони запропонованих альтернатив.

Важливу роль у процесі застосування кейс-технології в системі підготовки майбутніх керівників закладів освіти відіграє створення професійного середовища, максимально наближеного до реальності, що моделює управлінську діяльність, дозволяє перевірити набуті теоретичні знання, власні переконання та упередження. Кейси, що пропонуються, дають можливість майбутньому керівнику «зануритися» в реальну життєву професійну ситуацію, «прожити її», сприяють розвитку гнучкості професійного мислення, ознаками яких є педагогічне передбачення та прогнозування ускладнень у розвитку ситуації, здатність до оптимального вибору дій та засобів задля успішного розв'язання проблеми.

Підкреслимо, що проблема, пропонована для розбору, має відповідати змісту навчальної програми дисципліни, рівню знань, умінь та навичок майбутніх керівників; бути актуальною в сучасних умовах, інформативною, багатоаспектною, передбачати альтернативні рішення; бути інтригуючою та провокувати дискусію [2]. Принципово важливим є те, щоб теоретичний курс, на якому базується професійний кейс, був попередньо опрацьованим [3].

Суттєво підсилює ефективність системи підготовки – формування управлінської компетентності майбутніх керівників і залучення їх до складання кейсів. Адже досвід самостійного моделювання професійних ситуацій збагачує їх навичками управлінської діяльності на етапі професійного навчання, формує стійку управлінську позицію як основу професіоналізму. Моделювання управлінської ситуації з детальним її розбором може бути одним із практичних завдань або цілісною практичною / лабораторною роботою з навчальної дисципліни.

Окремої уваги заслуговує алгоритм роботи викладача та здобувача над кейсом. Складається з наступних макро- та мікроетапів:

I. Підготовчий етап.

1. Процес пошуку, адаптації чи складання кейсу.
2. Підбір супровідних матеріалів (за необхідності).
3. Поділ учасників на команди (за необхідності).

II. Ознайомлюючий етап.

1. Створення професійного середовища, яке максимально наближене до реальності. Емоційне налаштування учасників. Підведення до ситуації.

2. Введення в ситуацію здобувачів. Опис, відеопредставлення, або рольове розігрування ситуації.

3. З'ясування сутності ключових понять кейса.

III. Аналітичний етап.

1. Усвідомлення і формулювання проблеми на основі інтерпретації ситуації.

2. Виявлення причин виникнення даної проблеми.

3. Залучення учасників до активного обговорення реальної ситуації.

4. Формулювання гіпотез.

5. Вироблення різних способів дії в даній ситуації (варіантів вирішення проблеми).

IV. Підсумковий етап.

1. Презентація результатів діяльності.

2. Вибір найбільш раціонального рішення з опорою на аналіз позитивних та негативних наслідків кожного.

3. Узагальнення. Наступна післядія [6].

Результати досліджень навчально-методичної літератури з підготовки майбутніх освітніх менеджерів засобами кейс-технологій дають можливість стверджувати, що основною перешкодою в процесі впровадження даних технологій в освітній процес ЗВО є відсутність розроблених кейсів із фахових дисциплін. Для розв'язання даної проблеми нами розроблено серію кейсів професійного спрямування, які доцільно застосовувати на другому (магістерському) рівні вищої освіти в процесі викладання навчальних дисциплін професійного циклу за спеціальностями 011 «Освітні, педагогічні науки» та 073 «Менеджмент» відповідних профільних освітніх програм (наприклад, «Управління закладом освіти»). Проте найбільш повно їх дозволяє застосувати авторський курс «Технології педагогічного менеджменту» [5]. Зміст навчальної програми включає вивчення системи технологій, які за авторською класифікацією об'єднані в три групи: технології кадрового, організаційного та інформаційно-педагогічного менеджменту. З кожної технології педагогічного менеджменту розроблені кейси професійного спрямування. Відповідна серія кейсів увійшла до авторського навчально-методичного видання «Технології педагогічного менеджменту: збірник кейсів» [7].

Справедливо зауважує Рідкодубська Г. А., що кейс-приклад, узятий із реальної професійної ситуації (управлінської практики), – не просто правдивий опис подій, а єдиний інформаційний комплекс, що дає змогу краще зрозуміти інформацію та наочно побачити практичне її застосування [4, с. 248]. Даючи здобувачам завдання у формі кейсів, викладач відкриває їм значно більшу можливість поділитися своїми знаннями, досвідом і уявленнями, тобто навчитися не тільки у викладача, а й один у одного. Така технологія формує впевненість здобувачів у собі, у своїх здібностях, розвиває кар'єрну мотивацію. Здобувачі вчаться слухати і чути один одного, точніше висловлювати свої думки [6].

Наведемо приклад професійного кейсу з технології лідерства, що є складовою курсу «Технології педагогічного менеджменту».

«Директор ліцею кілька місяців тому призначив нового заступника директора з навчально-виховної роботи – Маргариту Іванівну. Ще нещодавно вихователь групи продовженого дня, а зараз – уже на керівній посаді. До цього ніяк не можуть звикнути педагогічні працівники закладу. Вважають, що в неї недостатньо досвіду, недостатньо компетентна, некоммунікбельна, не розуміють за які заслуги призначена на цю посаду тощо. Маргарита Іванівна публічно говорить невпевнено, трохи хвилюється, але розумна, грамотна, обізнана, все швидко «схвачує». Щоправда, поки що ще не в курсі всіх нюансів у роботі, адже призначена нещодавно. Але відповідальна, ініціативна, з високим рівнем працьовитості. Директор упевнений, що в неї все вийде і вона стане йому надійною опорою.

От уже півроку Маргарита Іванівна займає посаду заступника директора та не відчуває себе керівником. Усі працівники продовжують її називати «Марго», звертаються на «ти»; коли вона виступає на педагогічній раді чи іншому засіданні – всі починають чимось

іншим займатися, не слухають, один одному щось шепчуть, перевіряють учнівські роботи, переглядають щось в телефоні; пропозиції, які вона висуває – не підтримуються; доручення, які дає – не приймаються і не виконуються працівниками. Натомість, коли на початку навчального року Маргарита Іванівна складала розклад уроків, а в цьому, як відомо, дуже зацікавлені вчителі, то всі були дуже уважні, толерантні, зверталися з проханням «скласти розклад так, щоб вихідний був, а той і два». Як тільки розклад було складено з урахуванням усіх прохань колег, відношення до заступника директора стало таке саме, як і було до» [7].

Після опису конкретної ситуації у виданні «Технології педагогічного менеджменту: збірник кейсів» подано питання для обговорення, пошук відповідей на які дасть можливість сформулювати проблему, вникнути в ситуацію і знайти альтернативні, а згодом – найбільш раціональні шляхи виходу з проблеми, що склалася.

Подаємо питання для обговорення до вищеподаного кейсу професійного спрямування: «Прокоментуйте дану ситуацію. Які проблеми в управлінській діяльності заступника директора Ви виділяєте? Чи є Маргарита Іванівна лідером у даному колективі? Якими якостями необхідно володіти керівнику-лідеру? Лідерські якості є вродженими чи набутими? Чи можливо їх формувати, розвивати, прокачати? Чи кожний керівник є лідером? До яких проблем у подальшому призведе те, що керівник не є лідером свого колективу? Запропонуйте шляхи виходу з проблеми, що склалася. Аргументуйте свою відповідь». [7].

Розбираючи кейс, майбутні керівники ЗЗСО фактично отримують на руки готове рішення, яке можна застосувати в аналогічних ситуаціях. Збільшення в «багажі» майбутнього фахівця проаналізованих та обговорених кейсів, відповідно, збільшує ймовірність використання готової схеми рішень до ситуації, що склалася, формує навички вирішення більш серйозних проблем. Кейс-технологія вимагає підготовленості здобувачів, наявності в них навичок самостійної роботи. І, навпаки, невідповідність студентів, незрозумілість їх мотивації може призводити до поверхневого обговорення кейса [6]. Що, в свою чергу, є малоефективним.

Застосовуючи кейс-технологію в системі підготовки майбутніх керівників закладів освіти, можемо виділити ряд переваг. Серед них:

- можливість трансформувати теорію в практику;
- можливість перевірити теорію на практиці;
- розвиток навичок командної роботи;
- здатність ставити запитання, аргументувати свою відповідь;
- розвиток системи цінностей, життєвих установок, своєрідного професійного світосприйняття;
- розвиток самостійного критичного, тактичного, стратегічного та креативного мислення;
- уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору;
- навчитися знаходити найбільш раціональне рішення створеної проблеми.

Проте кейс-технологія, як і будь-яка інша технологія, має і певні недоліки:

- недостатньо досліджена в педагогіці;
- відсутність розроблених кейсів із педагогічного менеджменту;
- не сприяє глибокому вивченню педагогічних проблем і завдань;
- вимагає більших затрат часу;
- потребує від викладача креативності, певного досвіду, глибоких знань у проведенні дискусії та аналізу «рейсової» ситуації;
- викладач повинен уміти відмовитися від власних суджень та упереджень; уміти провести підсумкову рефлексію та професійно прокоментувати результати роботи команд [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз практичного застосування кейс-технології переконує, що дана технологія є сукупністю цілої системи методів. Серед них: моделювання, структурування, алгоритмізація, аналіз, синтез, рольове розігрування ситуації, абстрагування, конкретизація, ідеалізація, декомпозиція, уявний експеримент, проблемний метод, дискусія, компроміс, порівняння, аргументація, узагальнення та ін.

Таким чином, треба визначити, що застосування кейс-технології в системі підготовки майбутніх керівників ЗЗСО з одного боку, дає можливість установити синергію теоретичного і практичного аспектів навчання, стимулює індивідуальну активність здобувачів, формує позитивну мотивацію до навчання, інтерес до управлінської діяльності, зменшує кількість «пасивних» і непевнених у собі студентів, забезпечує високу ефективність навчання і розвиток майбутніх фахівців, формує певні особистісні та управлінські якості і компетенції; а з другого, дає можливість самому викладачеві: самовдосконалюватись, по-іншому мислити й діяти та модернізувати власний професійний потенціал.

Цілком імовірно, що найближчими роками ситуативна методика системи підготовки майбутніх фахівців стане домінуючою. Але вже в наш час в її розвитку спостерігається поєднання накопиченого міжнародного досвіду з національною методичною специфікою.

Список використаних джерел

1. Галус О. М., Гладкова В. М. Авторська система професійного самовдосконалення менеджера вищого навчального закладу. *Управління навчальними закладами: досвід, проблеми та перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 29-30 жовтня 2014 р.). Одеса: Видавель Бакаєв В.В., 2014. С. 68–71.
2. Друганова О. М., Мартиненко І. І. Кейс-технологія як ефективний спосіб підготовки сучасного викладача вищої школи. *Теорія та методика навчання та виховання*: зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. 2019. № 46. С. 48–58.
3. Пащенко Т. М. Кейс-технології у професійній освіті. *Електронне наукове видання «Теорія і методика професійної освіти»*. 2015. № 6. URL: <http://www.tmpe.profua.info/images/docs/6/15pashchenko.pdf>
4. Рідкодубська Г. А. Кейс-метод у процесі підготовки до професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери. *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Херсон, 2017. Вип. LXXX, т. 2. С. 246–250.
5. Швардак М. В. Зміст та структура авторської навчальної дисципліни «Технології педагогічного менеджменту». *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2021. № 1 (21). С.301-307. DOI: 10.32342/2522-4115-2021-1-21-35
6. Швардак М.В. Кейс-метод у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Випуск 33. 2014. С. 209–211.
7. Швардак М. В. Технології педагогічного менеджменту: збірник кейсів. Навчально-методичний посібник для здобувачів денної та заочної форм навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки», 073 «Менеджмент». Мукачево: МДУ, 2021.

References

1. Halus, O.M., & Hladkova, V.M. (2014). Avtorska systema profesiinoho samovdoskonalennia menezhnera vyshchoho navchalnoho zakladu [*Author's system of professional self-improvement of a manager of a higher educational institution*]. Upravlinnia navchalnymy zakladamy: dosvid, problemy ta perspektyvy: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., Odesa, 68-71. [in Ukrainian].
2. Druhanova, O.M., & Martynenko, I.I. (2019). Keis-tekhnohohiia yak efektyvnyi sposib pidhotovky suchasnoho vykladacha vyshchoi shkoly [*Case technology as an effective way to train a modern high school teacher*]. Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia: zb. nauk. pr. Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody, 46, 48-58. [in Ukrainian].
3. Pashchenko, T.M. (2015). Keis-tekhnohohii u profesiinii osviti [*Case technologies in vocational education*]. Elektronne naukovye vydannia "Teoriia i metodyka profesiinnoi osvity", 6. Retrieved from: <http://www.tmpe.profua.info/images/docs/6/15pashchenko.pdf> [in Ukrainian].

4. Ridkodubska, H.A. (2017). Keis-metod u protsesi pidhotovky do profesiinoi mobilnosti maibutnikh pratsivnykiv sotsialnoi sfery [Case method in the process of preparation for professional mobility of future social workers]. Pedagogichni nauky: zb. nauk. prats. Kherson, LXXX (2), 246-250. [in Ukrainian].

5. Shvardak, M.V. (2021). Zmist ta struktura avtorskoi navchalnoi dystsypliny "Tekhnologii pedagogichnoho menedzhmentu" [Content and structure of the author's discipline "Technologies of pedagogical management"]. Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia "Pedagogika i psykholohiia", 1 (21), 301-307. [in Ukrainian].

6. Shvardak, M.V. (2014). Keis-metod u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv [Case method in the process of professional training of future teachers]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Seriia «Pedagogika. Sotsialna robota», 33, 209-211. [in Ukrainian].

7. Shvardak, M.V. (2021). Tekhnologii pedagogichnoho menedzhmentu: zbirnyk keisiv [Technologies of pedagogical management: a collection of cases]. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv dennoi ta zaochnoi form navchannia druho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 011 "Osvitni, pedagogichni nauky", 073 "Menedzhment". Mukachevo. [in Ukrainian].

SHVARDAK Marianna, candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor of pedagogy of preschool, primary education and educational management, Mukachevo State University.

CASE TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF TRAINING FUTURE LEADERS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR THE APPLICATION OF PEDAGOGICAL MANAGEMENT TECHNOLOGIES

***Abstract.** The article analyzes the features of the use of case technology in the process of preparing future heads of general secondary education institutions for use in further practical activities of pedagogical management technologies. The purpose, algorithm of application are defined, the example of a case with reflective questions to it is resulted, efficiency is outlined, shortcomings and advantages of application of case technology in professional training are specified. It is revealed that this technology is a set of a whole system of methods. Among them: modeling, structuring, algorithmization, analysis, synthesis, role play of the situation, abstraction, concretization, idealization, decomposition, imaginary experiment, problem method, discussion, compromise, comparison, argumentation, generalization, etc. It was found that the use of case technology in the system of training future heads of general secondary education on the one hand, allows to establish a synergy of theoretical and practical aspects of learning, stimulates individual activity of applicants, forms a positive motivation to learn, interest in management, reduces the number of «passive» and insecure students, provides high efficiency of training and development of future professionals, forms certain personal and managerial qualities and competencies; and on the other hand, it enables the teacher himself: to improve himself, to think and act differently and to modernize his own professional potential.*

Key words: case, technology, professional training, future leader, pedagogical management.

*Одержано редакцією: 08.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 27.08.2021 р.*

УДК 015.3: 159.9

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-141-148

ЮНИК Іван Дмитрович,кандидат педагогічних наук, докторант Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова
ORCID 0000-0001-5594-8470

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВОГО ІМІДЖУ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті наголошено на винятковій важливості наукового іміджу викладача закладу вищої освіти як фактора отримання ним лояльності від студентської аудиторії та запропоновано перспективні напрями його вдосконалення. Наголошено на недоцільності використання індексу цитованості в якості провідного параметра сформованості наукового іміджу викладача вишу.

Ключові слова: науковий імідж, науково-педагогічний працівник, заклад вищої освіти, індекс цитованості, наукова школа.

Постановка проблеми. Імідж викладача закладу вищої освіти є надважливим компонентом його професійної діяльності в сучасних соціоінформаційних умовах, оскільки виконує функцію індивідуалізації фахівця в уяві цільової аудиторії (передусім студентської). Він підлягає як цілеспрямованому формуванню шляхом застосування методів іміджування, так і стихійному виникненню – при відсутності відповідних ініціатив з боку фахівця. Втім, суттєва залежність полюсу модальності іміджу викладача вишу від ступеня і специфіки поінформованості про нього цільової аудиторії свідчить про доцільність цілеспрямованого формування означеного соціально-професійного образу на основі комбінування притаманних і непритаманних суб'єктові іміджування характеристик.

Одним із провідних параметрів оцінювання іміджу викладача закладу вищої освіти є обізнаність студентської цільової аудиторії про наукові здобутки фахівця та їх поцінованість нею. Саме тому проблема вдосконалення наукового іміджу викладача вишу набуває особливої актуальності в умовах глобалізації та інформатизації сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Іміджу викладача вищої школи присвячено дослідження О. Володарської, О. Гуртовенко, Г. Левкіна, Т. Наконечної, К. Пецольдта, І. Воробйової, Є. Іноземцева та інших науковців. Особливості наукової діяльності викладача вишу та методи оцінювання її ефективності проаналізовано у працях М. Бориса, М. Главчева, Ю. Главчевої, І. Купчук, С. Лобанової, В. Лукач, О. Михайлова, Л. Семененко, А. Шостак та інших дослідників. Разом з тим, недостатня сформованість наукового іміджу викладачів вишів в умовах інтенсифікації соціальних перетворень свідчить про потребу у віднайденні ефективних методів наукового іміджування.

Мета статті – обґрунтувати перспективні напрями вдосконалення наукового іміджу викладача закладу вищої освіти в сучасних соціокультурних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімка глобалізація ринку надання освітніх послуг, активними учасниками якої є всі світові та національні системи навчання у вишах, закономірно підвищує рівень конкуренції між викладачами закладів вищої освіти, актуалізуючи потребу в набутті ними додаткових конкурентних переваг засобами іміджування. З цього приводу О. Гуртовенко, Г. Левкін, В. Осадчий, І. Сердюк, М. Anderson, С. Fund, Р. Hotez, L. Rainie та інші науковці наголошують, що запорукою впізнаваності фахівця студентською цільовою аудиторією і його затребуваності ринком праці [4, с. 55, 58; 9, с. 83; 16, с. 6; 17]. Пріоритетність наукового іміджу для викладача закладу вищої освіти закріплена і на законодавчому рівні. Так, у законі України «Про наукову і науково-технічну

діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VII вказано, що «...науково-педагогічний працівник – вчений, який ... в університеті, академії, інституті професійно провадить педагогічну та наукову або науково-педагогічну діяльність...» [11].

Науковий імідж викладача вишу є для студентської аудиторії додатковим доказом того, що сформовані в ході навчальної співпраці з ним знання, уміння і навички релевантні економічним та культурним потребам сучасного соціуму. Натомість, недостатньо сформований та/або неефективно презентований студентській аудиторії науковий імідж фахівця може викликати у неї закономірні сумніви щодо перспектив використання здобутої у виші інформації в сучасних умовах, особливо з урахуванням і без того суттєвого відставання науково-методичного інструментарію сфери вищої освіти від темпів загальноцивілізаційного поступу.

Визнаність іміджу викладача закладу вищої освіти цільовою аудиторією прямо корелює з вихідними положенням теорії дифузії інновацій, згідно якої представників означеної професії можна умовно диференціювати на інноваторів, ранніх послідовників, ранньої та пізньої більшості, а також «аутсайдерів». Приналежність фахівця як науковця до категорії інноваторів є запорукою довіри цільової аудиторії на когнітивному, емоційному і діяльнісному рівнях до отриманої від нього інформації. Натомість, навіть умовне ототожнення тематики наукових досліджень викладача вишу з категоріями ранньої/пізньої більшості і, тим паче, «аутсайдерів» закономірно підсилює скептицизм цільової аудиторії відносно вартісності його наукових досліджень, негативно позначаючись на науковому іміджі. Слід зазначити, що цільова аудиторія викладача закладу вищої освіти не обмежується студентами – до неї також входять абітурієнти, адміністрація вишу, колеги, наукова спільнота, незалежні аналітики, потенційні співавтори, потенційні роботодавці, які зацікавлені у проектній співпраці з фахівцем поза межами вишу тощо [4, с. 55; 10, с. 435; 18, с. 290-301].

Імідж викладача закладу вищої освіти також прямо корелює з іміджем науки, який, у свою чергу, формується у суспільстві як прямим шляхом передачі іміджевої інформації (завдяки практичній задіяності у виробничій або побутовій діяльності вихідних положень науки), так і непрямим шляхом іміджевого інформування (завдяки популяризації інформації щодо наукових досягнень й перспектив подальших наукових досліджень фахівця з використанням засобів масової інформації та комунікативних інструментів освітньої сфери). До основних умов формування у суспільстві позитивного іміджу науки доцільно віднести високий рівень обізнаності населення про здобутки науковців, їх практичну значущість для розвитку цивілізації загалом і використання в певному територіальному/галузевому просторі зокрема. Також іміджуванню наукової сфери сприяють затребуваність науковців на ринку праці та засвідчена експертними/рейтинговими дослідженнями конкурентоздатність результатів наукових досліджень на національному і міжнародному рівнях тощо [2, с. 12-13].

Одним із провідних факторів досягнення фахівцем закладу вищої освіти як науковцем впізнаваності виступає його швидка і безальтернативна ідентифікація в реальному комунікативному просторі та онлайн-середовищі. Саме вона уможлиблює вирішення проблеми поліваріантності в ході пошуку наукових робіт певного дослідника, яка набула особливої актуальності на фоні поширеності цілого ряду прізвищ та ініціалів і ускладнень щодо їх транслітерації. Окрім того, ефективна ідентифікація викладача закладу вищої освіти як науковця сприяє вчасному ознайомленню його цільової аудиторії (передусім студентської) з новими публікаціями фахівця завдяки відстеженню його інтернет-профіля на спеціалізованих наукових ресурсах: ORCID та Google Scholar ID – для універсальної ідентифікації дослідника і його наукових праць за допомогою відповідних інтернет-сервісів; Scopus Author ID – для ідентифікації науковця в міжнародній наукометричній базі даних Scopus; Researcher ID – для ідентифікації автора в базі даних Web of Science тощо [3, с. 94, 96; 9, с. 81-82; 13, с. 24].

Показники кількості та якості наукових публікацій викладача вишу є діалектично взаємообумовленими, що передбачає доцільність двовекторної реалізації іміджу фахівця – через кількість презентованих цільовій аудиторії наукових досліджень та з урахуванням практичної значущості публікацій і статусу наукових видань, до складу яких вони увійшли.

Прагнення поєднання вищевказаних аспектів стало причиною розробки спеціальних рейтингових показників – імпаکت-фактора для періодичних продовжуваних видань та індексу Гірша для наукових і науково-педагогічних працівників. Імпакт-фактор показує ступінь важливості журналу для наукової спільноти і обчислюється як відношення кількості цитувань на опубліковані в ньому протягом заданого періоду статті до загальної кількості надрукованих у ньому за звітний період статей. Індекс Гірша (*h*-індекс) є показником продуктивності наукової діяльності фахівця і обчислюється з урахуванням кількості його публікацій і кількості їх цитувань іншими дослідниками.

Ініціативи наукової спільноти щодо пошуку альтернатив суб'єктивній експертній оцінці важливості наукових робіт дослідників через розробку математично обґрунтованих і визнаних на міжнародному рівні способів їх аналізу заслуговує безумовного схвалення. Разом з тим, специфіка обчислення імпакт-фактора й індексу Гірша має ряд суттєвих недоліків, котрі потребують обов'язкового усунення. Так, обидва показники спираються на показник цитованості наукових праць фахівця як потенційний доказ їх затребуваності науковою спільнотою та міру наукової впливовості їх автора. При цьому досконалість алгоритму обчислення самого показника цитованості викликає ряд дискусій, оскільки:

- навіть застосування в означеному алгоритмі коефіцієнтів самоцитованості автора та/або журналу не дозволило подолати проблему самоцитовання як одного із найпоширеніших шляхів підвищення власного індексу цитованості;
- члени наукових колективів за спільною згодою активно вдаються до взаємочитування як засобу гарантованого підвищення індексу Гірша, що суперечить основам вільної конкуренції наукових ідей;
- цитування наукової праці, написаної у співавторстві, сприяє підвищенню індексу Гірша усіх дотичних до авторства осіб, унеможливаючи при цьому чітку ідентифікацію конкретного автора процитованого фрагменту тексту;
- високий рівень цитованості наукового дослідження умовно тотожний не тільки її актуальності, але й універсальності, тоді як вартісні вузькоспеціалізовані праці апіорі мають набагато менше коло потенційних «цитувальників»;
- науковці, які наділені важелями адміністративного впливу на колег (завідувачі кафедр, декани, очільники закладів вищої освіти тощо), здатні забезпечити підвищення власного індексу Гірша завдяки ініціюванню включення себе до списку співавторів наукових публікацій, в написанні яких вони не брали безпосередньої участі, а також завдяки «заохоченню» підлеглих до цитування власних наукових публікацій;
- об'єктивне обчислення кількості цитувань цілого ряду наукових досліджень «закритої» тематики (передусім військового спрямування) є неможливим;
- алгоритми упорядкування списку наукових публікацій фахівця деяких інтернет-ресурсів (наприклад, Google Scholar) дозволяють додавати в «ручному» режимі праці, в написанні яких він не брав безпосередньої участі, виступаючи відносно них експертом, опонентом або рецензентом або лише згадуючись в їх тексті;
- індекс цитованості новаторських за тематикою досліджень є невиправдано нижчим, ніж у менш значущих для науки, але більш популярних за тематикою публікацій (відповідно теорії дифузії інновацій, згідно якої появи великої кількості послідовників інновації передують період її тимчасової «незатребуваності»);
- обчислення індексів цитованості є певною мірою «автономним», оскільки відбувається з урахуванням виключно цитат в межах певної бази даних (Scopus, Web of Science, Google Scholar тощо);
- в алгоритмі визначення індексу Гірша закладено умовну тотожність «наукової активності» одного дослідника та наукової значущості робіт іншого дослідника (наприклад, і у дослідника, чиї 100 наукових публікацій процитовані тільки по 1 разу кожна, і у молодого науковця, чия одна вагома наукова праця процитована одразу 100 разів, *h*-індекс дорівнюватиме 1) [6, с. 63-65; 7, с. 56-61; 10, с. 435; 15, с. 381].

Узагальнення вищевикладеної інформації свідчить про недоцільність використання індексу цитованості як провідного параметра сформованості наукового іміджу викладача закладу вищої освіти. Втім, можливості вдосконалення алгоритмів обчислення h -індексу (зокрема, завдяки посиленню контролю з боку спеціально створених незалежних контролюючих інституцій за явищами самоцитування й «добровільно-примусового» взаємоцитування) все ж залишають за індексом Гірша перспективу набуття достатньої об'єктивності.

Проблема «умисно-раціонального» співавторства значно підсилюється висуненням вищими вимог до науково-педагогічних працівників щодо певної кількості щорічно виданих публікацій у журналах категорії «А». Слід зазначити, що подібна постановка завдання зорієнтована виключно на досягнення бажаних кількісних показників наукової діяльності фахівців і не передбачає контроль закладу вищої освіти за дотриманням ними норм академічної доброчесності. Саме тому набула особливої популярності практика включення до складу співавторів наукового дослідження навіть фахівців принципово різних наукових напрямів або навіть галузей науки, які не можуть бути навіть теоретично дотичними до тематики публікації. Означена проблема принаймні частково нівелюється шляхом започаткування дослідниками власних наукових шкіл, оскільки приналежність авторів певної публікації до спільної наукової школи засвідчує свідому відмову авторського колективу від включення до свого складу «сторонніх» зацікавлених дослідників. Співавторство учасників наукової школи теж не виключає можливість «формальної» участі когось із них до окремої публікації, однак доцільність таких ініціатив підлягає колективній самооцінці учасниками наукової школи як саморегульованої системи, котра прагне підтримувати позитивний імідж у науковому середовищі [14, с. 28].

Поняття «наукова школа» є звичним для наукової спільноти та сфери вищої освіти, однак на законодавчому рівні статус, функції, права та обов'язки наукової школи поки що не врегульовано: в законі України «Про освіту» та «Про вищу освіту» означене поняття не знайшло свого відображення, а в законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» воно використовується лише опосередковано — створення членом-кореспондентом Національної академії наук України наукової школи постає однією з умов висунення його кандидатури для обрання дійсним членом/академіком цієї організації, однак характерні ознаки наукової школи у документі не конкретизовано [11].

У науковій літературі простежується синонімічне вживання понять «наукова школа» та «наукова течія/напрямок», які не є семантично й навіть ієрархічно тотожними. Наукова течія формується поєднанням декількох наукових шкіл, а науковий напрямок виникає внаслідок взаємодоповнюючого синтезу наукових течій. Ще однією суттєвою відмінністю вищезначених понять є специфіка їх координації: наукова школа завжди має визнаного науковою спільнотою лідера, авторитет та прогресивність ідей якого виступають джерелом синхронізації дослідницьких зусиль усіх учасників наукової школи, тоді як наукова течія й науковий напрямок позбавлені особистісної координації [8, с. 130].

За сутністю та структурою наукові школи умовно поділяються на чотири види: «школа – напрямок в науці»; «наукова школа – освітня система»; «наукова школа – виробнича система»; «наукова школа – інкубатор». Основою формування наукової школи як напрямку в науці є спільна парадигма дослідницької діяльності для науковців, які дистанційовані територіально або навіть хронологічно. «Наукова школа – освітня система» відрізняється від трьох інших видів приналежністю до неї декількох поколінь дослідників зі спільним місцем отримання вищої освіти, науковим наставником чи науково-педагогічною традицією. Означений вид наукової школи формується внаслідок накопичення «критичного обсягу наукових знань» на базі певної територіальної/освітньої одиниці (міста, регіону, закладу вищої освіти тощо). «Наукова школа – виробнича система» передбачає обов'язковість перспективи практичної реалізації згенерованих наукових знань (чітку виробничу спрямованість), тому притаманна передусім прикладним галузям науки. У свою чергу, для «наукової школи – інкубатора» характерна домінуюча роль особистісної культури дослідників, наявність спільних моделей дослідницької поведінки та системи міжособистісних комунікацій тощо [8, с. 124; 14, с. 4].

Таким чином, приналежність викладача закладу вищої освіти до певної наукової школи є одним із факторів формування його наукового іміджу з полюсом модальності, оскільки іміджування та особистісна активність фахівця в межах наукової школи відзначаються наявністю ряду спільних рис, а саме: самоорганізованістю, адміністративною незалежністю відносно вибору доцільних форм та методів комунікації з цільовою аудиторією, наявністю характерних неймінгових особливостей (наукові школи традиційно ідентифікуються за прізвищем їх засновника, що тотожно неймінгу в іміджуванні).

Макропоказником ефективності наукового іміджування є визнання наукових здобутків фахівця взірцевими з боку цільової аудиторії, що закономірно актуалізує дискусію щодо пріоритетності прикладних наукових досліджень над фундаментальними. Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначено суспільну рівноважність наукових результатів фундаментальних та прикладних наукових досліджень, де під останніми слід розуміти нові знання, які уможливають «... створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань» [11]. Разом з тим, О. Володарська, Б. Прокопенко та ряд інших дослідників наголошують, що результати саме прикладної науки є більш принагідними для застосування у процесі формування позитивного наукового, адже максимально орієнтовані на презентацію цільовій аудиторії [2, с. 25; 12, с. 75].

Перспективним шляхом вирішення означеної дискусії вбачається досягнення консенсусу – органічного і взаємовигідного поєднання фундаментальної та прикладної науки в технонауку. Для фундаментальної науки це позначиться отриманням преференцій від набуття «людиновимірності» результатів досліджень, чітко орієнтованих на індивідуального чи масового споживача, тоді як прикладна наука отримує змогу ефективно послугоуватися найсучаснішими вихідними положеннями фундаментальної науки. Окрім того, особливою перевагою для фундаментальної науки від такої трансформації стане отримання додаткового матеріального стимулювання завдяки реінвестуванню: пролонгація релевантних запитам суспільства наукових досліджень є вигідною і для зацікавленого в інноваціях бізнесу, і для держави загалом. Слід зазначити, що і технонаука постає лише знаковим, але проміжним етапом на шляху до меганауки, створеної на основі синергійного поєднання біо-, інфо-, нано- та когнітивних технологій. Поодинокі використання елементів «прамеганауки» вже простежується у сфері брендингу, де конвергенція Hi-Tech та Hi-Hume-технологій уможливила виникнення сенсорного маркетингу і штучного інтелекту [1, с. 172-179; 5, с. 165; 12, с. 71, 75].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Ступінь сформованості та полюс модальності наукового іміджу викладача закладу вищої освіти є фактором отримання лояльності студентської аудиторії до отриманих в ході навчальної співпраці з фахівцем знань, умінь і навичок, а також до вишу і навіть сфери вищої освіти загалом.

2. Індекс цитованості недоцільно використовувати в якості провідного параметра сформованості наукового іміджу викладача закладу вищої освіти, оскільки алгоритм його обчислення має ряд недоліків, зокрема: не надає змоги вирішити проблеми самоцитування, умисного «добровільно-примусового» взаємочитування та контролю за дотриманням академічної доброчесності; умовно ототожнює показники «наукової активності» фахівця та наукової значущості його досліджень; не враховує вихідні положення теорії дифузії інновацій тощо.

3. Перспективними напрямками вдосконалення наукового іміджу викладача закладу вищої освіти є забезпечення його швидкої та безальтернативної ідентифікації в онлайн- та офлайн-режимі, започаткування власної наукової школи або входження до вже існуючої, а також позиційне тяжіння до технонауки як органічного і взаємовигідного поєднання фундаментальної та прикладної науки.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Д. И. Технонаука – необходимый этап на пути к меганауке. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2014. № 2 (10). С. 169–180.
2. Володарская Е. А. Социально-психологическая концепция имиджа науки в обществе: автореф. дисс. ... д-ра психол. наук: 19.00.05. Москва, 2009. 46 с.
3. Горак В. В. Міжнародні системи ідентифікації вчених як показник іміджу науковця. *Науково-педагогічні студії*. 2018. № 2. С. 93–98.
4. Гуртовенко О. М., Левкин Г. Г. Бренд преподавателя высшего учебного заведения. *Основы экономики, управления и права*. 2014. № 6 (18). С. 55–61.
5. Денежников С. С. Індустрія hi-hume-технологій – до абрисів трансгуманістичного майбутнього. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2014. № 2 (10). С. 161–170.
6. Лобанова Л. С. Імпакт-фактори наукових журналів та індекси цитування вчених: проблеми точності, моралі, етики та можливості використання. *Наука та наукознавство*. 2007. № 2. С. 61–75.
7. Михайлов О. Близк і убогість індексу цитування. *Вісник НАН України*. 2004. № 12. С. 56–61.
8. Наконечна Т. Ю. Наукова школа як фактор розвитку економічної науки. *Український соціум*. 2010. № 2. С. 123–132.
9. Осадчий В. В., Сердюк І. М. Персональний сайт як засіб формування цифрового іміджу науково-педагогічного працівника. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 69. № 1. С. 78–91.
10. Пецольдт К., Воробьева И. В., Иноземцева Е. С. Репутация преподавателя и ее роль в повышении конкурентоспособности ВУЗа на мировом рынке образовательных услуг. *Проблемы современной экономики*. 2010. № 2 (34). С. 433–438.
11. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. Дата оновлення: 18.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 01.10.2021).
12. Прокопенко Б. В. Новые мировоззренческие ориентиры меганауки под влиянием современных конвергентных технологий. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2013. № 2 (8). С. 67–77.
13. Семененко Л. П., Главчев М. І., Главчева Ю. М. Формування бренду вченого. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: матеріали щостої міжнар. наук.-практ. конфер., м. Львів, 10–11 вересня 2015 р. Львів, 2015. С. 22–27.*
14. Устюжанина Е. В., Евсюков С. Г., Петров А. Г., Казанкин Р. В., Дмитриева М. Б. *Научная школа как структурная единица научной деятельности*. Москва: ЦЭМИ РАН, 2011. 73 с.
15. Шостак А. В., Лукач В. С., Борис М. М., Купчук І. М. Індекс Хірша та імпакт-фактор як інструменти наукометрії у дослідницькому університеті. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Технічні науки*. Вінниця, 2012. Т. 1 (65), № 11. С. 375–382.
16. Hotez P. J. Crafting your scientist brand. *PLOS Biology*. 2018. Vol. 16, No. 10. Retrieved from: <https://journals.plos.org/plosbiology/article?id=10.1371/journal.pbio.3000024> (accessed: 01.10.2021).
17. Rainie L., Fund C., Anderson M. How Scientists Engage the Public. *Pew Research Center*. 2015. Retrieved from: <http://www.pewinternet.org/2015/02/15/how-scientists-engage-public/> (accessed: 01.10.2021).
18. Rogers E. M. *Diffusion of Innovations*. 4th ed. New York: Free Press, 1995. 518 p.

References

1. Bondarenko, D.I. (2014). Tekhnonauka – neobkhodimyi etap na puti k meganauke [Technoscience is a necessary stage on the road to megascience]. *Filosofia nauky: tradytsii ta innivatsii*, 2(10), 169-180 [in Russian].

2. Volodarskaya, E.A. (2009). Socio-psychological concept of the science image in society: Abstract of Thesis, Doctor (Psychological sciences). Moscow. 46 p. [in Russian].
3. Horak, V.V. (2018). Mizhnarodni systemy identyfikatsii vchenykh yak pokaznyk imidzu naukovtsia [*International systems of scientists identification as an indicator of the scientist image*]. Naukovo-pedahohichni studii, 2, 93-98 [in Ukrainian].
4. Gurtovenko, O.M., Levkin, G.G. (2014). Brend prepodavatelya vysshego uchebnogo zavedeniya [*The university professor's brand*]. Osnovy ekonomiki, upravleniya i prava, 6(18), 55-61 [in Russian].
5. Dieniezhnikov, S.S. (2014). Industriia hi-hume-tehnolohii — do abrysiv transhumanistychnoho maibutnoho [*The hi-hume technology industry – to the outlines of the transhumanist future*]. Filosofiia nauky: tradytsii ta innivatsii, 2(10), 161-170 [in Ukrainian].
6. Lobanova, L.S. (2007). Impakt faktory naukovykh zhurnaliv ta indeksy tsytuvannia vchenykh: problemy tochnosti, morali, etyky ta mozhlyvosti vykorystannia [*Impact factors of scientific journals and citation index of scientists: problems of accuracy, morality, ethics and possibilities to use*]. Nauka ta naukoznavstvo, 2, 61-75 [in Ukrainian].
7. Myhailov, O. (2004). Blysk i ubohist indeksu tsytuvannia [*The brilliance and poverty of the citation index*]. Visnyk NAN Ukrainy, 12, 56-61 [in Ukrainian].
8. Nakonechna, T.Yu. (2010). Naukova shkola yak faktor rozvytku ekonomichnoi nauky [*Scientific school as a factor in the development of economics*]. Ukrainskyi sotsium, 2, 123-132 [in Ukrainian].
9. Osadchy, V.V., Serdiuk, I.M. (2019). Personalnyi sait yak zasib formuvannia tsyfrovoho imidzhu naukovo-pedahohichnoho pratsivnyka [*Personal site as a means of forming a digital image of a university professor*]. Informatsiini tehnolohii i zasoby navchannia, 69(1), 78-91 [in Ukrainian].
10. Petsol'dt, K., Vorob'eva, I.V., Inozemtseva, E.S. (2010). Reputatsiya prepodavatelya i ee rol' v povyshenii konkurentosposobnosti VUZa na mirovom rynke obrazovatel'nykh uslug [*The reputation of the university professor and its role in increasing the competitiveness of the university in the world market of educational services*]. Problemy sovremennoi ekonomiki, 2(34), 433-438 [in Russian].
11. Pro naukovu i naukovo-tehnichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 r. No. 848-VIII. Data onovlennia: 18.04.2021. [*About scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine from 26.11.2015. No. 848-VIII. Date of update: 18.04.2021*]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (accessed: 01.10.2021) [in Ukrainian].
12. Prokopenko, B.V. (2013). Novye mirovozzrencheskie orientiry meganauki pod vliyaniem sovremennykh konvergentnykh tekhnologii [*New worldview landmarks of megascience influenced by modern convergent technologies*]. Filosofiia nauky: tradytsii ta innivatsii, 2(8), 67-77 [in Russian].
13. Semenenko, L.P., Hlavchev, M.I., Hlavcheva, Yu.M. (2015). Formuvannia brendu vchenoho [*The scientist brand formation*]. In: *Modern problems of library activity in the conditions of information society*, 6th International Scientific and Practical Conference, Lviv, September 10-11 2015. Lviv, 22-27 [in Ukrainian].
14. Ustyuzhanina, E.V., Evsyukov, S.G., Petrov, A.G., Kazankin, R.V., Dmitrieva, M.B. (2011). [*Scientific school as a structural unit of scientific activity*]. Moscow: CEMI RAN. 73 p. [in Russian].
15. Shostak, A.V., Lukach, V.S., Borys, M.M., Kupchuk, I.M. (2012). Indeks Hirsha ta impakt-faktor yak instrumenty naukometrii u doslidnytskomu universyteti [*Hirsch index and impact factor as tools of scientometrics in a research university*]. Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu, 1(65(11)), 375-382 [in Ukrainian].
16. Hotez, P.J. (2018). Crafting your scientist brand. *PLOS Biology*, 16(10). Retrieved from: <https://journals.plos.org/plosbiology/article?id=10.1371/journal.pbio.3000024> (accessed: 01.10.2021). [in English].

17. Rainie L., Fund C., Anderson M. (2015). How Scientists Engage the Public [Pew Research Center]. Retrieved from: <http://www.pewinternet.org/2015/02/15/how-scientists-engage-public/> (Last accessed: 01.10.2021). [in English].

18. Rogers, E.M. (1995). *Diffusion of Innovations*. 4th ed. New York: Free Press, 518 p. [in English].

YUNYK Ivan, Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral student of M. P. Dragomanov National Pedagogical University.

PROSPECTIVE DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF UNIVERSITY PROFESSOR'S SCIENTIFIC IMAGE

Abstract. *The article focuses on the exceptional importance of university professor's scientific image as a factor in gaining loyalty from the student audience. The emphasis is on the dependence of the pole of modality of university professor's scientific image on the degree and specificity of awareness of target audience, as well as on its direct correlation with the dominant image of science in national and international information space. It is specified that the university professor's scientific image is for the student audience an additional proof that the knowledge, abilities and skills formed in the course of educational cooperation with him are relevant to the economic and cultural needs of modern society. The author was differentiated the concepts of "scientific school", "scientific current" and "scientific direction" and was given the classification of scientific schools into four types: "scientific school – a direction in science"; "scientific school – educational system"; "scientific school – production system"; "scientific school – incubator". There are analyzed prospects for the transformation of temporarily singular basic and applied sciences first into technoscience and later – into megascience on the basis of a synergistic combination of bio-, info-, nano- and cognitive technologies. Perspective directions of improving the university professor's scientific image are offered: ensuring fast and non-alternative identification of professor in online and offline mode using naming technologies; starting your own scientific school or joining an existing one; positional attraction to technoscience as an organic and mutually beneficial combination of basic and applied science. The inexpediency of using the citation index as a leading parameter of formation of the university professor's scientific image is proved, because the algorithm of its calculation is not able to solve the problems of self-citation and intentional mutual citation, this algorithm does not take into account the starting points of the theory of diffusion of innovations and it conditionally equates the indicators of "scientific activity of the specialist" and "the scientific significance of his research". Ways to improve the algorithm for calculating the impact factor of a scientific journal and the university professor's h-index are outlined in the article.*

Key words: *scientific image, professor, university, h-index, scientific school.*

Одержано редакцією: 11.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 27.08.2021 р.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

УДК 811'243:37.016

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-149-154

ДЕПЧИНСЬКА Іветта Аттілівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
Педагогіки та психології, Закарпатський угорський
інститут ім. Ференца Ракоці II,
старший викладач кафедри Прикладної лінгвістики,
Ужгородський національний університет
ORCID 0000-0002-0069-3615

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ МИНУЛОГО В СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті автор розглядає проблему застосування прогресивних ідей минулого в сучасній освітній практиці вивчення іноземних мов. Дане питання розкривається з точки зору використання методу глобалістики у загальноосвітніх закладах та в початковій школі періоду Підкарпатської Русі зокрема. Автор розкриває основні аспекти використання методу глобалістики в школах, описані різними дослідниками-оцінювачами методу глобалістики. Результати дослідження можуть бути упроваджені у практику діяльності сучасної школи та в процесі підготовки студентів-майбутніх учителів іноземних мов до роботи з учнями в умовах полікультурного середовища.

Ключові слова: Підкарпатська Русь, іноземні мови, метод глобалістики, полікультурне середовище, принцип природовідповідності.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти, застосування прогресивних ідей минулого в сучасній освітній практиці вивчення іноземних мов полягає у використанні методу глобалістики у загальноосвітніх закладах та в початковій школі зокрема. Пропонований метод охоплює комунікативний, свідомо-пізнавальний, тематичний і творчий підходи з огляду на те, що процес засвоєння іноземних мов за методом глобалістики пов'язаний із забезпеченням активізації діяльності кожного учня, створення ситуацій, сприятливих для розвитку творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічної літератури виявив, що питанням дослідження методів викладання іноземних мов і їх упровадженням в освітню систему займалися багато вчених: Ч. Курран (метод «громади»), Г. Лозанов (сугестивне навчання), Дж. Ашер (метод повної фізичної реакції), Г. Гатено («мовчазний» метод), М. Скуратівська (сучасні методи викладання іноземних мов) та ін. Методикою інтенсивного навчання цікавилися: Н. Єлухіна, І. Зімняя, А. Леонтєв та ін. Технологію навчання у співпраці за допомогою методу проектів досліджували: Р. Джонсон, В. Кілпатрік, Е. Полат та ін.

Проблемою розробки та впровадження інноваційних технологій навчання займалися: В. Биков, І. Дичківська, І. Зязюн, О. Коваленко, С. Ковтун, У. Науменко, В. Радкевич, С. Стеблюк, О. Щербак та інші.

Мета статті полягає у дослідженні прогресивних ідей минулого і їх застосуванні в сучасній освітній практиці вивчення іноземних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методика глобального навчання відповідає принципу природовідповідності, так як в основу застосування методу поставлено досягнення цілісності шкільного вивчення іноземної мови, а також його систематизованої єдності.

Відомий бельгійський педагог Ж. О. Декролі в свій час писав: «Я маю на меті створити зв'язок між науками, змусити їх зійтися в одному центрі. Цей центр – дитина, до якої все сходиться та від якої все розходить» [5].

Виступаючи проти відірваності школи від життя, ігнорування інтересів дітей та зубріння нецікавого матеріалу, педагог заснував свою методологію на особливостях розвитку дитини та характері його інтересу. На його думку, на початковому етапі шкільної освіти у сприйнятті дітей переважає перцептивний інтерес до задоволення первинних потреб, тому радить уникати використання абстрактних мислительних операцій (аналізу і синтезу), характерних для традиційної школи. Натомість він пропонує використовувати форму пізнання, засновану на віці дитини та особливостях її мислення, «глобалізацію», яка характеризується сумарними, грубими враженнями про оточення дитини [11, с. 516].

Згідно переконань Ж. Декролі дитина таким чином систематизуватиме свій, здавалося б, незв'язаний досвідний матеріал та знання, досягнувши відповідної зрілості – коли сформується його погляд на природу, географію та час.

Педагог вважав, що у цьому віці школа повинна створити умови для здобуття дитиною знань на основі природного досвіду, чому сприяють природні наочні посібники в класі (акваріуми, тераріуми, живі рослини), а також колекції, створені учнями (картинки, листівки, портрети, муляжі), карти, різноманітні дослідницькі поїздки.

Викладання грамоти, на думку педагога, оскільки це вже більш абстрактні концептуальні форми вираження думок, рекомендував з восьми років методом глобалізації. Відповідно до Декролі, основними кроками цього є: 1. читання та написання повних речень, що виражають дію; 2. віднімання слів; 3. Поділ його на склади. На його думку, за допомогою цього методу дитина може розглядати письмо з першого моменту як важливий засіб передачі думок, а читання як важливий засіб отримання знань. Однак він зазначає, що через методи, що використовуються з недостатнім професіоналізмом – наприклад, якщо склади не розбиті – у дитини пізніше можуть виникнути певні проблеми з читанням та правописом [11, с. 516].

Слід зазначити, що на початку ХХ століття на Підкарпатській Русі педагоги практикували використання глобального методу у навчанні письма, читання й опануванні іноземних мов. Численні дискусії стосовно використання цього методу знайшли відображення на сторінках педагогічної преси того періоду. У дослідженнях М. Литвицького [6], В. Панека [9-10], Й. Пешини [7] знаходимо критичну оцінку методу глобального читання з теоретичної точки зору та його обґрунтування.

У методі глобального читання основним фактором був зір. Педагоги працювали візуально, тобто з друкованими словами, які є зображеннями для дитини. Окрім зору, важливим фактором глобального методу вважали інтерес школярів до змісту прочитаного. Зір, зацікавленість та пам'ять – являлись найважливішими опорами глобального читання. Надруковані слова – це окремі зображення або одиниці для дитини, тому цей метод ще називали методом «одиниць». На уроках школярі працювали з цілими друкованими словами, а інтерес підтримували не лише попередньо набутими знаннями, але і їх розширенням, доповненням.

Мову, читання та письмо у початкових школах Підкарпатської Русі вважали найважливішими факторами початкового навчання. Зокрема останні два є найбільш помітними у глобальному методі.

Правильність і правомірність глобального методу читання встановлювали тестами, і було доведено, що рухи очей при читанні не відбуваються в рівномірному темпі, а виконуються з певними неоднаковими інтервалами. При читанні око рухається в напрямку тексту читання, одночасно вгору і вниз, а також у косому напрямку вліво і вгору вправо. При

такій кількості рухів само собою зрозуміло, що око може сфокусуватись лише на дуже маленькому місці в даний момент. При цьому око помічає, крім місця читання, більшу кількість літер, яких воно не охоплює повністю, але розуміє їх значення та зміст. З цього випливає, що читач не може звертати увагу на окремі літери при читанні слів.

Тому дослідник В. Панек у своїй статті «Globalni metoda čtení» робить висновок: «Z toho vysvítá, že čtenář se při čtení slov nemůže věnovati jednotlivým písmenkám. Jestliže tedy při čtení učíme nejdříve jednotlivým hláskám, ztrácíme zbytečně mnoho času, jehož bychom mohli věnovati celým slovům. Zkouškami bylo totiž dokázáno, že na přečtení určitého množství hlásek je potřebí téměř takového času jako na přečtení téhož počtu slov» [9, с. 76-79.] (Загалом, якщо ми спочатку навчаємо окремі звуки під час читання, ми витрачаємо багато часу, який ми могли б присвятити цілим словам. Тести показали, що для читання певної кількості звуків потрібно майже стільки часу, скільки для читання тієї ж кількості слів – переклад автора).

В наступній науковій студії зауважує: «Všimáme-li si psaní oproti čtení co se snadnosti naučení týká, vidíme, že snáze lze se naučiti čísti než psát. Čtení lze se naučiti rychleji, u psaní je pochod pomalejší. Při dosavadním způsobu vyučování psaní užívá se metody syntetické, kdežto čtení je vyučováno v celcích (globálních)» [10, с. 125-129]. (Якщо ми дивимось на письмо, а не на читання з точки зору простоти навчання, то бачимо, що легше навчитися читати, ніж писати. Читання можна засвоїти швидше, а процес навчання письма є повільнішим. Сучасний метод навчання письму використовує синтетичні методи, тоді як читання викладається в одиницях (глобальних) – переклад автора).

Для формування навичок читання іноземною мовою за методом глобалістики до уваги дітей пропонували не кілька коротких речень, а значні за обсягом тексти, під час сприйняття яких вони більшу частину слів не розуміли. Проте останнє якраз і окреслювала визначальну сутність глобального методу: у значному за обсягом тексті учні легко вловлювали сюжет, бо ключем до тлумачення незрозумілих слів поставав контекст і багатий ілюстративний матеріал. З огляду на це метод отримав ще одну назву – «догадування» (metoda dohadovací) [10, с. 125-129]. Значний обсяг тексту, ілюстровані дидактичні матеріали не тільки підтримували інтерес до читання, зумовлювали чітке закарбування в пам'яті прочитаного, а й сприяли розвитку мовлення учнів [2, с. 166].

У дидактиці міжвоєнного періоду глобальним підходом вважали навчання як цілісне вивчення об'єкта (явища), що не передбачає його поділ на окремі частини, або елементи. За такого підходу для засвоєння пропонували конкретний об'єкт, який поступово диференціювали, тобто виокремлювали на тлі цілого певні його домінантні ознаки. Відповідно до такого підходу навчання реалізовували не за принципом від частини до цілого, а навпаки – від цілого до частин, а потім знову від частин до нового цілого [2].

З точки зору глобального методу, зацікавленість є дуже важливим фактором. Як тільки учень вступає в процес читання, у нього зростає інтерес до матеріалу, якого він ще не прочитав. Зазвичай інтерес до читання виникає різними підходами та часто намальованими історіями, які і являються запорукою хорошого читання. Тому педагоги Підкарпатської Русі у своїй практиці навчання іноземних мов неодноразово використовували підручники авторів Врана, Мусилова, Пшигода, Конвічка та інших. Такі підручники державного видавництва із використанням глобального методу, а також додаткову літературу, була можливість замовити в адміністрації школи, де працював учитель, виданих друком у Братиславі та Празі:

1. Vrána-Konvička: Vyučování čtení metodou globální.
2. Vrána-Konvička: Naše zkušenosti s globální metodou.
3. Příhoda: Globální metoda v praxi.
4. Musilová-Příhoda-Musil: Čtení v elementární třídě.
5. Vrána-Konvička: Děti I. (čítanka).
6. Vrána-Konvička: Děti II. (čítanka).
7. Vrána-Konvička: Děti III. (čítanka).
8. Musilová-Příhoda-Musil: První kniha (čítanka).

9. Musilová–Příhoda–Musil: Druhá kniha (čítanka).

10. Musilová–Příhoda–Musil: Třetí kniha (čítanka).

Додаткова література:

1. Musilová–Příhoda–Musil: Čtení ve druhém roce.

2. Příhodová: Milé chvílky.

3. Salzmann: První kroky.

4. Kříčková: Naši kamarádi.

5. Zimmenmann: Naše zlatá kniha.

6. Příhodová: Danešovy děti.

7. Machač: Kuřátko Pipi.

8. Kříčková: Naše pohádky [10, с. 129].

Слід відзначити важливість використання розвиваючих ігор при навчанні читання глобальним методом.

Вже у педагогіці Декролі важливого значення набували розвиваючі ігри, які використовувались для відпрацювання різноманітних знань та для пробудження інтересу школярів до нових. Загалом, головною метою за допомогою гри був розвиток уваги та контрольованої діяльності. Розробляючи свої ігри, він послуговувався розробленими раніше іграми відомих педагогів як от: М. Монтесорі, Ж. Ітара, Р. Годдарда та ін.

Відповідно, на початку ХХ століття в школах Підкарпатської Русі педагогами у глобальному методі читання теж активно використовувались різноманітні ігри, опубліковані у книгах державного видавництва, як-от:

«Musilová–Příhoda–Musil: Čtecí hry k čítance "První kniha",

Hostáň–Týml: Čtecí lota,

Hostáň–Týml: Hra na barevná pole,

Hostáň–Týml: Hra na kaňku,

Hostáň–Týml: Mlýnek s říkadly,

Hostáň–Týml: Kolotoč,

Hostáň–Týml: Páskové hry,

Hostáň–Týml: Globální biograf» [10, с. 129].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу періодичних видань початку ХХ століття [6-10] та сучасних педагогічних студій [1-4; 11] нами виявлені можливості втілення прогресивних ідей досліджуваного періоду у практику діяльності сучасної школи, які полягають у наповненні змістового компонента сучасної гуманітарної освіти краєзнавчим, регіональним, полікультурним аспектами, використанні інтегративного підходу до викладання навчальних дисциплін шляхом поєднання методів, що активізують самостійну, пошукову та творчу діяльність учнів, у створенні полікультурного освітнього середовища для молодших школярів закарпатського регіону, а також використанні методу глобалістики в процесі підготовки студентів-майбутніх учителів іноземних мов до роботи з учнями в умовах полікультурного середовища.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що на початку ХХ століття на Підкарпатській Русі метод глобалістики активно використовувався педагогами при вивченні іноземних мов, оскільки являвся невід'ємним у процесі освоєння навичок читання, письма.

Загалом, можна констатувати і той факт, що запровадження в практику шкіл Підкарпатської Русі глобальної методики сприяло підвищенню рівня викладання іноземних мов, а його активне використання сприяло створенню полікультурного мовного середовища у початкових школах зокрема. Результати дослідження можуть бути запроваджені у практику діяльності сучасної школи та в процесі підготовки студентів-майбутніх учителів іноземних мов до роботи з учнями в умовах полікультурного середовища.

Список використаних джерел

1. Депчинська І. А. Використання досвіду новацій у освіті Підкарпатської Русі (1919–1938) у сучасній вищій школі. *Научные труды SWorld*. 2017. Вып. 48. Том 2. С. 59–63. URL: <https://www.sworld.com.ua/ntsw/48-2/pdf>.
2. Депчинська І. А. Розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919-1939 рр.: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне, 2019. 340 с.
3. Депчинська І. А. Розвиток змісту шкільної гуманітарної освіти на Закарпатті в період 1919-1939 рр.: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне, 2019. 20 с.
4. Депчинська І. А., Марфинець Н. В., Опачко М. В. Впровадження інноваційних технологій навчання (на прикладі вивчення угорської та чеської мов): метод. рек. і вказівки. Ужгород: Вид-во «Говерла», 2016. 42 с.
5. Жан Овідій Декролі. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 02.03.2021).
6. Литвицький М. Глобальна метода наочованя письма-читання. *Учитель*. 1931. Рочник 13. Число 4. С. 190–191.
7. Пешина Й. Глобальна метода в народних школах Подкарп. Русі. *Учитель*. 1931. Рочник 13. Число 4. С. 188–190.
8. Mendl Josef. Illustrativni metoda vyučovaci. *Учитель*. 1928. Рочник 9. Число 8–10. С. 302–303.
9. Panek V. Globalni metoda čtení. *Учитель*. 1931. Рочник 13. Число 2. С. 76–79.
10. Panek V. Globalni metoda čtení. *Учитель*. 1931. Рочник 13. Число 3. С. 125–129.
11. Pukánszki Béla-Németh András. Neveléstörténet. A globalizációs módszer. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 515–516 о.

References

1. Depchyns'ka, I.A. (2017). Vykorystannya dosvidu novatsiy u osviti Pidkarpats'koyi Rusi (1919–1938) u suchasniy vyshchiy shkoli [*The use of the experience of innovations in the education of Pidkarpatska Rus (1919-1938) in modern higher education*]. *Nauchnye trudy SWorld – Scientific Papers SWorld*, 48, 59-63. Retrieved from: <https://www.sworld.com.ua/ntsw/48-2/pdf> [in Ukrainian].
2. Depchyns'ka, I.A. (2019). Rozvytok zmistu shkil'noyi humanitarnoyi osvity na Zakarpatti v period 1919-1939 rr. [*Development of the content of school humanitarian education in Transcarpathia during the 1919–1939*]. Candidate's thesis. Rivne: Rivnen. derzh. humanitar. un-t [in Ukrainian].
3. Depchyns'ka, I.A. (2019). Rozvytok zmistu shkil'noyi humanitarnoyi osvity na Zakarpatti v period 1919-1939 rr. [*Development of the content of school humanitarian education in Transcarpathia during the 1919-1939*]. Extended abstract of candidate's thesis. Rivne: Rivnen. derzh. humanitar. un-t [in Ukrainian].
4. Depchyns'ka, I.A., Marfynets', N.V., Opachko, M.V. (2016). Vprovadzhennya innovatsiynykh tekhnolohiy navchannya (na prykladi vyvchennya uhors'koyi ta ches'koyi mov) [*Introduction of innovative learning technologies (on examples of learning Hungarian and Czech)*] Uzhhorod: Vyd-vo "Hoverla" [in Ukrainian].
5. Zhan Ovidiy Dekroli [*Jean-Ovide Decroly*]. uk.wikipedia.org/wiki/ Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
6. Lytyvts'kyu, M. (1931). Hlobal'na metoda nauchovanya pys'ma-chytannya [*Global method of teaching writing and reading*]. *Uchytel' – Teacher*, 13, 190-191 [in Ukrainian].
7. Peshyna, Y. (1931). Hlobal'na metoda v narodnykh shkolakh Podkarp. Rusy [*Global method of teaching in public schools of Pidkarpatska Rus*]. *Uchytel' – Teacher*, 13. 188-190 [in Ukrainian].

8. Mendl, J. (1928). Il'ustrativni metoda vyuchovaci [*Illustrative method of study*]. Uchytel' – Teacher, 9, 302-303 [in Czech].
9. Panek, V. (1931). Global'ni metoda chteni [*Illustrative method of reading*]. Uchytel' – Teacher, 13, 76-79 [in Czech].
10. Panek, V. (1931). Global'ni metoda chteni [*Illustrative method of reading*]. Uchytel' – Teacher, 13, 125-129 [in Czech].
11. Pukansky, B., Nemeth, A. (1999). Nevelestortenet. A globalizacios modser. [*History of education. The method of globalization*]. Budapest: Nemzeti Tankon'vkiado, 515-516 [in Hungarian].

DEPCHYNSKA Ivetta, candidate of pedagogical sciences Associate Professor of Pedagogy and Psychology Transcarpathian Hungarian Institute of Ferenc Rakoczi II, senior lecturer at the Department of Applied Linguistics Uzhhorod National University.

APPLICATION OF PROGRESSIVE IDEAS OF THE PAST IN MODERN EDUCATIONAL PRACTICE OF STUDYING FOREIGN LANGUAGES

Abstract. *At the present stage of development of education, the application of progressive ideas of the past in modern educational practice of learning foreign languages is to use the method of globalism in secondary schools and in primary schools in particular. The proposed method includes communicative, cognitive, thematic and creative approaches, because the process of learning foreign languages by the method of globalization is associated with the activation of each student, creating situations conducive to the development of creative abilities.*

In the article the author considers the problem of application of progressive ideas of the past in modern educational practice of studying foreign languages. This issue is revealed in terms of the use of the method of globalism in secondary schools and in primary school of the period of Pidkarpatska Rus in particular. The author reveals the main aspects of the use of the method of global studies in schools, described by various researchers who appreciate the method of globalization.

From the point of view of the global method, interest is a very important factor. As soon as a student enters the reading process, he grows interested in material he has not yet read. Usually, interest in reading arises from various relevant and often drawn stories, which are the key to good reading.

Language, reading and writing in primary schools in Pidkarpatska Rus were considered the most important factors in primary education. In particular, the last two are the most noticeable in the global method.

It should be noted the importance of using educational games in teaching reading the global method. In the pedagogy of Decrol, educational games became important, which were used to develop a variety of knowledge and to arouse students' interest in new ones. In general, the main goal of the game was to develop attention and controlled activity.

The results of the study can be implemented in the practice of modern school and in the process of preparing future teachers of foreign languages to work with students in a multicultural environment.

Key words: *Pidkarpatska Rus, foreign languages, the method of globalization, multicultural environment, the principle of conformity to nature.*

*Одержано редакцією: 12.06.2021 р.
Прийнято до публікації: 29.06.2021 р.*

UDK 629.7: [811.111:37.013]
DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-155-159

ZELENSKA Liliia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-4051-2011

TYMCHENKO Svitlana,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0001-8627-1220

DIALOGIC INTERACTION IN THE FORMATION OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

The purpose of this study is to disclose the leading role of dialogic interaction used for improving the system of foreign language training in order to achieve a sufficient level of aviation specialists' communicative competence. The pedagogical aspect of dialogic interaction is highlighted in the article because it's considered to be one of the main ways to organize the relationship of the subjects of communication in the educational process, namely in foreign language classes. It goes without saying that the basis of dialogic interaction is pedagogical communication, the communicative basis of which gives it certain advantages, and they have been pointed out in the study. We have come to conclusion that dialogic interaction in the process of foreign language training is a necessary condition for future aviation specialists' training to communicate in the professional sphere, the importance of which is determined by the factors, have been presented in the study.

Key words: aviation specialist, competence, dialogue, foreign language, interaction, pedagogical communication.

Introduction. Ukraine's participation in the processes of global integration, expanding its international relations promoted awareness of foreign language value in the modern Ukrainian society. Therefore, knowledge of foreign languages is an important prerequisite for personal, cultural, professional and economic contacts in a multilingual, information-developed, mobile world.

Today, the concept of student competence is quite relevant, determined by many factors, because the level of competence, according to many national and international experts, is the indicator to determine the readiness of the future specialist for life, their further personal development and active participation in future professional activities.

Review of recent sources of research and publications. As we noted in the previous article, "the purpose of foreign languages teaching at higher aviation educational establishments is to master the language as a means of communication and to acquire professionally oriented foreign language competence for successful performance of future professional activities. The effectiveness of professional education of the future aviation specialist, part of which is knowledge of a foreign language, is determined by the adopted educational concept and model of an aviation specialist training, which is based on this concept. Therefore, the first place is taken by the competency-based approach, in which the main is the result of the training" [4, p. 156-157].

Foreign language communicative competence of future specialists was the subject of consideration by national and foreign researchers, namely: O. Akimova, I. Asmukovych, L. Birkun, N. Havrylenko, D. Hymes, L. Herasymenko, R. Johnson, M. Yevdokimova, I. Zymnia, V. Zykova,

L. Khalyapin, Ye.Kmita, A. Kyrychenko, H. Kytaihorodska, N. Kucherenko, Y. Maslova, D. Macmillan, T. Malkovska, P. Milrud, O. Moskalenko, Ye. Passov, A. Pchelinov, A. Samsonova, V. Safonova, I. Feinman and others. In the previous article we considered some aspects of foreign language communicative competence [4, p. 156-161]. And now, we will focus on dialogic interaction, which in our opinion, plays a leading role in the formation of future aviation specialists' foreign language communicative competence.

Setting an objective. The objective of the article is to highlight the leading role of dialogic interaction used for improving the system of foreign language training in order to achieve a sufficient level of aviation specialists' communicative competence.

Presentation of basic material. The formation process of future aviation specialists' foreign language communicative competence will be more effective if the organization of educational work will be based on the principles of dialogic interaction. The problem of dialogic interaction is considered in pedagogics, philosophy and psychology in unity with the peculiarities of personality development, which in the process of dialogic communication realizes itself as a self-sufficient personality in any situation, and it learns to understand others. Today there is an urgent necessity for such human interaction, which despite all the differences of views, positions, attitudes, is revealed in the thoughts of the interlocutors, and it is based on the principles of cooperation and co-creation.

The founders of the dialogical concept are scientists M. Bakhtin and M. Buber. Dialogue is considered by M. Bakhtin not only as a form of communication between people, but also as a way of their interaction and mutual influence. The scientist pays attention to the problem of language creativity, because to live, from his point of view, means to participate in dialogue: to ask, accept, answer, agree – and that is why life is an "unfinished dialogue" [1, p. 336-337].

Problems of dialogic interaction were studied by the American psychologist D. Johnson, who emphasized that "to express one's thoughts and to listen to carefully is a vital necessity" [3, p. 107]. The scientist emphasized that the obstacle to establish relations between people is "our natural tendency to condemn, evaluate, approve or disapprove of what we heard" [3, p. 107]. In this case, the dialogic interaction may take on a negative color, and under such conditions it has only one of the interlocutors readiness for dialogic interaction and it can contribute to the establishment of a healthy psychological climate.

As a part of our study, the pedagogical aspect of dialogic interaction is considered by us, which is of great importance, as one of the main ways to organize the relationship of the subjects of communication in the educational process, namely in foreign language classes. Pedagogical interaction of educational influence subjects, namely teachers, with the individuals, their inner world, values, material and spiritual needs is the important channel, with the help of it, social organization of student behavior and personality, and thus any situation becomes educational situation. One of the important characteristics of pedagogical interaction is the role of purposeful influences, which indicates the necessity to ensure the organization of such influence, which would contribute to the disclosure of communicative potential and the formation of future aviation specialists' foreign language communicative competence. Various forms of psychological and pedagogical influence are always realized in the form of communication between a teacher and a student, the content of which is the exchange of information, the implementation of educational influence and the organization of relationships.

A foreign language teacher must have the ability to involve students in dialogic interaction. Dialogue, as a form of interpersonal communication, is an effective means of establishing partnership relations; a means of uniting the individual efforts of the participants of communication, which ensures full mutual understanding between the interlocutors. For foreign language teachers, the opinion of some scientists on the culture of communication is important, which largely depends on the nature of communicative interaction between a teacher and students, because, from the experience of high school, preference is given to dialogical forms of educational interaction [5, p. 105]. Dialogue in studying is a form of communication in order to realize the goals of studying and education. This is the interaction between the participants of the pedagogical process in the

educational situation, which is carried out in the form of speech, and there is an information exchange between partners, and the relationship between partners is regulated [6].

We support the opinion of O. Bodaliiov that dialogue is not so much a form of communication as the principle of the whole educational process construction, where the student is the subject of "dialogue space", an atmosphere of psychological comfort that stimulates self-activity and self-realization [2].

Focusing on dialogic interaction in the formation of future aviation specialists' foreign language communicative competence requires the teacher to comply with certain requirements, namely: setting for a partnership in communication; creating a positive emotional microclimate in the group through communication, avoiding communication barriers and stress inducing factor; taking into account the level of knowledge and skills of students; discussion during classes of different views on the problems of professional communication of future aviation specialists; ability to empathize and feel empathy; heuristic style of teaching and communication with students, which encourages them to think, to look for ways to resolve contradictions, to draw independent conclusions; creating a relaxed atmosphere of communication, i.e free exchange of views, lack of psychological stress and anxiety; organization of collective cooperation and interaction in search of compromise; ability to understand another; ability to listen and hear the partner; directing the dialogue both to the solution of subject tasks and to the optimal communication of students; realization of internal and external dialogue of every student by pedagogical stimulation of dialogue's thoughts and individuals views; stimulating students' communicative activity with the help of various forms of dialogic interaction [7, p. 98-99].

It goes without saying that the use of dialogue in foreign language classes is appropriate if it is a form of communication between a teacher and students. To have the successful dialogue organization in the classroom, it is necessary to create conditions under which its participants can freely express their opinions, compare their thoughts with other students and think creatively. Of course, it helps to establish personal creative interaction with students, and in the process of it, the teacher knows how to deviate from their own stereotypes of authoritarian communication, which allows him to reach mutual understanding with students.

So, it can be concluded that the essence of any dialogue is equality of dialogic interaction subjects, which consider different points of view; and each subject should be focused on the fact that his opinions can be interpreted by other subjects.

There is no doubt that the basis of dialogic interaction is pedagogical communication, the communicative basis of which gives it certain advantages, namely:

- dialogic interaction reduces the "distance" between a teacher and a student;
- dialogic interaction has a positive "emotional color", which contributes to positive communication in dialogue;
- positive dialogic interaction contributes to the effectiveness of the educational process, namely the foreign language study, which is a part of the future aviation specialists' professional training.

Conclusion. So, briefly outlining scientific researches, which are devoted to the study of the dialogic approach in the pedagogical process, we can conclude that dialogic interaction in the process of foreign language training is a necessary condition for future aviation specialists' training to communicate in the professional sphere. The importance of this condition, in our opinion, is determined by the following factors:

- students, following the ways and means of the teacher communication, can transfer them to future professional activities, and therefore, the teacher must demonstrate communicative skills, creative thinking, readiness to make a new decision, high self-regulation of speech and social activity;
- the communication style of a teacher influences the students' attitudes to studying, it stimulates their cognitive activity. The teacher has to respect students, regardless of their functional capacity. He (or she) must adhere to the cultural communication norms, otherwise it can lead to interpersonal conflicts, unwillingness to cooperate, tension in relationships, etc.;

– the teacher must be able to interact with the student in the form of subject-to-subject interaction or dialogue, using the ability to listen and hear students.

Discussed above structural elements and parameters of the training dialogue assessment are the basis for the formation of future aviation specialists' foreign language communicative competence.

References

1. Bahtin, M.M. (1986). Estetika slovesnogo tvorchestva [*Aesthetics of Verbal Creativity*]. M: Iskusstvo. 444 s. [in Russian].
2. Bodalev, A.A. (1991). Proecirovanie i vzaimodejstvie v obshenii [*Projection and Interaction in Communication*]. Pedagogika, 1, 11-14 [in Russian].
3. Dzhonson, D.V. (2003) Sotsialna psykholohiia: treninh mizhosobystisnoho spilkuvannia [*Social Psychology: Training of Interpersonal Communication*]. K.: Vyd. dim "KM Akademiia". 288 s. [in Ukrainian].
4. Zelenska, L.M., Tymchenko, S.V. (2021). Suchasni innovatsii pry vykladanni inozemnykh mov u vyshchykh aviatsiinykh navchalnykh zakladakh: komunikatyvnyi aspect [*Modern Innovations in Foreign Language Teaching in Aviation Higher Educational Establishments: Communicative Aspect*]. Naukovyi visnyk Liotnoi akademii. Seriia: Pedagogichni nauky, 9, 156–161 [in Ukrainian].
5. Ivanova, T.V. (1999). Kultura pedagogicheskogo obsheniya [*Culture of pedagogical communication*]. K.: CVP. 357 s. [in Russian].
6. Mashbic, E.I.(1980). Dialog v obuchayushej sisteme [*Dialogue in the Educational System*]. K.: Vyshcha shkola. 184 s. [in Russian].
7. Tymchenko, S.V. (2014). Formuvannia komunikatyvnykh umin maibutnikh dyspetcheriv upravlinnia povitrianykh rukhom u protsesi vyvchennia profesiino oriietovanykh dystsyplin [*Forming of Future Air Traffic Controllers' Communicative Skills in the Professional Oriented Disciplines' Studying Process*]. Candidate's thesis. Kirovohrad [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М: Искусство, 1986. 444 с.
2. Бодалев А. А. Проецирование и взаимодействие в общении. *Педагогика*. 1991. №1. С. 11–14.
3. Джонсон Д. В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / пер. з англ.: В. Хомик. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 288 с.
4. Зеленська Л. М., Тимченко С. В. Сучасні інновації при викладанні іноземних мов у вищих авіаційних навчальних закладах: комунікативний аспект. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 9. С. 156–161.
5. Иванова Т. В. Культура педагогического общения. К.: ЦВП, 1999. 357 с.
6. Машбиц Е. И. Диалог в обучающей системе / уряд.: Машбиц Е. И., Андриевская В. В., Комиссарова Е. Ю. К.: Вища школа, 1980. 184 с.
7. Тимченко С. В. Формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград, 2014. 295 с.

ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов. Льотна академія Національного авіаційного університету;

ТИМЧЕНКО Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов. Льотна академія Національного авіаційного університету.

ДІАЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ

Анотація. У статті окреслена провідна роль діалогічної взаємодії, яка використовуються для поліпшення іншомовної підготовки авіаційних фахівців з метою досягнення достатнього рівня їхньої комунікативної компетентності, який, на сьогодні, є тим індикатором, що дозволяє визначити готовність майбутнього фахівця до життя, його подальшого особистого розвитку та до активної участі у майбутній професійній діяльності.

Наголошено, що процес формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх авіафахівців буде більш ефективним, якщо організація навчальної роботи буде проходити на принципах діалогічної взаємодії.

У даній статті основна увага сфокусована на педагогічному аспекті діалогічної взаємодії, так як це один із основних способів організації взаємостосунків суб'єктів спілкування в навчально-виховному процесі, а саме на заняттях з іноземної мови. Орієнтація на діалогічну взаємодію у формуванні іншомовної комунікативної компетентності майбутніх авіафахівців вимагає від викладача дотримання низки певних вимог, які окреслені в статті.

Нами констатовано, що в основі діалогічної взаємодії лежить педагогічне спілкування, комунікативна основа якого надає їй певних переваг, окреслених авторами у статті.

Відтак, ми дійшли до висновку, що діалогічна взаємодія в процесі іншомовної підготовки є необхідною умовою підготовки майбутніх авіафахівців до комунікативної діяльності в професійній сфері, при цьому визначили фактори, що визначають важливість цієї умови.

Розглянуті у статті структурні елементи й параметри оцінки навчального діалогу слугують основою для формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх авіафахівців.

Ключові слова: авіаційний фахівець, взаємодія, діалог, іноземна мова, компетентність, педагогічне спілкування.

Одержано редакцією: 27.07.2021 р.
Прийнято до публікації: 20.08.2021 р.

УДК 4-051:811.111:351.814.37

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-160-168

ЗЕЛЕНСЬКА Олена Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної англійської мови факультету післядипломної освіти, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
ORCID 0000-0002-0879-156X

МАРЧЕНКО Ольга Геннадіївна,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та психології факультету № 3, Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID 0000-0002-8040-9687

ОНИПЧЕНКО Павло Миколайович,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри тактики авіації льотного факультету, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
ORCID 0000-0003-4497-327X

КОНДРА Олена Василівна,

старший викладач кафедри іноземних мов факультету післядипломної освіти, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
ORCID 0000-0001-7203-4689

АНГЛОМОВНА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЕРТОЛЬОТЧИКІВ ДО ВЕДЕННЯ РАДІООБМІНУ

Навчання авіаційної англійської є специфічним за цілями, змістом, критеріями володіння, відповідними професійними й особистими показниками та умовами використання. Дана підготовка повинна відбуватись з поступовим нарощуванням складності завдань, просуванням курсантів від заучування та відтворення мовних структур до самостійного моделювання ситуацій професійного спілкування. Водночас проведене дослідження свідчить, що недоцільно в навчанні курсантів орієнтуватися лише на стандартну фразеологію радіообміну. Тому, у випадках, коли стандартна фразеологія не «пропонує жодних типових форм словесної комунікації» вертольотчикам пропонується переходити на звичайну англійську мову, що актуалізує проблему збагачення англійського арсеналу авіаційних фахівців.

Ключові слова: авіаційна англійська, вертольотчик, мовні завдання, польотна ситуація, професійна готовність, радіообмін, фразеологія.

Постановка проблеми. Комплексний характер льотної діяльності актуалізує системний підхід до визначення готовності вертольотчика до виконання професійних обов'язків. Насамперед, йдеться про знання та дотримання правил льотної експлуатації та безпеки польотів на вертольотах, чітке уявлення про конструкцію та розуміння принципів функціонування його технічних систем, штурманська підготовка [15].

Проте зазначеними компонентами когнітивно-діяльнісна складова професійної готовності вертольотчиків не обмежується, тому здійснення польотів у міжнародному повітряному просторі, участь вертольотчиків у миротворчих операціях, рятувальних експедиціях, евакуації населення висувають підвищені вимоги до рівня іншомовної підготовки курсантів у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) авіаційного профілю. Про це свідчить і звіт про самооцінювання освітньої програми підготовки вертольотчиків у Харківському національному університеті Повітряних Сил де, зокрема, зазначена важливість удосконалення мовної підготовки з метою співпраці й взаємо-сумісництва з підрозділами сил НАТО та ведення радіообміну в польоті за стандартами ІКАО [8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Специфіка професійної підготовки майбутніх військових фахівців авіаційного профілю в умовах сучасного вищого військового навчального закладу розкрита в наукових працях Р. Невзорова, П. Онипченка [12], В. Рижикова [15], Д. Синенка [16]. Теоретичні та методичні засади формування вмінь іншомовного професійного спілкування майбутніх офіцерів закладено О. Бойком [5], Т. Брик [6], Н. Глушаницей [7]. У ракурсі вирішення порушеної проблеми особливий інтерес викликає науковий доробок щодо підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійного спілкування в особливих умовах [13; 14]. Нами враховані також результати наукових розвідок Н. Арсен'євої [3] щодо обґрунтування, визначення мети, структури та інших складових методики навчання курсантів-вертольотчиків основам безпеки польотів у міжнародному повітряному просторі під час льотної практики.

Мета статті. Удосконалення англійської підготовки майбутніх вертольотчиків до ведення радіообміну в умовах вищого військового навчального закладу авіаційного профілю.

Викладення основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження у Харківському національному університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба засвідчило, що курсанти не повною мірою усвідомлюють значущість іншомовного спілкування у професійній діяльності (71%), вважають іноземну мову не профільною навчальною дисципліною (60%). Ситуацію погіршує недостатній рівень володіння курсантами англійською (80% курсантів мають рівень А1 замість бажаного В1), що знижує ефективність підготовки майбутніх вертольотчиків до професійного спілкування, зокрема оволодіння ними авіаційною англійською мовою, яка вивчається курсантами льотної профілю на старших курсах [8].

Навчання авіаційної англійської є специфічним за цілями, змістом, критеріями володіння та відповідними професійними й особистими показниками та умовами використання, оскільки вона розроблена для забезпечення обміну повідомленнями між пілотом (pilot) і авіадиспетчером (controller), використовує специфічний набір лексики, фраз і функцій спілкування, яке відбувається переважно усно, переважно без візуального контакту. Зауважимо, що відсутність візуального каналу сприйняття зумовлює підвищену залежність розуміння слухача від чіткості та правильності повідомлення мовця. Вирішальним критерієм результативності дій комунікатора є операційна ефективність, а не мовна коректність, хоча й остання має велике значення.

Часто авіаційну англійську ототожнюють з радіообміном «пілот – авіадиспетчер». Дійсно, у Керівництві з впровадження вимог ІКАО щодо володіння мовою передбачають «здатність говорити та розуміти мову, що використовується в радіотелефонній комунікації». Зазначимо, що нормативи радіообміну (фразеологія, правила ведення) закріплені у відповідних документах (додаток 10 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію ІКАО: Авіаційний електрозв'язок. Том 1. Радіонавігаційні засоби. Правила аеронавігаційного обслуговування DOC 4444. Керівництво з радіотелефонного зв'язку DOC 9432), в яких наголошується, що коректний радіообмін є важливим фактором безпеки польотів [1; 2]. За статистикою ІКАО, за останні 45 років в авіаційних катастрофах, що виникли внаслідок помилок у радіообміні, непорозумінь у спілкуванні між пілотами та авіадиспетчерами, загинуло більш, ніж 2 000 осіб. Внаслідок спотвореного радіообміну виникли 81 авіаційна подія, 14 555 інцидентів на землі та у повітрі. Організація EUROCONTROL також проводить регулярні дослідження щодо

статистики виникнення помилок авіадиспетчерів і пілотів у веденні радіообміну та супутніх їм факторів.

Так, ідентифікація співзвучного, але чужого позивного може наступити внаслідок наявності акценту в авіадиспетчера (34%), швидкості передачі повідомлень авіадиспетчером (28%), відволікання пілота на дії в кабіні (22%), очікування пілота (25%), втоми пілота (20%). Помилка (зміна) частоти можлива внаслідок акценту авіадиспетчера (51%), швидкості передачі повідомлень авіадиспетчером (42%), відволікання пілота (22%), очікування пілота (25%), втоми пілота (20%). Окрім того, перешкоди на частоті не завжди дозволяють сприймати інтонаційне забарвлення висловлювання.

Практика свідчить, що вимоги до адекватного радіообміну між пілотами та авіадиспетчерами можна задовольнити за допомогою розроблення спеціальної фразеології для ведення радіотелефонного зв'язку на основі адаптованої англійської мови [4, 11]. Використання нестандартної фразеології спостерігалось в авіадиспетчерів (64%), пілотів (41%), а також внаслідок акценту авіадиспетчера (34%), проблем з мовою (46%), двозначної фразеології (41%). Забита частота – це завантаженість каналу радіозв'язку (63%), навантаження на авіадиспетчера (33%), несвоєчасні радіопередачі (27%), навантаження на пілота (22%), занадто довгі повідомлення (20%).

Зважаючи на значущість радіообміну в забезпеченні безаварійної льотної діяльності дослідження було зосереджено на удосконаленні методики навчання майбутніх вертольотчиків фразеології та принципам радіообміну на основних етапах навчального польоту, а саме:

- 1) запуск та вирулювання;
- 2) зліт;
- 3) політ за маршрутом;
- 4) вхід у коло польотів і посадка;
- 5) зарулювання на стоянку.

Зауважимо, що методика удосконалювалась з метою:

- 1) актуалізації фразеології радіообміну;
- 2) відпрацювання актуальних комунікативних моделей з урахуванням можливих варіантів для підтвердження указівок диспетчера на певному етапі польоту, відрізьку маршруту, за яким рухається вертоліт.

Удосконалення методики мають сервісний характер, оскільки спрямовані на задоволення потреб курсантів і їхнього досвіду льотної практики, льотчиків-інструкторів, інструкторів авіаційних тренажерів, викладачів навчальних дисциплін «Організація льотної роботи», «Основи безпеки польотів», «Тренажерна підготовка на тренажерах» та ін.

Завдання удосконалення полягали у розробці сюжетів рольових ігор, їх декомпозиція у вигляді стандартних і нестандартних ситуацій спілкування, мовних задач, вправ тощо. Зміст, процедура і тривалість рольової гри визначались характером ситуації, її складності, обсягом вербальних даних за схемою маршруту, кількістю та можливістю підключення до дій нових учасників (наприклад, попередження про зустрічне повітряне судно, відхід на запасний аеродром внаслідок складної метеорологічної обстановки на пункті призначення).

Змістово-процесуальні аспекти удосконалення методики передбачали розроблення її навчально-методичного забезпечення у вигляді логічних і мовних опор для парної та групової роботи, пакета комп'ютерних анімаційних програм для моделювання маршруту вертольоту тощо.

Використання методики передбачало поступове нарощування складності завдань, просування курсантів від заучування та відтворення мовних структур до самостійного моделювання ситуацій професійного спілкування (зміна пункту вильоту та прильоту, цифрових параметрів польоту).

На першому етапі курсанти активізували стандартну та нестандартну, спеціальну та неспеціальну лексику, граматичні конструкції, фразеологію радіообміну в певному пункті маршруту.

Для прикладу наведемо короткий перелік авіаційних термінів, уживаних у радіообміні «пілот – авіадиспетчер»:

- hinged blade – шарнірно-підвішена лопать;
- runway – злітно-посадкова смуга;
- multiblade – багато лопатевий;
- frame dumping – демпфірування, створюване каркасом;
- touchdown accuracy – точність приземлення.

Можливі скорочення, наприклад:

- helipad (helicopter landing pad) – вертолітний майданчик;
- afd (airfield) – аеродром;
- ENG – engine (двигун);
- Wilco – will comply (буде виконано).

Вживаються абрєвіатури, зокрема:

- AES – Aircraft earth station (бортова наземна станція);
- NSE – Navigation system error (похибка навігаційної системи);
- SIGMET – Significant Meteorological Information (інформація про погодні умови на маршруті і інших явищах в атмосфері, що можуть вплинути на безпеку польоту повітряних суден).

Як видно з наведених прикладів, морфологічні конструкції радіообміну відрізняються стислістю, раціональністю, уникненням семантично-граматичного дублювання, що зумовлено важливістю швидкої, чіткої та недвозначної передачі голосових повідомлень.

Синтаксично радіообмін характеризується переважно неповною граматичною структурою речень, в яких може бути відсутній підмет, дієслівна зв'язка to be, а також інші другорядні члени речення, уникнення питальних речень (Проте інколи вживаються питальні речення. Стандартною фразою є: «How do you read (What is the readability of my transmission?)), використання речень у наказовому та дійсному способах, незначна кількість речень із заперечною часткою «not» тощо. Як правило, спілкування авіадиспетчера відбувається шляхом використання речень у наказових і дійсних способах. Питальні конструкції у класичній побудові згідно класичних норм англійської мови практично відсутні. Для того, щоб запросити інформацію, пілот і диспетчер використовують дискурсивні формули, наприклад, confirm – підтвердіть, чи правильно я Вас зрозумів, report – передайте мені наступну інформацію, advise – повідомте, say again – повторіть. Однією із синтаксичних особливостей радіообміну є еліптичні граматичні конструкції, тобто структурно неповні підрядні речення, які дозволяють зосередити увагу слухача на головній та важливій інформації, переданій в повідомленні. Вимога до стислості висловлювань викликана як технічними обмеженнями, коли на одній частоті ведуться переговори відразу з декількома повітряними судами, так і залежністю ступеня розуміння від тривалості висловлювання.

Наведемо приклади діалогів:

- a) Controller: APG, descend to FL 020.
Pilot: Descend to FL 020, APG;
- б) Approach: APG, maintain FL 020, report passing P.
Pilot: Maintain(ing) FL 020, (will) report passing P. APG. (later)
Approach: APG, passing P. at 13.20. APG.

Прослуховування базових мовних зразків діалогів сприяє відпрацюванню вимови, інтонації та швидкості ведення радіообміну. Відпрацьований курсантами діалог «пілот – авіадиспетчер» розігрується перед групою.

Наступний рівень складності передбачає прослуховування фрагменту перемовин пілота з авіадиспетчером з огляду на модель маршруту вертольоту, виконання завдання, що дозволяє зрозуміти та засвоїти предметний план радіообміну.

Наприклад:

- a) Listen to the «pilot – controller» communication and complete the chart:

AG700 Destination	Helicopter Heading	Approach Frequency	New Altitude	ETA Bremen

б) Listen to the «pilot – controller» communication and say, what type of landing the crew requests; at what distance and altitude the helicopter crew changed to Tower.

У радіообміні можуть взяти участь викладач і курсант. Наприклад, викладач з пульта авіадиспетчера обирає ситуацію «Особливий випадок у польоті» (картотека особливих випадків у польоті розроблена за участю викладачів кафедр льотної експлуатації та бойового застосування вертольотів, тактики авіації, а також з урахуванням льотної практики курсантів). Курсант у ролі льотчика має миттєво зорієнтуватися, подати сигнал лиха, доповісти «авіадиспетчеру» про ситуацію за встановленою формою. Паралельно з перемовинами вертольотчик виконує дії за інструкцією екіпажу.

У рольових завданнях на творчу репродукцію курсанти можуть змінити позивний (call sign), час проходження контрольного пункту, частоту для переходу на зв'язок з іншим авіадиспетчером, що є предметом контролю навичок аудіювання інших пілотів.

Удосконалення методики передбачає залучення таких ресурсів інформаційно-освітнього середовища ВВНЗ, як звичайні аудиторії з класною та / або інтерактивною дошкою, лінгафонні кабінети, навчальні кабінети вертольотів Ми-2, Ми-8, Ми-24 розміщені у спеціалізованих аудиторіях. Дієвим засобом моделювання ситуації радіообміну з наступним відпрацюванням фразеології є статична графічна модель, побудована на звичайній або інтерактивній дошці, слайдпроекторі. Статичний характер запропонованої інформації дозволяє курсанту продумати ситуацію та проаналізувати свою відповідь. У той же час курсанти можуть проявити творчість, якщо вони змінюють модель маршруту, ускладнюють рольову взаємодію, відновлюють частину зниклої інформації (частоти, позивного, координат), розширюють коло учасників діалогу тощо.

Найбільш вдалим місцем для відпрацювання навичок радіообміну є, на нашу думку, авіаційний тренажер, який дозволяє відпрацювати не тільки мовленнєвий відгук, але й рухову реакцію з управління вертольотом. Брак часу на повідомлення авіадиспетчеру моделює умови реального польоту може призвести до стресового стану курсанта, тому мовні завдання необхідно формулювати в такий спосіб, щоб їх виконання сприяло вихованню стресостійкості як професійно важливої риси вертольотчика.

Перспективними є розвідки комп'ютерного моделювання руху вертольоту, що створює унікальні можливості для створення навчальних ситуацій радіообміну [9, 10]. За допомогою графічних і анімаційних редакторів досягаються рухомість зображення, обмеження часу на роздуми та, відповідно, зростання швидкості прийняття рішення (наприклад, пілот має відповісти на запитання, поки вертоліт виконує маневр «відворот / розворот», у протилежному випадку на екрані демонструються наслідки бездіяльності або неправильних дій, зіткнення гелікоптера з іншими літальними апаратами).

Апробація методики передбачала її оцінку групою експертів, до складу якої увійшли співробітники Мовного центру, викладачі кафедр загальної та авіаційної англійської мови, курсанти, в тому числі здобувачі кваліфікації «Перекладач у сфері професійної комунікації».

Експерти зазначили такі переваги удосконаленої методики:

- краще засвоєння лексики, фразеології, ключових дієслів, граматичних конструкцій радіообміну під час руху вертольоту;
- сприяння запам'ятовуванню послідовності повідомлень авіадиспетчеру внаслідок розбіжностей у веденні під час навчального польоту радіообміну рідною та англійською мовами;
- засвоєння професійної термінології (частота, ешелон, зона відповідальності диспетчерських служб), набуття навичок роботи з льотними картами, документацією, радіоапаратурою, звукозаписувальними засобами;
- поступове формування почуття впевненості, відповідальності за безпеку льотної діяльності, професійної «Я-концепції» вертольотчика.

Водночас вивчення експертної думки дозволило зробити висновок про те, що недоцільно в навчанні курсантів орієнтуватися лише на стандартну фразеологію радіообміну, оскільки остання, хоча і сприяє уникненню непорозумінь, не здатна описати всі можливі обставини та реакції. І тому, у випадках, коли стандартна фразеологія не «пропонує жодних типових форм словесної комунікації, пілотам і авіадиспетчерам переходити на звичайну англійську мову», що актуалізує проблему збагачення англомовного арсеналу авіаційних фахівців.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в процесі дослідження даного питання, ми зосередили нашу увагу на моделюванні ситуацій іншомовного професійного спілкування вертольотчиків, зокрема створення стимулів для розвитку англомовної діяльності курсантів на відтворювальному, творчо-репродуктивному рівнях з метою вільного володіння лексикою, фразеологією, граматичними конструкціями радіообміну.

У подальшому передбачається вивчення питань щодо забезпечення нестандартного радіообміну на різних етапах польоту вертольоту задля розроблення єдиного комплексу мовних ситуацій навчально-тренувального польоту на основі авіаційної англійської мови.

Список використаних джерел

1. DOC 4444ATM/501. Air Traffic Management: Procedures for Air Navigation Service. 15th ed. Montreal: International Civil Aviation Organization, 2001. 64 p.
2. DOC 9835-AN/453. Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements. Second ed. 2010. 150 p.
3. Арсеньева Н. Б. Комп'ютерна система навчання «Безпека» як засіб навчання курсантів-вертольотчиків основ безпеки польотів у міжнародному повітряному просторі. *Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* 2013. №1. С. 89–95.
4. Барановська Л. В. Англійська мова в авіаційному ВНЗ: навчальна дисципліна, засіб професійної підготовки та майбутньої фахової діяльності. *Комунікація у сучасному соціумі: матер. II міжн. наук.-практ. конф. м. Львів, 8 червня 2018р.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 77–79.
5. Бойко О. В. Цілі, завдання і зміст формування готовності магістрів військово-соціального управління у ВВНЗ до управлінської діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* 2004. Вип. 5. С. 410–417.
6. Брик Т. О., Лебошина Н. В. Методичні переваги використання CLIL у навчанні мовної компетенції майбутніх офіцерів ЗСУ в рамках іншомовної професійно-орієнтованої підготовки. *Іншомовна комунікативна компетентність у фаховій діяльності: тези доповідей міжуніверситетського наук.-практ. семінару м. Харків, 27 листопада 2018 р.* Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018. С. 14–18.
7. Глушаниця Н. В. Формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів з авіоніки у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 20 с.
8. Звіт про самооцінювання освітньої програми «Льотна експлуатація і бойове застосування вертольотів» спеціальності 253 «Військове управління» (за видами Збройних Сил) кафедри льотної експлуатації і бойового застосування вертольотів Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/admission-university/2019/zvit>.
9. Иевлева Г. В., Суслова Ю. В. Моделирование при обучении авиационному английскому языку будущих вертолетчиков. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-pri-obuchenii-aviatsionnomu-angliyskomu-yazyku-buduschih-vertoletchikov/viewer>.

10. Ковтун О. В. Ігрові технології у професійно-мовленнєвій підготовці майбутніх авіадиспетчерів і пілотів. *Наука і освіта*. 2014. №10 С. 89–93.
11. Ковтун О. В. Розвиток української авіаційної термінології та фразеології радіообміну. *Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу*: зб. наук. праць. К.: Наукова думка, 2009. № 2. С. 276–288.
12. Оніпченко П. М., Невзоров Р. В. Роль авіаційної педагогіки у професійній підготовці курсанта-льотчика в умовах багатoproфільного ВВНЗ. *Науковий вісник львівської академії. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 4. С. 162–169.
13. Півень В. В. Професійна підготовка пілотів до ведення радіообміну на міжнародних повітряних трасах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кривий Ріг, 2001. 18 с.
14. Підлубна О. Використання запитань під час ведення нестандартного радіообміну англійською мовою. *Наукові записки ТНПУ. Мовознавство*. 2018. Вип. 1(29). С. 61–65.
15. Рижигов В. Педагогічна система професійної підготовки майбутніх пілотів. *Рідна школа*. 2008. №9. С. 65–67.
16. Сіненко Д. Автоматизована система оцінки навичок пілотування. *Системи обробки інформації*. 2013. № 8(115). С. 311–315.

References

1. DOC 4444ATM/501 (2001). Air Traffic Management: Procedures for Air Navigation Service. 15th ed. Montreal: International Civil Aviation Organization [in English].
2. DOC 9835-AN/453 (2010). Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements. Second ed. [in English].
3. Arsenieva, N.B. (2013). *Kompiuternaia systema navchannia «Bezpeka» yak zasib navchannia kursantiv-vertolotchykiv osnov bezpeky polotiv u mizhnarodnomu povitriannomu prostori [Computer training system "Security" as a means of training helicopter cadets the basics of flight safety in international airspace]*. Naukovi zapysky Nizhynskoho derzh. un-tu imeni Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky – Scientific notes of the Nizhyn state. Mykola Gogol University. Psychological and pedagogical sciences, 1, 89-95 [in Ukrainian].
4. Baranovska, L.V. (2018). *Anhliiska mova v aviatsiinomu VNZ: navchalna dystsyplina, zasib profesiinoi pidhotovky ta maibutnoi fakhovoi diialnosti [English language in aviation university: academic discipline, means of professional training and future professional activity]*. Mater. II mizhn. nauk.-prakt. konf. – Mater. II int. Scientific-practical Conf., 77-79 [in Ukrainian].
5. Boiko, O.V. (2004). *Tsili, zavdannia i zmist formuvannia hotovnosti mahistriv viiskovo-sotsialnoho upravlinnia u VVNZ do upravlinskoï diialnosti [Goals, objectives and content of the formation of the readiness of masters of military and social management in higher education institutions for management activities]*. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems, 5, 410-417 [in Ukrainian].
6. Bryk, T.O. and Lieboshyna, N.V. (2018). *Metodychni perevahy vykorystannia CLIL u navchanni movnoi kompetentsii maibutnikh ofitseriv ZSU v ramkakh inshomovnoi profesiino-orientovanoi pidhotovky [Methodological advantages of using CLIL in training the language competence of future officers of the Armed Forces within the framework of foreign language professional-oriented training]*. Tezy dopovidei mizhuniversitytetskoho nauk.-prakt. seminaru. – Abstracts of reports of interuniversity scientific-practical. seminar, 14-18 [in Ukrainian].
7. Hlushanytsia, N.V. (2013). *Formuvannia inshomovnoi profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv z avioniky u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of foreign language professional and communicative competence of future bachelors in avionics in the process of professional training]*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

8. Zvit (2019). Pro samoosiniuvannia osvitnoi prohramy "Lotna ekspluatatsiia i boiove zastosuvannia vertolotiv" spetsialnosti 253 "Viiskove upravlinnia" (za vydamy Zbroinykh Syl) kafedry lotnoi ekspluatatsii i boiovoho zastosuvannia vertolotiv Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni Ivana Kozheduba [*Report on self-assessment of the educational program "Flight operation and combat use of helicopters" specialty 253 "Military Administration (by type of Armed Forces) of the Department of Flight Operation and Combat Use of Helicopters of Ivan Kozhedub Kharkiv National University of the Air Force*]. Retrieved from: <http://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/admission-university/2019/zvit> [in Ukrainian].
9. Ievlev, a G.V., Suslova, YU. V. Modelirovanie pri obuchenii aviacionnomu anglijskomu yazyku budushchikh vertoletchikov. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-pri-obuchenii-aviatsionnomu-anglijskomu-yazyku-buduschih-vertoletchikov/viewer> [in Russian].
10. Kovtun, O.V. (2014). Ihrovi tekhnolohii u profesiino-movlennivii pidhotovtsi maibutnikh aviadyspetcheriv i pilotiv [*Game technologies in professional speech training of future air traffic controllers and pilots*]. Nauka i osvita – Science and education, 10, 89-93 [in Ukrainian].
11. Kovtun, O.V. (2009). Rozvytok ukraïnskoi aviatsiinoi terminolohii ta frazeolohii radioobminu [*Development of Ukrainian aviation terminology and phraseology of radio exchange*]. Ukraïnska naukova terminolohiia. Problemy perekladu: zb. nauk. Prats – Ukrainian scientific terminology. Translation problems: coll. science wash. K.: Naukova dumka, 2, 276-288 [in Ukrainian].
12. Onypchenko, P.M. and Nevzorov, R.V. (2018). Rol aviatsiinoi pedahohiky u profesiinoi pidhotovtsi kursanta-lotchyka v umovakh bahatoprofilnoho VVNZ [*The role of aviation pedagogy in the professional training of cadet pilots in a multidisciplinary university*]. Naukovi visnyk lotnoi akademii. Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of the Flight Academy. Pedagogical sciences, 4, 162-169 [in Ukrainian].
13. Piven, V.V. (2001). Profesiina pidhotovka pilotiv do vedennia radioobminu na mizhnarodnykh povitrianykh trasakh [*Professional training of pilots for radio exchange on international air routes*]. Extended abstract of candidate's thesis. Kryvyi Rih [in Ukrainian].
14. Pidlubna, O. (2018). Vykorystannia zapytan pid chas vedennia nestandartnoho radioobminu anhliiskoiu movoiu [*Use of questions during non-standard radio exchange in English*]. Naukovi zapysky TNPU. Movoznavstvo – Scientific notes of TNPU. Linguistics, 1(29), 61-65 [in Ukrainian].
15. Ryzhykov, V. (2008). Pedahohichna systema profesiinoi pidhotovky maibutnikh pilotiv [*Pedagogical system of professional training of future pilots*]. Ridna shkola – Native school, 9, 65-67 [in Ukrainian].
16. Sinenko, D. (2013). Avtomatyzovana systema otsinky navychok pilotuvannia [*Automated piloting skills assessment system*]. Systemy obrobky informatsii – Information processing systems, 8(115), 311-315 [in Ukrainian].

ZELENSKA Olena, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Aviation English of the Postgraduate Education Faculty, Ivan Kozhedub Kharkiv Air Force National University;

MARCHENKO Olga, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Sociology and Psychology of Faculty № 3, Kharkiv National University of Internal Affairs;

ONYPCHENKO Pavlo, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Aviation Tactics of the Flight Faculty Ivan Kozhedub Kharkov National University of Air Forces;

KONDRA Olena, Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages of the Faculty of Postgraduate Education Ivan Kozhedub Kharkov National University of Air Forces.

ENGLISH TRAINING OF FUTURE HELICOPTERS TO RADIO EXCHANGE

Abstract. *The complex nature of the professional activities of helicopter pilots actualizes a systematic approach to determining their readiness to perform their duties when flying in international airspace. At the same time, participation in peacekeeping operations, rescue expeditions, evacuation of the population makes increased demands on the level of their foreign language training in the higher military educational institution of aviation profile.*

Aviation English training is specific in terms of purpose, content, proficiency criteria and relevant professional and personal indicators and conditions of use. Given the importance of radio exchange in ensuring trouble-free flight activities, the article analyses the process of English-language preparation of future helicopter pilots for radio exchange at the main stages of the training flight.

This training should take place with a gradual increase in the complexity of tasks, the advancement of cadets from learning and reproduction of language structures to independent modelling of professional communication situations. It involves the involvement of such resources of the information and educational environment of higher education institutions as regular classrooms with classrooms and / or interactive whiteboards, language classrooms, training cabins of Mi-2, Mi-8, Mi-24 helicopters, located in specialized classrooms. The most successful place to practice radio communication skills is an aviation simulator, which allows you to practice not only the speech response, but also the motor response to control the helicopter. Intelligence computer simulations of helicopter motion are promising, which creates unique opportunities for creating radio exchange learning situations.

At the same time, the study of this issue allowed us to conclude that it is inexpedient in teaching cadets to focus only on standard phraseology of radio exchange, as the latter, although it helps to avoid misunderstandings, is not able to describe all possible circumstances and reactions. Therefore, in cases where the standard phraseology does not "offer any typical forms of verbal communication, pilots and air traffic controllers switch to ordinary English", which raises the issue of enriching the English-speaking arsenal of aviation professionals.

Key words: *aviation English, helicopter pilot, language tasks, flight situation, professional readiness, radio exchange, phraseology.*

*Одержано редакцією: 22.07.2021 р.
Прийнято до публікації: 08.08.2021 р.*

УДК 629.7:[811.111:378.147]
DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-169-176

РАДУЛ Сергій Григорович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-0899-3719

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ (МАЙБУТНІХ) АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У «Білій книзі» за редакцією президента НАПН В. Г. Кременя особливо підкреслюється, що українська освіта повинна концентрувати значно більше уваги на розвиток інформаційного суспільства, готувати людину, яка буде володіти інноваційним мисленням, інноваційною культурою, що спроможна до інноваційної діяльності у професійному житті [2, с. 23].

У статті розглядаються особливості забезпечення англomовної підготовки (майбутніх) авіаційних фахівців до професійної самореалізації та виконання професійних обов'язків з використанням сучасних технологій дистанційного навчання. Розкривається специфіка дистанційного навчання, надаються терміни та поняття, форми навчання. Автор описує стратегії дистанційного навчання, планування та організація самостійної роботи для курсантів/слухачів. Значна увага приділяється застосуванню ІКТ, ІТ-елементів, Інтернет технологій при викладанні іноземної мови.

Ключові слова: дистанційне навчання, англomовна підготовка авіафахівця, ІКТ, Інтернет ресурси, інновації, професійна самореалізація.

Постановка проблеми. Підготовка авіаційних фахівців потребує постійного вдосконалення з огляду на динамічне зростання авіаційної галузі в цілому. Мовна підготовка авіаційних фахівців завжди була пріоритетним напрямком професійної підготовки та вимагає володіння чіткими мовними компетенціями відповідно до стандартів ІКАО та Європейських рівнів мовної освіти. Проте, у зв'язку із пандемією, переважна більшість навчальних закладів України, за останній період, організували навчальний процес дистанційно. В наслідок цього виникла необхідність проаналізувати та узагальнити основні особливості забезпечення англomовної підготовки (майбутніх) авіаційних фахівців до професійної самореалізації з використанням технологій дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти дистанційного навчання були розглянуті в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених: J. Adams, F. Bodendorf, H. Dichanz, G. Норре, J. Kettunen, А. Андреева, В. Ващенко, К. Колос, В. Куклева [1; 3; 10; 13; 14; 15].

Аналіз наукових праць О. Андреева [1], М. Артюшиної [6], В. Бондаря [11], Н. Кичук [7], Л. Кондрашової [8], Л. Коржової [10], Т. Мамонтової [9], О. Мороз [10], И. Роберт [8], Т. Сидоренко [10] свідчить про те, що готовність особистості до інноваційної діяльності, готовністю переходу на дистанційне навчання супроводжується системою мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які забезпечують ефективність професійної діяльності, та характеризується складним особистісним утворенням, сукупністю здібностей особистості до ефективної професійної самореалізації.

Метою дослідницького задуму є огляд сучасних технологій дистанційного навчання, які є ефективними для удосконалення іншомовної комунікативної компетенції авіаційного

фахівця в процесі удосконалення своїх професійних навичок та вмінь. Формування та розвиток необхідних компетенцій проектується як на викладача іноземних мов так і на курсанта/слухача. Розкриваються технічні та психолого-педагогічні аспекти даного процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що українське законодавство підтримує стрімкий розвиток дистанційної освіти. Про це запевняють різні положення та нормативні документи законодавства України стосовно цієї тематики, а саме Закон України «Про освіту», «Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні», «Положення про дистанційне навчання», державна програма «Освіта» та інші. Однією з основних складових змісту навчання у ЗВО є інформаційна освіта, яка спрямована на організацію забезпечення високоякісної підготовки фахівців, в тому числі і авіаційних [11]. Особливу увагу треба приділити саме англомовній підготовці та перепідготовці авіаційних фахівців до професійної самореалізації з використанням інноваційних технологій дистанційного навчання.

Дистанційна форма навчання – форма організації навчального процесу у закладах освіти, яка забезпечує реалізацію дистанційного навчання та передбачає можливість отримання випускниками документів державного зразка про відповідний освітній або освітньо-кваліфікаційний рівень.

До технологій дистанційного навчання відносять комплекс освітніх технологій, включаючи психолого-педагогічні та інформаційно-комунікаційні, що надають можливість реалізувати процес дистанційного навчання у навчальних закладах та наукових установах.

Психолого-педагогічні технології дистанційного навчання – система засобів, прийомів, кроків, послідовне здійснення яких забезпечує виконання завдань навчання, виховання і розвитку особистості.

Інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання – технології створення, накопичення, зберігання та доступу до веб-ресурсів (електронних ресурсів) навчальних дисциплін (програм), а також забезпечення організації і супроводу навчального процесу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, у тому числі мережі Інтернет.

Веб-середовище дистанційного навчання – системно організована сукупність веб-ресурсів навчальних дисциплін (програм), програмного забезпечення управління веб-ресурсами, засобів взаємодії суб'єктів дистанційного навчання та управління дистанційним навчанням. До основних інструментів спілкування у дистанційному навчанні відносяться: електронна пошта, форум, чати: текстовий, голосовий, аудіовідеочат, відео конференція, блог.

Розрізняють наступні стратегії організації дистанційного навчання:

Стратегія *асинхронного дистанційного навчання* – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники взаємодіють між собою із затримкою у часі, застосовуючи при цьому електронну пошту, форум, соціальні мережі тощо.

Стратегія *синхронного дистанційного навчання* – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої всі учасники одночасно перебувають у веб-середовищі дистанційного навчання (чат, аудіо-, відеоконференції, соціальні мережі тощо).

Одним із основних завдань дистанційного навчання є планування та **організація самостійної роботи** студентів. Доцільно формувати завдання для самостійної роботи студентів, враховуючи особливості використання технічних засобів підтримки дистанційного навчання. При цьому потрібно брати до уваги, що не всі форми та методи самостійної роботи можна автоматично перенести в електронне навчальне середовище.

Дистанційне навчання повинне містити:

- якісне інформаційне наповнення;
- структуру навчально-методичних матеріалів;
- логіку вивчення навчального курсу;
- чіткий графік виконання студентами навчального плану;
- критерії, засоби і системи контролю та оцінювання;
- налагоджену систему взаємодії викладача та студента.

Застосування інформаційно-комунікаційної технології дистанційного навчання надає ряд переваг та можливостей, з одного боку, удосконалює професійні якості викладачів, а з іншого, спонукає студентів до самоорганізації та педагогічної взаємодії з викладачами.

Виділимо ІТ-елементи, якими повинен уміти користуватися викладач та курсант/слухач у професійній взаємодії [5]:

- застосування базових комп'ютерних програм;
- використання Інтернет-ресурсів в організації навчально-пошукової роботи із заданої теми;
- вміння користуватися блогами, сайтами для обміну знаннями та інформацією з іншими фахівцями та науковцями;
- робота з електронними зображеннями, підручниками, словниками, хрестоматіями та електронними носіями інформації;
- підготовка навчального матеріалу (створення, друкування, сканування, редагування), що включає розроблення лекцій з супроводом мультимедійною презентацією, відеофрагментами для встановлення навчально-пізнавального, живого та цікавого спілкування зі студентами;
- самостійне, авторське створення та демонстрування мультимедійних презентацій MS PowerPoint для проведення занять;
- здійснення контролю знань учнів засобами ІТ.

Особливості використання ІКТ для успішної професійної роботи викладачів іноземних мов:

- дистанційна взаємодія з колегами (організація педагогічних спільнот);
- використання інтерактивних методів навчання (робота з мультимедійною дошкою, демонстрація відео- та аудіо-фрагментів з теми заняття);
- постійний пошук додаткових знань для самореалізації й саморозвитку та швидкий пошук потрібної інформації.

Чільне місце серед ІКТ посідають Інтернет-технології в організації освітнього процесу майбутніх фахівців. Особливого значення набувають Інтернет-технології в організації дистанційної освіти авіаційних фахівців. Вже виявлено, що за допомогою Інтернету викладачі можуть проводити віртуальні семінари, «семінари-дискусії», «семінари-взаємонавчання», доведено ефективність електронної лекції, особливо коли можна її переглянути у зручний для себе час, чи пригадати теорію під час підготовки до залікового модулю та ін. Особливо актуальними є телеконференції, зручність яких полягає в залученні учасників з інших країн, що особливо корисно для вивчення іноземної мови.

Телеконференції поділяють на такі три типи:

1. Аудіотелеконференції, які є телефонними конференціями, в яких можна задіяти зв'язок Skype, Viber.
2. Відеоконференції, в яких поєднано аудіо- і відеозасоби з метою забезпечення інтерактивної голосової і візуальної комунікації.
3. Комп'ютерні конференції, які дозволяють окремим учасникам спілкуватися через комп'ютерні термінали.

Інтернет-технології посідають особливе місце у формуванні та забезпеченні інноваційними підходами освітнього середовища. Такі технології дозволяють використовувати відеозаписи, лекції, безпосередньо спілкуватися з носіями іноземної мови (on-line бесіди), відвідувати різноманітні сайти. У цьому випадку перевага надається самостійному навчанню, опануванню нового матеріалу.

Н. Сороко зазначає, що користування Інтернетом забезпечує необхідний пошук нової інформації, яка потрібна для самореалізації, самовдосконалення професійних знань фахівця. Можливості використання Інтернет-ресурсів представлені низкою переваг в освітньому процесі, основними з яких є: дистанційна взаємодія викладачів із студентами – електронна пошта (листування), електронні конференції (обмін інформацією), спілкування через Skype (важливо, що безкоштовно); використання електронних текстових зображень (підручники, словники, хрестоматії, енциклопедії).

Наприклад, на заняттях з англійської мови доцільно використовувати навчальну програму «Hot Potatoes», яка демонструє нові методи використання інформаційних технологій. Застосування програми «Hot Potatoes» дозволяє створювати різні інтерактивні завдання, тести, кросворди, презентації, ця програма передбачає індивідуальне середовище для навчання та роботи викладачів з інтерактивним навчальним контентом.

Курсантам / слухачам перед заняттям можна розсилати на електронні адреси теми, зміст лекційного, або практичного матеріалу, що будуть обговорюватися на наступному занятті. У такий спосіб інформація буде краще і зрозуміліше сприйматися, водночас розвиватиметься зорова пам'ять (розвиток когнітивних якостей особистості), що уможливує краще запам'ятовування та граматичне написання нових слів. Одним із варіантів використання електронних засобів навчання є мультимедійні презентації у вивченні іноземної мови, що сприяє позитивному результату навчання, стимулює в студентів творче мислення та зацікавленість в освітньому процесі [10].

Ефективне і цілеспрямоване використання технічних засобів навчання є однією з обов'язкових вимог сучасної освіти, що забезпечує цілеспрямований педагогічний вплив на об'єкт навчання.

Визначальними ознаками організації освітнього середовища засобами ІКТ для викладача іноземних мов виступають:

- розроблення особистих сторінок (аккаунтів) у хмарному середовищі за допомогою сервісу Google Apps викладачами та студентами;
- формування електронного навчально-методичного матеріалу;
- упровадження в навчальну програму на базі використання ІКТ спецкурсів, модулів, наближених до їхньої професійної діяльності;
- створення електронних засобів навчання для майбутніх авіафахівців;
- створення та вбудовування теоретичного та практичного матеріалу в мультимедійні презентації;
- використання off-line / on-line електронних словників і перекладачів для забезпечення функціонування освітнього середовища.

Так, на базі Льотної академії НАУ створено два спеціалізованих освітніх центри, а саме: центр підготовки та перепідготовки кадрів – бізнес школа та офіційний підготовчий мовний центр від Кембриджського Університету (Великобританія) «Flight Academy Cambridge English Preparation Centre».

Навчання передбачає денну та дистанційну форму. Англійська підготовка / професійні курси здійснюється для викладачів академії, курсантів та комерційні курси для мешканців регіону. Основними завданнями навчання є: удосконалення мовних навичок та підсилення комунікативної компетентності викладача / інструктора для викладання професійної дисципліни англійською мовою, курси професійної англійської мови, підготовка до складання іспиту із загальної англійської мови на рівень B2 відповідно до Загальноєвропейський мовних стандартів, підготовка до ЗНО. Викладачами кафедри іноземних мов ЛА НАУ розробляються початково-методичні посібники, електронні навчальні курси, які використовуються під час навчання / перенавчання складу як під час занять із курсантами, так і на спеціальних курсах англійської підготовки зі слухачами.

Під час дистанційного навчання англійська підготовка майбутніх авіаційних фахівців здійснювалась на основі розробленого колективом кафедри іноземних мов ЛА НАУ навчально-методичного посібника «Іноземна мова» (професійного спрямування) з загальної авіаційної англійської мови, який розрахований на підготовку курсантів спеціалізації «Льотна експлуатація повітряних суден» та діючого льотного складу, що має елементарний базовий рівень з англійської мови. Метою посібника є організація самостійної роботи майбутніх авіаційних фахівців із загальної авіаційної англійської мови із використанням технологій дистанційного навчання.

Посібник складається з теоретичної та практичної частин. У теоретичній частині висвітлено місце, види та роль самостійної роботи для майбутніх авіаційних фахівців, надано практичні поради з вивчення англійської мови, охарактеризовано вимоги щодо володіння англійською мовою згідно зі шкалою оцінювання мовленнєвої професійної компетенції ІКАО. Практична частина складається з 10 модулів, що охоплюють тематику загальноавіаційного характеру. Розроблена система вправ дозволяє курсантам самостійно вдосконалювати вміння аудіювання та відпрацьовувати граматичні та лексичні навички.

У кінці посібника подано додаток зі словником із загальної авіаційної мови. До посібника додаються аудіоматеріали, що дає змогу самостійно підвищувати рівень сформованості навичок аудіювання. Навички сприйняття аудіо тексту та надавати зворотній зв'язок вкрай необхідна умова виконання професійних завдань для авіафахівця, особливо в режимі «пілот–диспетчер». Для перевірки домашніх завдань використовувалася система дистанційного навчання Moodle, а також Classroom. Це дозволяє організувати онлайн навчання, використовуючи відео, текстову та графічну інформацію, різні додатки Google. Викладач має можливість контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконання вправ, застосовувати різні форми оцінювання. Зв'язок відбувався через систему Zoom, Skype та електронну пошту. Обговорення та опрацювання матеріалу, що викликають труднощі відбувалося в режимі он-лайн із групою в чатах Viber, Telegram, тощо. З таким підходом група мала можливість живого іншомовного спілкування за темою заняття, обговорення результатів, обміну інформацією та враженнями, дискурсу. Курсанти мали змогу підготувати презентації та вивести їх на екран для представлення перед аудиторією. При розробці завдань для самостійної роботи студентів були враховані особливості використання технічних засобів підтримки дистанційного навчання.

Таким чином, застосування технологій дистанційного навчання під час англійської підготовки майбутніх авіаційних фахівців вимагає від викладачів ЗВО високого рівня знань, як теоретичних, так і практичних, зокрема застосування інновацій у методиці викладання дисциплін. Викладач повинен уміти зацікавити та спрямувати студентів / слухачів до застосування інноваційних методів, щоб уже будувати їхню професійну спроможність до використання інформаційно-комунікативних технологій у своїй подальшій професійній самореалізації. А упровадження дистанційного навчання у ЗВО, безумовно, є необхідною складовою сучасної української освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають у розкритті основних перешкод оволодіння технологіями дистанційного навчання серед викладачів та студентів, шляхів їх усунення.

Список використаних джерел

1. Андреев А. А. Дидактические основы дистанционного обучения в высших учебных заведениях: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. / URL: <https://www.dissercat.com/content/didakticheskie-osnovy-istantcionnogoobucheniya-v-vysshikh-uchebnykh-zavedeniyakh>
2. Біла книга національної освіти України. Акад. пед. наук України / за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2009. 185 с.
3. Ващенко В. Ю, Дядичев О. В. Аналіз систем керування навчанням і контентом та їх впровадження в навчальний процес. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 12 (223), Ч. II, 2011. С. 5–17.
4. Загальна авіаційна англійська мова для льотного складу: Частина 3: навчально-методичний посібник / Л. С. Герасименко, О. І. Москаленко, С. Г. Радул, С. В. Тимченко, Л. В. Царьова, І. В. Куліш. Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. 176 с.
5. Застосування інтернет-ресурсів у навчанні іноземних мов як реалізація основних дидактичних принципів. *Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії*: зб. статей III Міжнародної наукової конференції. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2012. С. 78–87.

6. Колос К. Р. Система Moodle як засіб розвитку предметних компетентностей учителів інформатики в умовах дистанційної післядипломної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.10 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2011. 238 с.
7. Куклев В. А. Становление системы мобильного обучения в открытом дистанционном образовании: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Ульяновский государственный технический университет. Ульяновск, 2010. 46 с.
8. Литвинова С. Г. Теоретико-методичні основи проектування хмаро орієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.10 / Академія пед. наук України, Ін-т інформаційних технологій та засобів навчання. Київ, 2016. 602 с.
9. Науменко У. В. Модернізація вищої гуманітарної освіти України в контексті європейських інтеграційних процесів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Київ, 2014. 22 с.
10. Сомбаманія Г. М. Дидактичні засади ефективного використання мультимедійної презентації в професійно-педагогічній діяльності вчителя іноземної мови: навч.-метод. посібник / Одеса: ВМВ, 2014. 76 с.
11. Сороко Н. В. Дидактичні функції інформаційних і комунікаційних технологій у професійній діяльності вчителя-словесника. *Інформаційні технології і засоби навчання: електр. наук.-пед. журнал* / ред. В. Ю. Биков. №1 (5), 2008. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/146>
12. Adams J. E-learning offer myriad opportunities for rapid talent development. T+D. – March 2008. P. 69–73. URL.: <http://yellowedge.files.wordpress.com/2008/03/adams.pdf>.
13. Bodendorf F. Computer in der fachlichen und universitären Ausbildung / München, 1990. 131 p.
14. Dichanz H. E-Learning: Begriffliche, psychologische und didaktische Überlegungen zum "electronic learning". *Medienpädagogik*. 2001. URL.: http://www.medienpaed.com/00-2/dichanz_ernst1.pdf.
15. Gabriela Hoppe. Classification and Sustainability Analysis of E-learning Applications / Universität Hannover, 2003. 243 p.
16. Kettunen J. Strategy Process in Higher Education: Journal of Institutional Research, Vol. 15, No 1, 2010. pp. 16-27.
17. Hot Potatoes. URL: <http://web.uvic.ca/hrd/hotpot>.

References

1. Andreev, A.A. Didakticheskie osnovy distantsionnogo obucheniya v vysshikh uchebnykh zavedeniyah [*Didactic bases of distance learning in higher educational institutions: dis. ... Dr. Ped. Science: 13.00.02.*] Retrieved from: <https://www.dissercat.com/content/didakticheskie-osnovy-istantsionnogoobucheniya-v-vysshih-uchebnykh-zavedeniyakh>
2. Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy [*White Book of National Education of Ukraine*]. Akad. ped. nauk Ukrainy / za red. V.H. Kremenya. Kyiv, 2009. 185 s [in Ukrainian].
3. Vashchenko, V.Yu, Diadychev, O.V. (2011). Analiz system keruvannia navchanniam i kontentom ta ikh vprovadzhennia v navchalnyy protses [*Analysis of learning and content management systems and their implementation in the educational process*]. Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. № 12 (223), Ch. II., S. 5-17. [in Ukrainian].
4. Zahalna aviatsiina anhliiska mova dlia lotnoho skladu [*General aviation English for flight crew*]. Chastyna 3: navchalno-metodychnyi posibnyk / L.S. Herasymenko, O.I. Moskalenko, S.H. Radul, S V. Tymchenko, L.V. Tsarova, I V. Kulish. Kirovohrad: KLA NAU, 2015. 176 s. [in Ukrainian].
5. Zastosuvannia internet-resursiv u navchanni inozemnykh mov yak realizatsiia osnovnykh dydaktychnykh pryntsyviv [*The use of Internet resources in teaching foreign languages*

as the implementation of basic didactic principles]. Suchasna ukrainistyka: naukovi paradyhmy movy, istorii, filosofii: zb. statei III Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Kharkiv: VD «INZhEK», 2012. S. 78-87. [in Ukrainian].

6. Kolos, K.R. (2011). Systema Moodle yak zasib rozvytku predmetnykh kompetentnostey uchyteliv informatyky v umovakh dystantsiynoi pislidyplomnoi osvity [Moodle system as a means of developing subject competencies of computer science teachers in terms of distance postgraduate education]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.10 / Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr, 238 s. [in Ukrainian].

7. Kuklev, V.A. (2010). Stanovlenie sistemyi mobilnogo obucheniya v otkrytom distantsionnom obrazovanii [Formation of the system of mobile learning in open distance education]: avtoref. dis. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01 / Ulyanovskii gosudarstvennyiï tehnicheskii universitet. Ulyanovsk, 46 s. [in Russian].

8. Lytvynova, S.H. (2016). Teoretyko-metodychni osnovy proektuvannia khmaro oriientovanoho navchalnogo seredovyscha zahalnoosvitnogo navchalnogo zakladu [Theoretical and methodological foundations of designing a cloud-based educational environment of a secondary school]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.10 / Akademiia ped. nauk Ukrainy, In-t informatsiinykh tekhnolohii ta zasobiv navchannia. Kyiv, 602 s. [in Ukrainian].

9. Naumenko, U.V. (2014). Modernizatsiia vyshchoi humanitarnoi osvity Ukrainy v konteksti yevropeiskykh intehratsiinykh protsesiv [Modernization of higher humanitarian education of Ukraine in the context of European integration processes]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.01 / Kyiv, 22 s. [in Ukrainian].

10. Sombamaniia, H.M. (2014). Dydaktychni zasady efektyvnoho vykorystannia multymediinoi prezentatsii v profesiino-pedahohichnii diialnosti vchytelia inozemnoi movy [Didactic principles of effective use of multimedia presentation in the professional and pedagogical activities of a foreign language teacher]: navch.-metod. Posibnyk. Odesa: VMV, 2014. 76 s. [In Ukrainian].

11. Soroko, N.V. (2008). Dydaktychni funktsii informatsiinykh i komunikatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti vchytelia-slovesnyka. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Didactic functions of information and communication technologies in the professional activity of a teacher-vocabulary. Information technologies and teaching aids]: elektr. nauk.-ped. zhurnal / red. V. Yu. Bykov. №1(5), 2008. Retrieved from: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/>

12. Adams, J. (2008). E-learning offer myriad opportunities for rapid talent development. T+D. – March. P. 69-73. URL: <http://yellowedge.files.wordpress.com/2008/03/adams.pdf>.

13. Bodendorf, F. (1990). Computer in der fachlichen und universitären Ausbildung / München. 131 p.

14. Dichanz, H. (2001). E-Learning: Begriffliche, psychologische und didaktische Überlegungen zum "electronic learning". Medienpädagogik. Retrieved from: http://www.medienpaed.com/00-2/dichanz_ernst1.pdf.

15. Gabriela Hoppe. Classification and Sustainability Analysis of E-learning Applications / Universität Hannover, 2003. 243 p.

16. Kettunen, J. (2010). Strategy Process in Higher Education: Journal of Institutional Research. Vol. 15. № 1. pp. 16-27.

17. Hot Potatoes. Retrieved from: <http://web.uvic.ca/hrd/hotpot>.

RADUL Serhii, PhD in Pedagogics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Flight Academy of National Aviation University.

FEATURES OF PROVIDING ENGLISH – LANGUAGE TRAINING OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS FOR PROFESSIONAL SELF-REALIZATION WITH THE USE OF DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES

Abstract. *The article considers the peculiarities of providing English-language training of (future) aviation specialists for professional self-realization and performance of professional duties with the use of modern distance learning technologies. The specifics of distance learning are revealed. Terms and concepts, forms of learning are provided.*

Distance learning technologies, namely: psychological and pedagogical, information and communication, web-environment provide an opportunity to implement the process of distance learning in educational institutions. There are also two strategies for organizing distance learning: asynchronous distance learning and synchronous distance learning.

During the planning and organization of distance learning a great role is given to the independent work of cadets. There are also IT elements that a lecturer and a cadet should be able to use in professional interaction. It is noted that Internet technologies, the ability to use Internet resources have a special place in the formation of professional self-realization of a future aviation specialist and providing innovative approaches to the educational environment.

The main tasks of English language training in the educational language centers of the Flight Academy of NAU are: improving language skills and strengthening the communicative competence of the teacher / instructor to teach the professional disciplines in English, teaching professional English, preparation for the general English exam at level B2. The use of distance learning technologies in the English-language training of future aviation specialists requires a high level of knowledge, both theoretical and practical. It is necessary to interest and direct students to the use of innovative methods in order to build their professional capacity to use information and communication technologies in their further professional self-realization.

Key words: *distance learning, English language training of an aviation specialist, ICT, Internet resources, innovations, professional self-realization.*

*Одержано редакцією: 02.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 13.08.2021 р.*

УДК 378.091.33

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-177-183

САВИЦЬКА Алла Петрівна,кандидат педагогічних наук, доцент кафедри авіаційної англійської мови, факультет післядипломної освіти, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
ORCID 0000-0003-2284-4530**ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ БПЛА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ**

У статті зазначено, що під час підготовки майбутніх операторів БПЛА залишаються невирішеними дидактичні проблеми, що знижують якість виконання завдань за призначенням та мають організаційно-педагогічний характер. Проведено добір найбільш доцільних методів навчання курсантів в залежності від цілей та змісту навчання курсантів англійською мовою за професійним спрямуванням, де особливого значення набули активні методи навчання.

***Ключові слова:** професійна підготовка, майбутні оператори БПЛА, англійська мова за професійним спрямуванням, методи проблемного навчання.*

Постановка проблеми. Підготовка військових операторів безпілотних літальних апаратів (БПЛА), які сьогодні в операції об'єднаних сил захищають країну від гібридної агресії РФ, стала одним із найважливіших аспектів діяльності військової освіти України. БПЛА дуже швидко знайшли своє застосування під час організації оборони нашої країни, а перші оператори безпілотних літальних апаратів працюють на цій війні вже з 2014 року. Саме відтоді волонтери з «Аеророзвідки» стали окремою частиною ЗС України. І зараз такі підрозділи вже є чи не в кожній бригаді, а їхня якісна робота щоденно зберігає життя нашим військовим.

Основною сферою використання БПЛА у світі сьогодні залишається фото та відеозйомка. В Україні ж БПЛА широко застосовують аграрії, професійні відеооператори та авіамоделісти, і найбільш активно, з 2014 року – військові. Найбільш підготовленими операторами сьогодні вважаються авіамоделісти, бо вони мають значний досвід подібної діяльності і відпрацьовують свої навички на різноманітних моделях БПЛА.

Особливу увагу до навчання операторів БПЛА приділяють військові, адже вартість безпілотного комплексу є надзвичайно високою; крім того, БПЛА є носіями озброєння, що накладає особливі вимоги до операторів. Відчуті переваги БПЛА в умовах бойової обстановки змогли ті країни, військові контингенти яких брали участь у локальних війнах та збройних конфліктах. В результаті протягом двох десятиріч кількість країн, які використовують БПЛА, збільшилася у 20 разів, а кількість безпілотних апаратів – у 40 разів [1].

Аналіз військово-наукових джерел та практики підготовки курсантів дозволив навести недоліки їх підготовки у ВНЗ, що мають організаційно-педагогічний характер: зміст військово-професійної та інших видів підготовки не завжди адаптований до конкретних завдань підрозділів БПЛА; неповна готовність викладачів спеціальних та іншомовних дисциплін щодо підготовки операторів БПЛА з організаційних та методичних причин; недостатня підготовленість особового складу ЗСУ до використання іноземних БПЛА, що потребують чіткого володіння спеціалізованою англійською мовою, вірного перекладу інструкцій та рекомендацій щодо застосування цих літальних апаратів тощо. Отже, наявність невирішених організаційно-педагогічних проблем, суперечностей їх підготовки, надзвичайна важливість діяльності цих підрозділів викликає потребу вдосконалення професійної підготовки екіпажів, визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх військових операторів БПЛА тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові аспекти становлення і розвитку військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів в Україні досліджувалися М. Нещадимом, Й. Варієм, В. Ягуповим та іншими. Методичні основи підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах у сучасних умовах розробляють О. Диденко, В. Кротюк, В. Пасічник, Т. Мацевко та інші. Науково-методичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців розглядаються в роботах педагогів, психологів, військових науковців (В. Кремень, Т. Хомуленко, А. Сущенко, Т. Плачинда, О. Романовський, В. Ягупов, С. Белай та ін.).

Окремі часові періоди розвитку безпілотної авіації, та проблеми з цим пов'язані, представлені в роботах Дж. Кіна (J.F. Keane), С. Карра (S.S. Carr.). Питання щодо деяких особливостей застосування таких апаратів, їх класифікації вже розроблялися фахівцями з цивільного захисту, військової техніки, енергетики тощо. Окремими питаннями з використання БПЛА займалися В. Білоус, М. Кобець, С. Лозова, С. Перлін та інші.

Особливості застосування БПЛА у військовій сфері розглядали й українські науковці, а саме: Л. Артюшин, О. Гуржій, В. Толубко, А. Фещенко. Українські науковці Т. Цепляєва та О. Морозова виокремили та описали особливості етапів проектування БПЛА в контексті розгляду світового історичного становлення безпілотної авіації. Проте, праць щодо професійної підготовки операторів БПЛА для військових потреб в педагогічній науці щодо вивчення іноземної мови практично немає.

Метою статті є аналіз дидактичних аспектів підготовки майбутніх операторів БПЛА у ВВНЗ, опис проектування курсу та методів навчання майбутніх операторів дисципліні «Англійська мова за професійним спрямуванням».

Виклад основного матеріалу. Основними виробниками дронів в США є компанії «Aeryon Labs», «Blade Helis», «3D Robotics», «Estes-Cox», «Turbo Ace». Однак провідне місце серед виробників дронів цивільного призначення займає китайська компанія «DJI Innovations», вироби якої відрізняються низькою вартістю і простотою експлуатації [2, 3].

На часі питання нормативно-правового регулювання експлуатації БАС і, як наслідок, питання підготовки операторів дронів, а у випадку застосування більш складних БАС – професійної підготовки фахівців з експлуатації та обслуговування БАС.

Сучасні БПЛА за рівнем технічної оснащеності іноді переважають пілотовані літальні апарати. Однак, саме керування БПЛА стає найбільш вразливою ланкою під час виконання бойового завдання та забезпечення льотної безпеки. Заважає цьому також відсутність єдиних стандартів льотно-технічної і оперативної-тактичної підготовки операторів, що часто стає головною причиною аварій і втрат.

Проблему підготовки операторів БПЛА сьогодні намагаються розділити на такі напрями. Перший – це покращення процесу професійно-психологічного відбору кадрів. Другий – це питання спеціальної підготовки професійних кадрів для «вузьких» галузей (військових).

Третій – розробка професіограм фахівців для забезпечення побудови перспективних систем підготовки для БПЛА майбутнього.

В Україні підготовкою операторів БПЛА займаються в основному підприємства, які їх виготовляють, продають, і потім обслуговують ці БПЛА клієнтів. Зараз існує така схема навчання операторів БПЛА: навчання на авіасимуляторі; навчальні польоти на тренувальних моделях БПЛА; навчальні польоти на реальній моделі БПЛА; допідготовка на нові системи.

Навчання за такою схемою дозволяє виявляти кандидатів, які через свої психофізіологічні здібності не відповідають цьому напрямку діяльності, лише на завершальних етапах навчання, коли вже витрачені значні фінансові кошти та часові ресурси.

Світовий досвід експлуатації безпілотної авіаційних комплексів (БАК) показує, що для керування та прийняття рішень у наземному пункті керування необхідна команда з трьох осіб [4]: оператор керування польотом БПЛА; оператор бойових систем; оператор інтелектуальних систем.

У комплексах тактичного радіусу дії 10–20 км використовуються апарати масою 5–10 кг, обладнані розвідувальною фото-, відеоапаратурою. Така команда складається з 2-х осіб: оператор керування БПЛА, оператор корисного навантаження тощо.

Також є команди, де існує посада командира БПАК, що здійснюють керівництво розрахунком, планування польотних завдань, взаємодію з командуванням, організацію підготовки безпілотних літальних апаратів до польоту, керівництво діями підлеглих при виникненні аварійних ситуацій на борту тощо [5].

Аналіз шляхів розвитку безпілотної авіації засвідчив, що основними задачами в сфері безпілотної авіації, які потребують нагального вирішення, на сьогоднішній день є нормативно-правове регулювання та необхідність розробки та впровадження системи професійної підготовки фахівців з експлуатації БПЛА та БАС.

Сертифікація пілотів та операторів БПЛА проводиться за наказом МО України від 08.12.2016р. «Про затвердження Правил виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України». А з червня 2017 року операторів малої безпілотної авіації прирівняли до екіпажів військової авіації. Так, наприклад, аеророзвідка, як вид розвідувальної діяльності, почалася з закупівлі волонтерами перших китайських коптерів та саморобних вітчизняних апаратів.

Однією з головних проблем тут є те, що виробники такої техніки з США, Китаю, Туреччини усю документацію щодо побудови апаратів, їх експлуатації, застосування систем озброєння надають англійською мовою. Тому професійна підготовка курсантів взагалі та іноземна мова як невід’ємна та значуща її складова повинна бути налагоджена чітко та системно – держава не може дозволити собі витратити гроші та час на неефективні моделі професійної підготовки операторів БПЛА. Отже, повинні бути побудовані конкретні та ефективні алгоритми та моделі такої підготовки, особливо, що стосується англійської мови за професійним спрямуванням для майбутніх операторів БПЛА.

У сучасній військово-авіаційній практиці професійної діяльності комунікативна компетенція фахівців включає: мовну компетенцію (здатність здійснювати спілкування у всіх видах мовленнєвої діяльності); компетенцію взаємодії (здатність використовувати мовні знання та сигнали для вираження комунікативного наміру у службовій ситуації спілкування); соціокультурну (вміння будувати міжкультурне спілкування з іноземними колегами інших країн); компенсаторну (вміння виходити зі скрутного становища під час польотів); навчально-пізнавальну (здатність самостійно оволодівати іноземною мовою авіаційної спрямованості з використанням сучасних технологій).

Проектування викладачем навчального курсу з англійської мови за професійним спрямуванням для майбутніх операторів БПЛА, на нашу думку, повинна включати такі послідовні кроки:

- 1) ознайомлення з навчальними програмами, переліком компетентностей та професіограмами військових фахівців;
- 2) формулювання цілей та завдань навчального курсу;
- 3) підбір навчально-методичного забезпечення курсу: визначення одиниць змісту, проектування основних та додаткових навчальних матеріалів, пошук електронних ресурсів для аудиторної та позааудиторної роботи;
- 4) визначення, обсягу та видів мовленнєвої діяльності, кількості та типів вправ для курсантів (аудиторні, самостійні);
- 5) підбір доцільних методів, форм, технологій викладання курсу, тем для проведення досліджень курсантами, тем проблемного характеру, обсягу та методів самостійної роботи;
- 6) підбір методів контролю, форми атестації курсантів, налагодження зворотного зв’язку.
- 7) побудова освітніх траєкторій для курсантів.

Досвід проведення занять з майбутніми військовими льотчиками у ВВНЗ показує, що основою підготовки курсантів повинна стати квазіпрофесійна діяльність, яка носить саме проблемний характер та активізує їх пошуково-розумову діяльність, відображає сучасні особливості здійснення польотів та взаємодії у самій команді керування БПЛА тощо [6].

Отже, схему розв’язання курсантами проблемних навчальних завдань було побудовано так, як вказано на рис. 1.

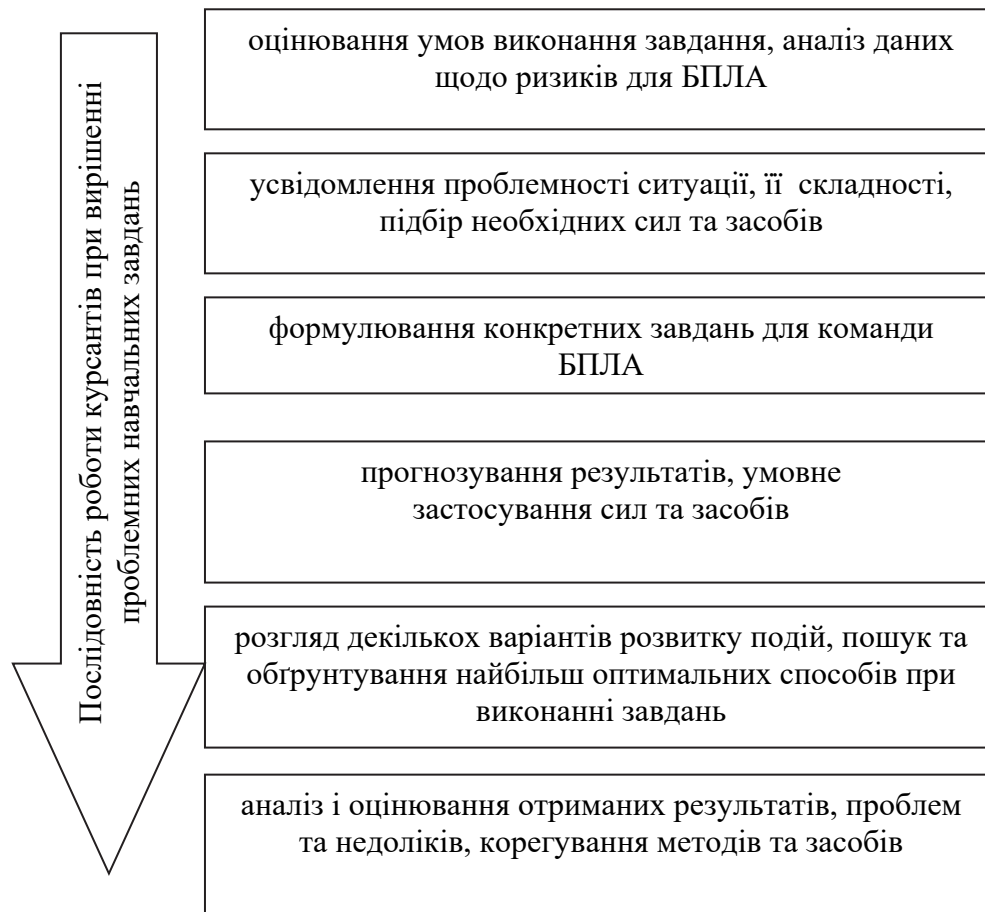

Рис. 1 Схема розв'язання курсантами проблемних навчальних завдань

Наступним кроком має бути підбір найбільш доцільних методів навчання курсантів в залежності від цілей, змісту, етапів навчання, їх підготовленості (табл. 1).

Під час навчання майбутніх операторів БПЛА англійської мови за професійним спрямуванням ефективно себе показали комунікативні вправи (перекодування інформації, опис іноземною мовою геометричних фігур, формул, графіків, технологічних процесів, схем роботи вузлів та ін.), вирішення проблемних завдань тощо (аналіз проблемної ситуації у керуванні БПЛА, пошук шляхів вирішення, варіантів дій).

До мовних вправ під час аудиторних занять можна віднести запитальні вправи, умовні та реальні бесіди, переказ прочитаного, драматизація тексту або ситуації спілкування, опис, дискусія, усна розповідь, опис схем та малюнків тощо. Мовні ж вправи часто виносяться і на самостійну роботу в позааудиторний час. До них можна віднести імітації, вправи на трансформацію, підбір аналогів, заповнення пропусків, конструювання фраз із структурних елементів тощо.

Важливими під час проведення таких занять є інтегративно-підсумовуючий та контрольний етапи. Так, після розгляду проблемної ситуації курсанти формулюють основні пропозиції щодо дій у квазіпрофесійних ситуаціях. При цьому за допомогою лінгафонного обладнання основні фрази та команди здійснюються англійською мовою. Після цього курсанти складають 5 питань англійською мовою, що можуть відображати типові помилки під час радіообміну, погіршують розуміння іноземної мови тощо.

Однією з форм підсумкового контролю може бути презентація невеликого дослідницького проекту іноземною мовою на тему «Бойові можливості БПЛА», де завдання у готовому вигляді надавалися викладачем, а основну дослідницьку частину курсанти виконували самостійно, що дозволило їм продемонструвати свої професійні, комунікативні, мовні та інші компетенції. В результаті підсумкового контролю, при оцінюванні результатів

виконання дослідницького проекту, курсанти 2 курсу (20 осіб) показали такі академічні результати: 32,5% отримали вищі бали, що відповідає оцінці «відмінно», 62,5% отримали оцінку «добре», і лише 1 курсант отримав «задовільно». Що суттєво відрізняється від показників іншої навчальної групи, де заняття відбувалося за традиційною схемою навчання.

Отже, можемо відзначити основні риси заняття щодо вивчення курсантами англійської мови за професійним спрямуванням, що має проблемний характер: посилення зорієнтованості на особистості курсанта; розширення можливостей взаємодії викладача і курсанта у навчальному середовищі; розвиток інтелектуальної мобільності курсантів; збільшення можливості для креативності за рахунок самостійної роботи з великою кількістю баз даних, які пропонуються викладачем та в Інтернеті; персоналізація навчання при створенні дослідницьких проектів проблемного характеру; широке розповсюдження доступу до мобільних пристроїв, обладнання, авіаційної техніки нового покоління.

Таблиця 1

Характеристика методів навчання під час занять з майбутніми операторами БПЛА

№	Етапи формування знань та вмінь	Методи, що використовувались		
		За характером пізнавальної діяльності	За дидактичною метою	За місцем у структурі діяльності
1.	Теоретичний етап	пояснення, обговорення, наочні (розповідь, пояснення, ілюстрація, демонстрація)	методи вивчення нових знань	методи стимулювання й мотивації, методи організації й здійснення навчальної діяльності
2.	Практично-реалізаційний етап	ситуативні завдання, проблемний виклад, демонстрація обговорення (практичні заняття, індивідуальні та групові вправи)	методи обговорення та закріплення знань	методи організації й здійснення навчальної діяльності
3.	Комплексно-інтегративний етап	частково-пошукові, метод аналізу конкретних ситуацій, метод інцидентів	методи закріплення знань, формування досвіду	методи організації й здійснення навчальної діяльності, методи набуття досвіду дій та поведінки у нештатних ситуаціях
4.	Контрольно-оцінний етап	тестові завдання, контрольні завдання та вправи	методи контролю та закріплення ЗНУ	методи контролю за навчальною діяльністю

Висновки та пропозиції. Сьогодні суттєвого значення в аспекті професійної підготовки майбутніх операторів БПЛА набуває їх іншомовна компетентність. Визначено недоліки їх підготовки у ВВНЗ, що мають організаційно-педагогічний характер: зміст військово-професійної та інших видів підготовки не завжди адаптований до конкретних завдань підрозділів БПЛА; неповна готовність викладачів спеціальних та іншомовних дисциплін щодо підготовки операторів БПЛА з організаційних та методичних причин; недостатня підготовленість особового складу ЗСУ до використання іноземних БПЛА, що потребують чіткого володіння спеціалізованою англійською мовою, вірного перекладу інструкцій та рекомендацій щодо застосування цих літальних апаратів тощо. Проведено підбір найбільш доцільних методів навчання курсантів, в залежності від цілей та змісту навчання курсантів англійською мовою за професійним спрямуванням, де окрім традиційних методів навчання особливого значення набули активні методи навчання: методи

проблемного навчання, метод аналізу конкретних ситуацій, рольові ігри, вправи тощо. Подальшим перспективним напрямком є побудова педагогічної технології навчання майбутніх операторів дисципліни «Англійська мова за професійним спрямування».

Список використаних джерел

1. Глотов В. Аналіз можливостей застосування безпілотних літальних апаратів для аерознімальних процесів. *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва*. 2014. Випуск II (28). С. 65–70.
2. Фещенко А. Розвиток безпілотних літальних апаратів за досвідом застосування у військових операціях Ізраїлю. *Воєнна історія*. 2009. № 6(48). С. 23–35.
3. Jeffrey A. Drezner. Global Hawk and DarkStar Flight Test in the HAE UAV ACTD Program, vol. 2. Santa Monica: RAND, 2002. 114 p.
4. Ударцева Т. Е. Доцільність проведення професійного добору операторів керування безпілотними літальними апаратами. *Системи озброєння і військова техніка*. 2016. № 1(45). С. 186–189.
5. Беляев В. Война в воздухе. Новая угроза. Современные зарубежные беспилотные летательные аппараты и перспективы их развития. *Авиация и космонавтика*. 2005. № 1. С. 46–48
6. Керницький О. М. Організаційно-педагогічні проблеми формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів у сучасних умовах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя: КПУ, 2016. Вип. № 50 (103). С. 68–74.

References

1. Hlotov, V. (2014). Analiz mozhlyvostei zastosuvannya bezpilotnykh litalnykh aparativ dlia aeroznimalnykh protsesiv [*Analysis of the possibilities of using unmanned aerial vehicles for aerial photography processes*]. Suchasni dosiahnennia heodezychnoi nauky ta vyrobnytstva. Vypusk II (28). S. 65-70. [in Ukrainian].
2. Feshchenko, A. (2009). Rozvytok bezpilotnykh litalnykh aparativ za dosvidom zastosuvannya u viiskovykh operatsiiakh Izrailiu [*Development of unmanned aerial vehicles based on experience in Israeli military operations*]. Voienna istoriia. № 6(48). S. 23-35. [in Ukrainian].
3. Jeffrey, A. Drezner. (2002). Global Hawk and DarkStar Flight Test in the HAE UAV ACTD Program, vol. 2. Santa Monica: RAND. 114 pp. [in English].
4. Udartseva, T.E. (2016). Dotsilnist provedennia profesiinoho doboru operatoriv keruvannya bezpilotnymy litalnymy aparatamy [*Expediency of professional selection of drone control operators*]. Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika. 2016. № 1(45). S. 186-189. [in Ukrainian].
5. Beliaev, V. (2005). Voina v vozdukhe. Novaia uhroza [*War in the air. A new threat*]. Sovremennye zarubezhnye bespylotnye letatelnye apparaty u perspektivy ykh razvytyia. Avyatsyia y kosmonavytika. 2005. № 1. S. 46-48. [in Russian].
6. Kernytskyi, O.M. (2016). Orhanizatsiino-pedahohichni problemy formuvannya pravovoi kultury kursantiv lotnykh navchalnykh zakladiv u suchasnykh umovakh [*Organizational and pedagogical problems of formation of legal culture of cadets of flying educational institutions in modern conditions*]. Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Vyp. № 50 (103). S. 68-74. [in Ukrainian].

SAVYTSKA Alla, Ph.D in Pedagogy, Associate Professor, Department of Aviation English, Faculty of Postgraduate Studies, Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University.

DIDACTIC ASPECTS OF TRAINING OF FUTURE UNMANNED AERIAL SYSTEMS (UAS) OPERATORS IN 'ENGLISH FOR SPECIAL PURPOSES'

Abstract. *The article notes that nowadays the effectiveness of mastering English, which has long been the language of international communication and interaction for servicemen, is becoming essential. It is noted that there exist unresolved didactic problems reducing the quality of organizational and pedagogic tasks which emerge in the course of training.*

It is stated that in modern military aviation practice military pilots' professional activity is to a great extent characterized by their communicative competence which includes the following components: language competence (ability to communicate in all language aspects); competence of interaction (ability to use language to express communicative intention in an official situation of communication); socio-cultural competence (ability to build intercultural communication with foreign colleagues from other countries); compensatory competence (ability to successfully solve a difficult situation which might occur during flights).

The article suggests the most appropriate methods of teaching and training future UAS crew members considering the specificity of goals and content of 'English for Special Purposes' as a curriculum subject. Alongside with traditional methods, active teaching/learning methods such as problem-based learning tasks, analysis and solving of specific situations, role-playing games, variety of interactive exercises simulating near-real situations of professional scope are viewed as those of particular importance and efficiency.

The main features of problem-based learning are determined: strengthening the focus on the personality of a cadet; expanding opportunities for interaction between a teacher and a cadet in the learning environment; development of cadets' intellectual mobility; increasing opportunities for creativity through independent work with a large number of databases offered by the teacher and present on the Internet; personalization of training through the creation of research projects featuring problematic nature; widespread access to new generation mobile devices, equipment and aircraft.

The successive steps of designing a training course in 'English for Special Purposes' for future UAS operators in a higher military educational institution are determined by the teacher.

Key words: *professional training, future UAS operators, English for Special Purposes, methods of problem-based learning.*

*Одержано редакцією: 19.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 27.08.2021 р.*

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ

UDC 796.015

DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-184-190

AVETISYAN Arman,
PhD student, Armenian State Institute
of Physical Culture and Sport
ORCID 0000-0002-0303-3612

CROSSFIT AND CIRCUIT TRAINING METHOD. COMPERATIVE ANALYSIS

The article presents the stories of the creation of crossfit and circuit training method, their essence, the means used, the effectiveness in the process of physical training of athletes. An attempt was made to present the distinguishing features of these two directions. In the article there are also presented examples of using crossfit and circuit training methods for developing physical fitness of athletes.

Key words: *crossfit, circuit training method, physical fitness, athlete, weightlifting, workout.*

Problem statement. Often, sports professionals identify crossfit as a "circuit training" method. However, with analyzing the scientific-methodological literature, let us try to present their similarities and distinguishing features.

Analysis of recent research and publications. The article presents an analysis of the literary sources presented by the authors in recent years about the crossfit and circuit training method.

Purpose of the article: The purpose of this article is to identify the distinguishing features of the crossfit and circuit training method.

Delivery of main material. To get a deeper concept of the above two directions of training, we shall start from the history.

More than 70 years ago, athletics coaches put in to the training process a new format, which became the prototype of the current circuit training method. The training with the system used by F. Koch was carried out as follows: after deviding athletes into groups (runners, jumpers, throwers, etc.), they were located in different places in the gym ("station") performing already defined sets of exercises. The training load was measured in groups and the duration was approximately three minutes at each station. After performing the planned exercises, the athletes were transported to the next station in a circular motion. The advantage of this method of training was the saving of time, variety of means, the possibility of training all participants at the same time [14, p. 39].

Later, English coaches and physical education teachers Morgan Adamson at the University of Leeds were looking for a new method of training for students, that would improve their muscle strength, improve internal organ function, and at the same time, would be interesting and engaging. After long experiments with different training methods, they discovered a method that matched their own ideas, called "circuit-training". Thanks to this training method, Morgan and Adamson managed to improve the general physical fitness level of the students [14, p. 40].

As for the history of CrossFit, it should be noted that its founder, American Gleg Glassman was born in 1956 in Los Angeles. He started his career as a personal trainer at the age of 18, and from the first years he used the name CrossFit for his own training system. Initially, the goal of crossfit was to lose weight through an individual training system, and the training was held in a regular gym. Later, the business model changed, and in 1995, the first crossfit gym was created,

which was different from ordinary gyms in its equipment and specialized training apparatus. Later, in 2000, the CrossFit, Inc. organization was opened [19].

At the beginning of its existence, crossfit was more popular among police, military, military bases, and military operations areas, as it was intended primarily for these professions. Later it was used in other professions. In 2005, there were a total of 13 interconnected CrossFit gyms, and by 2012 that number had risen to 3,400. There are currently more than 9,000 CrossFit gyms, and their number is growing every year. In addition, annual CrossFit tournaments are held, including European and World Championships [12].

CrossFit is becoming increasingly popular as a method to increase fitness and as a competitive sport in both the United States and Europe [1].

In order to find out the similarities between the crossfit and circuit training methods, it is first necessary to define these two directions.

Let us first touch upon the essence of the term "Crossfit". Professional website (Crossfit.com) describes CrossFit as a lifestyle characterized by safe, effective exercise and sound nutrition. CrossFit can be used to accomplish any goal, from improved health to weight loss to better performance. The program works for everyone – people who are just starting out and people who have trained for years [17].

Thus, Crossfit is an abbreviation of two words, literally means a united, cross-linked fitness, which includes everything from fitness, or, in other words, crossfit is fitness in movement. This concept of physical activity assumes the development of all aspects of the athlete's training – physical, technical, tactical, psychological and theoretical.

According to V.Yu. Ziambetov [15], crossfit is a system of exercises requiring high endurance, which involves a regular shift of exercises, including elements of athletics, weightlifting, bodybuilding, fitness, gymnastics.

According to other authors [9; 10], crossfit is a system based on high-intensity functional training and a competitive sport, which is based on elements of weightlifting, gymnastics, ball sports, aerobics and other sports.

CrossFit is a form of training that targets multiple components of fitness and has emerged as a popular and effective lifetime physical activity choice for adults worldwide [6].

It can be said that Crossfit is a universal mean of general physical training, which has its peculiarities, motivational side, structure and emotionally attractive training horse, including elements in a strictly regulated order of kettlebell swings, weightlifting, gymnastics, athletics, swimming, rowing, athletics [11].

An example of crossfit training is the 21-15-9 workout consisted of the following exercises: a sumo deadlift high pull, a 0.5 meter box jump, and a 40-meter farmer's walk gripping two 20 kg bumper plates. The participants completed 21 repetitions of the sumo deadlift high pull and box jump in round one, 15 repetitions in round two, and 9 repetitions in round three. Each round was ended with the completion of one 40-meter farmers walk [2].

In the case of the circuit training method, the athlete performs one or more exercises continuously (or at rest intervals) in a "circuit". It can be called one of the training methods, which is one or more cycles with one or more repetitions of exercises, or multiple repetitions of the same exercise, increasing the weight of the barbell. As you can see, these are all training methods, while the concept of crossfit contains much more [20].

According to L.P. Matveev [13, p. 71] it is an organizational-methodological form of training that includes a number of highly regulated specific methods of performing exercises. The basis of "circuit training" is the serial (continuous or with intervals) repetition of several types of physical exercises, selected and combined into a complex in accordance with a certain sequencing scheme – the symbol of "Circuit training". Exercises are performed in the order of sequential passage of 8-10 "stations" which are located in the gym in a circle. One type of exercise is performed in each station (squats with loads, push ups, pul ups, etc.). Most of them have a local or regional orientation, that is, they affect a certain muscle group.

As an example of circuit training, let's present the "Workout multilateral!" complex of exercises proposed by M. Scholich [14, p. 62], which should be designed so that the training load falls on all muscle groups in turn, and some exercises should be of a completely oriented nature. In practice, a set of 10 exercises is used, which includes 2 different exercises for each major muscle group, in addition, 2 exercises for the whole direction.

Let us now turn to the essence of the two directions.

Circuit training is considered as an intensive training method. It is usually used to develop endurance. The basis of circular training is the performance of actions, multiple repetitions of movements defined by a clear measurement of training load and rest. As a rule, these trainings consist of both aerobic and strength exercises. One cycle includes several exercises for different parts of the body, each performed in one attempt, this can be done with both training apparatus and your own body weight. These exercises have a definite number of repetitions and they are performed over a period of time. Rest intervals between exercises usually last 30 seconds. Athletes rest longer after completing the full cycle, usually for 2-3 minutes. One such workout involves 2-6 rounds, lasting about an hour. It can be effective for both beginners and professionals. The intensity of training is being increased with each next round, and the duration of rest is being decreased [16].

The goal of crossfit is the physical development of the athlete in such areas as the work of the cardiovascular-respiratory systems, flexibility, strength, endurance, speed, coordination, etc. Crossfit is mainly a system aimed at the multifaceted development of the athlete, which uses a number of training methods, for example, from gymnastics, weightlifting, powerlifting, kettlebell swings. The popularity of this training system lies in its novelty: it is more diverse, in contrast to the standard circuit method, that is to say one of the ideas underlying crossfit is the variety and versatility of physical exercises, which makes the training more effective and more interesting for athletes [18].

Crossfit can be considered as one of the best training systems to improve general physical fitness. But before developing an individual training plan, it is necessary to take into account the individual characteristics of the athletes, as well as the equipment of the gym.

One of the peculiarities of crossfit is that it is not only a specialized system of physical training. It is known that in any sport - skiing, marathon, athletics, etc., a very strict specialization is used. In other words, the marathon runner develops aerobic endurance to overcome long distances, the powerweighter develops muscular strength to lift maximum weights. And the peculiarity of the crossfit program is that there is no such specialization: an athlete, who trains crossfit is able to develop muscle strength, strength endurance and aerobic endurance together [4].

In order to better understand CrossFit performance, it is necessary to determine the relationship of anaerobic and aerobic metabolism to this novel sport.

The hypothesis that anaerobic performance would likely be related to CrossFit performance is supported by the fact that runs of up to 800 m are often included in the event as well as weight training. A plausible connection with aerobic fitness exists as evidenced by the recent work by Farrar, Mayhew and Koch (Farrar R.E., Mayhew J.L., Koch A.J., 2010) who demonstrated that kettlebell swings presented an aerobic challenge that could influence VO₂ max. This work is very relevant as CrossFit training includes high volumes of repetitive weightlifting motion, similar to the continuous kettlebell swings in the Farrar, Mayhew and Koch study [1].

Aerobic capacity has also been accepted as a major component of athletic success [8].

In Crossfit trainings are being usually used multi-component exercises, that is, basic exercises that work many muscle groups. These exercises include push-ups, squats, the snatch and the clean and jerk, and more. In addition, crossfit Besides exercises for body weight, such as pushing, pulling, jumping, as well as anaerobic exercises such as running, cycling, swimming, rowing, etc. [5].

So let's look at the differences between these two directions. It can be said that crossfit is fundamentally different from the circuit training method. First, in the crossfit system, exercises are used to aim the complex development of several motor skills at once (strength, endurance, high-

speed endurance, agility, etc.). In other words, crossfit training mainly includes three directions: weightlifting, gymnastics and cardio training. Second, crossfit does not use exercises that focus on developing only one muscle group. Third, crossfit is a strength direction in sport that uses free weights, and the training load is applied to the whole body, not just some muscles, which occurs during circuit trainings. By way of contrast, the circular training is mainly aimed at the development of one muscle group.

Conclusions and prospects of further research: Thus, being considered one of the best training systems to improve overall physical fitness, crossfit training has a noticeable positive effect on the harmonious development of athletes' physical and functional fitness, as well as some motor skills. However, as with the obvious advantages, crossfit has its drawbacks that need to be taken into account when forming training programs. For example, the lack of specialization, which implies the following: it is impossible to reach the maximum in some individual parameters, as the crossfit athlete will always be inferior to the weightlifter in strength and marathon runner in endurance. He will not be able to compete with athletes with narrow specializations in specific directions. Another disadvantage is the possible deterioration of health, as nausea during training is quite common, especially for beginner athletes engaged in crossfit [5].

Crossfit is the concept of exercises with high intensity for the whole body, which is considered as a full-fledged sport. But the circuit training method simply improves the functional capabilities of the athletes. It is true that crossfit can be done by the circuit training method, but it is not worth to consider these two directions as the same.

References

1. Bellar, D., Hatchett, A., Judge, L.W., Breaux, M.E., Marcus, L. (2015). The relationship of aerobic capacity, anaerobic peak power and experience to performance in CrossFit exercise. *Biol Sport*. 32:315-20.
2. Eather, N., Morgan, P.J., Lubans, D.R. (2016). Improving health-related fitness in adolescents: the CrossFit Teens™ randomised controlled trial. *J Sports Sci*. 34:209-23.
3. Farrar R.E., Mayhew J.L., Koch A.J. (2010). Oxygen cost of kettlebell swings. *J Strength Cond Res*. 24(4):1034-1036.
4. Glassman G. (2012). Understanding CrossFit. *The CrossFit Journal*. Retrieved February 18, 2012. 186p.
5. Hak, P.T., Hodzovic, E., Hickey, B. (2013). The nature and prevalence of injury during CrossFit training [published online ahead of print, 2013 Nov 22]. *J Strength Cond Res*. doi:10.1519/JSC.0000000000000318
6. Heinrich, K.M., Patel, P.M., O'Neal, J.L., Heinrich, B.S. (2014). High-intensity compared to moderate-intensity training for exercise initiation, enjoyment, adherence, and intentions: an intervention study. *BMC Public Health*. Aug 3;14:789. doi: 10.1186/1471-2458-14-789. PMID: 25086646; PMCID: PMC4129110.
7. Martin, Cath. (2014). The CrossFit that takes the concept literally. *Christian Today*. Retrieved June 9, 53 p.
8. Rankovic, G., Mutavdzic, V., Toskic, D., Preljevic, A., Kocic, M., Nedin, G., & Damjanovic, N. (2011). Aerobic capacity as an indicator in different kinds of sports. *Bosn J Basic Med Sci*. 10(1):44-48.
9. Bogachev, E.V. Karyagin, I.A. (2013). Krossfit. Rukovodstvo po trenirovkam [Crossfit. Training manual]. E.V. Bogachev, I.A. Karyagin. M.: Olymp. 142 p. [in Russian].
10. Emelyanova, Yu.N. (2016). Krossfit kak Sistema razvitiya fizicheskikh kachestv v sportivnikh igrakh [Crossfit as a system for the development of physical qualities in sports games]. Innovative technologies in sports and physical education: materials of the V interregional scientific-practical conference with international participation. M.: TsSPiM. P. 82-88 [in Russian].

11. Kokorev, D.A. (2017). Struktura i sodержanie fizicheskoy podgotovki studentov na asnove krossfita [*The structure and content of physical training of students on the basis of crossfit*]. Physical culture: upbringing, education, training. № 1. P. 77-79 [in Russian].
12. Kudashova, E.S. (2018). Sravnitel'naya kharakteristika krossfita i krugovoy sistemi trenirovok [*Comparative characteristics of crossfit and circuit training system*]. Modern research. №. 5 (09). S. 154-156 [in Russian].
13. Matveev, L.P. (1991). Teoriya i metodika fizicheskoy kulturi [*Theory and methodology of physical culture (general foundations of the theory and methodology of physical education; theoretical and methodological aspects of sports and professional applied forms of physical culture)*]. Textbook. for int physical. culture. M.: Physical culture and sport. 543 p., ill. [in Russian].
14. Sholikh, M. (1996). Krugovaya trenirovka [*Circuit training: Theoretical, methodological and organizational foundations of one of the modern forms of using physical exercises in school and sports training*]. Publishing house Physical culture and Sport. Moscow. 175 p. [in Russian].
15. Ziambetov, V.Yu., Astrakhankina, Yu.S. (2016). Krossfit kak sposob povisheniya effektivnosti fizicheskoy podgotovki studentov vuza [*Crossfit as a way to increase the effectiveness of physical training of university students*]. Text: direct // Young scientist. №. 7 (111). S. 1061-1063. [in Russian]
16. Circuit training or crossfit, what is it? Retrieved from: <https://sportivnoe.ru/krugovaya-trenirovka-ili-krossfit-cto-eto/>
17. CrossFit. WHAT IS CROSSFIT? Retrieved from: <https://www.crossfit.com/what-is-crossfit>
18. CrossFit: what it is and where to start. Retrieved from: http://www.marieclaire.ru/krasota/krasota_blog-okrasote/krossfit-cto-eto-takoe-i-s-chego-nachat/
19. FITSEVEN. What is CrossFit? Retrieved from: <https://fitseven.ru/myschtsy/kaknakachatsa/crossfit-opasniy-training>
20. Raspolova, O. How does crossfit differ from circular training. Retrieved from: <https://cross.world/chem-krossfit-otlichaetsya-ot-krugovoj-trenirovki>

Список використаних джерел

1. Bellar D., Hatchett A., Judge L.W., Breaux M.E., Marcus L. The relationship of aerobic capacity, anaerobic peak power and experience to performance in CrossFit exercise. Biol Sport. 2015;32:315–20.
2. Eather N., Morgan P.J., Lubans D.R. Improving health-related fitness in adolescents: the CrossFit Teens™ randomised controlled trial. J Sports Sci. 2016;34:209-23.
3. Farrar R.E., Mayhew J.L., Koch A.J. Oxygen cost of kettlebell swings. J Strength Cond Res. 2010;24(4):1034-1036.
4. Glassman G., Understanding CrossFit. The CrossFit Journal. Retrieved February 18, 2012. 186p.
5. Hak P.T., Hodzovic E., Hickey B. The nature and prevalence of injury during CrossFit training [published online ahead of print, 2013 Nov 22]. J Strength Cond Res. 2013;doi:10.1519/JSC.0000000000000318
6. Heinrich K.M., Patel P.M., O'Neal J.L., Heinrich B.S. High-intensity compared to moderate-intensity training for exercise initiation, enjoyment, adherence, and intentions: an intervention study. BMC Public Health. 2014 Aug 3;14:789. doi: 10.1186/1471-2458-14-789. PMID: 25086646; PMCID: PMC4129110.
7. Martin, Cath. The CrossFit that takes the concept literally. Christian Today. Retrieved June 9, 2014. – 53 p.
8. Rankovic G., Mutavdzic V., Toskic D., Preljevic A., Kocic M., Nedin G., & Damjanovic N. Aerobic capacity as an indicator in different kinds of sports. Bosn J Basic Med Sci. 2011;10(1):44-48.

9. Богачев Е. В., Карягин И. А. Кроссфит. Руководство по тренировкам. М.: Олимп, 2013. 142 с.
10. Емельянова Ю. Н. Кроссфит как система развития физических качеств в спортивных играх. *Инновационные технологии в спорте и физическом воспитании: материалы V межрегиональной научно-практической конференции с международным участием*. М.: ЦСПиМ, 2016. С. 82–88
11. Кокорев Д. А. Структура и содержание физической подготовки студентов на основе кроссфита. *Физическая культура: воспитание, образование, тренировка*. 2017. № 1. С. 77–79
12. Кудашова Е. С. Сравнительная характеристика кроссфита и круговой системы тренировок. *Современные исследования*. 2018. № 5(09). С. 154–156
13. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры (общие основы теории и методики физического воспитания; теоретико-методические аспекты спорта и профессионально-прикладных форм физической культуры): учеб. для интов физ. культуры. М.: Физкультура и спорт, 1991. 543 с. ил.
14. Шолих М. Круговая тренировка: Теоретические, методические и организационные основы одной из современных форм использования физических упражнений в школе и спортивной тренировке. М.: Физкультура и спорт. 1996. 175 с.
15. Зиамбетов В. Ю., Астраханкина Ю. С. Кроссфит как способ повышения эффективности физической подготовки студентов вуза. Текст: непосредственный // Молодой ученый. 2016. № 7 (111). С. 1061–1063.
16. Круговая тренировка или кроссфит, что это? URL: <https://sportivnoe.ru/krugovaya-trenirovka-ili-krossfit-cto-eto/>
17. CrossFit. WHAT IS CROSSFIT? URL: <https://www.crossfit.com/what-is-crossfit>
18. Кроссфит: что это такое и с чего начать. URL: http://www.marieclaire.ru/krasota/krasota_blog-okrasote/krossfit-cto-eto-takoe-i-s-chego-nachat/
19. Фитсевен. *Что такое кроссфит?* URL: <https://fitseven.ru/myschtsy/kaknakachatsa/crossfit-opasniy-training>
20. Располова О. Чем кроссфит отличается от круговой тренировки. URL: <https://cross.world/chem-krossfit-otlichaetsya-ot-krugovoj-trenirovki>

АВETИСЯН Арман Вачаганович, учитель физкультуры, Цахкадзорская средняя школа; аспирант ГИФКСА.

КРОССФИТ И КРУГОВАЯ ТРЕНИРОВКА. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В статье представлены истории создания методики кроссфита и круговой тренировки, их особенности, используемые средства подготовки, дан анализ литературных источников последних лет о сущности метода кроссфита и круговой тренировки. Автором сделана попытка представить разницу между этими двумя видами физической подготовки.

Многим специалистам в области спорта трудно четко представить отличия кроссфита от круговой тренировки. Поэтому перед исследованием была поставлена цель – выявить основные отличительные особенности метода кроссфита и круговой тренировки.

Чтобы лучше понять указанные направления тренировки, автором даны определения разных специалистов, особенности двух методов физической подготовки, их достоинства и недостатки. Приводятся также примеры тренировок в кроссфите и в методе круговой тренировки.

Кроссфит – это универсальное средство общефизической подготовки, имеющий свои особенности, мотивационную основу, структуру и эмоционально увлекательную форму тренировки, включающую выполнение упражнений в строго регламентированном порядке со

штангой в тяжелой атлетике, упражнениями в гимнастике, легкой атлетике, плавании, гребле. Одна из особенностей кроссфита в том, что это не специализированная система физической подготовки для отдельных видов спорта.

Круговая тренировка считается интенсивным методом тренировок. Обычно ее используют для развития выносливости. Ее основу составляет выполнение действий, многократное повторение движений, четко измеряемое величиной тренировочной нагрузки и отдыха. Ее можно назвать одним из методов тренировки, который представляет собой один или несколько циклов с одним или несколькими повторениями одного и того же упражнения, увеличивая вес штанги.

В качестве примера круговой тренировки представлен «Упражняйся всесторонне!» комплекс упражнений, предложенный М. Шолехом и кроссфит-тренировка, по системе 21-15-9 (Г. Глассман).

По мнению автора, кроссфит – это концепция упражнений высокой интенсивности для всего тела, которая считается полноценным видом спорта. А метод круговой тренировки предполагает улучшение функциональных возможностей спортсменов. Есть мнение, что кроссфит можно делать и методом круговой тренировки, но рассматривать эти два направления как одно и то же направление подготовки не правомерно.

Ключевые слова: кроссфит, метод круговой тренировки, физическая подготовленность, спортсмен, тяжелая атлетика, тренировки.

Одержано редакцією: 05.08.2021 р.
Прийнято до публікації: 22.08.2021 р.

УДК 378
DOI 10.33251/2522-1477-2021-10-191-197

БАГДАСАРЯН Ареват Рафиковна,
ассистент кафедры спортивной журналистики
и шахмат, Государственный институт физической
культуры и спорта Армении
ORCID 0000-0002-2257-3104

СОВРЕМЕННАЯ СТРУКТУРА СПЕЦИАЛЬНЫХ ПРЕДМЕТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ «СПОРТИВНАЯ ЖУРНАЛИСТИКА»

В современных условиях стремительного развития информационного общества и медиа, журналистское образование должно способствовать профессиональному развитию студента и формированию высококвалифицированного, конкурентноспособного мультимедийного специалиста с широким кругом знаний, навыков и профессиональными способностями.

Ключевые слова: образование, компетентность, спортивная журналистика, студент, рынок труда, специальные предметы, институт физической культуры.

Постановка проблемы: В соответствии с современными тенденциями развития образования профессиональная компетентность спортивного журналиста рассматривается как комплекс интегрированных, многогранных, полифункциональных компетенций. Современное образование требует последовательного, всеобщего развития знаний, умений и навыков [1].

Для обеспечения стабильного профессионального развития необходимо готовить высококвалифицированных и конкурентноспособных специалистов, отвечающих требованиям рынка труда. В предметных описаниях специализированных курсов, образовательной программы «Спортивная журналистика» представлены цель преподаваемого предмета, поставленные задачи, методы организации процесса обучения и ожидаемые конечные результаты [2].

Исходя из потребностей рынка труда в рамках формирования теоретических и особенно практических компетенций в образовательной программе кафедры «Спортивная журналистика» Государственного института физической культуры и спорта Армении (ГИФКСА) было пересмотрено содержание изучаемых предметов, количество отводимых часов, названия предметов. Это позволило внедрить академическую мобильность в образовательную программу, увеличить удельный вес формируемых практических компетенций.

Сегодня новое качество образования предполагает соответствие международным стандартам, удовлетворение потребностей пользователей услуг сферы образования, а также требований общества.

Ранее при разработке образовательных программ и учебных планов практически не учитывались возможности модернизации содержания образования, необходимость разработки эффективных технологий обучения, вопросы учета рынка труда и требований работодателей:

Указанные обстоятельства позволяют сделать заключения и выделить объективно возникшие противоречия, обсуждение и раскрытие которых обуславливают актуальность исследования:

- противоречие между требованием рынка труда и конечным результатом подготовки студента, владеющего разнообразными профессиональными компетенциями;
- противоречие между компетенциями подготовки специалистов и современной структурой профессиональных предметов образовательных программ.

Часто работодатели не могут четко формулировать требования, предъявляемые к специалистам или зачастую ими пренебрегают вузы. В результате этого, из-за отсутствия необходимых требований, выпускники оказываются невостребованными на рынке труда.

Вышесказанное продиктует необходимость в изменении и модернизации содержания образовательных программ, обусловленных результатами изучения требований, работодателями к специалистам.

Проблема подготовки специалистов и усовершенствование профессиональных образовательных программ (ПОП) всегда представляла интерес среди ученых [3, 4, 5, 6]. Выявление вышеуказанных проблем в процессе подготовки будущих специалистов-спортивных журналистов может стать основой для поиска эффективных путей развития профессионального образования, разработки новых стратегий, приведения их в соответствие с тенденциями развития общества:

Цель исследования. Разработать образовательную программу «Спортивная журналистика» ГИФКСА с учетом требований рынка труда, с тем содержанием учебных предметов, которые направлены на расширение и повышение удельного веса практических компетенций будущих журналистов.

Методы исследования:

1. Изучение и анализ научно-методической литературы.
2. Исследование и анализ учебных планов и программ по журналистике

Изложение основного материала. Современное журналистское образование в условия стремительного развития информационного общества и медиа должно способствовать формированию конкурентноспособного, мультимедийного журналиста. С этой целью кафедра спортивной журналистики в учебный план 2020-2021 учебного года внесла ряд новых специальных предметов, которые исходя из миссии вуза, направлены на повышение качества образования, обеспечение конкурентноспособности и сопоставимости квалификаций. В рамках Болонских процессов, внесенные изменения основаны на социологическом опросе, проведенном среди студентов вуза, выпускников и работодателей (телеканал «Армения», «Общественное телевидение», «Sport news») на основе учета внешнего экспертного анализа программ по журналистике ведущих вузов Армении (Ереванский государственный университет, Армянский государственный педагогический университет).

Студенты кафедры «Спортивной журналистики» ГИФКСА в основном подчеркнули важность применения современных технологий, направленных на улучшение образовательного процесса, необходимость увеличения количества уроков английского языка, создания возможности продолжения образования за рубежом, пополнения преподавательского состава опытными специалистами сферы, создания в вузе мультимедийной лаборатории и пополнения необходимого технического оборудования.

Учитывая результаты проведенного анализа вышеперечисленных работ кафедра внесла определенные изменения в образовательную программу:

1. Полностью изменились спецификации образовательных программ бакалавриата и магистратуры, конечные результаты образования, приведя их в соответствие с новым форматом, представленным отделом обеспечения качества вуза.
2. Были преобразованы также программы профессиональной практики бакалавриата и магистратуры в соответствии требованиям, представленным отделом практики вуза.
3. Образовательные программы были модернизированы, согласно предъявляемым к студентам требованиям со стороны работодателей.

Формирование новых требований к образовательной программе «Спортивная журналистика» ГИФКСА свидетельствуют о достоверности представленной ПОП, поскольку в основе ее реализации лежит идея руководства качественной профессиональной образовательной программой, важнейшей частью которой являются современные методы преподавания, обеспечивающие исходные результаты обучения.

Причиной внесенных изменений, являются также результаты проведенного нами ранее научного исследования, в котором все представители сферы журналистики - преподаватели, студенты, выпускники, внешние и внутренние экспертные группы отметили важность формирования круга разнообразных практических компетенций в процессе подготовки специалиста – спортивного журналиста [4].

Разница в структуре специальных предметов старой и новой образовательных программ «Спортивная журналистика» представлены в таблице.

Таблица

Специальные предметы программы старые	Специальные предметы программы новые	Кредиты	
		старые	новые
История и теория журналистики	История и теория журналистики	2	4
Основы спортивной журналистики		8	8
Мастерство журналиста		8	8
Жанры современной прессы		8	4
История армянской прессы	История современной прессы	8	6
История прессы армянской диаспоры		4	
История зарубежной прессы		2	
Телерадиожурналистика	Радиожурналистика	8	4
	Тележурналистика		4
Дизайн печатных СМИ		2	
Спортивная терминология		4	
Журналистская этика		8	4
Расследовательская журналистика		2	4
Съемка и монтаж	Операторское дело	2	4
Журналистский менеджмент	Маркетинг социальных медиа	4	2
Культура речи	Искусство речи и ораторское мастерство	4	2
Типология телерадиопрограммы		6	
Образование в современной медиасфере	Медиаграмотность	2	2
Коммуникативные технологии в современных армянских СМИ	Коммуникативные технологии и общественные связи	4	4
Проблемы информационной безопасности		4	2
Альтернативные медиа	Методы исследования медиа	4	4
Реклама в средствах информации	Потребительское общество и реклама	2	4
Информационные технологии общества	Общественные информационные технологии	3	2
	Основы законодательства СМИ		2
	Журналистика в чрезвычайных ситуациях		2
	Культура общения		2
	Навыки развития критического мышления		2
	Военная журналистика		2
	Фотожурналистика		4
	Работа комментатора в эфире		4
	Интернет журналистика		4
	Технология подготовки авторских передач		4
	Профессиональная ориентация спортивного журналиста		2
	Журналистика данных		2

Считаем необходимым дать характеристику содержания представленных предметов и разработать основную направленность практических компетенций специалистов. Внедрение специальных предметов «Радиожурналистика» «Тележурналистика», «Интернет

журналистика», изменение формата преподавания и количества отведенных часов позволит студентам передать также теоретические знания по радиожурналистике, тележурналистике, изучить предпосылки создания этих сфер, этапы развития, функции, средства выражения информации, особенности радиопередач и другие важные знания. Будет создана возможность в телевизионном павильоне обсудить особенности современного этапа развития информационного рынка, методы журналистской деятельности, принципы отбора названия текста, правильной структуры, ознакомиться с возможностями новейших технологий, и состояться как мультимедийный журналист.

Предмет «Реклама и потребительское общество» дает возможность студенту не только ознакомиться со структурой и типами рекламы, обсудить правопорядок рекламной деятельности, но и рассмотреть суть рекламы в контексте общественного потребления. В рамках практических занятий, предмет способствует разработке стратегии рекламы, которая в дальнейшем позволит ему специализироваться в рекламных агентствах. В перечень учебных предметов включен также предмет «Маркетинг социальных медиа», который дает возможность студентам ознакомиться с особенностями, понять важность и необходимость развития современных социальных медиа.

Усвоив маркетинг социальных медиа и навыки практического применения механизмов реализации, студент сможет управлять различными социальными платформами, вести социальные сети, что сегодня является условием продуктивной работы в медиасреде.

Следует отметить, что изучение предмета «СМИ в чрезвычайных ситуациях» позволяет современному журналисту определить основные понятия деятельности СМИ в чрезвычайных ситуациях, перечислить и классифицировать виды чрезвычайных ситуаций, использовать соответствующую терминологию, предназначенную для их освещения. Использование регионального и международного опыта позволит сформировать более подготовленного журналиста.

Внедрение курса «Технология авторской передачи» позволит предоставить студентам комплексные знания о технологических этапах подготовки авторской передачи, используемых технических средствах и режиссерских решениях. Вышеуказанное развивает практические способности и навыки использования компьютерных программ и режиссуры, необходимых для подготовки авторской программы.

В отношении предмета «Видеосъемка и монтаж» следует отметить, что он заменен предметом «Операторское дело», который дает студентам возможность в этот беспрецедентный период технического развития телевидения и телепродукции ознакомиться с операторской работой, изучить особенности языка экрана и его отдельных элементов - кадра, плана, ракурса, монтажа. Студент во время теоретических и практических занятий знакомится с сущностью, ролью и значением, целями и задачами оператора, возможностями видеосъемки, тенденциями развития новейших технических средств, особенностями обогащения и систематизации профессиональных знаний.

Предмет «Коммуникационные технологии и общественные связи» направлен на формирование конкурентоспособного специалиста сферы, поскольку в настоящее время знание коммуникационных технологий и общественных связей, позволяет проводить исследование проблем в различных сферах общественной жизни и управлять информацией.

Целью изучения предмета «Журналистика данных» является ознакомление с новыми тенденциями в СМИ, передачи информации в обновленном более эффективном формате. Студенты знакомятся с основами разъяснительной журналистики и визуализации данных в цифровой сфере и посредством практической работы готовят инфографики на интересующие их темы с использованием интернет ресурсов.

Поскольку «Журналистика данных» в мире довольно известное и развивающееся направление деятельности специалиста, в основе которого лежит обработка данных и их использование для создания журналистского материала, то в рамках курса студенты имеют возможность ознакомиться с особенностями, значением, лучшими примерами этого жанра журналистики.

Одним из важных учебных предметов в подготовке специалиста следует отметить предмет «Работа комментатора в прямом эфире», который дает возможность студентам ознакомиться с работой в прямом эфире, ее особенностями, культурой речи и т. д.

Это очень интересный и сложный жанр, представителей которого телезрители узнают по имени, по голосу, по манере и стилю комментирования. С течением времени этот жанр меняется, начиная с темпа ведения передачи и кончая изменением ее формата. С этой точки зрения очень важно проведение преимущественно практических занятий, в результате которых студент приобретает еще больше практических компетенций, что и предусмотрено учебной программой.

Внедрение предмета «Методы исследования медиа» имела цель в современных условиях развития медиа ознакомить будущих специалистов с теориями медиа, историей формирования спектра и исследовать основными методами исследования. Это обогатит практические и профессиональные способности студента для составления и реализации собственных исследовательских проектов.

Были внесены изменения в распределение кредитов в частности, про ожидания предмета «Жанры прессы» предусматривали четыре кредита учебной нагрузки вместо восьми, предмету «История и теория журналистики» – четыре кредита вместо двух. Учебная нагрузка, планируемая на предмет «Журналистская этика» снизилась вдвое, количество кредитов предмета «Журналистские исследования» было увеличено до четырех.

Изменились названия многих предметов, например предмет «Журналистское мастерство» был переименован в «Мастерство журналиста», куда в ходят соответствующие разделы – пресса, телевидение и радио, интернет. Предмет «Культура речи» был переименован в «Культура речи и риторическое мастерство», «История армянской прессы» – «История прессы», куда входят курс истории зарубежной прессы и история армянской диаспоры, предмету было отведено шесть кредитов.

Изменения коснулись не только названий предметов, но и структуры и содержания.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, проведенные изменения позволяют отметить, что в описаниях специальных предметов, включенных в образовательную программу «Спортивная журналистика» ГИФКСА, выделены новая цель преподаваемого предмета, внесены новые задачи и сформированы новые ожидаемые конечные результаты.

Было пересмотрено содержание предметов в рамках формирования теоретических и особенно практических компетенций, что позволит привести соотношения в соответствии с предложениями работодателей.

Важно подчеркнуть, что осуществленные изменения направлены на формирование более широкого спектра практических компетенций, что увеличило их удельный вес в образовательной программе. Имея достаточный исследовательский опыт и результаты разработки усовершенствованной модели образовательной программы, в дальнейшем будет решен вопрос о более полном учете и переносе требований, предъявляемых выпускникам представителями рынка труда и работодателями, в сферу образования.

Список использованных источников

1. Будагян А. С., Карабекян С. Б. Для формирования компетенций. Строительство и реализация образовательных программ: методическое руководство. Национальный Центр стратегических исследований высшего образования, Ереван. 2010. С. 7–28.
2. Петросян О. Компетентный подход и обеспечение качества профессионального образования. Авторское издание. 2013. 264 с.
3. Петросян О. Ответ: Основные принципы, характеристики и технологии трансгагогической модели профессиональной подготовки. X научный справочник АГПУ им. Х. Абовяна. № 2-3 (14-15). 2011 С. 76–82.

4. Петросян О. Ответ: Основные вопросы подготовки специалистов и актуальные условия и требования разработки и внедрения государственных образовательных стандартов специальностей, педагогика. № 4. 2004. С. 14–23.

5. Багдасарян А. Р. Место практических компетенций в процессе профессиональной подготовки журналиста физкультурного спортивного вуза. Наука в спорте. Актуальные проблемы. 2020. С. 95–102.

6. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. С. 11–15.

7. Röhrs H. Die Bildungsfrage in der modernen Arbeitswelt, Frankfurt a.m. 1963, 548.

References

1. Budagyan, A.S., Karabekyan, S.B. (2010). Dlya formirovaniya kompetentsiy. Stroitelstvo i realizatsiya obrazovatelnykh programm [*For the formation of competencies .construction and implementation of educational programs*]: metodicheskoe rukovodstvo. Natsionalniy TSentr strategicheskikh issledovaniy vysshogo obrazovaniya, Erevan. 2010. S. 7-28 [in Armenia].

2. Petrosyan, O. (2013). Kompetentniy podhod i obespechenie kachestva professionalnogo obrazovaniya [*Competent approach and quality assurance of professional education*]. Avtorskoe izdanie. 2013. 264 s. [in Armenia].

3. Petrosyan, O. (2011). Otvet: Osnovnyie printsipy, harakteristiki i tehnologii transgagogicheskoy modeli professionalnoy pidgotovki [*Answer: Basic principles, characteristics and technologies of the trans-pedagogical model of vocational training*]. H nauchniy spravochnik AGPU im. H. Abovyana. № 2-3 (14-15). 2011 S. 76-82. [in Armenia].

4. Petrosyan, O. (2004). Otvet: Osnovnyie voprosyi podgotovki spetsialistov i aktualnyie usloviya i trebovaniya razrabotki i vnedreniya gosudarstvennykh obrazovatelnykh standartov spetsialnostey [*Answer: The main issues of training specialists and current conditions and requirements for the development and implementation of state educational standards of specialties, pedagogika*]. № 4. 2004. S. 14-23. [in Armenia].

5. Bagdasaryan, A.R. (2020). Mesto prakticheskikh kompetentsiy v protsesse professionalnoy podgotovki jurnalista fizkulturnogo sportivnogo vuza [*The place of practical competencies in the process of professional training of a journalist of a physical culture sports university*]. Nauka v sporte. Aktualnyie problemy. 2020. S. 95-102. [in Armenia].

6. Zimnaya, I.A. (2004). Klyuchevyie kompetentnosti kak rezultativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii [*Klyuchevy kompetentnostikak the effective-target basis of the competence approach in education*]. Avtorskaya versiya. M.: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004. S. 11-15. [in Russian].

7. Röhrs H. Die Bildungsfrage in der modernen Arbeitswelt, Frankfurt a. m. 1963, 548.

BAGDASARYAN Arevat, Assistant of the Department of Sports Journalism and chess, Armenian State Institute of Physical Culture and Sport.

MODERN STRUCTURE OF SPECIAL SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL PROGRAM "SPORTS JOURNALISM"

Abstract. *In the modern conditions of the rapid development of the information society and the media, journalistic education should contribute to the professional development of the student and the formation of a highly qualified, competitive multimedia specialist with clear knowledge, skills and abilities.*

In the subject descriptions of specialized courses, educational program §Sports journalism, the purpose of the taught subject, the tasks set, methods of organizing the learning process and expected final results are presented.

Based on the needs of the labor market in the framework of the formation of theoretical and especially practical competencies in the educational program of the department §Sports Journalism| The State Institute of Physical Culture and Sports of Armenia (GIFCSA) reviewed the content of the subjects studied, the number of hours allotted, and the names of the subjects. This made it possible to introduce academic mobility into the educational program, to increase the proportion of practical competencies being formed.

The behavioral changes allow us to note that in the descriptions of special subjects included in the educational program "Sports Journalism" of GIFKS, a new purpose of the taught subject is highlighted, new tasks are introduced and new expected final results are formed.

The content of the subjects was revised within the framework of the formation of theoretical and especially practical competencies, which will allow to bring the ratios in accordance with the proposals of employers.

It is important to emphasize that the implemented changes are aimed at forming a wider range of practical competencies, which has increased their share in the educational program. Having sufficient research experience and the results of the development of an improved model of the educational program, the issue of more complete accounting and transfer of the requirements imposed on graduates by representatives of the labor market and employers in the field of education will be resolved in the future.

Key words: *education, competence, sports journalism, student, labor market, special subjects.*

*Одержано редакцією: 22.07.2021 р.
Прийнято до публікації: 04.08.2021 р.*

Вимоги
до оформлення статей які подаються у збірник наукових праць
«Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки»

Періодичність: 2 рази на рік. Статті приймаються до 1 жовтня та 1 березня.

Статті друкуються за рубриками:

1. Психолого-педагогічні аспекти організації освітнього процесу у закладах вищої освіти.
2. Зарубіжний досвід професійної підготовки фахівців.
3. Інноваційні підходи до професійної освіти на засадах сталого розвитку.
4. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти та дуальної освіти в умовах євроінтеграції.
5. Особливості викладання мовних дисциплін професійного спрямування.
6. Фізична підготовка фахівців як умова професійної надійності.

Робочі мови – українська, англійська.

Вимоги до змісту та оформлення статті:

Стаття повинна мати складові, що відповідають чинним вимогам до оформлення статей у фахових виданнях:

Анотація – від 5 рядків.

Ключові слова: не менше 5.

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Мета статті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Список використаних джерел.

References (обов'язковий переклад англійською мовою).

Англійською мовою дублюється інформація про автора (авторів): П.І.Б. (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, назва статті.

Abstract (від 30 рядків, не менше 250 слів).

Key words: не менше 5.

Технічні вимоги:

Стаття має бути набрана у редакторі MS Word.

Обсяг статті: від 10 повних сторінок.

Вимоги до оформлення: формат А4, орієнтація – книжна. Поля: верхнє – 2 см., нижнє – 2 см., ліве – 2 см., праве – 2 см., Times New Roman, кегель 14, міжрядковий інтервал –1,5, абзацний відступ – 1, 25 см.

Список використаних джерел має складатися із **двох блоків** (ця вимога діє і для англійських статей):

1) **Список використаних джерел** (для англійських статей: **References (in language original)**). Це джерела мовою оригіналу, оформлені відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015).

2) **References** – ті самі джерела, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних україно- та російськомовних видань (журналів, збірників тощо) подаються транслітерацією, а в дужках – англійською мовою. Наприклад: *Ekonomіcniј Casopis-XXI (Economic Annals-XXI)*.

Назви джерел (не менш як 5) у списку використаних джерел розміщуються за абеткою.

Компонування тексту:

УДК – у лівому кутку (**обов'язково**);

прізвище й ініціали автора (авторів) жирним шрифтом праворуч, а також науковий ступінь, звання, посада, місце роботи;

через 1 інтервал – **назва статті** великими літерами жирним шрифтом симетрично до тексту;

через 1 інтервал – анотація та ключові слова українською мовою;

через 1 інтервал – текст;

через 1 інтервал – список використаних джерел, references;

через 1 інтервал – англійською мовою дублюється інформація про авторів, назва статті;

через 1 інтервал – подається розширена англійська анотація (Abstract), не менше 30 рядків;

через 1 інтервал – ключові слова англійською мовою.

Для авторів, які не мають наукового ступеня необхідна **рецензія** фахівця (кандидата або доктора наук) у галузі наук, за якою підготовлена стаття.

Матеріали, що не оформлені відповідно до зазначених вимог або не відредаговані, **розглядатися не будуть**.

Стаття та відомості про автора (авторів) надсилається на E-mail: kafedra.kla.nau@ukr.net

Більш детальну інформацію можна дізнатись за посиланням: <http://ksgn.hol.es/vimogi-do-statej/>

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

Збірник наукових праць

Відповідальність за зміст матеріалів
та достовірність викладених фактів несуть автори публікацій

Відповідальний за випуск: *Плачинда Тетяна Степанівна*

Відповідальний секретар: *Урсол Оксана Володимирівна*

Комп'ютерна верстка: *Романенко Наталя Ігорівна*

Електронну версію збірника розміщено за веб-адресою:

<http://ksgn.hol.es/>

Підписано до друку 01.09.2021 р.

Формат 60x84 1/8. Ум. друк. арк. 23,25. Тираж 150 прим. Зам. № 73247/21

ПП «Поліум»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

видавничої справи ДК № 593 від 13.09.2001 р.

25006, м. Кропивницький, а/с-1/42, polium@ukr.net

Тел.: (0522) 32-09-82